HMHBHH^HHH
HHH

Ilustraţia copertei : *Ana Vasilache*

ezequiel martinez estrada radiografia pampei

★

TRADUCERE DE ANDREI IONESCU ŞI ESDRA ALHASID PREFAŢA DE EDGAR PAPU
TABEL CRONOLOGIC DE ANDREI IONESCU NOTE DE MIRCEA RADULESCU

BIBLIOTECA PENTRU TOTI • 1976 EDITURA MINERVA • BUCUREŞTI
Pentru versiunea românească
toate drepturile rezervate Editurii Minerva

(B.P.T.)

/

E z e q u i e l M a r t i n e z E s t r a d a
RADIOGRAFIA DE LA PAMPA
(C) Editorial Losada, S. A., Buenos Aires, 1942

PREFAŢA

Lumea nouă, cucerită de conchistadorii spanioli — o parte covîrşitoare din ceea ce numim noi astăzi America Latină — a fost sute de ani, pentru conştiinţele europenilor, un teritoriu nediferenţiat. Scriitorii spanioli din Renaştere şi de mai tîrziu îl denumeau, după termenul pe atunci generic, *Las Indias.* Numai odată cu independenţa statelor componente, în primele decenii ale veacului trecut, diferitele regiuni încep să-şi deseneze fizionomia lor distinctă, consolidîndu-se fiecare din ele, în tot mai pronunţate trăsături proprii. Este acelaşi proces care se petrece sub ochii noştri şi cu Africa Neagră. Această din urmă noţiune, încă nediferenţiată pentru noi, prinde şi ea să se deosebească, pe planul cunoaşterii curente, în specificul fiecăreia din părţile ei alcătuitoare. Treptat, deci, şi alte continente repetă fenomenul pe care l-a realizat Europa încă din Renaştere, începînd chiar de mai înainte, de la succesiunea lui Carol cel Mare, cînd ţările independente se desprind din confuza „unitate" medievală şi îşi precizează caracterele „personale". Faptul reproduce, în alt registru, însăşi fazele procesului natural cosmogonic. Trecerea materiei cosmice de la omogen la eterogen se repetă, la diferite etape, şi în istoria tuturor zonelor ocupate de popoarele moderne. De la noţiuni globale, magmatice, *continentale,* se trece la realităţi particularizate, distincte, *naţionale.*

Pentru cei de astăzi termenul *America Latină* nu mai cuprinde acelaşi conţinut confuz ca *Las Indias* pentru oamenii Renaşterii.

Noi ştim că părţile componente ale acestei întinderi de pe glob, Mexicul, Brazilia, Argentina, Cuba şi toate celelalte unităţi statale ale marelui grup respectiv, se deosebesc esenţial între ele. Se desprinde aci unul din aspectele exemplare, pretutindeni repetabile, ale acelui proces general, după care cunoaşterea vagă pe *continente* se substituie printr-o cunoaştere precisă pe *ţări* şi popoare. Finalitatea naturală, dirijată către închegarea structurilor multiple şi eterogene, se vede, astfel, stimulată de tendinţa către independenţă naţională a tuturor popoarelor lumii, care se conturează şi se reliefează, fiecare, ca o entitate aparte.

Dintre ţările Americii Latine, aceea care s-a angajat la cel mai vechi, mai îndelung şi mai serios proces de precizare a propriei fizionomii — am spune chiar a propriei personalităţi —■ este Argentina. De ce tocmai Argentina, această regiune periferică a continentului ? O asemenea întrebare ne sileşte să mutăm momentan discuţia pe o arie cu mult mai cuprinzătoare, dincolo de perimetrul obiectului ce ne preocupă. Se pare că, pe planul general al cunoaşterii, raportul valoric între ideea de *centru* şi aceea de *periferie* a suferit o fundamentală schimbare de accent faţă de accepţia clasică a acestei relaţii. In registru existenţial, faptul de *a fi* nu se realizează ca trăire autentică şi profundă decît în confruntarea cu limitele. Numai la marginea existenţei, cînd ea se vede ameninţată, îţi simţi integral, ca realitate plenară, această existenţă. Faptul se verifică atît în cadru individual cît şi colectiv, decis, acesta din urmă, de anumite coordonate geografice, naţionale, politice. Marile mişcări sau insurecţii care vor schimba viaţa unui popor pleacă foarte adesea de la margine, iar nu din centru. Conştiinţele active naţionale de asemenea. în lumea germană bunăoară, întîietatea s-a disputat secole de-a rîn- dul între Austria şi Prusia, adică tocmai între două regiuni extreme ale acestei lumi. Pentru Italia, la rîndul ei, Piemontul este un colţ pierdut la marginea geografiei şi istoriei sale. Şi totuşi, acest ţinut a dovedit cel mai dens potenţial al conştiinţei naţionale, proiectat asupra întregului popor respectiv. Sub un alt aspect decît al exemplelor de mai sus, Argentina cea mărginaşă, cu faţa către neantul antarctic, a simţit, prima în lumea latino- americană, şi la

gradul cel mai intens, că există ca o realitate autonomă, cu trăsăturile ei proprii. Este interesant de notat că, în al doilea rînd, se profilează, prin relieful afirmării sale, Mexicul, situat la periferia opusă a acestei realităţi.

Argentina rămîne, aşadar, pentru America Latină, ţara cu cea mai lungă şi cea mai fructuoasă tradiţie a străduinţei de a se căuta şi a se defini pe sine. In acest sens, există cîteva monumente de o netăgăduită valoare literară şi documentară încă în plin veac al XIX-lea. Se cere, în primul rînd, reţinută revelatoarea carte a lui Faustino Domingo Sarmiento (1811—1888), intitulată *Facundo* (1845). Partea iniţială a lucrării, care poartă titlul special *Civilizaţie şi barbarie,* constituie un strălucit eseu, consacrat fenomenului argentinian, care ne apare pentru întîia dată în toată bizara şi ireductibila sa originalitate. Despre această carte vom avea, însă, prilejul să mai vorbim peste cîteva pagini. Concomitent cu Sarmiento se dezvoltă şi aşa-numiţii poeţi „gauche- şti", a căror operă cuprinde una din expresiile cele mai profund autentice din cîte a dat spiritul naţional al unei literaturi latino- americane în veacul al XIX-lea. După primul dintre aceştia, uru- guayanul Bartolomé Hidalgo (1788—1822), urmează, la un mai mare interval, Hilario Ascasubi (1807—1875), care, asemenea înaintaşului său, foloseşte şi el limbajul „gaucho", adică o spaniolă veche de „romancero", presărată cu indianisme. Ascasubi evocă figura legendară a payador-ului sau cîntăreţului popular *Santos Vega* (1870), un fel de Orfeu al pampei. Mai importantă încă, şi scrisă în acelaşi limbaj, este epopeea *Martín Fierro* [I] (1872) de José Hernández (1834—1886), unde autorul, pătrunzînd în esenţa lor viaţa, tribulaţiile, durerile celor din partea locului, povesteşte trista istorie a unui alt *payador* popular. Spre deosebire de Sarmiento, care se dovedeşte a fi un fin şi pătrunzător observator din afară, poeţii „gaucheşti" caută să prindă dinlăuntru, pe cale simpatetică, existenţa celor din pampa, ca şi cum ar vorbi chiar aceştia prin glasul lui Ascasubi sau al lui Hernández.

I În româneşte de Aurel Covaci, Editura Minerva, „Biblioteca pentru toţi" 1972, nr. 715.

Dar istoria înaintează şi îşi schimbă faţa. *Los gauchos* — vechea populaţie cvasi-nomadă a acelor întinderi nemărginite, populaţie de origină andaluză, uneori amestecată cu indigenii — au dispărut. Alte condiţii şi forme de viaţă dictează fizionomia ţării. Oraşul Buenos Aires se hipertrofiază enorm. Imigranţii europeni, *los gringos* (veneticii) cei mai mulţi dintre ei italieni, repede asimilaţi în pasta iberică a Argentinei, contribuie la o mai accentuată stabilitate politică şi economică a ţării. Sîntem pe la începutul veacului nostru. O nouă pătrundere şi o nouă sinteză a momentului — atît în metropolă cît şi la ţară — poate fi aflată, printre altele, în vasta dramaturgie documentară a lui Florencio Sánchez (1875—1910), scriitor de origine uruguayană. In paranteză fie spus, el este primul mare dramaturg al întregului continent american. Florencio Sánchez moare, lăsînd o operă perfect închegată, mai înainte de primele schiţe şi tatonări dramatice ale lui O'Neill. Dramaturgul a cuprins amplu, cu o rară forţă penetrantă, marile schimbări de la cotitura veacului, schimbări care au dezlănţuit o serie de crize şi chiar de tragedii în atîtea conştiinţe. Faptul se răsfrînge amar, la o tensiune extremă, în drama *Barranca abajo (Pe rîpă in jos* — 1905). Intr-o altă dramă, puţin anterioară, *La gringa* (1904), dramaturgul analizează sfredelitor stări şi situaţii care nu existau încă pe vremea lui Sarmiento şi a poeţilor „gaucheşti". Odată cu Sánchez, şi alţi literaţi sau gînditori naţionali se pasionează să descifreze fenomenul argentinian în noul context al secolului.

Numai bazată pe o tradiţie atît de îndelungată, consacrată propriei căutări şi determinări, a putut să apară în Argentina anului 1933 încununarea monumentală a acestui întreg fir de investigaţii, identificat cu tot ceea ce a dat mai proeminent cultura respectivă. Este tocmai cartea pe care o prezentăm în momentul de faţă, *Radiografia pampei,* carte datorită unui gînditor de geniu, Ezequiel Martínez Estrada. Pentru noi europenii, lucrarea depăşeşte orice aşteptări, fiindcă mai mult decît oricînd, o bucată desprinsă dintr-un continent privit pînă mai ieri-alaltăieri în mod vag şi nediferenţiat, se afirmă cu carac

tere atît de pregnante. Ba mai mult. ne luăm răspunderea de a conchide că pentru cunoaşterea nici unei ţări de pe lume — cunoaştere efectuată prin prisma eseistică a filozofiei culturii — nu s-au lansat pînă acum sonde atît de adinei, şi nu s-a emis un ansamblu de reflecţii atît de complet.

Desigur că din 1933 pînă în 1975 au trecut cîteva decenii şi, odată cu ele, cîteva generaţii. Atîtea constatări, îndeosebi negative, ale. lui Martinez Estrada nu mai sînt valabile în momentul de faţă. Viteza cu care au loc schimbările în veacul nostru a cuprins în iureşul ei şi extremul Sud al continentului american. Argentina de astăzi nu mai este aceea văzută şi scrutată de Martinez Estrada. Noi achiziţii ale civilizaţiei, laolaltă cu deschiderea unor mai largi orizonturi democratice, tocmai în această ţară care a suferit în trecutul ei unele din cele mai crunte dictaturi, o fac astăzi de nerecunoscut. Dar nu mai puţin la un atare progres a contribuit însăşi *radiografia* lui Martinez Estrada, radiografie care, înregistrînd cu o forţă de pătrundere unică atîtea leziuni de ordin economic, etic, politic şi social, a cuprins implicit şi calea vindecării lor.

Există mai multe trăsături care deosebesc cartea de orice alte încercări, îndeosebi europene, de acest soi. Mai întîi autorul elimină cu o rigoare aproape brutală orice tendinţă de apologie naţională. Nici cea mai vagă bănuială de exaltare lirică sau de subton propagandistic nu tulbură apele adînci ale intuiţiilor şi ideilor. Inteligenţa autorului devine un perfecţionat aparat de detectare, care nu urmăreşte altceva decît- să atingă şi să înţeleagă ultimile sensuri ale lucrurilor. Să ne gîndim numai, prin contrast, la pasiunea subiectivă şi la orgoliul de care dă dovadă un alt mare gînditor, Unamuno, pentru a afirma „esenţa Spaniei“. Dar chiar cînd nu este vorba de „esenţa" propriei patrii, ci a unor ţări sau culturi străine, atîţia eminenţi gînditori europeni se văd călăuziţi tot de o netăgăduită intenţie apologetică. Aşa este, bunăoară, admirabilul *Eseu asupra Franţei* al lui Emst Robert Curtius. Or, dimpotrivă, în cazul de faţă, nici cea mai discretă

urmă de apologie argentiniană nu poate fi surprinsă în *Radiografia pampei.*

Poate că numai Dostoievski a vrut să cuprindă tot atît de lucid „sufletul rus“. Dar autorul *Fraţilor Karamazov* este, totodată, şi un pasionat, care nu-şi poate ascunde iubirea pentru Rusia, aşa cum e ea. In fond, şi el face o apologie naţională, însă nu în genul care se vede standardizat pretutindeni. Dosto- ievski nu mai selectează exclusiv calităţile mari ale poporului său, ci se opreşte în aceeaşi măsură şi asupra scăderilor celor mai grave. Personajele sale, intenţionate a fi exponente ale „sufletului rus", sînt adesea stăpinite de cele mai spectaculoase erori. Dar, după ce ne-a cîştigat încrederea prin această onestitate a sa, scriitorul ştie, tot atît de onest, să ne răstoarne impresia despre acelaşi „suflet rus“, prin compensaţii sublime. Pe omul plin de scăderi, chiar degradat, dar care suferă intens din această cauză, şi îşi mărturiseşte viciile nu cu cinism, ci cu compunc- ţiune, cu o disperată sinceritate, făcînd apel la tot ce-i omenesc în noi, este imposibil să nu-1 iertăm, să nu ne ataşăm de el, ba mai mult, să nu-1 credem capabil de cele mai mari acte umane. Nimic din această retorică apologetică *ă rebours* în *Radiografia pampei.* Departe de a rămîne orb în faţa suferinţei, Martinez Estrada ct pătrunde în modurile ei cele mai acute, cele mai necruţătoare, cele mai variate, şi încă cu exactitatea unui ultra-per- fecţionat dispozitiv de detectare. Dar niciodată nu se declanşează de aici măreţia omului, ca la Dostoievski.

Dacă ar fi să stabilim vreo apropiere efectivă, am înclina mai curînd către Keyserling, cu *Jurnalul de călătorie al unui filozof,* lucrare pe care o şi găsim odată citată în *Radiografia pampei.* In ambele construcţii de gîndire se surprinde o similară străduinţă obiectivă de a pătrunde oamenii şi locurile prin contacte intuitive — însă nu empirice — contacte cu semnificaţii esenţiale, prin care enigma unui pămînt să-şi afle descifrarea şi cheia. Dincolo, însă, de aceste apropieri, la Martinez Estrada este cu totul altceva decît la Keyserling. Filozoful din Darmstadt îşi disemineză vederile pe un plan vast, planetar. El n-a putut, de aceea, să dea, în esenţă, decît *aperţu*-uri, destinate să deschidă noi perspective

de cunoaştere. Keyserling n-a aplicat, însă, nicăieri exhaustiv această metodă, aşa cum face pentru prima dată Martinez Estrada, care îşi dezvoltă asupra unui singur punct o privire efectiv *integrală.* în cele şase sute de pagini, încărcate pînă la refuz cu intuiţii şi idei, el îşi concentrează toate resursele gîndului numai asupra Argentinei.

în sfîrşit, nimeni n-a folosit pentru luminarea sensurilor, existente în vreo regiune de pe glob, o erudiţie atît de imensă. Autorul îşi asediază obiectivul pe toate fronturile posibile, şi îl face să-şi livreze ultimile secrete. Martinez Estrada se arată deopotrivă de competent în geologie, în paleontologie, în geografie fizică, în meteorologie, în botanică, în antropologie, în medicină, în istorie, în etnografie şi folclor, în psihologie, în sociologie, în economie şi drept administrativ. Din toate aceste ştiinţe, el scoate semnificaţii care le depăşesc filozofic pe fiecare din ele. Ideile sale merg continuu, fără pauză, proliferează, se ramifică în arborescenţe baroce, străpung nucleele ultimelor înţelesuri şi le invadează necruţător cu lumina inteligenţei sale. în mîinile lui Martinez Estrada noţiunea de Argentina a devenit o pradă integrală a cunoaşterii, un volum al realităţii forat în toate sensurile, fără să-şi mai păstreze nici un strat, nici o zonă virgină pentru investigaţie. Este o adevărată „radiografie“, care a pătruns şi a făcut vizibile toate fibrele, toate arterele, toate nervurile linei regiuni, intrînd deopotrivă de adînc înlăuntrul pămîntului, în răscolirile sale cosmice, în celulele plantelor, în tropismele lor, ca şi în gîndurile cele mai ascunse ale omului, aproape neştiute nici de el însuşi, intrînd, fără obstacole în cauzele fenomenelor, în intenţii, în finalităţi, în efecte, în destine. întregul ansamblu al acelei realităţi se află străbătut şi îmbibat pînă la fund — trecut ameţitor de ere geologice, imperceptibile mişcări psihice prezente, perspective viitoare — ca de o apă năvalnică pentru care au devenit permeabile materia, timpul, gîndul.

Această explicită *Radiografie a pampei* cuprinde implicit şi o virtuală „radiografie“ a autorului însuşi. O asemenea completare „radiografieă“ ne-ar desluşi şi mai accentuat structura operei. Pe baza ei am înţelege şi rezultatul infructuos întîmpinat de noi în

încercarea de a găsi lui Martinez Estrada un echivalent cît de cît apropiat în alte zone. O operă ca aceasta nu putea fi scrisă decît de un argentinian — bineînţeles de un om dotat cu o excepţională vedere prin lucruri, ajungînd aproape pînă la devinaţia lor. Martinez Estrada trebuie să fi moştenit el însuşi unele originare şi ireductibile daruri ale pampei, fiindcă întruneşte — decantate prin filtrul evoluat al unei conştiinţe intelectuale — calităţile a două tipuri populare, evocate încă de Sarmiento în *Facundo* al său. Este vorba de *el baquea.no* şi *el rastreador* — călăuza şi adulmecătorul — tipuri pe care, de altfel, şi autorul *Radiografiei* de faţă le analizează.

Primul este acel om din popor — om al pampei — care, după semne cu totul imperceptibile pentru alţii, îşi arată prodigioasa capacitate de a se orienta, fără nici o urmă de ezitare, în locuri vaste, necunoscute, unde n-a mai călcat poate niciodată. Călăuzit de asemenea semne, el îşi poate da seama infailibil la ce distanţă şi în ce direcţie va întîlni o apă, o pădure, un animal izolat, o aşezare omenească. Este pentru el deajuns un singur punct de reper, bunăoară o colină, pentru ca, după constituţia ei, să ştie perfect cîte alte coline vor mai urma, de ce mărime va fi fiecare, cu ce fel de vegetaţie vor fi acoperite. Lăsat într-un loc pustiu, noaptea, pe întuneric, *el baqueano* va smulge un smoc de iarbă şi, după gustul acelei ierbi, îşi va da seama în ce parte se află, putînd să descrie, pînă la detalii exacte de direcţie şi de distanţă, accidentele şi particularităţile terenului respectiv. Va simţi, tot după semne imperceptibile, primejdiile, cu multe zile înainte de apariţia lor, sau de asemenea le va intui de la mare depărtare în spaţiu, şi va şti nu mai puţin şi natura lor. Totul se va opera spontan, printr-o ascuţire extremă a simţurilor, capabile să desprindă fulgerător cele mai fine nuanţe, şi printr-un exerciţiu secular al reflexelor, dezlănţuite instantaneu dintr-o prodigioasă memorie sensorială. Nouă nu ni se poate oferi decît empiric ambianţa naturală ca obiect al înregistrării noastre prin intuiţii. Dimpotrivă, acei oameni ai pampei au prins intuitiv însuşi marele sistem de lucru şi de organizare a naturii, captînd şi cele mai neînsemnate dîre ale mişcării sale, din care constituie imediat

ansamblurile.

Înrudit cu *el baqueano* va fi *el rastreador* — urmăritorul sau adulmecătorul. El îşi va concentra toate simţurile intr-un văz neobişnuit de acut. Zeci şi chiar sute de kilometri, adulmecătorul va şti să ia urmele exacte ale unui om, dirijîndu-se după indicii vizuale, care nouă ne scapă cu desăvîrşire. Ii va identifica precis itinerariul după felul cum se vede călcată iarba, după întipăririle paşilor pe cărări, chiar dacă au trecut şi alţi paşi asupra lor, după semnele de copite, dacă a încălecat între timp un animal, deosebind acele semne de ale altor animale. In caz că, la un moment dat, cel urmărit, pentru a evita lăsarea indiciilor sale pe pămînt, înaintează agăţîndu-se de rămurişul unei păduri, *el rastreador* va şti să-l depisteze, punct cu punct, după amprentele, invizibile pentru noi, imprimate pe scoarţa acelor crengi, adesea şi pe frunzele atinse. Dacă se va rezema, chiar involuntar, de un copac va fi imediat descoperit, după urmele indelebile rămase acolo. Ba încă mai mult, după aceste urme va recunoaşte dacă este grăbit, obosit, nehotărît, înfricoşat, citindu-i astfel şi întreaga stare lăuntrică, folosită pentru o şi mai certă detectare a celui urmărit.

Asemenea însuşiri — aproape fără egal pe glob — aparţinătoare unor tipuri populare din pampa, i-au putut ridica pe cîţiva din oamenii locului la cele mai neaşteptate cariere sociale. Pe baza unor originare calităţi — totale sau parţiale — *de baqueanos* sau *rastreadores,* inşi aproape fără cultură, şi în totul rudimentari ca nivel moral, au ajuns în veacul trecut generali, dictatori şi, îndeobşte, personalităţi politice. Martínez Estrada, apariţie tardivă şi afinată, ivită în veacul nostru, prezintă o consecinţă cu mult mai depărtată a acelui fenomen. La el putem identifica, pe planul erudiţiei şi al celei mai evoluate structuri de gîndire, ancestralele însuşiri ale pampei. Intr-însul trăiesc încă, modificaţi în înalte tipuri de cultură, *el baqueano şi el rastreador.* Numai astfel a putut el să devină *radiograful* celor mai adînci sensuri şi semnificaţii care sălăşluiesc în pămîntul, în lucrurile şi oamenii patriei sale. De aceea am spus că o asemenea carte nu putea fi scrisă decît de un argentinian, şi că în *Radiografia pampei* ni se

revelează Argentina nu numai prin datele obiective, expuse acolo, ci şi prin implicita „radiografie“ a autorului, aşa cum rezultă din întreaga factură a cugetării sale. Este pentru prima dată cînd un mare gînditor contemporan, bazat pe psihanaliză, pe ştiinţă, pe intuiţionism, pe introspecţie, pe filozofia culturii, ne deschide noi spaţii de cunoaştere prin sublimarea, în registrul intelectului, a unor facultăţi de penetrare superioare celor umane, facultăţi aflate numai la alte vieţuitoare, dar cu care acele vieţuitoare nu pot atinge cerul gîndirii. Aci ni se pare a vedea secretul investigaţiilor *radiografice* ale lui Martinez Estrada, investigaţii cu rădăcini elementare în solul misterios al pampei.

Din toate trăsăturile semnalate pînă acum mai derivă, în sfîrşit, o ultimă însemnătate a cărţii şi desigur nu cea mai mică. Acest om, care străbate, pînă în celulele lor cele mai intime, alcătuirile lucrurilor, surprinzînd şi relaţii nevăzute de noi cu „ochiul liber“ între date infinitesimale, a ajuns în mod firesc să-şi depăşească strictul obiectiv. El a descoperit şi adevăruri umane valabile pretutindeni, mai cu seamă în vremea noastră. Importanţa cărţii se extinde, deci, şi dincolo de propria ei finalitate. Desigur că autorul „radiografiază" în primul rînd coordonatele patriei sale ; dar prin privirea implicită a laturilor ei comune cu restul umanităţii sau cu restul veacului XX, Martinez Estrada devine unul din marii diagnosticieni ai timpului. Aşa cum Shakespeare ne-a dat în *Hamlet* şi un erou excepţional, cu particularităţile lui exclusive, şi un tip uman al întregii epoci, tot astfel şi gîndi- torul argentinian a pătruns în *Radiografia pampei* şi Argentina, cu toată ciudata şi ireductibila ei configuraţie, şi omenirea actuală. O asemenea extindere inevitabilă a mandatului fixat se vădeşte mai cu seamă în a doua parte, unde, prin analizarea oraşului Buenos Aires de atunci, anticipă cu patru decenii imaginea crizei morale de astăzi din atîtea ţări. Dacă privirea cercetătoare merge neconcesiv pînă la ultima adîncime a unui fenomen, atunci chiar şi particularul cel mai straniu sau mai aparent izolat de restul lumii se întîlneşte cu universalul. Şi *Radiografia pampei* este categoric o carte universală.

Nu intenţionăm nici pe departe să expunem conţinutul acestei cărţi. Pentru a se evita un comentariu exterior, anost şi nesemnificativ, s-ar cere scrisă o întreagă nouă carte pe marginea ei. Valoarea lucrării se cuprinde tocmai în plenitudinea şi densitatea ideilor, care, privite în *raccourci* sau pe deasupra, şi-ar pierde întreaga pondere şi consistenţă. Ne mulţumim, de aceea, să-i schiţăm numai mobilurile, premisele, planul arhitectonic, precum şi semnificaţia acestui plan în contextul realităţii argentiniene.

Voluminoasa lucrare cuprinde două părţi, *Trapalanda,* adică pampa, şi *Arghiropolis,* adică Buenos Aires. Este exact aceeaşi diviziune pe care o gîndise iniţial Sarmiento în *Civilizaţie şi barbarie.* Asemenea termeni cuprind şi pentru vechiul gînditor un identic înţeles, respectiv Buenos Aires şi pampa, configurînd acel invariabil dualism, care i-a solicitat totdeauna pe cei ce au reflectat asupra Argentinei. Faptul, însă, că polii opuşi ai acestui dualism sînt daţi de Sarmiento prin *concepte generale,* iar de Martinez Estrada prin *simboluri,* ni se pare deosebit de semnificativ pentru poziţia distinctă a celor doi cugetători. Intr-adevăr, sensul amintitelor registre adverse precum şi relaţia dintre ele nu mai apar aceleaşi. Sarmiento concepe pampa şi Buenos Aires ca *grade* sau *trepte* — barbarie şi civilizaţie — integrîndu-se astfel, în vederile întregului evoluţionism din veacul trecut. Martinez Estrada, dimpotrivă, le concepe ca *structuri.* De aceea, după aproape un veac, în care interval s-au înregistrat atîtea schimbări, *Radiografia pampei* vine, cu toată evidenţa, ca o replică la cartea lui Sarmiento. Pînă la un punct, premisa cu mult prea covîrşitoare a pampei a trezit acelaşi interes amîndurora, ceea ce ar putea pe unii să-i înşele, prin învăluirea dezacordului. Cînd se ajunge, însă, la consecinţele fundamentale ale acestei premise, adică la raportul cu Buenos Aires şi cu destinul Argentinei, ruptura apare evidentă. Martinez Estrada a văzut ceea ce nu putea încă să vadă sau, mai bine zis, să prevadă înaintaşul său.

De numele lui Sarmiento, care a ajuns, la un moment dat, preşedinte al republicii (1867—1874), se leagă integrarea ţării în circuitul statelor moderne. Acest om atrage după sine introducerea fermă a unui regim democratic de tip liberal, în genul ţărilor

civilizate ale vremii, iniţiază procesul industrializării, încurajează imigrările în masă din Europa. *Civilizaţie şi barbarie,* scrisă cu peste două decenii înainte, constituie un fel de pregătire a spiritelor în favoarea programului său, pentru care luptase o viaţă întreagă, pregătire secondată şi de fascinantul său talent literar. Pentru el golful şi estuarul La Plata, unde se dezvoltă treptat şi oraşul Buenos Aires, este sediul „civilizaţiei" argenti- niene, pe cînd, dimpotrivă, pampa rămîne nesfîrşitul receptacul al „barbariei". Printr-o comparaţie pe cît de izbitoare pe atît de subtilă, Sarmiento vede aci un contrast similar aceluia dintre valea Nilului — singurul lăcaş al marii istorii egiptene — şi imensul rest pustiu al Egiptului. Spiritul golfului La Plata va trebui, deci, să învingă pampa, şi numai astfel Argentina va intra în rîndul ţărilor civilizate. întreaga carte învăluie miezul unei splendide pledoarii pentru această teză, opusă poziţiei sentimentale „autohtoniste" a poeţilor „gaucheşti", care vedeau cu simpatie în *los gauchos* nu nişte fiinţe condamnabile, ci victimele nefericite ale tristelor condiţii de viaţă şi ale nesfîrşitelor abuzuri exercitate de stat asupra lor.

Pampa stîrnise, dealtfel, şi interesul lui Sarmiento însuşi. Faptul reiese cu prisosinţă din tulburătoarea evocare şi analiză pe care i-o consacră, şi care scoate în relief întipărirea unică a acestei uriaşe întinderi de pe glob. Pe de altă parte, însă, îi pătrunde şi caracterul sălbatic, involutiv, malefic, care, asemenea unui blestem asupra ţării, trage spre haos şi barbarie viaţa argentiniană. Rodul veninos al pampei este *el gaucho malo,* tipul de „gaucho" delicvent, anarhic, crud, fără scrupule, fără conştiinţă, nu departe de fizionomia morală a tîlharului. Din această categorie s-au recrutat cei mai sîngeroşi dictatori, a căror energie frenetică a fost fatală pentru Argentina, înăbuşind-o în întuneric, şi pătîndu-i istoria cu crime. El şi trece, în partea a doua, la aplicarea ilustrativă a tezei sale, povestind viaţa ferocelui Facundo Quiroga, prin care Sarmiento s-a relevat ca unul din cei mai mari naratori latino-americani ai veacului trecut.

Martinez Estrada reia în *Trapalanda* — prima parte din *Radiografia pampei* — acelaşi fir de gîndire. El subliniază de asemenea că tipul „gaucho" reprezintă în lumea modernă unul din cele mai

răsunătoare exemple de involuţie istorică. Condiţiile pampei, condiţii vitrege pentru civilizaţie şi pentru orice fel de „stabilitate“, au făcut, cu timpul, dintr-o anumită categorie de europeni, ţărani veniţi din Spania — destinaţi a deveni „coloni“ — o populaţie aproape sălbatică, redusă, în mare parte, la vechea stare nomadă. Desigur că Martinez Estrada îşi adînceşte şi îşi amplifică imens analiza, pînă la proporţiile unei uriaşe „radiografii".

Pe calea unui fel de psihologii abisale a istoriei, el urmăreşte procesul prin care acel pămînt, nelăsîndu-se dominat, l-a învins el pe om şi l-a supus nivelului şi coordonatelor sale. Obiectul unei cuceriri trebuie să implice necondiţionat o substanţă, o *existenfă* efectivă, să dea senzaţia de *ceva* determinat, care numai astfel creează posesorului conştiinţa de a fi obţinut realmente un lucru. Golul, şi cu atît mai mult golul imens, nu poate fi cucerit, ci, dimpotrivă, el este acela care te absoarbe şi te mistuie în abisurile sale. Pampa nu alcătuieşte un gol fizic — sau nu în mod absolut — ci unul psihic, devenind, însă, tocmai prin aceasta, cu atît mai virulentă acţiunea sa devoratoare. Pămîntul ei îţi oferă un suport amăgitor, un fals reper material, care sfîrşeşte prin a te înghiţi. Acest presupus suport de suprafaţă telurică nu pleacă, însă, de nicăieri, şi nu ajunge nicăieri, pentru a-ţi da sentimentul cuprinzător al unei posesiuni. Noul-venit râmîne pierdut, pradă spaţiului, depărtării, singurătăţii, fricii, armele teribile ale pampei. Pentru a nu muri, omul se vede con- strîns unei adaptări la această natură antiumană, cu preţul, însă, de a deveni, la rîndul lui, aproape tot atît de antiuman, aşa cum îi impune ea, monstruoasa stăpînă, zeitate a vidului. El îşi pierde, astfel, cuceririle unei anumite trepte de umanitate, şi se reduce la un sistem de reflexe, avînd ca obiectiv apărarea sau atacul, care adesea se şi identifică între ele. De fapt nu numai asupra omului ci şi asupra altor vieţuitoare, pampa a avut neaşteptate efecte involutive. S-au văzut, bunăoară, numeroşi cîini care şi-au părăsit stăpînii, s-au adunat în haite sălbatice, adulmecînd de departe, asemenea lupilor, cărnurile vitelor tăiate pe cîmp pentru extragerea pieilor, şi năvălind ca fiarele asupra lor.

Orizontala nesfîrşită a pampei, bătută adesea de vînturi

năpraz- nice, devorează totul, sau îl reduce la aceeaşi „aplatizare“ după chipul ei. De aci se desprinde complexul „reptilic" intuit şi de Keyserling, dar adâncit nemăsurat de Martinez Estrada. Acest complex cuprinde totul, de la plantă pînă la om. Natura pampei constrînge întreaga lume să se supună tiparelor ei. Plantele îşi pierd elanul vertical, capătă aspectul animal al reptilelor, se tîrăsc pe pămînt, şi se acoperă cu solzi, cu plăci, cu carapace, pentru a rezista la intemperii. Omul, deasemenea, lipsit de orice adăpost durabil, expus tuturor primejdiilor pe care i le pun în cale natura şi semenii, se strecoară adesea pe brînci, înaintînd şi pîndind, ca în poziţiile înaintate de pe front. Numai că un asemenea front nu constituie o stare de excepţie, ci una permanentă, viaţa însăşi, de-a lungul mai multor generaţii. Or această poziţie şi mişcare reptilică îşi află răsfrângerea prin aceeaşi „aplatizare“ şi pe plan moral, cînd marile reliefuri ale afectelor umane se turtesc apatic în simple reflexe de apărare şi de atac.

Viaţa omului devine cu totul precară, dacă nu-şi prinde rădăcinile şi nu-şi dezvoltă creşterea în ceea ce Martinez Estrada numeşte „alveola“ umană. Orice societate normală, indiferent de stadiul civilizaţiei sale, se află încrustată într-un fel de tipare sau medii apărătoare, analoge cu receptaculele fagurelui. Pampa, însă, în locul acestor „alveole“ care să-i garanteze existenţa, nu-i oferă omului decît pustiul deschis, gol, neacoperit, fără vreun factor de convergenţă la adăpostul căruia să se închege o structură. El rămîne, ca atare, victima depărtărilor fără început şi fără sfîrşit, a singurătăţii, a fricii.

In acest sens, mai putem scoate încă numeroase indicaţii din cartea lui Martinez Estrada. Pe de o parte, însă, ne-am propus să evităm un comentariu propriu-zis al lucrării — fiindcă, în limitele ce ne stau la dispoziţie, n-ar putea să rezulte decît incomplet şi superficial — iar pe de altă parte găsim inutil să ne mai extindem, deoarece şi, minimul de date, invocate pînă acum, ne ajută suficient, prin puternica lor semnificaţie, să ajungem la o concluzie.

Nimic nu răpeşte mai mult omului calităţile umane decît trăi-

rea într-un mediu inadecvat condiţiilor sale *specifice* de dezvoltare. Aceste calităţi umane se ofilesc ca şi plantele cărora ambianţa întunecoasă din pivniţi le răpeşte clorofila. O asemenea inadecvare nu se datoreşte numai mediului natural, ci şi neasimilatei sale incorporări într-o formă de stat care, neavînd nimic comun cu profilul acelui mediu, intervine tulburător şi nu poate decît să complice şi să sporească dificultăţile omului. Legile statale, care, în funcţiunea lor normală, ar trebui să se numere printre amintitele „alveole“ ocrotitoare, în cazul de faţă inaplicabile şi negîndite pentru ajutorul celor din pampa — ci dimpotrivă — îngroaşă condiţiile mizeriei şi ale haosului. Ele ajung, astfel, să se adauge la tot ceea ce apasă şi nemulţumeşte în natura acelor ţinuturi, fapt ilustrat, dealtfel, admirabil şi de poeţii „gaucheşti“, mai cu seamă de José Hernandez în epopeea *Martin Fierro.* Este, deci, explicabilă tendinţa omului din pampa de a vedea în asemenea legi abuzive, emanate de la centru, un nou duşman cu care trebuie să lupte. Nesocotindu-le şi încălcîn- du-le, el apare mereu în postura de delicvent, ceea ce îl sileşte continuu să se apere, ca şi faţă de asprimile naturale. Omul nu mai este al nimănui, nici al societăţii, care îl elimină şi îl urmăreşte, nici al naturii, care îl asupreşte. Aci intervine şi consecinţa cea mai gravă. Lipsit de cele două „alveole“ — socială şi naturală — care, în mod cu totul anormal, se întorc de astă dată împotrivă-i, convertite în forţe ostile, omul nu mai este nici al lui însuşi, adică al umanităţii sale. Nu-i stau la îndemînă decît anesteziantele momentane şi inferioare ale celui alienat de propria sa conştiinţă, uitarea prin alcool sau nevoia disperată de perpetuare, trezită la orice specie ameninţată cu extincţia.

Pe acest fond de disoluţie se dezvoltă tot soiul de excrescenţe negativ-morale, tipul de *gaucho malo,* de *guapo,* de *compadre.* Sînt oameni care, într-un mediu de abisuri şi goluri ale conştiinţei — unde se prăbuşeşte o umanitate ce nu mai poate urca sau coborî normal treptele unei scări etice — îşi impun respec- tul printr-o degajare suverană de îndatoririle unei sensibilităţi evoluate, prin brutalitate, prin abuzuri, prin insuflarea fricii, chiar prin acte de delicvenţă directă. în mod simplist am înclina să

integrăm asemenea manifestări în rubrica egoismului feroce. De fapt, însă, se surprinde aci o imensă tristeţe, acea tristeţe născută din pustiul afectiv, pe care-1 lasă trăirea aspră în condiţii inadecvate omului. Unde se află desrădăcinată simţirea nu poate exista decît o lume de rudimentare mijloace şi scopuri, care sună stins, ca în cenuşă, dar în nici un* caz o- lume de desfătări, de bucurii, de adevărată fericire. Omul rămîne complet singur, însoţit numai de pînda sa, de frica sa, de invidia sa, de lăcomia sa, de sărmana lui vanitate, atît de meschină în mijlocul deşertului de suflete. Restul a dispărut, înghiţit în întinderea disperată a pampei.

Pînă aci totul e perfect. Deducţiile pe care le-am putut scoate de sub lupa măritoare a ideilor lui Martínez Estrada nu contrazic aproape cu nimic vechile vederi ale lui Sarmiento. Intr-adevăr, noul gînditor ne dă o imagine şi mai halucinantă a pampei ca sediu al „barbariei". De aci înainte, însă, începe ruptura. Imaginea fatalei întinderi, deşi similară la cei doi gînditori, duce la finalităţi radical divergente. Energicul şi optimistul Sarmiento a crezut că totul e remediabil, pledînd pentru „civilizaţie“, pentru golful La Plata şi pentru Buenos Aires, pe care îl şi anexa, în minte, celor mai înaintate centre ale globului. Intre timp anii au trecut şi lucrurile s-au schimbat. Pampa a fost învinsă, zăcînd ferecată în lanţul drumului de fier, „los gauchos" au dispărut, oraşul Buenos Aires s-a amplificat monstruos, fiind astăzi de 35 de ori mai mare decît acum un veac. Visul lui Sarmiento pare de mult împlinit.

Şi totuşi... şi totuşi... Aci intervine fundamentalul corectiv adus de Martínez Estrada. Pampa a fost numai aparent învinsă ; în realitate ea este aceea care a cucerit Metropola, aşa cum îi cucerise şi pe toţi cei care au voit să o supună. Pentru înţelegerea fenomenului ne-am permite aci o vagă comparaţie cu anumite împrejurări legate de istoria cetăţilor libere italiene din Evul Mediu. Acestea au înfrînt, la un moment dat, hinterlandul lor feudal, şi au desfiinţat sediile nobiliare, de unde le venea primejdia atacurilor neprevăzute. Nobilii, însă, aduşi în cetate, au făcut ca ambianţa paşnic organizată a comunelor să se vadă răsturnată de vechile lor deprinderi, cu care au venit. Peste tot, unde se aflau, tulburau oraşele, transformau străzile în cîmpuri de

bătălie, îşi asediau unul altuia noile locuinţe urbane. Desigur că în Buenos Aires-ul modern lucrurile nu s-au petrecut atît de spectaculos, ci au decurs pe un plan mai adînc, mai insidios, mai difuz perceptibil, dar nu mai puţin creator de atmosferă morală. Metropola argentiniană a devenit o sucursală a civilizaţiei europene — apoi nord-americane — numai în ceea ce priveşte involucrul său. In fond, ea este o reeditare a pampei în alt costum de mediu şi de epocă, o reeditare, adică, nu în cadrul marilor aparenţe, care iau ochii, ci în acela al registrului existenţial.

La conturarea acestui fenomen a contribuit un mai larg concurs de împrejurări. In primul rînd se cer semnalaţi locuitorii pampei, care, atraşi spre capitală, şi deveniţi citadini, au adus implicit şi ancestrala atmosferă morală pe care o purtau într-înşii. Am putea vorbi aci de înrădăcinarea tenace a unui anumit climat interior, rezistent la presiunile altui mediu de viaţă, dacă n-ar interveni şi altceva, îndreptat să stimuleze continuarea acelui climat. Se pare că oraşul Buenos Aires, sediul „civilizaţiei“, nu era chiar lipsit de orice contingenţe cu unele trăsături din „barbaria“ pampei, aşa cum voia să-l închipuie Sarmiento. Faţadei formale a metropolei îi corespundea o identică faţadă formală în organizarea sa politică, economică, administrativă, fapt ce se va repercuta şi în stilul de viaţă respectiv, în toată reţeaua de relaţii pe care locuitorii marei urbe o vor întreţine atît între ei cît şi cu instituţiile. De aci, iscarea reiterată a unui mediu de *inadecvare,* de deposedare morală a omului, ceea ce a contribuit nu numai să conserve noilor-veniţi din pampa climatul anarhic cu care se deprinseseră, dar să-l şi infiltreze în întreaga structură psihică a oraşului. Totul înlesnea să se perpetueze aceeaşi încălcare a legilor, aceeaşi excludere a factorului afectiv din constituţia omului, aceeaşi reducţie la o lume a reflexelor interesate, a mijloacelor şi a scopurilor, lume care-şi mutase doar sediul dintr-o regiune de întinderi ierboase într-una de asfalt şi cărămidă.

Sărăcia şi greutăţile vieţii — deşi altele — au constituit de asemenea o punte de legătură între cele două medii succesive. Dar chiar şi pentru cei mai favorizaţi de confort şi de bunăstare, asemenea avantaje s-au minimalizat în simple coordonate exterioare.

Bogaţii sau îmbogăţiţii se află supuşi, în fond, aceleeaşi inadecvări la condiţiile efectiv umane, inadecvare ce-i face să ignoreze iubirea, dăruirea, fericirea, şi să perpetueze într-înşii lăcomia, pînda, vanitatea, invidia şi mai cu seamă dezolata singurătate.

Desigur că asemenea simptome de criză sînt comune şi altor actuale aglomerări urbane de pe glob. Este ceea ce se atribuie astăzi unui exces de „americanizare" sau, mai bine zis, de ceea ce cred europenii că înseamnă „americanizare". Să nu uităm, încă, că *Radiografia pampei* apare nu după cel de al doilea război mondial, ci acum patru decenii. Atîtea din trăsăturile detectate astăzi şi în alte mari oraşe se văd aci intrate sub privirea analitică a lui Martínez Estrada în Buenos Aires-ul anilor din jurul lui 1930. Faptul se datoreşte, cel puţin parţial, unei incubaţii din „barbaria" pampei, care a cucerit metropola.

Am semnalat epoca 1930 numai fiindcă pe atunci Martínez Estrada îşi elabora cartea. El nu transcrie, însă, numai acel moment, ci urmăreşte un proces care începuse să se manifeste, în toată amploarea, încă cu mult înainte. Conţinutul *radiografierilor* sale poate fi, dealtfel, confirmat chiar de unele mari sinteze literare de pe la începutul secolului, sinteze operate asupra vieţii din capitala argentiniană. O cuprinzătoare scrutare a acestei vieţi am spus că ne aduce dramaturgia lui Florencio Sánchez. Cea mai ibseneană piesă a sa, drama *In familie,* vrea să prezinte figura reformatorului moral, care luptă să îndrepte o celulă socială coruptă, în speţă a propriei familii. Depărtarea de Ibsen se poate, însă, măsura nu cu anii, ci cu secolele. Corupţia familiei evocate de Sánchez nu-şi inhibează manifestările în ipocrizie şi în impostura demnităţii sociale, ci, dimpotrivă, ea se destramă în cinism şi disoluţie crasă, neacoperită. întruniţi în aceeaşi locuinţă „burgheză" din Buenos Aires, membrii unei ruine de familie — ruină atît morală cît şi economică — trăiesc anarhic, centrifugal, fără nici o identitate profesională, fiecare într-o completă singurătate, de la tipul tînărului parazit pînă la aceia al delicventului, îmbătrînit în viciul care-1 face să degrinzoleze vertiginos. Nici cea mai stinsă pîlpîire afectivă nu există între ei, aşa cum nu există cu nimeni pe lume. Sub pojghiţa unor

oameni ,.pretenţioşi" de oraş, putem descoperi tipul de *gaucho malo,* de *guapo,* de *compadre,* tipuri care n-au vrut să moară. Aceeaşi surditate afectivă, acelaşi dispreţ faţă de îndatoririle umane, aceeaşi vanitate, invidie, singurătate. în mijlocul Metropolei argen- tiniene de pe la 1900, eroul cu veleităţi de reformator moral cade răpus sub povara acestui moştenit haos al pampei.

L-am invocat pe Florencio Sánchez numai pentru a confirma, ca un pătrunzător om al timpului, o stare de fapt, existentă cu mult înainte de a fi redactată *Radiografia pampei.* Dar în însăşi cartea lui Martínez Estrada se văd analizate unele indicii preţi- oase, care duc la aceeaşi concluzie. Ne vom opri numai la un singur exemplu din lucrarea sa, exemplu care mi se pare îndes- tulător pentru a sugera exact nu numai atmosfera Buenos Aires- ului de pe la începutul secolului, ci şi vagul început de difuzare a acestei atmosfere în lumea întreagă. Este anume vorba de faimosul *tango,* contemporan cu dramaturgia lui Florencio Sánchez. Analiza lui Martínez Estrada pătrunde pînă la însăşi semnificaţia existenţială a epocalului dans.

Autorul începe prin unele preliminarii explicative. în exodul ei către metropolă, o mare parte din fauna umană a pampei i-a alcătuit periferiile. Or tanpo-ul este tocmai un produs al acestor mahalale din Buenos Aires-ul de pe la pragul secolului, mahalale interlope, devenite adesea suspecte. însăşi sediile provenienţei sale îi trădează caracterul.

Acest exemplu cu aparenţe modeste spune, în fond, foarte mult. El se ridică la valoare de simbol nu numai pentru locul şi momentul respectiv, ci şi pentru depărtatele premise iniţiale, care anunţă actuala criză a umanului în atîtea părţi de pe glob. De la început, deci, acelui Buenos Aires, arhiplin de încîntătoare promisiuni, i se refuză, ca şi fatalei pampe, de unde şi-a extras

măduva morală, accesul către iubire, către fericire, către grandoare lăuntrică.

în această scurtă expunere n-am intenţionat şi nici n-am putut să închegăm o analiză propriu-zisă a cărţii. Am vrut numai să detectăm calităţile autorului şi să-i fixăm poziţia atît în contextul gîndirii argentiniene, cît şi al unei generale orientări de cunoaştere, specifice veacului nostru. Prin complexitatea polifonică, prin profunzimea şi onestitatea ei, această carte nu-şi găseşte nicăieri echivalentul într-un similar registru de interese. De aceea, raportate la *radiografierea* patriei sale, Argentina, magistralele aplicaţii ale lui Martinez Estrada ne mai stimulează către formularea unor ultime concluzii personale.

Condiţiile cu totul speciale ale pampei, aşa cum ni se află revelate în cartea de faţă, ne fac să înţelegem din rădăcină calităţile argentiniene, precum şi rolul activ cu care s-a integrat această ţară în viaţa şi cultura modernă. La cei mai reprezentativi oameni de valoare ai acestei ţări, gînditori, literaţi, artişti, se află întipărite, cu toată evidenţa, aceste calităţi. La toţi vom descoperi pasiunea pătrunderii în sensul cel mai adînc al lucrurilor, lipsa de iluzii deşarte, luciditatea rece şi mereu trează, sinceritatea absolută, cultivarea exactităţii stricte, fără prejudecăţi şi menajamente. Ei luptă crîncen, disperat, cu barierele din calea adevărului — chiar dacă acest adevăr se dovedeşte cel mai adesea amar — aşa cum luptau oamenii pampei cu stihiile neîndurate. însuşirile lor sînt cele specifice întregului nostru veac după cel de al doilea război mondial. Argentina le-a avut, însă, dinainte, fiindcă oamenii ei se aflau de secole în cel mai crîncen război cu viaţa. Asprimea loviturilor s-a văzut convertită de scriitorii şi gînditorii ei în asprimea ideilor, cu care izbesc lucrurile pentru a scoate din ele scînteia sensurilor celor mai adînci. Martinez Estrada întruneşte culminant toate aceste calităţi. De aceea, *Radiografia pampei* constituie una din marile încununări prin care spiritul extremităţii sudice a Americii îmbogăţeşte întregul spirit modern.

EDGAR PAPU

TABEL CRONOLOGIC

In vara lui 1964, cu două luni înainte de a muri, Ezequiel Martínez Estrada declara într-o scrisoare trimisă revistei *Primera Plana (Prima pagină)* din Buenos Aires : „Lucrez cite zece ore pe zi, încercînd să şterg petele de pe veşmîntul ţării mele, şi voi lupta neabătut pînă la moarte contra uzurpatorilor şi impostorilor“. Aceste cuvinte rezumă o întreagă biografie sau, mai bine zis, îi pot ţine locul. Căci despre Martínez Estrada s-ar putea afirma că e un scriitor fără biografie, altfel spus, că evenimentele exterioare ale existenţei sale nu au nimic spectaculos şi prezintă o importanţă minoră în comparaţie cu pasionanta aventură spirituală a unei vieţi de mucenic, de scriitor combatant, apărător neobosit al justiţiei sociale şi al libertăţii individuale, de franctiror tenace şi incoruptibil. Şi-a consacrat existenţa descoperirii identităţii argentiniene şi latino-americano, într-o polemică necruţătoare cu valorile false, cu miturile şi deformările patriotarde pe care le oferea viziunea oficială, fraudulos edulcorată, a unor istoriografi, literaţi şi gazetari interesaţi în perpetuarea unor regimuri oligarhice sau, în cel mai bun caz,

intimidaţi de dictatura militară care se instaurează în Argentina, pentru multă vreme, în

1930, ca urmare a unei profunde crize economice şi politice.

1895 Viitorul scriitor se naşte în satul San José de la Esquina din provincia Santa Fe. La scară continentală, face parte din aceeaşi generaţie cu alţi mari eseişti latinoamericani : dominicanul Pedro Henriquez Urena (1884—1946) şi mexicanii José Vasconcelos (1881—1951) şi Alfonso Reyes (1889—1959), de care se simte legat printr-o misiune comună : recuperarea grabnică a „timpului pierdut" de ţările Americii Latine în cele cîteva decenii de războaie civile devastatoare care au urmat cuceririi independenţei de sub stăpînirea spaniolă, în lunga perioadă a „barbariei" (după expresia compatriotului său Sar- miento, autor al celebrei cărţi *Facundo* sau *Civilizaţie şi barbarie),* prin încercarea de asimilare a „civilizaţiei" de tip european. Spre deosebire de generaţia anterioară, a scriitorilor modernişti, care, cu excepţia cubanezului José Marti, se simţeau dezrădăcinaţi şi descumpăniţi în urma unui similar efort de sincronizare, generaţia lui Martinez Estrada se simte solidară cu destinul Americii Latine şi aderă total la specificitatea viguroasă şi promiţătoare (chiar dacă este înapoiată şi mutilată) a unui continent încă periferic în raport cu lumea civilizată, dar nu incapabil să se adapteze la ritmul de dezvoltare al erei industriale, şi nici inferior în ceea ce priveşte creaţia spirituală. La curiozitatea intelectuală nelimitată a înaintaşilor, se adaugă acum, ca o notă specifică, încrederea în valorile proprii, în mare parte încă adormite, ale Lumii Noi, pe care încearcă să le trezească la viaţă. Dintre marile personalităţi ale generaţiei sale, Martinez Estrada este scriitorul cel mai intens

preocupat de înţelegerea vieţii politice şi culturale a Argentinei şi, după cel de al doilea război mondial, a întregii Americi Latine, eu un spirit critic de o inegalată acuitate, în acelaşi timp lucid şi fervent.

Asemeni multor înaintaşi iluştri (Sarmiento, Leopoldo Lugones), Martínez Estrada este un autodidact, unul dintre acei autodidacţi geniali care compensează lipsa unei educaţii sistematice printr-o extraordinară intuiţie, alimentată permanent de vasta cultură pe care reuşeşte s-o acumuleze în pofida unor împrejurări vitrege. Intr-una din meditaţiile sale asupra destinului Americii, Emerson întrezărea apariţia unei viziuni originale şi independente, preconizînd o filozofie a intuiţiei drept mijlocul cel mai potrivit pentru a înlocui cunoaşterea exclusiv istorică în sens pozitivist de care suferea, după părerea lui, filozofia europeană. Martínez Estrada este unul din aceste talente intuitive de care avea atîta nevoie America Latină, şi îşi dedică întreaga viaţă dezlegării tainei pe care o ascundea „sfinxul argentinian", după expresia fericită a lui Sarmiento. Avînd de ocolit permanent capcanele aplicării comode a unor norme europene unei ţări „anormale" ca Argentina, fundamental deosebită de ţările Europei occidentale, din a căror experienţă socială şi culturală fuseseră scoase totuşi normele generale, aplicate ulterior, cu mai multă sau mai puţină adecvare, întregii lumi. In cursul analizelor sale, Martínez Estrada se declară nu o dată şovăitor şi constată că ţările tinere ca Argentina opun o rezistenţă enormă unei investigaţii de tip tradiţional, pozitivist ştiinţifice, fiind „uşor de studiat, dar greu de înţeles". Pe de altă parte, autodidactismul devenit caz reprezentativ, ilustrat de unele dintre cele mai puternice personalităţi filozofice şi

literare, dezvăluie o suferinţă mai veche, încă nevindecată complet, a culturii latinoamericane : prăpastia care

desparte mediile universitare, adesea anchilozate intr-un academism steril, de creaţia spirituală vie, care se iveşte periferic şi izolat, fără sprijin oficial, ba chiar în condiţiile unei ostilităţi sistematice. Ca şi Lugones cu treizeci de ani în urmă, Martínez Estrada îşi cîştigă existenţa timp de un sfert de secol printr-o modestă slujbă de funcţionar la poşta centrală din Buenos Aires. Serviciul îi răpea un timp preţios, dar cum întotdeauna a fost un solitar care a trăit departe de orice activitate socială, ca şi de cenaclurile şi grupările literare argentiniene, îşi consacra în. întregime orele rămase lecturii. Cu o foame de cunoaştere nepotolită, devorează mii de cărţi din cele mai variate domenii : filozofie, religie, sociologie, antropologie, artă, literatură. Universitatea lui a fost biblioteca, graţie căreia a ajuns unul dintre cei mai culţi scriitori ai Americii. Operele sale impresionează în primul rînd prin imensul bagaj de cunoştinţe care-i permite cele mai surprinzătoare asociaţii de idei din domenii foarte deosebite şi aparent lipsite de legătură, dar în fond interdependente şi capabile să-l conducă la sinteze revelatoare.

In anii tinereţii, paralel cu această acumulare febrilă, scrie poezii de factură modernistă, amintind de Rubén Dario şi Leopoldo Lugones.

1918—1924 Apare primul volum de versuri (1918), intitulat Oro *y piedra (Aur şi piatră),* urmat de *Nefelibal* din 1922 şi *Motivos del cielo (Motive ale cerului)* din 1924. Motivele răspund, precum se vede, unei angoase cosmice. Poetul încearcă să pătrundă cu inteligenţa misterul universului, căutînd dincolo

de forme raţiunea de a fi a lucrurilor : „esenţa sub pielea semnului, / căci semnul dă legi / şi esenţa, norme“. Alături de muzicalitate şi motive mitologice

tipic moderniste, apare un conceptism care aminteşte mai curînd de Unamuno decît de Rubén Dario. Pe măsură ce se desprinde de religiozitatea ornamentală a modernismului şi adoptă un scepticism filozofic amar, Martínez Estrada îşi descoperă afinităţi profunde cu poezia lumii germanice mai mult decît cu cea franceză, cu poezia de idei decît cu cea imaginativă. Schopenhauer, Nietzsche şi Ibsen îi oferă numeroase sugestii şi motive de meditaţie melancolică. Volumul *Motivos del cielo* dovedeşte o bună stăpînire a mijloacelor de expresie, o perfectă „gimnastică de dicţionar", cum va spune el mai tîrziu cu excesivă severitate. Dedicînd volumul lui Swedenborg şi lui Bach, afirmă că „meditaţia este plăcerea supremă". De ce Swedenborg şi Bach ? Nu avea viziuni mistice, ca Swedenborg, dar se gîn- dea la el atunci cînd încerca să afle ce se ascunde în spatele seducătoarelor aparenţe trecătoare ale lucrurilor. E fascinat de splendoarea creaţiei, dar caută, dincolo de forme, o consistenţă eternă. Se întreabă angoasat dacă nu cumva inteligenţa inventează figuri, asemenea norilor purtaţi de vînt : „şi poate că norii sînt adevărul, / şi noi, minciuna". Poezia lui Martínez Estrada este precumpănitor filozofică. Sentimentul estetic este pentru el intuitiv şi logic, ca la Bach, şi în mintea lui se armonizează perfect arta şi ştiinţa. In 1924 e numit profesor la Colegiul Naţional al Universităţii din La Plata, unde predă literatura universală pînă în 1945. Nu renunţă la slujba de funcţionar la poştă, zilnic între orele 14—20.

1927 Face o scurtă călătorie în Europa, împreună cu soţia sa, Augustina. Cunoaşte Italia, Franţa şi

Spania.

1927—1929 Publică volumul *Argentina* (1927), conţinînd meditaţii lirice despre peisajul şi istoria ţării sale, meditaţii care se vor maturiza în opera eseistică de mai tîrziu. In 1929 apar alte două volume de poezii, intr-un registru nou, umoristic : *Humoresca* şi *Títeres de pies ligeros (Păpuşi cu picioare sprintene),* în care mînuieşte cu agilitate marionetele unui „înnoit teatru himeric", lăsînd să se întrezărească un fond de scepticism amar şi iremediabil. Anul 1929 reprezintă o răscruce în viaţa lui Martínez Estrada. Aparent, nu există nici un motiv de nemulţumire. Cele şase volume de poezii îi conferiseră autorului un prestigiu indiscutabil. In *Istoria literaturii latinoamericane* a lui Anderson Imbert se afirmă că, după Lugones, Martínez Estrada este „cel mai complex poet argentinian", iar Jorge Luis Bor- ges îl numeşte, în 1941, în prologul la *Antologia poeziei argentiniene,* „cel mai bun poet contemporan al nostru". Totuşi, un scriitor atît de lucid şi cu un spirit critic atît de ascuţit ca Martínez Estrada nu putea să nu simtă că poezia nu era genul cel mai potrivit pentru manifestarea spiritului său. Criticul cubanez Fernández Retamar observă pe bună dreptate că poeziile lui Martínez Estrada pot fi numite deopotrivă postmoderniste şi preavangardiste prin caracterul lor de tranziţie şi oarecum anacronic, în comparaţie cu inovaţia majoră a epocii reprezentată de Vicente Huidobro, César Vallejo, Jorge Luis Borges şi Pablo Neruda. In 1929, după ce apăruseră volume profund înnoitoare ca *Trilce,* din 1922, şi *Fervor de Buenos Aires (Fervoarea oraşului Buenos Aires)* din 1923, moştenirea lui Dario şi Lugones aparţinea trecutului. Acest moment de descumpănire în creaţia literară este însoţit de cîteva evenimente menite să schimbe radical cursul vieţii şi operei lui Martínez Estrada.

Primul dintre aceste evenimente este legat de prietenia strînsă cu scriitorul Horacio Quiroga, pe care-

1 stimează profund. Cînd Quiroga, îngropînd un trecut literar de mare rafinament european, se hotărăşte să părăsească lumea „civilizată“ şi se retrage în pădurea virgină din nordul Argentinei, Martínez Estrada trece printr-o criză de conştiinţă, despre care îşi va aminti în articolul *El hermano Quiroga (Fratele Quiroga),* din 1957 : „Dacă cineva a fost afectat atunci, acela am fost eu. Aceasta se poate vedea uşor din schimbarea produsă în orientarea mea literară... Quiroga mi-a trezit gustul pentru lectura unor opere dezagreabile, pe care eu le ocolisem pînă atunci, şi a stins în sufletul meu flacăra poeziei, care de altfel abia mai pîlpîia.“
La această experienţă personală, care determină o schimbare a concepţiei sale despre viaţă şi, în consecinţă, despre literatură, se adaugă un eveniment de importanţă naţională despre care va scrie în introducerea — *Prólogo inútil (Prolog inutil)* — la *Antologia* apărută în Mexic (1964), în următoarele cuvinte cu valoare de testament : „M-am înrolat în rîndurile celor care s-au simţit obligaţi să slujească libertatea în patria mea, în momentul cînd se produce o criză universală a valorilor morale în toate ţările civilizate, cînd se instaurează, după experenţa victorioasă a fascismului italian, un regim totalitar care îngăduie guvernelor democratice să supună propriile lor popoare ca pe nişte prizonieri de război. Pentru noi, argentinienii, schimbarea bruscă fusese marcată de saltul istoric de la o formă de viaţă mai mult sau mai puţin vegetativă la o formă de viaţă dinamică, în care guvernele îşi asumă hotărît nu numai administrarea bunurilor particulare, ci şi controlul întregii vieţi publice a cetăţeanului. Anul 1930 înseamnă pentru Argentina trecerea de

> la un regim politic şi economic postcolonial la un regim politic şi economic al noii istorii fasciste a lumii. Pentru mine, îndepărtarea lui Irigoyen a însemnat înscăunarea la putere a unei caste militare, revelaţia faptului că, sub aparenţa unei naţiuni cu un grad înalt de cultură, rămînea latentă structura

unei naţiuni de tip colonial, care nu-şi schimbase decît formele exterioare."

1933 Rodul imediat al acestei experienţe este amplul eseu *Radiografia de la pampa (Radiografia pampei)* din 1933, „cartea cea mai amară din cîte s-au scris în Argentina", după expresia criticului Anderson Imbert. Martinez Estrada o consideră pe bună dreptate opera sa capitală : „Cu *Radiografia pampei* eu şterg, nu de tot, dar aproape definitiv, ceea ce aş numi adolescenţa mea mintală, acea epocă a vieţii consacrată sporthlui, speculaţiei şi cultului pentru literatură. *Radiografia pampei* reprezintă pentru mine o criză, ca să nu spun un catarsis, în care viaţa mea spirituală capătă o direcţie, pînă atunci nebănuită ; este, prin urmare, o revelaţie a unei realităţi profunde. Acum, după treizeci de ani, îmi explic şi mi se pare firesc şi logic faptul că a fost primită cu o adversitate pe care psihanaliza ar pute-o numi apărarea unei situaţii."

O adevărată conspiraţie a tăcerii înconjoară cartea lui Martinez Estrada. In jurul scriitorului se formează o atmosferă de neîncredere ostilă, menită să-l izoleze. După treizeci de ani se consola — în amintitul *Prolog inutil* — constatînd că astăzi Argentina îi „citeşte" *Radiografia,* dacă nu sub forma textului său, în orice caz prin evenimentele istorice care-i adeveresc diagnosticul şi prevestirile. Severitatea analizei întreprinse de Martinez Estrada nu constituia un caz izolat, dar prin calitatea sa

excepţională, în comparaţie cu alte opere similare ale momentului, *Radiografia* reprezenta primejdia cea mai mare pentru cercurile interesate în menţinerea unei ambianţe de euforie oarbă şi de falsificare sistematică a realităţilor naţionale, întreaga grupare liberală „de la 1922", căreia îi aparţine Martinez Estrada, se caracterizează prin- tr-un efort eroic de definire a spiritului argentinian, prin meditaţii grave asupra trecutului şi prezentului

dramatic al ţării, pe care le disecă fără milă. Pe drumul deschis de speculaţiile despre America ale unor gînditori europeni şi americani ca Hermann Key ser ling, Waldo Frank şi José Ortega y Gasset, o serie de eseişti argentinieni simt nevoia unei analize lucide a vieţii naţionale, opunînd falsului patriotism apologetic patriotismul critic al recunoaşterii propriei identităţi. Eduardo Mallea, în celebra *Historia de una pasion argentina (Istoria unei pasiuni argentiniene),* exprimă febrilitatea angoa- sată a întregii generaţii : „După ce am încercat în zadar timp de mai mulţi ani diferite paliative pentru suferinţele mele, simt nevoia să-mi sting angoasa disperată provocată de ţara mea, de ţara noastră“, iar Homero Guillermini, cu trei ani înainte de apariţia eseului lui Martinez Estrada, constată în *Alma y estilo (Suflet şi stil)* profunda criză a valorilor morale şi politice naţionale : „S-au spus foarte puţine lucruri despre esenţa sufletului argentinian. Totuşi, argentinitatea este un fapt spiritual pe care-1 palpăm zilnic, îl purtăm în sufletele noastre, cu încărcătura lui de virtuţi şi vicii, poate mai mult de vicii decît de virtuţi.“
Radiografia pampei răspunde aşadar unei necesităţi acute. Denunţarea falsităţii vieţii argentiniene printr-o analiză spectrală nu mai poate fi amînată.
Prin forţa şi magia stilului (cascade verbale, alter- nînd cu formule lapidare şi paradoxuri fericite), Martínez Estrada reuşeşte să comunice cititorului conştiinţa indignată a unui moralist care înfruntă cu durere şi pesimism o realitate neîmblînzită, stă- pînită de forţe ostile justiţiei şi adevărului. Glasul său este glasul acuzatorului care are de îndeplinit o datorie morală, aceea de a înfăţişa lucid realitatea naţională mincinoasă şi chiar abjectă : „Trebuie să o acceptăm cu bărbăţie, pentru ca să nu ne mai tulbure, trebuie să devenim conştienţi de această realitate, pentru ca să o putem schimba şi să ne putem uni forţele într-o atmosferă cît de

cît respirabilă“. Radiografia descrie fără menajamente in- autenticitatea vieţii argentiniene. Determinismul teluric al viziunii lui Martínez Estrada porneşte de la Keyserling. Enormele spaţii geografice şi-au găsit expresia spirituală în sentimentul de singurătate (diagnostic reluat cu mijloacele „realismului fantastic“ de García Márquez în romanul *Un veac de singurătate),* care caracterizează atît pe băştinaşul învins, cît şi pe învingătorul european, stăpînit de visuri nemă- surate şi irealizabile. O structură socială pe care astăzi am numi-o subdezvoltată încearcă să-şi acopere goliciunea cu veşminte de împrumut, obţinute prin frenetice importuri din Europa. Martínez Estrada are curajul să spună un adevăr pe care lumea nu voia să-l audă : că bogata ţară a imenselor cirezi de vite şi a holdelor de grîu nu e decît o „minciună birocratică“. Totul e contaminat de falsitate : viaţa intimă, politica, ştiinţa şi arta, economia iau înfăţişări care nu corespund vieţii autentice. Polemizînd cu Sarmiento, Martínez Estrada arată că dihotomia barbarie-eivilizaţie nu are sens, realitatea argenti- niană fiind în fond una singură. Barbaria reală se ascunde sub o mască de împrumut. Pe un fond anarhic se grefează formele caricaturale ale civilizaţiei. Antinomia dintre un mod de viaţă barbar şi un ansamblu de valori în care nimeni nu crede explică haosul politic, criza permanentă a existenţei Argentinei ca naţiune.

Prin concepţia ciclică a istoriei, prin viziunea her- deriană a omului privit în primul rînd în condiţio- narea lui geografică, la care se adaugă apoi alţi factori : etnic, moral, cultural etc., prin asimilarea creatoare şi aplicarea inspirată la realităţile naţio- nale a unor sugestii din gîndirea europeană a momentului : Simmel, Jung, Nietzsche, Scheller, Ortega y Gasset, prin extraordinara sa intuiţie şi admirabilele analize descriptive, eseistul argentinian reuşeşte o performanţă remarcabilă : cea dintîi interpretare profundă şi valabilă, în liniile ei directoare, pînă astăzi, a unei ţări

latinoamericane, interpretare care aparţine deopotrivă poeziei şi sociologiei. Criticul cubanez Fernández Retamar compară *Radio- grajia pampei* cu amplul poem *Cîntecul general* al lui Neruda şi cu romanul *Secolul luminilor* de Car- pentier, opere asemănătoare prin geniala „hibriditate" caracteristică pentru cultura latinoamericană.

1933—1940 Epuizat de efortul imens cerut de *Radiografie,* trece printr-o acută criză intimă care-1 împiedică să scrie timp de şapte ani. Ocupaţiile preferate în timpul liber sînt jocul de şah şi vioara, despre care va compune mai tîrziu cîte un volum, ambele rămase inedite. Anderson Imbert, care i-a fost elev la Colegiul Naţional din La Plata, îşi aminteşte (revista *Casa de las Américas* nr. 33/1965) că îi era uşor să recunoască în conversaţia şi prelegerile profesorului de literatură universală pe violonist şi pe jucătorul de şah : „Jocul de şah îl ajuta să ne ofere regulile gîndirii limpezi ; vioara îl ajuta să ne ofere

concerte magice care ne duceau cu gîndul la Paga- nini. Algebră şi muzică. Dualism al unei activităţi spirituale, asemănător dualismului faustic-mefisto- felic din gîndirea lui Goethe şi celui apolinic-dioni- siac din viziunea lui Nietzsche.“

1946 Publică volumul *Panorama de las literaturas (Panorama literaturilor),* rod al activităţii didactice la Universitatea din La Plata. *Panorama* este mai mult decît o operă de popularizare. Caracterizările marilor scriitori sînt memorabile prin concizie, exactitate şi plasticitate, avînd valoare de aforisme. Marti- nez Estrada ne apare în această carte în ipostaza de scriitor umanist şi universalist, capabil să retrăiască drama umană şi artistică a trecutului în actualitatea ei vie şi plină de învăţăminte. Cîteva preferinţe şi afinităţi declarate (Aristofan, Kafka) îi prilejuiesc preţioase profesiuni de credinţă, în acelaşi an apare monografia polemică închinată lui *Sarmiento,* în care dezvoltă şi nuanţează cîteva din ideile susţinute în *Radiografia pampei,* insistînd îndeosebi asupra necesităţii de a revizui termenii „civilizaţie“ şi „barbarie“ pe care, aşa cum am văzut, Sarmiento îi situase într-o opoziţie facilă. De altfel, despre toate operele de maturitate se poate spune că nu fac decît să completeze viziunea inaugurată în celebrul eseu din 1933. El însuşi declară în amin- titul *Prolog inutil:* „E firesc să mă refer la *Radio- grafia pampei* ca la opera mea fundamentală, rod al unor îndelungi cercetări istorice, sociale şi de psihologie colectivă, şi sînt ispitit să cad în excesul criticilor care îmi aplică automat calificativul «autorul *Radiografiei*»“.

1947—1951 Cu acelaşi patos al adevărului, cu aceeaşi

inteligenţă pătrunzătoare, capabilă să se desfăşoare amplu şi dialectic, cu aceleaşi hiperbole şi paradoxuri impresionante este examinată viaţa argentiniană în eseurile *Los invariantes históricos en el „Facundo" (Invariantele istorice în „Facundo"),* din 1947, *Muerte y transfiguración de Martín Fierro (Moartea şi transfigurarea lui Martín Fierro), din* 1948, *La cabeza de Goliat (Capul lui Goliat),* din 1950 — continuarea *Radiografiei* cu referire specială la Buenos Aires — şi *El mundo maravilloso de Guillermo Enrique Hudson (Lumea prodigioasă a lui Guillermo Enrique Hudson),* din 1951. Despre *Moartea şi transfigurarea lui Martín Fierro,* care este o strălucită încercare de exegeză totală a poemului lui José Hernández, Borges scria că inaugurează un nou stil de critică a literaturii gaucheşti : „Generaţiile viitoare vor vorbi de Cruz sau de Picardía văzuţi de Martínez Estrada, aşa cum astăzi vorbim de Farinata în viziunea lui De Sanctis sau de Hamlet în viziunea lui Coleridge. Mai curînd decît o interpretare a textului, avem de a face cu o recreare a lui ; în paginile cărţii, un mare poet, care posedă experienţa lui Melville, a lui Kafka şi a romancierilor ruşi, visează din nou, îmbogăţindu-1 cu umbre şi lumini, visul lui Hernández." Considerînd că poemul se caracterizează în primul rînd prin omisiuni şi absenţe, Martínez Estrada poate aplica o metodă pe care o numeşte „intuitivă şi raţiona- listă", constînd în îmbinarea reconstituirii fidele a textului cu fantezia creatoare, declanşată îndeosebi de aspectul epic al poemului, care oglindeşte realităţile argentiniene.

Toate aceste eseuri, care tratează în fond 'aceleaşi teme cu *Radiografia pampei,* sînt primite de cercurile oficiale cu neîncredere şi chiar cu ostilitate, contribuind la consolidarea faimei de scriitor nonconformist a autorului.

1951—1956 Scriitorul este ţintuit într-un pat de spital de o boală necunoscută. In această perioadă scrie

o serie de schiţe şi nuvele de factură kafkiană, precum şi cîteva piese de teatru.

1956 Publică volumul *Tres cuentos sin amor (Trei povestiri fără dragoste),* şi cartea de eseuri *Cuadrante del pampero (Cadranul solar al locuitorului pampei),* unde aflăm un emoţionant „Medalion al lui Karl Marx", care a putut fi interpretat drept un autoportret spiritual : „Era un om cu o formaţie umanistă completă, poate unul dintre cei mai versaţi elenişti ai veacului al XIX-lea şi cunoscător al literaturii din toate timpurile ; poseda un intelect drept şi inflexibil care i-ar fi îngăduit să ajungă la o situaţie confortabilă şi onorabilă în lumea academică. In schimb, a preferat mizeria, osteneala unei munci imense, dispreţul şi persecuţiile".

1958 Vizitează România, ca invitat al Consiliului Naţional pentru Apărarea Păcii.

1959 Primeşte invitaţia de a ţine un ciclu de conferinţe la Ciudad de México. Timp de un an rămîne în Mexic, unde conduce la Universitatea Naţională un seminar despre problemele politice şi culturale ale Americii Latine şi scrie una dintre cele mai interesante cărţi de sociologie culturală, culegerea de eseuri *Diferencias y semejanzas entre los países de América Latina (Deosebiri şi asemănări între ţările Americii Latine),* publicată în 1962.

1960—1961 I se decernează premiul *Casa Americilor* pentru eseul *Análisis funcional de la cultura (Analiza funcţională a culturii),* şi primeşte invitaţia de a rămîne în Cuba, unde lucrează timp de doi ani la un

amplu studiu despre opera poetului şi revoluţionarului José Marti. In acest timp scrie cîteva articole în favoarea Revoluţiei din 1959, adunate în volumul *En Cuba y al servicio de la revolución cubana (In Cuba şi în slujba revoluţiei*

cubaneze), din 1963. Atitudinea de solidaritate cu transformările revoluţionare din Cuba constituie o continuare firească a poziţiei politice liberale şi democratice pe care a apărat-o consecvent în Argentina. Intr-un articol mai vechi despre Pedro Henríquez Ureña se considera „un om de extremă stîngă". După plecarea din Cuba, în timpul unei scurte şederi în Ciudad de México, declară că poziţia neconformistă din trecut nu îi este congenitală, ci a fost şi este determinată de diformităţile congenitale ale societăţii argentiniene : „Intr-o ambianţă socială rău întocmită e firesc ca scriitorul să adopte o poziţie neconformistă şi să se simtă dator să spună o mulţime de lucruri neplăcute".
Figura lui José Marti îl atrage în mod irezistibil, prin clarviziunea istorică şi diagnosticul exact pus realităţilor latinoamericane, prin descifrarea unui secret care a constituit o adevărată obsesie pentru Martínez Estrada : secretul naţiunilor de tip colonial. Prin revendicarea dreptului la o existenţă demnă şi liberă pentru „America metisă", Marti anticipase poziţia pe care o adoptă, în urma experienţei celor doi ani petrecuţi în Cuba, eseistul argentinian. „Ultimii patru ani, îi scrie el din Argentina, unde se întorsese în 1962, criticului Fernández Retamar, ani pe care i-am consacrat lui Marti, au constituit timpul cel mai bine folosit din existenţa mea. M-am purificat şi am învăţat să preţuiesc înţelepciunea, sănătatea, eroismul, abnegaţia, toate aceste calităţi esenţial umane ale marelui poet." Admiră mai presus de orice faptul că Marti

a putut să proclame „un război fără ură, un război al iubirii“, purtat în numele libertăţii şi demnităţii omul&i, că a fost un om „anacronic“, în sensul că se simţea animat de idealurile umanitare ale antichităţii clasice.

1962 Scriitorului mexican Emanuel Carballo, care-i ia un interviu la întoarcerea din Cuba, îi declară că se simte ca un vin vechi, care a pierdut aciditatea mustului şi a dobindit un buchet mai puternic. „Am căpătat siguranţa multora din ideile despre care mai înainte nu aş fi putut afirma că le credeam absolut certe, fiindcă ele constituiau simple ipoteze îndrăzneţe, primite la vremea lor cu multe rezerve şi provocatoare de scandal, dar aceste ipoteze, care au fost respinse şi calificate drept afirmaţii arbitrare, şi care constituie crezul meu politic, au primit o confirmare prin experienţa mea cubaneză. După ce am stat doi ani în Cuba, acest crez nu mai este doar filozofic sau intelectual, ci a dobîndit un caracter uman şi moral.“

In ultimii ani ai vieţii are satisfacţia de a fi recunoscut drept precursor de către un grup important de scriitori argentinieni (eseişti şi prozatori) ca bunăoară León Rozitchner, David Viñas şi Juan Carlos Portantiero. Acesta din urmă consideră că „intuiţionismul“ lui Martínez Estrada este „cea dintîi asumare conştientă a dezagreabilei realităţi argenti- niene, un punct de plecare, mai bine zis punctul nostru de plecare pentru o atitudine angajată, opusă izolării în turnul de fildeş“.

1964 Apare volumul *Realidad y fantasía en Balzac (Realitate şi fantezie la Balzac),* rodul unor preocupări constante cu privire la raportul dintre planul

real şi cel fantastic în creaţia literară. Subliniază

cu acest prilej cîteva idei mai vechi : importanţa intuiţiei, a simbolului artistic, a împletirii raţiunii cu intuiţia. Multe din consideraţiile făcute în această carte, ca şi în studiile despre Kafka, Dostoievski, Heine, Aristofan, Cervantes din aceeaşi perioadă (publicate postum, în 1967) sînt consideraţi *pro domo sua,* care acreditează tipul scriitorului intui- ţionist. Pe Dostoievski îl admiră pentru că este cel dintîi romancier modern care se opreşte să examineze lumea cu lupa, iar la Kafka remarcă puterea de a crea o lume de mituri şi simboluri care este totodată o lume perfect logică, o lume care „posedă garanţia raţiunii, fiindcă e construită de o mînă de arhitect, şi posedă garanţia intuiţiei profunde, fiindcă e însufleţită de simboluri". *(En torno a Kafka y otros ensayos — In jurul lui Kafka şi alte eseuri).* Poetul cubanez Nicolás Guillén este elogiat, de asemenea, pentru „o capacitate de percepţie, o sensibilitate şi o putere intuitivă cu totul excepţionale". *(La poesía afrocubana de Nicolás Guillén — Poezia afrocubană a lui Nicolás Guillén,* 1967).

Retras la Bahía Blanca (Argentina), reuşeşte să încheie studiul despre Marti şi să scrie o prefaţă-testament la *Antologia* operelor sale pe care o publică editura mexicană Fondo de Cultura Económica.

Moare în toamna lui 1964.

Din *Prologul inutil* se cuvine să amintim emoţionantul final în care este exprimată conştiinţa destinului specific al popoarelor Americii Latine, diferit de al ţărilor colonizatoare. „Abia după ce am citit cărţile scrise de colonizaţii din ţările proletare ale Africii, ne-am dat seama că există diferite tipuri de istorie şi că valorile aplicabile

vechilor popoare ale culturii greco-latine nu pot fi aplicate popoarelor colonizate din America, Africa şi Asia, a căror

viaţă naturală, antropologică, a fost întreruptă printr-un traumatism de dimensiuni planetare, cum a fost invazia şi dominaţia unor forme de viaţă şi de cultură de către altele complet exotice (...). Sper că într-o bună zi opera mea va putea fi citită şi apreciată fără patimă, în primul rînd ca opera unui artist şi a unui gînditor. Sper că acest lucru se va întîmpla cînd se va crea în America Latină o conştiinţă proprie a ceea ce sîntem, conştiinţa de popoare colonizate şi indivizi colonizaţi, conştiinţa de naţiuni subdezvoltate cărora le-au fost date constituţii şi legi pentru a putea fi ţinute în captivitate fără a fi nevoie de gratii, cînd se va admite cu loialitate că am fost reduşi, printr-o acţiune inteligentă şi constantă a uzurpatorilor şi bandiţilor, la condiţia de duşmani ai propriilor noastre interese şi aspiraţii, la condiţia de slujitori fără plată sau prost plătiţi ai stăpînilor acestei lumi.“

ANDREI IONESCU

TRAPALANDA [I]

I Căile indicate de busolă II Epoca pielii III Drumurile

I Cuvînt ce desemnează un ţinut imaginar, o pampă himerică, îmbelşugată, aşa cum o visau conchistadorii.

I CĂILE INDICATE DE BUSOLĂ

AVENTURIERII

Lumea Nouă, descoperită de curînd, nu fusese încă plasată pe glob şi nici nu avea o formă precisă. Era o întindere de pămînt instabilă şi populată de închipuiri. Se născuse dintr-o eroare, iar drumurile care conduceau spre ea erau nesigure, cum sînt drumurile croite pe apă şi bătute de vînturi. Cei care se îmbarcau soseau aici plini de vise ; rămîneau visători şi cei de care se despărţeau. Şi unii şi alţii aveau închipuirea înfierbîntată de America şi, vrînd-nevrînd, această lume, născută o dată cu primii paşi ai unui popor ce se trezea liber, trebuia să poarte amprenta unei deşteptări victorioase, pline de ambiţie şi de mîndrie. Este foarte greu de reprodus astăzi imaginea acestei lumi aşa cum se contura în capetele înguste ale acelor oameni neciopliţi, care tocmai atunci se descotoroseau de arabi şi de tot ce era islamism. Ce proiecte imaginare plăsmu- iau, ascultînd ştirile fabuloase sosite din America, nobilul scăpătat, meseriaşul fără pîine, mercenarul fără slujbă, cerşetorul şi preotul unui ţinut fără miracole ? Min- ţeau, fără voie, pînă şi cei care ascultau. Chiar o inteligenţă mărginită şi un vocabular sărac nu puteau să nu îmbogăţească aventura povestind-o. Hărţile vechi pe care le cunoaştem nu ne pot da nicidecum o imagine cît de cît apropiată a celorlalte hărţi, hărţile marşurilor absurde,

ale primejdiilor şi comorilor descrise de povesti-

tori. Se întorceau puţini, pentru că foamea şi ciuma îi decimau ; însă supravieţuitorul, pentru a nu fi luat în derîdere, făurea legende şi astfel făcea noi prozeliţi. Să te îmbarci însemna, în primul rînd, să fugi de realitate ; prin însăşi acest fapt îţi aduceai prinosul împărăţiei lui Dumnezeu, începînd să te deprinzi cu marea. In al doilea rînd, traversarea oceanului îl elibera pe cel care întorcea spatele Peninsulei şi privea în faţă hazardul dezlegîndu-1 de blestemul de neam izolat şi bastard, de familia fără strălucire şi fără bani. Lumea aceasta era pentru noul-venit opusul celeilalte, era o altă lume. Nici un gînd care ar fi putut să-l întoarcă din drum nu-1 tulbura; nici un proiect vast şi cu termen lung, care ar fi cerut din partea lui moderaţie, chibzuinţă şi aşteptare. Navigînd atîtea zile şi nopţi într-o anumită direcţie, care din cauza vîntului trebuia să fie mereu rectificată, călătorii soseau astfel preveniţi asupra realităţii extrem de simple şi de sărace a Americii, pe care ei şi-o imaginau plină de monştri, de primejdii şi de bogăţii. La debarcare, însă, America le apărea ca o cumplită deziluzie ; un contrast amar ce reuşea să înflăcăreze iarăşi speranţele zădărnicite şi îi îndemna să recupereze resturile iluziilor prin exaltarea bunului obţinut. Cîmpia era o altă mare, o mare fără drumuri. America nu era America ; trebuia făurită, trebuia să i se suprapună realitatea visului lor. Pe un teritoriu imens, care constituia o realitate imposibil de modificat, se vor înălţa construcţiile şubrede ale oamenilor. De la o expediţie la alta se descopereau dărîmăturile, şi realitatea solului acoperea din nou edificiile utopiei. Nimic din ceea ce s-a construit, s-a zidit şi s-a întemeiat nu avea o existenţă atît de sigură ca aceea a pămîntului. Proprietatea asupra lucrurilor, autoritatea asupra oamenilor, relaţiile dintre locuitori, traficul de mărfuri, familia, totul era supus unor schimbări neprevăzute, asemeni plantelor de curînd transplantate care uneori prindeau rădăcini, iar alteori se ofileau.

Trebuia să se deschidă o cărare în pustietate. Aceste cîmpii distrugătoare de iluzii trebuiau umplute cu ceva. Ceea ce coincidea cu vechea structură a acestei lumi prospera ; ceea ce se ridica însă din voinţa omului se prăbuşea odată cu moartea lui. La ce altceva decît la pămînt putea jindui cel care sosea în aceste ţinuturi izolate fără nici o siguranţă că-şi va putea agonisi traiul, fără alte posibilităţi de supravieţuire decît cele ce puteau fi smulse pămîntului prin violenţă ? Idealul noului-venit nu era nici să colonizeze, nici să populeze. Să te gîndeşti atunci la asemenea lucruri însemna să concepi o maşinărie complicată în epoca furcii. Mediul era lipsit de acele caracteristici şi stimulente care suscită necesitatea de a popula şi de a coloniza. Noul-venit nu se putea gîndi la nici un fel de activitate cît de cît organizată, fiindcă nu ar fi fost în stare s-o ducă la bun sfîrşit. Nu dispunea decît de forţele sale primitive şi în felul acesta realitatea nu putea fi stăpînită de mîinile sale neîndemînatice, incapabile să-i imprime o formă. Indigenul trăise legat de această lume cît timp s-a supus cerinţelor ei. Tot ce putea realiza indigenul era însă tabu; ceea ce era la îndemîna oricui : să semeni, să construieşti, să te resemnezi şi să aştepţi devenea deprimant şi în afara codului de valori al cuceririi şi dominaţiei. Să munceşti, să cedezi puţin cîte puţin exigenţelor naturii însemna să fii învins, să te sălbăticeşti. S-a născut astfel o falsă scară de valori, iar oamenii şi lucrurile au pornit pe drumuri deosebite. Prin clasificarea îndeletnicirilor în servile şi liberale reîncepe vechiul proces al ierarhiilor între cei care au şi cei care n-au, culminînd în oele din urmă cu posesiunea pămîntului, cu alte cuvinte cu supunerea totală faţă de ceea ce era mai uşor de obţinut şi nu cerea decît foarte puţină inteligenţă pentru a fi păstrat.

Pe această concepţie fundamentală s-au trasat căile de urmat şi de atunci etalonul de măsură a devenit

hectarul

şi *fanega* [I]. Cei ce nu mai aveau nevoie „să vîndă de după tejghea“ îi considerau inferiori pe micii comercianţi care depindeau de un cîştig derizoriu. Exista o mare deosebire între comerciantul care se ocupa personal de negoţul său, exclus de la funcţii şi posturi elective, şi cel care, de la distanţă, conducea întreprinderea şi era apt pentru aceste însărcinări şi funcţii. Din nou distanţa devenea o valoare. Să conduci o ceată de contrabandişti şi să faci trafic de sclavi era mai onorabil decît să zideşti o casă ; mult mai onorabil era să vinzi pînzeturi decît să vinzi cu amănuntul articole coloniale ; să furi era mai convenabil decît să munceşti. Nici măcar nu se ţinea seamă de averea pe care o posedai, aşa cum se va întîmpla mai tîrziu ; se stabileau două categorii : patronul şi salariatul. Posturile superioare ierarhic erau rezervate celor care aveau suficienţi bani ca să le cumpere ; şi tot astfel se urca pe nesfîrşita scară a funcţiilor oficiale. Administraţia publică era Spania, şi cetăţeanul era tratat în conformitate cu jurisdicţia spaniolă. Drumul spre funcţiile mai înalte era închis oamenilor de rînd. Slujbele judecătoreşti şi didactice reveneau avocaţilor chiţibuşari şi preoţilor, care formau categoria intelectualilor, fără ca oamenii înzestraţi să aibă drum liber pentru a se putea afirma. S-ău introdus formele găunoase ale unor instituţii discreditate şi s-au turnat în ele mentalitatea şi modul de viaţă ale tineretului. Era persecutat şi dispreţuit tot ceea ce creştea în propriul său climat, conform propriilor sale legi de dezvoltare, pînă acolo încît profilul acestei ficţiuni de cultură şi de bogăţie impusă de metropolă nu mai coincidea cu trăsăturile autentice ale realităţii americane.

Era o lume naivă, în care faptele şi lucrurile erau foarte simple, în ciuda ceremonialului birocratic foarte complicat. Stăpînirea încerca să pună o haină legală, a

I Măsură agrară, egală cu aproximativ 64,5 ari.

cărei raţiune era greu de înţeles, peste goliciunea acestei porţiuni uitate de planetă. Complicaţiile se iveau în mecanismul şi în felul de a proceda, în pudoarea rigidă cu care se masca dezamăgirea ; totul devenea nefiresc. Deasupra unei lumi fără complicaţii se înălţa o lume de complicaţii. Noul-venit accentua valoarea singurului lucru stabil în acest vîrtej de forme dialectice : faptul că numai guvernul, care îşi aroga dreptul de a exercita banditismul şi jefuirea pe scară largă, îl putea suprima. Pentru a cîştiga bunăvoinţa acestui guvern, omul se bizuia pe o reţea complicată de interese şi de influenţe. Aşa se face că, în pofida siguranţei sale de neclintit, acest unic bun stabil, ferm, trecea şi el la rîndul lui printr-o lungă aventură. Cîmpiile se măsurau prin acte, autoritatea se afirma în zapisurile regale, titlurile onorifice se căpătau în consiliile eclesiastice.

STAPÎNII NEANTULUI

Orizontul nesfîrşit ce pare mereu acelaşi pe măsură ce înaintăm, sau mişcarea acestor mari întinderi ce ne însoţesc lasă impresia de ceva înşelător în realitatea aspră a cîmpiei. Aici cîmpia este întindere, şi întinderea nu pare să fie altceva decît o dedublare a unui infinit lăuntric, conversaţia călătorului cu divinitatea. Numai conştiinţa faptului că umbli, oboseala şi dorinţa de a ajunge la destinaţie pot măsura întinderea ce pare lipsită de măsură. Această întindere este pampa; este pămîntul pe care omul se găseşte singur, asemeni unei fiinţe abstracte care ar trebui să reînceapă istoria speciei sau să o încheie.

Lipseşte peisajul şi lipseşte omul; spre trecut şi viitor se deschid prăpăstii fără fund ; gîndirea improvizează arii noi pe teme cunoscute, creînd liber, după placul

său. Corpul este un miracol, şi prin simţuri pătrunde suflarea unei schimbări ce devine, pe nesimţite, o oboseală cosmică ce se prăbuşeşte din cer cu toată greutatea.

Peisajul cîmpiei, dacă putem să-l numim astfel, capătă forma propriilor noastre vise, forma unei himere ; şi devine steril cînd visul este viclean.

Pe măsură ce înaintăm, proiectele noastre de viitor, eternele noastre proiecte de dominare fără obstacole, dar care n-au ţintă, cresc nemăsurat. Omul nu opune rezistenţă naturii, a renunţat la luptă şi s-a predat. Pampa este o iluzie ; este pămîntul aventurilor dezordonate, create de închipuirea omului lipsit de profunzime. Totul alunecă însufleţit de o mişcare iluzorie în care se schimbă numai centrul acestei grandioase circumferinţe. Acolo, omul simplu o ia de la început ; omul cult piere. Părintele Guevara[1] spunea despre himericul teritoriu al Trapa- landei : „Descoperirea acestui teritoriu, niciodată complet realizată, a .fost molia care a ros bogăţii apreciabile, rămase nefolosite“ ; oraşul imaginar, din aur masiv, care i-a făcut să-şi primejduiască viaţa pe oamenii plecaţi în expediţia lui Francisco de Aguirre [I II] şi în cea a lui Diego Abreu, oraşul care i-a silit pe oamenii porniţi în căutarea lui să întemeieze aşezările La Rioja şi Jujuy, pentru ca de acolo să-l asedieze şi să-l smulgă din mîna băştinaşilor. Bunul Quijano [III] a fost şi el victima cîmpiei ; sterilitatea pămînturilor din La Mancha a făcut să-i încolţească în minte posibilitatea isprăvilor cavalereşti din lecturile sale solitare. Minat de frămîntările proprii, este firesc pentru conchistador să nu conceapă gînduri de stabilire, de fixare,

I *José Guevara* (1719—1806), preot şi istoric spaniol care a trăit în Argentina. Opera lui de mare relief : *Instituciones elementales (Instituţii elementare).*

II *Francisco de Aguirre* (1500—1580), conchistador spaniol. A fost guvernator al provinciei Tucumân şi a fundat oraşul argentinian Santiago del Estero (1553). Acuzat de erezie de către Inchiziţie, a fost condamnat la moarte şi executat.

III Se referă la eroul lui Cervantes, Don Quijote de la Mancha.

de adaptare. Gîndul la urmaşi, continuatori ai neamului, la casa reprezentînd căminul strămoşesc, la familie sau la muncile potrivite anotimpurilor, nimic din toate acestea nu era posibil. Ca faptă istorică universală domnea isprava vitejească a individului ; biografia constituia istoria, şi ceea ce nu se manifesta violent rămînea în- mormîntat, ascuns. In mintea lui mărginită această nemărginire a cîmpiei sau nesfîrşita monotonie a munţilor sterpi îi făgăduia, la fel ca asceţilor în deşert, apariţia sfinţilor sau a oraşelor miraculoase, pline de belşug şi de fericire. Nutrea nădejdea că va descoperi repede tezaurele ascunse în vreun loc nebănuit, gata de a fi transportate. împărăţia lui Dumnezeu nu-şi trăda însă în nici un fel existenţa, deşi toţi credeau în existenţa ei. Lucrul cel mai logic era absurdul. Deocamdată nu se poate aştepta nimic din tot ceea ce în mod obişnuit oferă pămîntul atunci cînd omul îl populează şi se stabileşte aici, cînd urmează făgaşul lucrurilor abia făcute care încep să se pună în mişcare. Balaurul este încă animalul firesc pe cîmpia unde a păscut milodontul. Noul-venit nu întîl-neşte nicăieri semne care să-l ajute să înţeleagă lumea ca sistem raţional şi continuu. Continentul apare în ochii lui ca o lume magică, ieşită din paharul unui iluzionist, în pofida faptului că e raţională şi continuă.

DEZAMĂGIREA LUATA DREPT IMBOLD

In faţa golului inexpresiv era zadarnic să te gîndeşti la popoare capabile să ducă o viaţă de muncă, la animale domesticite, la grădini de zarzavat, la pieţe. Singurul lucru firesc era Trapalanda, cu oraşul în care cezarii indigeni au acumulat metale şi pietre preţioase, elixiruri de tinereţe veşnică, femei frumoase şi o mulţime de lucruri tainice care ar fi putut răsări din pămînt, vrăjite de un

cuvînt cabalistic, şi nu ceea ce se dezvăluia privirii căutătorului de ideal. Pentru aceasta a venit el; şi intenţia de a se războ cu această Ţară a Făgăduinţii, cu tezaurele numai în parte descoperite îl îndîrjea în credinţa că undeva se găsea totuşi ceea ce dorea cu atîta patimă ; continua să închidă ochii în faţa realităţii.

Luase în posesie toate pămînturile ; conchistadorul era stăpîn pe o ţară învinsă, în care putea să-şi satisfacă orice capriciu. Nu venise să întemeieze un popor, nici să rămînă, nici să spere ; venise să ceară, să ia, să se facă ascultat, în felul acesta, el pierde orice simţ al măsurii, al ordinii, al timpului. Enormul, incomensurabilul, eternul devenit prezent îi umplu imaginaţia [I].

Mii de leghe, sute de mii de vite. Monarhul împărţea continentul : lui Pizarro [II] 270 de leghe la sud de Rio Santiago ; lui Almagro 200 de leghe din interiorul ţării ; lui Mendoza[III] 200 de leghe, începînd de la concesiunea lui Alinagro ; lui Alcazaba [IV] 200 de leghe rit mai aproape

---

I „Te ocărăsc, popor al meu, pentru că spun că te-ai dus să-ţi impui credinţa cu lovituri de sabie, şi lucrul cel mai trist este că nu a fost tocmai aşa, căci te-ai dus mai ales pentru a smulge aur de la cei care l-au strîns ; te-ai dus ca să furi“ *(Viaţa lui Don Quijote şi Sancho* de Miguel de Unamuno) (n.a.).

II *Francisco Pizarro* (1475—1541), conchistador spaniol. In 1524 se asociază cu Diego de Almagro pentru a întreprinde cucerirea Perului. Almagro intrînd în conflict cu el pentru posedarea oraşului Cuzco, a fost învins şi executat. Mai tîrziu, partizanii lui Almagro l-au asasinat pe Pizarro la Lima. Este considerat cuceritorul Perului (1535).

III *Pedro de Mendoza* (1487—1537), conchistador spaniol. A fundat oraşul Buenos Aires (1536). A susţinut lupte crîncene cu indigenii. A murit în timpul traversării Atlanticului în drumul de întoarcere spre Spania.

IV *Simón de Alcazaba,* conchistador portughez. In anul 1535 navighează în apele australe cu intenţia de a cuceri şi popula zona Patagoniei şi a Ţării Focului. Finalul acestei expediţii a fost tragic. A murit asasinat de marinarii răzvrătiţi.

de hotarele teritoriului guvernat de Mendoza. Azara [I] a calculat că există pe aceste întinderi în jurul a patruzeci de milioane de capete de vite. Animalele n-au nevoie de prea multe luni pentru gestaţie, şi nici pentru alăptare ; se înmulţesc vertiginos ; minereul nu necesită metode deosebite pentru a fi extras, deoarece se găseşte la suprafaţa pămîntului, e îngrămădit în lingouri, transformat în monezi, în crucifixuri şi săbii. Iluzoriul înlocuieşte adevărul. Adevărul, întinderea nesfîrşită a acestui pămînt pustiu, singurătatea, toate acestea nu se observă', căci sînt asemenea cărnii şi oaselor călătorului care înaintează mereu : materia neluată în seamă a trupului, în care se zbate un vis revărsat peste marginile acestei realităţi, dincolo de orizont.

Cînd aceste ţinuturi se populează, visul devine mai modest; începe doar, ca toate visurile nerealizate ale ambiţiei şi voinţei arzătoare ale omului incult, să umple inter- stiţiile realităţii, să cedeze în faţa evidenţei pe care o impune realitatea materială, nu însă fără a o deforma, transformînd-o din echivoc în simbol.

Acest pămînt care nu poseda metale la suprafaţă şi nu avea nici civilizaţii vechi de distrus, unde nu existau oraşe fabuloase, ci numai grupuri de sălbatici goi, continua să fie în mintea urmaşului conchistadorului un bun metafizic. Constituia un bun de posedat, de dominat, îngăduind o ierarhie. Să posezi pămînt însemna să posezi oraşele care se vor construi în viitor, însemna să domini lumea care va popula aceste oraşe, însemna să posezi fermele care se vor înmulţi în chip fabulos în viitor. Restul nu avea nici o valoare. Pămîntul era un bon de credit pentru speranţă ; şi speranţa, ipoteca sa. Prin acapararea pămîn-

---

I *Félix de Azara* (1746—1821), naturalist şi navigator spaniol. A fost trimis în America pentru a arbitra problema limitelor teritoriale dintre posesiunile Spaniei şi ale Portugaliei. A studiat fauna şi geografia Paraguayului şi din Río de la Plata. A scris *Eseuri de Istorie Naturală.*

tului nu se urmărea ceea ce putea fi produs imediat, ci ceea ce era susceptibil să fie produs cîndva, inclusiv oraşele şi tezaurele, care fuseseră ţinta expediţiilor. Toate acestea nu existau, dar pămîntul avea să le facă să existe. Numai că oraşele şi bunurile acumulate, înclinînd spre forme mai înţelepte, încet-încet ofereau mai multe posibilităţi de îmbogăţire decît aurul în lingouri. Acest viitor, schiţat cu anticipaţie în prezentul de resentimente şi de invidie, a produs delirantul vis de grandoare care l-a indignat atît de mult pe visătorul Alberdi[1]. Am trăit cu minele Trapa- landei în suflet. Conchistadorul de altădată se răsuceşte încă în mormînt; continuă să trăiască în sufletul nostru şi priveşte, prin ceaţa viselor frustrate, această imensitate încă promiţătoare, şi ochii ni se umezesc de emoţie. Sîntem în acelaşi timp mormîntul şi piatra aruncată din praştia sa. Să posezi pămînt era ca şi cum ai fi posedat o feudă, o insulă, însemna că posezi onoare. In Europa, să te legi de pămînt cu ajutorul proprietăţii înseamnă să te înrudeşti cu istoria, să sudezi o verigă genealogică, să pătrunzi în domeniul trecutului. în America, însă, în cea de Sud, care nu are trecut şi din această cauză se crede că va avea viitor, a poseda pămînt constituie, pe de o parte, o răzbunare şi, pe de altă parte, o lăcomie ; datorită lui pătrunzi în domeniul viitorului, şi ipoteca este mijlocul bancar de a-1 menţine în prezent. La început pămîntul era. stăpînit ca pradă de război ; acest pămînt, pe care sălbaticul, nevoit să fugă, îl părăsea, constituia singura pradă de război care mai tîrziu putea fi afişată ca un trofeu. Această pradă ajunge să fie premiul bătăliei ; acapararea pămîntului sporeşte rezistenţa şi puterea învingătorului.

---

1 I *Juan Bautista Alberdi* (1810—1884), jurisconsult, scriitor şi om politic argentinian. A scris studiul *Bazele şi punctele de plecare pentru organizarea politică a Republicii Argentina,* care a influenţat decisiv rezoluţiile Congresului Constituant din 1853. (Argentina este guvernată conform Constituţiei din 1853, cu caracter republican, reprezentativ şi federal, elaborată după un model de Juan Bautista Alberdi).

Intemeindu-se pe această posesiune s-au construit noi trepte de valori bazate pe preţ ; dar a fost un proiect al unui regat inexistent în afara proiectului însuşi : etapa în care o pereche de tineri săraci are casă proprie, dar fără părinţi şi fără copii. Astfel pământul a căpătat o supravaloare, şi prin eforturile imaginaţiei o plusvaloare psihologică : valoarea fictivă la care ar fi putut să ajungă cu ajutorul ambiţiei. Pământul cu turme de vite sălbăticite era „un cîmp semănat şi o mină de aur“, cum zice Val- divia [I], acest nou geoman [II] Era aur care va continua să se purifice şi să-şi sporească, cu anii, numărul caratelor. Pământul însemna, de asemenea, putere, însă de un ordin secundar. Conchistadorul, care nu a cucerit nimic pe podişurile nordice, înaintînd spre sud, pierdea din vedere filonul minelor ; navigatorul atras de bogăţii fabuloase, dînd peste indigenul sărac şi primitiv, ca urmare a abstinenţei sexuale şi a lenii mintale privea pampa ca pe ultima aventură care-1 putea scăpa de ruşinea de a se declara învins. Cucerea întinderi nesfîrşite de pământ, şi pământul era putere ; stăpînea mii de leghe străbătute de sălbaticii fugari şi număra imensitatea terenurilor ca pe nişte *onzas* [III]. Atîtea mii de kilometri pătraţi, de la ocean pînă la piscurile cele mai înalte ale Anzilor, în viceregatul de la Rio de la Plata unde nu existau monezi de aur. Insă nu număra în *onzas, ci* pe propriile sale degete. Această stăpînire era stăpînirea orgoliului asupra propriei sale ignoranţe. Era un învins. Nu trebuia să mai cucerească, ci doar să populeze ; nu trebuia să jefuiască, ci să semene ; nu putea să ia parte la conducerea acestei insule, ci trebuia

---

I *Luis de Valdivia* (1561—1642), misionar iezuit şi erudit spaniol, evanghelizator al indigenilor din Chile şi autor al unei gramatici şi al unui dicţionar al limbii băştinaşilor.

II *Geomanţie,* ghicire superstiţioasă practicată de arabi, care constă din examinarea unor linii, cercuri sau puncte formate întîmplător în urma aruncării unui pumn de ţărînă pe masă.

III Veche monedă spaniolă.

mai întîi să muncească şi să sufere. A luat în stăpînire întinderea nesfîrşită de pămînt necultivat în numele lui Dumnezeu şi al regelui, însă în străfundul conştiinţei sale era un dezamăgit. Trebuia să se mintă în ceea ce priveşte rezultatele pozitive ale visurilor sale, aşa cum se minţea şi în privinţa denumirilor ridicole pe care le dădea ţinuturilor unde nu găsise ceea ce sperase. înarmat astfel, anulînd tot trecutul şi sfidînd glasul conştiinţei, conchistadorul şi-a impus religia şi obiceiurile prin forţa săbiei şi ameninţările adresate unui duşman absent. Pentru că nu exista nimeni care să reclame stăpînirea neantului. Şi acest nimeni, care exista doar în sufletul stăpînitorului, era vocea nereuşitei sale.

STAPlNIREA SUB FORMA DE REPRESALII

Pămîntul nu era o minciună, cu toate că omul deli-rează străbătîndu-1, cere de la el mai mult decît îi poate da şi-l botează cu nume bizare. Este lucrul cel mai sigur pe care-1 are sub talpa piciorului şi pe care-1 simte atunci cînd se opreşte să se odihnească. Este dovada cea mai bună că trăieşti, atunci cînd te propteşti bine pe picioare şi cînd te hrăneşti cu roadele lui. Pămîntul este un adevăr definitiv, cel dintîi, aşa cum moartea este cel de pe urmă.

în loc să-şi ridice o casă, să împrejmuiască şi să are, cuceritorul a făcut legi pentru a dărui acestei sărace posesiuni o valoare teologică şi juridică. S-a purtat cu indigenul aşa cum s-ar fi purtat cu un balaur, dacă ar fi existat. Indigenul deochea comoara fermecată şi o risipea. Nimicirea indigenului însemna asigurarea netulburată a uzufructului şi în acelaşi timp distrugerea evidenţei eşecului. L-a tratat pe acest semen al său ca pe martorul prăbuşirii sale şi a început exploatarea indigenilor prin tributuri şi

muncă forţată, ascultînd de prevăzătoarele sfaturi ale iezuiţilor. Era modul de a domina natura şi de a o sili să rodească pentru om, prin munca indigenilor, care nu făcuseră nici un efort, pe cînd erau încă liberi, pentru a o transforma şi a-i da înfăţişarea pe care conchistadorii ar fi dorit s-o găsească la sosire. In felul acesta i-a fost uşor să ia propriile represalii drept o înşelare a naturii şi a omului de către legendă ; a naturii în favoarea Coroanei şi a omului în favoarea lui Hristos. Posesiunea pămîn- tului îi oferea titluri, care îi aduceau şi alte avantaje. Pămîntul era o feudă imensă, un domeniu ce implica nobleţe. Din cauza aceasta chiar astăzi latinfundiarul este nobilul prin excelenţă, în ierarhia capitalismului nostru barbar.

Imensitatea nu este măreţie ; este ideea de măreţie. Nu este nici bogăţie ; este posibilitatea unui credit ipotecar. Nu este nimic. A avut valoare deoarece era un ideal, şi tocmai de aceea a ajuns la preţul imaginar al hectarului din Trapalanda. Să fii puternic prin posedarea pămîntului şi să-l dobîndeşti în continuare este o rămăşiţă a furiei invadatorului, rămăşiţă, la rîndul ei, din evul mediu. Titlul de proprietate reprezintă o dovadă a propriei tale capacităţi de a porunci. Cine posedă pămîntul este un senior, nu prin banii pe care îi obţine, ci prin titlul de proprietate, care este o baronie, un comitat, în forma pe care o iau ambiţia şi ura. Din vechime pămîntul a fost posedat de militar, drept răsplată pentru actele de eroism, pentru triumful armelor. E ca şi cum ai stăpîni o parte din glob şi în acelaşi timp te-ai răzbuna pentru propria ta suferinţă ; e ca şi cum ai intra pînă la brîu în Oceanul Pacific şi te-ai proclama stăpînitorul lui în numele regelui.

Aşa făceau conducătorii ; trupa aflată în urma lor avea visuri ceva mai modeste. De la stăpînirea latifundiilor pînă la proprietatea asupra unui mic teren agricol exista doar o diferenţă de grad. Visul din zilele noastre

de a avea o casă proprie fără instinctul de a locui în ea, ca într-o reşedinţă nobiliară, este forma degenerată şi burgheză a acelor năzuinţe de mare senior. Sînt visurile cotidiene ale aceluia care se simte incapabil să aspire la o fericire mai activă şi mai îndrăzneaţă, incapabil să-şi însuşească alte bunuri. Dar aşa cum în umila dorinţă de a avea o casă nu se află decît teama omului cuprins de nesiguranţă (cu toată poezia cuibului de pasăre), în dorinţa de a fi proprietarul a mii de leghe există un impuls de senior (de animal digitigrad). Şi una şi cealaltă corespund acestor două tipuri comune, diferenţiate de elanul aspiraţiilor şi identice prin atitudinea lor de stimă faţă de valorile apocrife. Unghiul al treilea al triunghiului este mormîntul, în care omul intră întreg, în starea de materie moartă, de pămînt. Sînt cele trei poziţii ale aceleiaşi inconştiente renunţări la viaţă şi la tot ce o face să ia înfăţişare omenească ; ciuda de a fi distrus celelalte valori şi dorinţa de a te afunda înăuntrul acestei unice valori egale cu cadavrul tău.

BĂTÎND ÎN RETRAGERE

Cel care sosea era, în fond, la fel ca astăzi, un făuritor ai propriilor sale visuri. Cel care venea însă cu hotărîrea de a rămîne era un disperat, mai periculos decît acela care sosea să prade şi să plece. Corăbii încărcate cu ocnaşi, cu oameni nebuni de ambiţie şi de credinţă traversau un ocean al uitării. Cei puţini care renunţau să se întoarcă şi se resemnau, săpîndu-şi făgaşul vieţii departe de drumurile adevărate, asemeni acelora care debarcă astăzi şi acceptă orice muncă li se oferă, erau declasaţii fără nici un ţel în viaţă.

Cu colaborarea lor, cel care se grăbea să se întoarcă făcea lucruri ce aveau să rămînă. Disperatul era mîna de lucru ; celălalt, născocitorul îndrăzneţ. Grosolan şi mărginit, ştia să viseze numai într-o direcţie ; poseda o sută de leghe de pămînt şi dorea o mie sau zece mii ; poseda douăzeci de mii de capete de vite şi dorea două sute de mii sau două milioane ; poseda o casă şi dorea zece sau
0 sută. întotdeauna erau cantităţi de acelaşi ordin, legate strîns de pămînt. Dorea tot ce se putea pipăi. Seria geometrică se oprea aici. In afara acestor lucruri, dorea multe altele ; toate însă în funcţie de pămînt, ca accesorii ale acestuia, fiindcă totul era aici măsurat şi cîntărit în hectare şi *fanegas.* Ambiţia sa consta în a adăuga zeci la unităţi, în a adăuga zerouri, la fel cum mai tîrziu va avea ambiţia să înalţe etaj peste etaj, să publice carte după carte şi să cumuleze funcţii, catedre sau titluri. Pămîntul sau animalul, în imaginaţia acestui primitiv anacronic, se transformă într-o unitate dinamică ; celelalte forţe vitale sau economice se polarizează sau se prăbuşesc, ori încep să se învîrtească în jurul unui ax central oarecare. In felul acesta se degradează pe nesimţite viaţa acestor fiinţe bidimensionale, fără ideal, fără dorinţe spirituale, fără nelinişti mistice, în schimb, stăpânite de teamă. Ataşat de bunurile dobîndite atît de uşor, omul era străin de orice alte valori ; ca să prindă rădăcini în cîmpia nimănui, trebuia să se desprindă de un pămînt vechi, udat cu sudoare şi lacrimi. Se. află în centrul universului, dar este singur. In faţă, în dreapta, în spate, în stînga, de jur-împrejur are pămîntul, însă nici o perspectivă. Continuă să umple golurile acestea, produse de destrămare, cu materiale refractare persoanei sale umane, pînă cînd şi gesturile instinctive
1 se impregnează de această substanţă. Imploră de multe ori ploaia să cadă peste un pămînt crăpat de dogoarea soarelui şi acum înalţă ochii spre cer cu speranţa de a descoperi nori negri ; priveşte spre

depărtări ca de pe puntea unei corăbii, însă acum o face pentru a vedea

dacă la orizont nu cumva apar indigenii, perceptorul care îl despoaie sau lăncierul care îl recrutează cu forţa. Sub streaşină colibei, simte că se prăbuşeşte mult mai repede decît lutul şi paiele de care îşi reazămă umerii încovoiaţi ; lîngă el, copiii şi nevasta îl fac să înţeleagă că este singur. Nu-şi priveşte sufletul, fiindcă e mai gol decît însăşi pampa ; nici măcar nu priveşte înapoi, căutînd să-şi reamintească viaţa, fiindcă e departe de el însuşi. Lumea era alcătuită numai din ceea ce se găsea de jur-împrejur şi în faţa lui. Fusese înşelat şi îi mai rămîneau doar două căi, pentru că întoarcerea devenise imposibilă : să se considere alesul lui Dumnezeu pentru vreun scop înalt în religie sau în guvernare, ori să consolideze cu bărbăţie acea realitate fără formă pe care o descoperise de jur- împrejurul său. Acţiona împotriva realităţii şi prin însuşi acest fapt se transforma în instrument al acestei realităţi. Intre timp, înverşunarea cu care se agăţa de realitate, încercînd s-o schimbe în sensul dorit de el, îl subjuga. Dădea înapoi şi credea că înaintează împingînd viitorul cu spatele. Istoria colonizării este un mers de-a-ndăratelea.

In scrisorile sale către viceregele Del Pino [1], viceregele Avilés[2] spunea că familiile care au fost aduse să populeze Río Negro au ajuns într-o stare jalnică ; bieţii oameni trăiau în caverne săpate de ei înşişi, fiind înmor- mîntaţi cu zile. Alte familii trăiau în colibe care nu erau altceva decît caverne în aer liber. Se afundau în caverne şi în trecut. Darwin a văzut saturnalele hunilor argentinieni, bucuria măcelului vitelor, beţia de sînge fumegînd [3].

[1] *Joaquín del Pino* (1729—1804), militar spaniol, guvernator la Montevideo (1773—1790) şi viceregе la Río de la Plata (1801—1804).

[2] Viceregе la Buenos Aires (1799).

[3] Clinii părăseau casele stăpînilor şi deveneau duşmani feroci ai turmelor şi ai oamenilor. Grămezile de carne rămase pe cîmp în locurile unde vitele erau jupuite de piele şi li se luau coarnele şi grăsimea îi întărîtau. Formau împotriva turmelor haite imense : nu mai erau clini, ci şacali. A fost nevoie să se organizeze expe-

diţii militare pentru a-i stîrpi. In cîţiva ani, cîinii au regresat cu sute de secole (n.a.).

Era victoria pămîntului, triumful preistoriei ; înfrîngerea unui vis iraţional, adus în sînul unei naturi în plină forţă a Pleistocenului. Sub influenţe greu de pătruns, populaţiile au decăzut la un nivel inferior ; şi aceste stadii de decădere, recidivele barbariei sînt mai brutale decît stadiul natural. S-a renunţat la civilizaţie, revenindu-se, pe diverse căi, care se ivesc la tot pasul în cîmpie, la străfundul animalităţii. Familiile care au venit să colonizeze Lumea Nouă au fost înşelate nu numai de către ele însele, dar şi de întreprinderile de negoţ cu sclavi care îi recrutau pentru a-i abandona în cîmpiile noastre fără de hotare. Se trimeteau înapoi peste ocean vite ucise şi se aduceau fiinţe umane vii. Să te afunzi în cavernă, să tai vite şi oi însemna să iei măsuri de represalii împotriva ta însuţi şi împotriva agentului de imigrare. Dezamăgirea duce la distrugerea şi la prigonirea a ceea ce aminteşte de vreun lucru sau de vreo persoană din stadiul superior pe care l-ai renegat. Dragostea pentru ceea ce ai este de obicei ura pentru ceea ce nu poţi avea ; şi invers. In mare parte, ceea ce s-a înţeles prin barbarie nu este altceva decît dezamăgirea unui visător de rînd. Cine îşi părăsea casa şi oraşul construit din piatră aspira fără îndoială la un alt cămin şi la o altă proprietate.

ÎNŢEPĂTURĂ

Coloniştii au continuat emigraţia dinspre pămînturile mai puţin productive şi de la regimuri sociale mai exigente şi mai constrîngătoare spre aceste latitudini promiţătoare. Lăsau în urmă ceea ce era cunoscut, alcătuiri cu care nu se împăcau, şi se avîntau spre necunoscut, unde încercau transmigrarea propriei lor persoane. Le scăpa din vedere cît de mult putea să-i înrăiască această realitate amor-

fă şi înapoiată. Soseau fără arme, în falange neînfricate, pe drumurile deschise de conchistadori ; mai calici, sperînd mai puţin, mulţumindu-se cu şi mai puţin, dar fără acel curaj de epopee, fără hiperbola cu care conchistadorii îşi realizau opera. Colonistul semăna cu conchistadorul, fiind în fond descendenţa peninsulară a acestuia ; se trăgea din plebea procreată de către fricoşii rămaşi acolo, pe cheiuri, aşteptînd întoarcerea corăbiilor încărcate cu aur, corăbii care soseau pe vechiul continent infectate de resturi organice descompuse. Această plebe desprinsă dintr-un corp robust a ajuns, la rîndul ei, să viseze şi să-şi urmeze visurile. Speranţa şi ambiţia, dorinţa de a evada din fatalitatea condiţiei de om sărac erau aceleaşi ; concavi- tăţii trecutului digitigrad îi corespundea întocmai această convexitate de oameni încovoiaţi. Veneau să facă rost de bani, aşa cum ceilalţi căutaseră teritorii, titluri şi faimă ; veneau să muncească, aşa cum ceilalţi veniseră să lupte ; veneau să strîngă şi apoi să plece ca şi ceilalţi. Nici acest fiu bastard nu se stabileşte. Umblă rătăcitor dintr-un loc într-altul, deoarece la început îl tîrăsc încoace şi încolo cirezile sălbatice, şi stăpînirea solului este foarte nestatornică, la fel cu picioarele vitelor. Dacă reuşeşte să pună mîna pe vreun lucru, nu mai renunţă la el; e prada sa. Devine crud cu metisul cînd ajunge să se slujească de el şi la fel se poartă cu toate fiinţele sau obiectele pe care le supune. In loc să iubească, posedă. Se înverşunează în posesie, nemaisimţindu-i plăcerea, cu acea ciudă bestială cu care zămisleşti un copil femeii pe care o urăşti. Mulţumită averii ajunge să ocupe poziţii importante, însă nimeni nu-1 ia în serios, nu-i preţuieşte calitatea şi numele. Inspiră un dispreţ respectuos. Numai în virtutea unei tacite complicităţi, îmbogăţitul îl ademeneşte. In loc să-şi arate moşia cu un gest larg, asemeni zării necuprinse, el ascunde tot ce posedă sub un zîmbet de fals cunoscător. A plătit cu averea condiţia de fiinţă umană. Şi-a văzut visul cu

ochii cu preţul dezastrului. Ignorant, avar, a

vrut să-şi spele bălegarul de pe mîini în cristelniţa cu apă sfinţită şi a donat o bucată din îndobitocirea sa templului, trecînd astfel pe lumea cealaltă. Nu a făcut opere filantropice, nu a căutat grandoarea unei ţări pe care nu o cunoştea şi o dispreţuia, pe care niciodată nu a iubit-o şi la care privea cu pizmă, învins de propriul său triumf. El era destrămarea familiei şi plata cine ştie căror ruşini părinteşti şi conjugale. In schimb nimeni altul nu cerea mai hotărît decît el, ca pe un drept legitim, locul cel mai bun, postul cel mai înalt. I-a înfruntat pe ceilalţi, corp la corp, hectar cu hectar, *janega* cu *fanega.* Privilegiile sîngelui şi ale inteligenţei nu existau, de vreme ce nu izbuteau să te ridice deasupra unei vieţi mizerabile. Il priveşte pe intelectual cu neîncrederea cu care vaca priveşte automobilul, se aşează în mijlocul drumului şi nu-1 lasă să treacă. Această avere adunată în singurătate, pe întinderea nesfîrşită a cîmpiilor sau în spatele tejghelei, constituia zidul care-1 separa de viaţa socială, ferindu-1 de riscurile ei : depravarea fiicelor măritate cu muncitorul zilier care le-a sedus, ori nemăritate, şi pierderea deprinderii cu ideile abstracte şi cu adjectivele. Colonistul era numai ură şi pizmă ; însemna un salt înapoi. Interesul îl făcea să preţuiască tot ce era inferior, să răstoarne scara valorilor etice şi spirituale, să împingă ignoranţa şi cruzimea eîmpiei spre oraş, să-şi justifice victoria într-un joc inventat de el. La fel cu pionierul, deschidea drumuri prin hăţişul simţurilor, pe unde urmau să meargă urmaşii săi pînă la ultimele consecinţe.

Aceşti învinşi erau foştii visători victorioşi ; mulţi, cei mai mulţi dintre ei nu făceau avere. Îmbătrîneau, mureau ; iar urmaşii moşteneau dezamăgirea. Mitul bogăţiei îi descuraja pe mulţi, mai ales pe cei mai puţin îndrăzneţi şi ignoranţi, pe cei mai puţin apţi pentru a învinge într-o încercare atît de aspră. Şi nu exista alt drum de urmat. Recolta bogată şi preţul mare al produselor i-a înşelat, la fel cum l-a înşelat Trapalanda

pe

conchistador. Realitatea era cîmpia, singurătatea, îndobitocirea ; ziduri ridicate pe pămîntul acelor babilonii de aur. Situaţia morală a acestui colonist dezamăgit era aceeaşi cu a conchistadorului zdrenţăros, famelic, în haremul său cu indigene dezgustătoare. Recolta era nesigură ; depindea de hazard; preţul muncii sale era nesigur; depindea de cererea de grîne şi de carne a unor pieţe de desfacere necunoscute. Se spetise muncind, şi pînă la urmă, din pricina preţului ridicat la care se făcea arendarea pămîntului şi a cheltuielilor de transport, rămînea fără nici o lescaie. Poseda oi, vite, avea crescătoria sa ; la rîndul său, însă, era şi el tot o vită în calculul latifundiarului şi al financiarului.

ETALONUL DE VALOARE:PĂMÎNTUL

Pămîntul ca ideal, pămîntul lipsit de istorie, devenit religie şi finalitate în conduită, ascunde o mare dezamăgire sau reprezintă renunţarea la multe alte aspiraţii care nu au putut fi realizate. La cealaltă extremitate se găseşte un alt ideal, care se împlineşte mai uşor : siguranţa unui cămin, cu o soţie credincioasă şi un fiu harnic. Aceasta este dorinţa unui suflet bolnav, pe cînd negarea hotărîtă a propriului trecut, a propriului tată este o provocare de celibatar desprins de societatea umană. Pasărea nu doreşte decît să-şi facă un cuib, fiara are ambiţia să domine natura. Se repede asupra celor care o înconjoară, deoarece vrea să fugă de singurătatea pe care o poartă în ea, întărîtată de lipsa de aliaţi şi de prieteni.

Neexistînd o ordine socială consolidată, o regulă decurgînd din experienţă, o putere a datinilor, el a vrut ca tot ce e bun să se întemeieze pe pămînt; pe ceea ce

se afla de jur-împrejur, într-o formă foarte vagă ce nu depăşea cuprinderea văzului şi a auzului. Pământul are o valoare metafizică : spaţiu. Putea să producă pentru noul-venit, fără ca el să cunoască modul cum se lucrează acest pământ; fertilitatea solului suplinea muncile cîmpu- lui, şi nu era nevoie nici de osteneală, nici de inteligenţă. Pământul reprezenta pentru noul-venit singurul lucru care-i stătea la îndemînă, şi, fiindcă venise să caute,' ceea ce găsea avea suficientă importanţă şi merita riscul vieţii ; aventura consta în chilipir. Ii oferea, în afară de aceasta, un fel de întîietate în descoperire, de prioritate abstractă, patru cincimi din roadele lui şi autoritatea primului-venit, care lipseau celor aduşi de valurile tîrzii ale colonizării. Acolo, în Spania, era socotit mereu al doilea, aici era cel dintîi ; pământul luat în stăpînire îl înălţa la rangul de senior absolut, de întemeietor de dinastie. A fost de ajuns, la început, să lase slobode pe cîmp, sau pur şi simplu să abandoneze, deoarece transportul era obositor, aşa cum a făcut Irala[I], cîteva zeci de vaci şi de cai, pentru ca acestea să se înmulţească uimitor de repede. Sosind puţin mai tîrziu şi aducînd şi el cai şi vaci, Garay [II] va găsi aici cirezi nesfîrşite. Era suficient să azvîrli sămînţa ca să obţii spice şi ştiuleţi, să supui pe indigenul devotat şi să-i răpeşti femeia.

Pământurile acestea păreau cele mai sărace din toate cîte fuseseră cucerite în America şi de aceea se credea că nu ascund bogăţii, bogăţii de viitor. Atunci cînd Irala porneşte decepţionat spre Paraguay, din rămăşiţele uitate

---

I *Domingo Martínez de Irala* (1500—1556), conchistador spaniol care l-a întovărăşit pe Pedro de Mendoza în Río de la Plata. A fost guvernator ai acestei provincii (1539—1556). In 1547 a organizat o expediţie în Chaco.

II *Juan de Garay* (1527—1583), conchistador spaniol care a ocupat teritorii întinse în Perú, Santa Cruz de la Sierra şi Paraguay. A fundat oraşul Santa Fe (1573), pe malul fluviului Paraná, şi a hotărît a doua oară fundarea oraşului Buenos Aires (1580). A fost vice-guvernator şi a murit asasinat de indigeni.

ale acelei sărăcii, din acele animale lăsate să trăiască în sălbăticie, avea să iasă la iveală aurul inexistent. Ele au constituit metalul nostru preţios, după cum guano-ul avea să devină pentru Perú aur adevărat. Nu existau metale preţioase, nici roade ale pămîntului, nici oraşe înfloritoare. Soldaţii se întorceau din expediţii goi, abia reuşind să-şi acopere trupul cu piei netăbăcite, înfometaţi ; devorau pînă şi hamurile cailor şi, cuprinşi de disperare, se lăsau în voia dezordinilor afrodisiace. In Venezuela, care a dat tipuri şi instituţii analoge cu ale noastre, au ajuns la canibalism, trăgînd la sorţi, zilnic, ca în poveştile cu piraţi, pe indigenii care îi călăuzeau prin ţinuturile muntoase ; la fel s-a întîmplat cînd a fost întemeiat pentru prima oară oraşul Buenos Aires. Insă nici una din aceste mari dezamăgiri nu constituia realitatea; realitatea însemna cucerirea unei lumi. Ei continuau să creadă că în fundul craterului Masaya, din Nicaragua, clocoteşte numai argint şi aur ; că în Catamarca, în Neuquén, în Ţara de Foc se găsesc comori ascunse în pămînt. Trebuia să nu te dai bătut şi să continui căutarea.

Cei care l-au însoţit pe Garay au găsit nesfîrşite cirezi de vite, care, cu toate că nu erau strălucitoare ca metalul, reprezentau totuşi o bogăţie. O poseda indigenul sălbatic, cu care colonistul s-a amestecat, trăind în promiscuitate, împărtăşindu-i destinul de singurătate. Sălbatici şi animale formau o entitate curioasă de rezistenţă şi de sprijin, căzînd de acord asupra normelor vitale pe care deşertul şi duşmanul le impuneau. Această entitate a hotărît în termeni categorici conduita de urmat; natura şi ce se născuse sub legile ei aveau să lupte împotriva invadatorului ; va fi o luptă nemiloasă, se va renunţa la orice pact şi la orice înţelegere. Conchistadorul, care a impus această normă de ură, rîvnind aici ceea ce a dispreţuit în alte locuri, s-a proclamat stăpînul pămîntului, al indigenilor şi al lucrurilor, cu toate că nu a ajuns să le posede, nici să le preţuiască decît ca pe o bogăţie uşor de transportat.

Fiindcă dorinţa de a aduna teritorii era exact opusul dorinţei de a rămîne. Capturarea vitelor cerea alte metode decît cele folosite la extragerea aurului din mine. Intrucît indigenul le poseda, cirezile erau o bogăţie, şi să i le răpeşti era o acţiune mai meritorie decît să le creşti şi să le îngrijeşti.

Furînd vite şi luptîndu-se cu indigenii, colonistul stabileşte o legătură involuntară cu ei ; orice înfăptuire e posibilă numai în funcţie de băştinaşi. Pe aceste pămîn- turi, seniorul a devenit pînă la urmă crescător de vite ; n-au mai existat după aceea seniori, ci doar oameni bogaţi, şi pămîntul tot nu avea valoare decît datorită animalului. Astfel, mediul fizic a triumfat asupra ambiţiei şi l-a obligat pe om să se conformeze ocupaţiilor pe care i le-a impus : agricultura şi creşterea vitelor. I-a impus chiar condiţii teribile : spiritul rătăcitor, dorinţa de a strînge cît mai mult, idolatria cantităţilor imense, graba de a porni la drum, ruşinea de sărăcie, dezmembrarea căminului, imposibilitatea culturii bazate pe simplul respect al valorilor şi sfîşierea dragostei.

Era în acelaşi timp victoria pămîntului învins, răzbunarea băştinaşilor, care asmuţeau realitatea uitată asupra omului triumfător. A fost prima dintre bătăliile victorioase ale Americii, ale deşertului, şi primul pas al decăderii omului umilit sub aparenţa triumfului, în faza primelor ciocniri cu Lumea Nouă. Pămîntul i-a oferit carnea, porumbul şi griul adică hrana, ceea ce înseamnă prea puţin pentru viaţa civilizată, şi l-a silit pe fiul Europei şi al secolului al XVI-lea să se supună, de acum înainte, modului de viaţă al omului primitiv ; îl făcea să se întoarcă înapoi la cavernă, ca să plătească bogăţia cu degradarea. Cei mai docili la deformări prosperau ; cei care s-au supus cel mai uşor aveau dreptate. S-au transformat în maşini-unelte ale vitelor şi ale cerealelor ; s-au transformat în ciobani şi în parlagii care furnizau

hrană

europeanului, de care aveau să se îndepărteze cu mii de secole.

După cucerirea teritoriului pentru Coroană a urmat o alta, absurdă : cucerirea hranei pentru cel absent şi, în sfîrşit, încă una, care constituie al treilea aspect, cel actual, la fel de logic : cucerirea bogăţiilor pentru capitalul străin plasat în căile ferate, în industria frigorifică şi în trustul cerealier. Aceştia au fost termenii în care s-au pus problemele şi s-a dat lupta decisivă pentru soarta acestor ţinuturi pentru mulţi ani ; o luptă neîndurătoare cum poate nu există alta în istorie : pămîntul care cucereşte pe cuceritor, îl învinge şi-l obligă să se transforme în sluga acelor lucruri care, pe el, în calitate de cuceritor, îi dezgustă profund.

VIAŢA ŞI MIŞCAREA PAMINTULUI

începe prima bătălie, în care la început iese învingător omul, deşi în dauna condiţiei sale de fiinţă civilizată, dar pînă la sfîrşit el sucombă, biruit de forţa mai lentă şi infinit superioară a naturii. Trebuie să se resemneze şi să se aşeze, devenind proprietar ; să se supună legilor fixe ale pămîntului, să-l respecte şi să se sedimenteze la fel ca straturile subsolului. Sufletul respinge din străfundurile existenţei etnice renunţarea la personalitatea sa şi supunerea pasivă la această natilră, care, ca pe un edificiu în ruină, îl înghite şi-l domină. Nu doreşte să decadă pînă la condiţia indigenului, rezultat al conjugării forţelor înconjurătoare ; se răzvrăteşte împotriva acestei forţe care-i pătrunde adînc în sînge, ca pînă la urmă să ia obiceiurile dispreţuitului băştinaş, să înveţe tactica sa de a lupta şi de a trăi, să întrebuinţeze arma pe care el o adoptă, cuţitul, să se împreune cu femeia răpită din

tabăra

indigenilor, să-şi construiască o colibă şi să lase urmaşi, îi rămîne, cu toate acestea, un suprem drept de apel şi caută ca această avere inexpresivă, care nu avea altă valoare decît aceea a unui petec de pămînt, a unui fragment de mapamond, să se transforme în bogăţie, în ceva mişcător, în ceva portabil, venal. Idiosincrasia sa a rămas aceeaşi ca în Spania (Andaluzia, Castilia, Vizcaya), şi, găsindu-se în faţa unei lumi lipsite de fizionomie proprie şi care îi impune realitatea sa nudă, găunoasă, caută vicleşugul prin care orgoliul să-i rămînă neatins în mijlocul dezastrului.

Nu dorea ca aventura sa să se prelungească ; mai ales că această prelungire însemna foamea ; instinctul posedării, care în ultimă instanţă este forma avortivă a altui instinct, şi mai absurd, pune stăpînire pe el, pe măsură ce prinde rădăcini şi începe să vegeteze. Doreşte ca această bogăţie moartă, acest pămînt nesfîrşit, să se pună în mişcare, să se ridice, să trăiască. Munca agricolă îi repugnă, şi, la fel ca strămbunul din Peninsulă, o consideră umilitoare ; supunerea faţă de glie nu face parte din istoria vieţii sale. în ţara lui niciodată nu a fost robul pămîntului ; tradiţia neamului a dispreţuit orice statornicire într-un anumit loc, şi cultiva, începînd cu Cidul[I], nestatornicia, bogăţia şi puterea pe care i-o dădeau demnităţile. Trebuia ca norocul să iasă la suprafaţă şi să acţioneze pentru ca toată această cîmpie să se pună în mişcare sub forma nesfîrşitelor sale cirezi sălbatice. Animalele acestea, înmulţite în taina cîmpiei, aparţineau prin adopţiune indigenului. La dominarea acestuia, obligat să se apere[II], se adaugă acum aceea a vitelor. Ferma

I *El Cid,* personaj semiistoric, semilegendar. născut lingă Burgos (Spania) în 1043 şi mort la Valencia în 1099. A servit la curtea regilor Castiliei. Â luptat împotriva maurilor şi în ultimii ani ai vieţii a apărat Valencia, care fusese cucerită de la mauri.

II Cînd s-a pornit războiul pentru cucerirea teritoriului, indigenul a fost aliatul său, dar atunci cînd războiul s-a purtat pentru puterea politică, pentru avere, a fost prigonit şi

sa,

exterminat (n.a.).

întreaga sa avere, devenea pe nesimţite altceva, deşi se numea tot fermă, la fel ca în vechea Castilie, şi numele şi l-a păstrat pînă în zilele noastre. Trebuia însă să se desprindă de pămînt spre a se lega de produsul spontan şi miraculos al pămîntului, continuînd lupta de deposedare a indigenilor care adunaseră cirezi. Hoinar, fără ca nimic să-l reţină în ambiţia ori drumul său, dat fiind că aici nimic nu avea limite, nici legea, nici proprietatea, nici viaţa, a devenit un parazit ce exploatează vaca şi calul. Cu alte cuvinte, a devenit un pseudopod ambulant, un lăstar desprins de trunchiul seniorial şi cocoţat pe cal. Pe de altă parte, stăpînirea vitelor includea pe cea a teritoriului, ceea ce era în fond unul şi acelaşi lucru. Astfel incit vita căpăta valoare de monedă atunci cînd din Potosí nu sosea plata şi nu exista o cantitate suficientă de metal în circulaţie. Ajunsă monedă în acele tranzacţii de troc ce îngăduiau contrabanda, era transformată, prin forţa lucrurilor şi datorită prohibiţiilor, în obiect de trafic uzual şi, ceea ce este şi mai important pentru un alt aspect al istoriei noastre, tranzacţiile au devenit o formă legală de comerţ. Vînătoarea vitelor, care a ajuns să denumească o întreagă perioadă colonială, „perioada pielii”, şi să confere fizionomie definitivă vieţii argentiniene, a fost una din cele două forme de latifun- diu : cea dinţii continua proprietatea funciară, ataşată tradiţiilor, cu intenţia de a construi aici o nouă Spanie, iar cea de a doua se întemeia pe proprietatea asupra vitelor, inventar viu, cu intenţia de a valorifica şi de a promova America.

II EPOCA PIELII

PRIMA INSAMINŢARE

Credea oare eu adevărat episcopul Lué — criticat de Castelli[1] în ajunul mişcării revoluţionare, la o şedinţă deschisă a Consiliului comunal — că în America conchistadorii şi colonizatorii spanioli au procreat oameni fără vlagă şi nu bărbaţi adevăraţi ? Episcopul Lué era un reacţionar îmbrăcat în haină preoţească şi nu putea să vadă adevărul aşa cum l-a văzut Castelli, care din întîm- plare era, pe vremea aceea, unul din puţinii oameni capabili să deosebească pe cei neputincioşi de cei destoinici. Populaţia Americii nu era formată din oameni fără vlagă, însă urmaşii conchistadorilor şi ai colonizatorilor creşteau şi se înmulţeau pe cîmp, în micile oraşe din cîmpie, în fortăreţe şi în taberele de indigeni, fără să-şi poată transforma hrana în substanţă umană.

O neînchipuită lipsă de înţelegere a viitorului şi a responsabilităţii sale îl făcea pe alb să procreeze cu

---

I *Juan José Castelli* (1764—1812), avocat şi om politic argentinian, membru al primei junte revoluţionare (1810). A preluat puterea de la viceregele Cisneros care, la o şedinţă a Consiliului comunal, face cunoscut că în urma evenimentelor din Spania — această ţară era ocupată de Franţa şi locuitorii Madridului s-au răsculat împotriva ocupantului — renunţă la calitatea lui, lăsînd astfel vacantă regenţa.

indigenele, ca şi cum astfel ar fi trecut la represalii

împotriva Americii. Stăruia cu înverşunare să-l umilească pe indigenul a cărui goliciune îi aţîţa instinctele animalice, şi în acelaşi timp îi sporea dispreţul faţă de mizerie, însă din această nenorocită împerechere se năşteau duşmani, aşa cum se transformau dinţii balaurului în spartani. înfrunta în acelaşi timp şi natura şi pe băştinaş, şi de toate acestea avea să dea socoteală mai tîrziu ; de tot ceea ce a făcut şi a zămislit.

Conchistadorul nu iubea acest pămînt şi nu-şi propunea să înfăptuiască ceva altfel decît prin desfrîu şi zgîr- cenie. Populă pămîntul gol, lăsat în voie să producă ascul- tînd de legile fizice şi fiziologice ale naturii. Nu aducea din patria strămoşilor săi nici una dintre virtuţile care i-au permis să ţină piept timp de mai bine de o mie şapte sute de ani năvălirii popoarelor războinice ; virtuţile erau ale neamului, nu ale lui. Aducea cu el un eroism al neamului, al castei, al religiei, care, foarte curînd, a fost înfrînt de imensitatea unui spaţiu nemaiîntîlnit pînă atunci şi care îl împingea pe un drum fără nici un ţel.

Aproape niciodată nu-1 însoţeau femei din neamul său, în a căror tovărăşie ar fi privit aventura cu mai puţină grabă şi cu mai multă indulgenţă. în planurile lui nu intra nimic din ceea ce ar fi cerut statornicie, respect, răbdare. Aducea cu el o anumită lăcomie de timp şi de pradă ce nu se potrivea cu felul de viaţă al băştinaşilor, făcuţi să trăiască în ritmul domol al pămîntului. însă fiul zămislit aici, în această crudă realitate, reuşeşte să se stabilească şi să înţeleagă ceea ce ignora tatăl său, înfruntîndu-şi propriul destin de sclav. Reuşeşte să se împotrivească dorinţei de reîntoarcere din popasul său veşnic ; delirului de bucurie îi opune adevărul umil al corpului său îmbrăcat în zdrenţe.

Pe indigen nu l-a extirpat, şi nici măcar nu l-a învins. Prigonitorul a ales doar folosirea forţelor inferioare, iar pînă la urmă a ieşit biruitor băştinaşul,

deoarece, chiar

mort fiind, supravieţuia în tactica pe care a impus-o înainte de a dispărea. Indigenul devine mai puternic ca ori- cînd din momentul în care începe să fie prigonit, deoarece în cele din urmă îşi înţelege situaţia reală şi se pregăteşte pentru lupta cu fiinţe din carne şi oase, care, asemenea lui, nu erau nici zei, nici demoni, nici suflete nemuritoare. Dacă prin bule şi sinoduri albul îi acordase un suflet nepieritor, el îi va oferi albului, în urma experienţei, un trup din carne şi oase. îşi întăreşte hotărîrea de a nu se supune şi de a nu muri.

în cazuri extreme indigenul a fost deportat ; de din-colo de frontierele ţinuturilor de unde fusese alungat, va azvîrli asupra duşmanului ameninţarea, nelăsîndu-1 să se bucure în tihnă de pradă. Acolo, departe, stă gata să pornească la luptă cu arma pregătită, amenin ţînd porţile oraşelor, unde albul şi-a înjghebat o viaţă sedentară, pînă cînd va începe năvălirea, răscumpărarea femeilor răpite, a fiilor supuşi, a animalelor şi a pămînturilor confiscate fără nici un drept.

între oraş şi frontiera ţinuturilor locuite de indigeni apar însă creolul şi metisul, care se alătură hoardei împotriva agenţiei comerciale de la oraş, la fel cum s-au alăturat apoi agenţiei comerciale împotriva metropolei, Americii împotriva Spaniei. A fost zămislit în infamie, cu dezgustul aceluia care-şi satisface dorinţele dispreţu- ind-o pe femeia batjocorită. Dacă era recunoscut ca fiu natural, aceasta se datora exigenţelor bisericii. Era mai mult indigen dec-ît spaniol, supravieţuitorul şi continuatorul rasei materne.

Tatăl, care aparţinea neamului cotropitorilor, plecase ; mama, care aparţinea învinşilor, murise ; însă el va constitui poporul care va rămîne. Nimic nu-1 poate sili să respecte trecutul, căminul, familia, obiceiurile şi legile stabilite de viceregi sau de biserică. Toate acestea purtau denumiri fără nici o

semnificaţie pentru el. Urmînd dru-

mul mizeriei şi al dispreţului, recunoscut sau nu, era mai aproape de natură decît de civilizaţie, şi trebuia să fugă mereu de trecut şi să se năpustească asupra viitorului, năruind totul, spre a-şi răzbuna stigmatul originii.

SAMINŢA IN PAMINT FERTIL

Cum indigenul gol nu poseda altceva decît corpul său pentru a sluji de stimulent ambiţiei, cucerirea s-a prelungit timp de mai multe secole. Rămînea, fără ca spaniolul cotropitor să-şi dea seama, o populaţie născută din împreunări întîmplătoare, care, cu trecerea timpului, va înţelege toată ruşinea trecutului. In ochii indigenului, spaniolul capătă înfăţişarea unui animal lacom, măcinat de bolile mercenarului şi de perversităţile marelui senior.

împreunările întîmplătoare ale invadatorului cu femeile supuse lasă urme iremediabile asupra metisului, care, cînd îi va veni vremea, se va întoarce împotriva trecutului şi a societăţii. Astfel vor încolţi războaiele civile şi convulsiunile politice de mai tîrziu, conduse de metişi sau aproape întotdeauna de oameni cu o concepţie de metis. Mai dăinuia o urmă, a cărei ruşine nu putea fi ştearsă şi care cu fiecare împreunare perpetua umilirea femeii. împotriva răzvrătirii mulţimilor s-au găsit întotdeauna mijloace mai mult sau mai puţin eficiente, şi în primul rînd banii cu care poate fi cumpărată pacea. Dar împotriva acestor izbucniri datorate jignirilor îndelung mocnite, nici legea şi nici banii nu au putut face nimic.

De comun acord, dispoziţiile bisericii şi ordonanţele regale desăvîrşeau ruina provocată de siluirea femeilor indigene. Intre căsătorie şi concubinaj se deschidea un

abis ; legea lui Dumnezeu nu era legea Americii. Cortes [1], Alvarado[I] [II], Nunez de Balboa[III] şi-au adus amante şi au dat acest exemplu trupelor : legile Indiilor îi interziceau viceregelui să formeze o familie legitimă, consimţind însă ca el să curteze femei uşoare. Observăm în *Comentariile* lăsate de Alvar Nunez [IV] că „prietenii, ocrotitorii şi slugile (lui Irala) au avut permisiunea să meargă prin aşezările şi locurile unde se găseau indigeni, spre a le lua femeile şi fiicele, hamacurile şi alte lucruri de-ale lor". Dezonoare şi jaf în acelaşi timp ; şi ura pătrundea în adîncul sufletelor. Acestei uri i se zicea dragoste ; însă dragostea este o formă de adeziune şi de înrădăcinare ; se naşte din linişte, pentru că este transmiterea vieţii nepieritoare

---

I *Hernán Cortés* (1485—1547), conchistador spaniol ; s-a îmbarcat spre Lumea Nouă şi s-a stabilit în insula La Española (1504). A luat parte la cucerirea Cubei (1511), de unde organizează o expediţie în Mexic. Pentru a-i împiedica pe oamenii expediţiei să se înapoieze în Cuba, a dat foc navelor, începînd marşul spre oraşul México. A încheiat alianţe cu diverse triburi de indigeni duşmane împăratului aztec Moctezuma şi, pe data de 8 noiembrie 1519, a ajuns în capitala imperiului aztec. Moctezuma îl primeşte cu multă cinstire ca oaspete, însă Cortés, sub un pretext oarecare, îl arestează. După multe ciocniri cu indigenii răzvrătiţi se retrage în mod dezastruos (1520). Mai tîrziu (1521), Cortés reia atacurile şi-l arestează pe noul împărat Cuauhtemoc. Regele Carlos I îl numeşte guvernator general al Noii Spânii (Mexic). Cortés este considerat cuceritorul Mexicului.

II *Pedro de Alvarado* (1486—1541), conchistador spaniol, locotenentul lui Cortés în Mexic. Numit comandant al Guatemalei. fundează oraşul Santiago de los Caballeros (1524). Organizează o expediţie în Perú şi explorează El Salvador.

III *Vasco Núñez de Balboa* (1475—1517), conchistador spaniol. Se autodeclară conducător al coloniei Darién ; după traversarea istmului de Panamá, descoperă Marea Sudului, denumită mai tîrziu Oceanul Pacific (1513). Acuzat de conspiraţie de către un alt conchistador (Pedrarias), este condamnat şi executat.

IV *Alvar Núñez (Cabeza de Vaca)* (1500—1560), conchistador spaniol. A făcut parte dintr-o expediţie în Florida şi a explorat fluviul Mississippi şi nordul Mexicului. A fost numit comandant al regiunii Río de la Plata (1542). Şi-a povestit aventurile în *Naufragii* şi *Comentarii.*

şi sigiliul veşniciei, şi are nevoie de o aşezare, cuibul, bîrlogul sau casa. împreunarea întîmplătoare zămisleşte şi seamănă în suflete nesiguranţă ; actul realizat într-o formă incompletă generează o anumită formă a tulburărilor nevrotice : nemulţumirea, dezgustul, sinuciderea.

Indigena a servit invadatorului cu piele albă drept delectare nocturnă, după o zi de lenevie. Ea îşi oferea sîngele germenilor oboselii şi ai dezamăgirii, şi din plăcere se năştea neliniştea. Nu i se cerea dragoste, nici măcar fidelitate, deoarece masculul şi femela nu erau legaţi decît anatomic ; cînd el se ridica din pat, femeia abia începea greaua ei muncă fiziologică. După aceea, mulţi din ei au legitimat aceste împreunări, mai degrabă dintr-un impuls de pocăinţă şi de milă decît din dragoste, şi încă pînă nu de mult se mai formau comisii de sacerdoţi menite să unească în cer ceea ce era dezbinat în trupuri şi în suflete. Cert este că au apărut mai multe curtezane decît soţii şi că soţiile nu erau mai grozave în ochii stăpînilor decît concubinele, stînd împreună, sub acelaşi acoperămînt şi fiind tratate ca nişte animale de muncă şi de plăcere. S-a ajuns pînă acolo, încît cronicarii au fost de părere că acest contact cu albii le-a depravat pe indigene, care pînă atunci duseseră o viaţă sălbatică, dar pură. Chiar şi în zilele noastre bordelul şi prostituţia reprezintă, înainte de toate, o îngrozitoare problemă morală. Obligată să îndeplinească munci foarte grele, să alăpteze copiii şi să satisfacă plăcerile trupeşti ale bărbatului, femeia a rămas în inferioritate şi fără un control al conduitei, iar această lipsă de supraveghere i-a sfîşiat încetul cu încetul conştiinţa şi demnitatea. Ea a urmat soarta tuturor idolilor în care nimeni nu mai crede ; respectată în ritul ei, nu reprezenta totuşi o valoare care să-ţi stîrnească entuziasm şi în care să-ţi pui speranţele.

America de Sud părea o mare piaţă a plăcerii, un proxenetism patronat de autorităţi şi încăput pe mîna speculanţilor. Valparaiso, în 1844, era „o îngrozitoare

piaţă

de femei“, unde se adunau fetele din toate ţările pentru a încheia căsătorii clandestine, deoarece în străinătate se interzicea căsătoria între persoane de credinţe diferite. Concubinajul înlocuia căsătoria ; mii de prostituate împîn- zeau oraşul, cu sutele pe fiecare stradă, îngrămădite în odăi *K* Cunninghame Graham[I II], povesteşte despre înflorirea bordelurilor, unde un personaj stimat de concetăţenii săi şi „din lumea bună“, se ducea după masa de prînz să-şi fumeze ţigara şi să-şi bea cafeaua. In anul 1880 erau cantonaţi în pieţe, complet lipsite de arbori, soldaţi din trupele de linie cu aşa-numitele „drăguţe“. La această dată, care fără îndoială marchează o epocă de vîrf în dezvoltarea ţării, doamnele se duceau la Riachuelo, atunci cînd soseau vapoarele din Sud, şi alegeau copii mici pentru a-i creşte, aşa cum astăzi sînt repartizaţi copilaşii, de către judecător, la casa minorilor. Ii alegeau pe fiii indigenelor, care se despărţeau astfel pentru totdeauna de ei, la fel cum sînt separaţi mînjii de herghelie. Paz[III], în *Memoriile* sale, consemnează desfrîul şi slăbirea forţei fizice a armatelor lui' Lavalle[IV] în 1840. Aceste batalioane, care, în bivuacuri, formau lupanare sub cerul liber, nu aveau nimic comun cu cele din 1828—1829 şi cu

---

I *Conflicte şi armonii ale raselor în America, de Domingo Faustino Sarmiento (n,a.).*

II *Cunninghame Graham (Roberto B.) (1852—1936), scriitor* englez. A descris viaţa şi moravurile argentiniene în interesanta sa lucrare *Portretul unui dictator.*

III *José Maria Paz* (1791—1854), general argentinian, şef al unita- riştilor. Lupă împotriva lui Quiroga, şeful federaliştilor, şi-l învinge (1830), însă este făcut prizonier de un alt general federalist (Rosas) în 1831. In anul 1843 conduce apărarea oraşului Montevideo, pe vremea aceea aparţinînd de Argentina, împotriva trupelor generalului Uruguayan Oribe.

IV« *Juan Lavalle* (1797—1841), general argentinian. Unul din şefii unitariştilor (nume dat partizanilor Constituţiei centralizatoare din 1819, în opoziţie cu cel al federaliştilor). A luptat în Chile şi Perii ; a pus stăpînire pe guvernul provinciei Buenos Aires (1828), însă a fost învins de faimosul general Juan Rosas (1829).

cele ale lui Belgrano [1] şi Urquiza [I II III], disciplinate şi austere. In oraşele de provincie, viciul din bordeluri este astăzi la fel de aprig ca şi acum un secol sau două.

Ca urmare a dispreţului, femeia se transformă în scurt timp în animal. Mereu umilită, devine un animal ca oricare altul, bună numai pentru a fi insultată şi dispreţuită. Iapa poate fi folosită ca animal de povară, dar nu pentru călărie ; femeia rămîne destinată veneticului, care nu cunoaşte sensul ascuns al cuvintelor *soră* şi *cumnat,* precum şi treburilor mărunte, specifice condiţiei sale. Ea nu are menirea să iasă la plimbare, ci să fie în slujba bărbatului. Nici iapa, nici femeia nu trebuie duse la tîrg ; pentru amîndouă există un tabu sexual ; sînt deopotrivă dispreţuite. Poezia gauchescă, începînd cu Martin Fierro, este contaminată de acest dublu dispreţ : *gaucho* [3] a considerat întotdeauna dezonorant să iubească şi să se unească prin căsătorie ori să călărească o iapă.

Sub corturile de piele, în colibele de stuf sau de paie, femeia îşi avea locul ei ca mamă, soţie, soră, fiică. Era femeie în sensul social, sentimental, fizic. Nu reprezenta un sex, chiar goală fiind. Căsătoriile, în general monogame, se supuneau moralei indigene, lipsite de anomalii, iar adulterul se pedepsea cu străşnicie. Cînd albul ajunge însă pînă la triburile indigenilor, distruge această naivi-

---

I *Manuel Belgrano* (1770—1820), general argentinian. Este iniţiatorul revoluţiei din mai (25 mai 1810 : data independenţei Argentinei), şi membru al primului guvern. Participă la mai multe campanii : cea din Paraguay (1811), Tucumân (1812) şi Salta (1813), toate acestea împotriva regaliştilor. în 1814 face o călătorie în Europa cu misiunea de a obţine recunoaşterea independenţei de către statele din acest continent. A fost creatorul drapelului naţional.

II *Justo José de Urquiza* (1801—1870), general şi om politic argentinian, guvernator al provinciei Entre Rios (1851). A fost proclamat conducător provizoriu al Confederaţiei (1852—1854), apoi numit şef suprem (1854—1860). în 1861 este răsturnat. Moare asasinat.

III Locuitor al pampei argentiniene şi uruguayene.

tate a obiceiurilor fără a o înlocui cu altceva. Albul a răpit femeile de la căminele lor şi le-a luat cu el pentru a-şi satisface plăcerile trupului sau pentru a i le oferi stăpînului. Dacă le găsea frumoase, le reţinea drept concubine. Cei foarte puţini care şi-au adus aici soţiile le-au păstrat sub acelaşi acoperămînt cu amantele metise. Copiii amîndorura, cei născuţi în legile lui Dumnezeu şi cei născuţi în legile Americii, creşteau privindu-se cu ură. Indigenele făceau parte din prada de război ; copleşite de copii, puteau fi repudiate şi obligate să se întoarcă la trib, unde erau ucise sau batjocorite. Femeile erau supuse la munci grele, ca şi cum ar fi fost predestinate să ducă toate poverile acestui pămînt. Metisul, *gaucho,* nu cunoştea compasiunea, şi nici iertarea. Cunoştea doar dispreţul. Darwin povesteşte despre omorîrea unor tinere indigene abia trecute de douăzeci de ani după ce fuseseră batjocorite de indigenii care formau grosul trupelor lui Lopez. In vechi catrene li se cîntă nefericirea şi sînt pomenite pînă şi în textele tangoului, acest smoc de păr aspru pe creştetul de adolescent al artei. Le reveneau muncile considerate a fi cele mai umilitoare : semănatul, creşterea animalelor domestice, ţesutul, căratul apei şi adusul lemnelor, gătitul, curăţenia. Fiul nimănui, metisul, le aduna în coliba sa, atîtea cîte îşi putea permite să întreţină, şi se apuca să adune în cirezi vitele sălbatice, se făcea tîlhar şi „mascul“ de meserie.

Femeia se ocupa de muncile casnice şi de cele ale cîmpului, şi, pe deasupra, zămislea copii. Bărbatul, în schimb, trăia mai mult în afara casei. Nu era al căminului decît noaptea, căci casa trebuia umplută cu copii. Femeia şi bărbatul trăiau despărţiţi, ducînd, cu sfială, o viaţă de care se ruşinau. Să fii drăgăstos, să munceşti pentru familie, să-i aperi onoarea, toate acestea erau considerate slăbiciuni. In schimb, prestigiul, bărbăţia, paternitatea erau conferite de asprime, insensibilitate, grosolănie. Valorile pozitive

erau înăbuşite şi, ca o compensare

hidraulică, se înălţau cele negative. Rînduri de femei şi de bărbaţi s-au născut în aceste cămine, situate în cîmpie sau în oraş, aici s-au înmulţit, şi aceleaşi trăsături au apărut apoi la nepoţi. Căsătoria legitimă a dobîndit astfel semnele exterioare ale concubinajului ; soţul, pentru a nu părea inferior, încerca să imite purtarea amantului ; soţia accepta să considere ca un destin al sexului său soarta bordelului legitimat. Un anumit ton de dispreţ, atunci cînd se referea la femeia şi la fiul său, era un semn al calităţii de senior, de stăpîn şi de bărbat. Pierzînd calitatea de senior asupra proprietăţii de bază, nu-i rămîne decît s-o exercite asupra inventarului viu : familia şi calul. Femeia se resemnează să fie tratată cu acest dispreţ pe'care îl consideră firesc. Şi-a părăsit cătunul şi a încălecat pe cal, însoţindu-1 pe soldat, îngrijindu-i rănile, dîndu-i căldura trupului său noaptea, pe cîmpul deschis, satisfăcîndu-i dorinţele, aţîţîndu-i poftele. Mergea împreună cu trupele, cărînd proviziile ; făcea parte efectiv din trupă. Insă prin calitatea ei de fiinţă pasivă, vegetativă, reuşea să domolească impulsul de dominare pe scară mare al bărbatului, reducîndu-1 la jaf şi la furtul de găini. Făcea din soldat o pasăre de pradă, din conchistador un avar, din expediţiile de mare anvergură doar o măruntă cucerire, urmată de un popas, din invazie, pînă unde îl ajutau forţele pe năvălitor, o incursiune. Grea era această raniţă pe umerii bărbatului.

Intre băştinaşi şi străini nu puteau să existe nici pacte, nici alianţe. Creştinul era permanent perfid, îşi călca mereu jurămîntul, era lipsit de morală, de demnitate, departe de tatăl sau de sora care ar fi putut să-l vadă. Promitea pace, recompense, promitea respectarea vieţii şi a prieteniei, dar apoi îşi bătea joc de toate. între cel puternic şi cel subjugat nu există pacte durabile ; una din părţi poate să-şi ţină legămîntul, dar la fel de bine poate să şi-l calce ; cealaltă parte are numai obligaţii prin simplul fapt al

inferiorităţii sale. Intre creştin şi indigen

nu a fost posibilă nici o prietenie ; aveau interese deosebite, o concepţie cosmică deosebită. Relaţiile lor nu erau bazate pe încredere, şi indigenul suporta consecinţele. Băştinaşul a ajuns pînă la urmă să transforme bănuiala într-o nevoie psihologică. Aproape toate tarele sale spirituale sînt cicatrice ale propriului său corp. Aceste suflete naive fac o circumvoluţiune din orice emoţie adinc-ă ; pot fi prefăcute din prima clipă în tot ceea ce doreşti, vor rămîne însă veşnic ele însele. Viaţa continuă să lase urme organice asupra lor, însă fără să le modeleze. Este păcălit o dată, apoi devine bănuitor; este ofensat, şi ofensa se transformă în ranchiună puternică. Este într-atît de maleabil, incit ajunge să încorporeze în caracterul său şi să transmită descendenţilor orice înşelăciune care îi tulbură structura mintală ; posedă suflet de femeie. Germenul inoculat în sînge trece printr-o perioadă de incubaţie şi se dezvoltă lent în întregul său organism. Indigenul devine neîncrezător, rezervat, ostil ; şi metisul a moştenit, din partea mamei, aceste trăsături, pe care le poartă în corp şi în suflet. Spaniolul l-a învăţat să fie prevăzător, să nu dea crezare vorbelor, să adulmece ca un ogar cele mai mici detalii care l-ar putea orienta în cunoaşterea profundă a acestor psihologii diavoleşti, puse în mişcare de pasiuni şi de scopuri misterioase. Astăzi nu există poate un mai fin ghicitor de intenţii. S-a deprins, deci, să caute urmele intenţiei în dosul cuvintelor şi să fie mereu gata spre a lovi primul. A dat greş întotdeauna cînd a fost vorba de bună-cre- dinţă, a avut încredere în fiinţa umană şi în bunătatea care o face să-şi ofere sprijinul fără şiretenie. Rana primită a atins ceea ce era mai sfînt în deprinderile şi în spiritul său ; îl deruta şi îl pervertea mintal. A învăţat să răspundă cu vorbe imprecise, să-şi ferească trupul şi faţa, să se ţină de o parte într-o discuţie, să doarmă pe cal, să imite şiretlicurile păsării care zboară departe de cuib, devenind o fiinţă neînsemnată, topită în mediul

natural înconjurător. Neîncrederea produsă de relaţiile cu albul l-a făcut pe indigen să poarte şi ziua şi noaptea cuţitul la brîu, a făcut ca fata să se considere ea însăşi un obiect care poate fi păstrat sau părăsit. In ţinuturile îndepărtate, împreunarea fără nici un fel de jenă, care ar fi putut să salveze măcar aparenţele externe ale pudoa- rei, îl transformă inevitabil pe copil intr-un martor tăcut al dezonoarei. Intr-o bună zi, el îşi va lua revanşa ; obiceiurile acestea le va perpetua batjocorind-o pe sora prietenului său ; promiscuitatea şi lipsa de respect sînt lucruri obişnuite. Sentimentul sîngelui şi cel al paternităţii dispar în mănunchiul de impulsuri orgolioase. Bărbatul preţuieşte în toate : caracter, limbaj, gesturi, calitatea de „mascul". Femeile şi obiectele sînt bunuri asupra cărora bărbatul exercită o dominaţie falică. Copiii rezultaţi din concubinaj continuă obiceiurile părinţilor, însă în adîncul conştiinţei nu sînt satisfăcuţi. Nu au cămin, sînt nişte paria ai cîmpiei, semănînd mai mult cu animalul fără stăpîn decît cu omul. Pînă şi creolii din oraşe, atunci cînd ajung la o situaţie mai bună, preferă să-şi lase fetele la bordel decît să le mărite cu metisul, abrutizat de viciile cîmpiei, de alcool, de desfrîu şi de hoţie. Părinţii cunoscuţi sînt mai răi decît cei necunoscuţi. Populaţia aceasta creşte, se înmulţeşte formînd gloate. Azara nu ne spune cîte suflete trăiau în viceregat. Era imposibil ca populaţia să rămînă pentru totdeauna în abjecţie. Singurul mijloc de a se elibera din acest infern rămînea revolta împotriva opresorilor. Insă răzvrătiţii nu erau uniţi ; le lipsea căpetenia care să-i adune şi să-i conducă.

EXECUTORII TESTAMENTARI AI INDIGENULUI

Amestec de sînge indigen şi european, metisul a produs un tip etnic inferior atît mamei cît şi tatălui. Era considerat spaniol ; nu plătea tributuri, cum nu plătea nici

fiul unui indigen căsătorit cu o curopeancă. Acesta era viteazul, răzvrătitul. Cînd s-a ivit momentul să se împartă sinecuri şi funcţii, sau să se acorde dreptul de vot, el a fost exclus. Crescut fără nici o regulă de conduită, lipsit de instrucţie, nesupus legilor, ajuns la vîrsta majoratului, cerea socoteală pentru abrutizarea la care ajunsese. Cînd îl întîlnea la oraş, în prăvălia sa, stăpînul alb îşi regăsea în indigen o rudă. Metişii erau afiliaţi în mod misterios la un ordin de cavaleri barbari. Indigenul nu le-a devenit un duşman înverşunat, nici măcar atunci cînd existau destule motive ca să nu aibă nici o legătură cu el, după legea deşertului ; n-aveau de ce să-l prigonească. El reprezenta pur şi simplu o forţă liberă, susceptibilă de a fi manevrată, capabilă să se organizeze şi să se conducă singură ; o forţă psihică. Aflîndu-1 supus, misionarii şi generalii noştri au ştiut să-l utilizeze. Lopez [1] îi spunea lui Paz : „Indigenul este foarte util atunci cînd este bine strunit şi ţinut din scurt". Zeballos[I] [II] şi Man- silla[III] le-au descris obiceiurile, superioare din punct de vedere moral celor ale invadatorilor. Beau şi se războiesc între ei ; însă respectă cuvîntul dat, nu violează femeia altuia, fură numai pentru a se răzbuna. Nu cunosc nici un fel de civilizaţie în afară de rămăşiţele civilizaţiei incaşe, rudimente ce dispar treptat, pe măsură ce înaintezi spre sud. Aceşti indigeni, cu o descendenţă hibridă, sînt triburi nomade, duşmane între ele, dar puţind fi îmblînzite, în stare să muncească şi să se supună. Nu apărau nimic, deoarece nu posedau nimic, şi orice li se oferea în dar li se părea vrednic de preţuit. Omul alb

---

I *Estanislao Lopez* (1786—1838), om politic argentinian, a fost guvernator al provinciei Santa Fe şi a luptat pentru cauza federală, întîi ca aliat al lui Francisco Ramirez şi după aceea al lui Rosas.

II *Estanislao Zeballos* (1854—1923), istoric, jurist şi sociolog ' argentinian.

III *Lucio Mansilla* (1786—1871), general argentinian al armatelor de independenţă.

s-a folosit de ei fără nici un fel de discernămînt ; au fost consideraţi prieteni atunci cînd era nevoie de ei, pentru ca apoi să fie prigoniţi. Şeful de trib Catriel a luptat ca aliat al lui Mitre [1] în nenorocita revoluţie din ’74, cu trese de colonel ; mai tîrziu a fost învins, iar tribul său a fost nimicit. Cînd brazilienii ameninţau să năvălească dinspre Río Negro, Rosas[2] organizează apărarea împreună cu indigenii, apoi îi abandonează în voia soartei, dar ei continuă să-l respecte, căci Rosas reprezenta o idee de care se putea agăţa această forţă rătăcitoare. In nord, indigenii luptau alături de Giiemes[3] ; pe coastă, alături de Ramírez /*, Hereñú şi Artigas [5] ; în vest, cu Facundo [fi], Peñaloza [7], Aldao [8] ; în interior, cu Bustos [9], Ibarra, López ; în sud, cu Rosas, şi nu s-au făcut de ruşine. îşi ocupau locul în coloană alături de metişi, vopsiţi cu roşu şi cu chipiul împodobit cu pene de struţ. Cavalerii dreptăţii

[1] *Bartolomé Mitre* (1821—1906), militar, om de stat şi scriitor argentinian. Cutreieră Bolivia, Perú şi Chile. în 1862 este proclamat preşedinte constituţional al Republicii. In 1865 s-a aliat cu Brazilia şi Uruguay în războiul împotriva Paraguayului care violase graniţa argentiniană. Părăseşte puterea în 1868. După tulburările interne din 1874, Mitre este învins în alegeri de Avellaneda — considerat pacificator al ţării — şi apoi părăseşte ţara. A scris : *Istoria lui San Martín şi a emancipării americane* etc. A tradus *Divina Comedie* a lui Dante. A fundat importantul ziar *La Nación.*

[2] *Juan Manuel Ortiz de Rosas* (1793—1877), general şi om politic argentinian. Şef al partidului Federal, ajunge guvernator al provinciei Buenos Aires (1829—1832), perioadă în care a organizat o expediţie împotriva indigenilor. De asemenea, organizează apărarea împotriva brazilienilor care aveau pretenţii teritoriale asupra părţii orientale a Argentinei. Reales în 1835, a menţinut un regim de violenţă care a durat pînă în 1852. Fiind răsturnat de la putere de generalul Urquiza, fuge în Anglia, unde moare.

[3] *Martín Miguel de Giiemes* (1785—1851), general argentinian care, în fruntea unei armate de *gauchos,* a apărat provinciile din nordul ţării împotriva regaliştilor. A murit în timpul uneia din aceste lupte.

luptînd împotriva cavalerilor iluziilor grosolane. Ei aveau să redea adevăratul sens al conchistei, să-l trezească pe visător din reverie. Erau acolo, călărind, sunînd din cor- nuri şi bătînd tobele lor de război, atrăgînd atenţia că trebuie să se ţină seama de ei, de această realitate respinsă, tabu. In mîinile conducătorului, ei erau buni la toate ; idealul lor era lupta -împotriva goţilor [10]. Lopez şi Quiroga îi manevrau ca pe nişte unelte, fie pentru a-şi întări puterea, fie pentru a slăbi forţele răsculate. Nu aveau decît conştiinţa urii, a răzbunării secrete împotriva celor ce pretindeau că reprezintă simbolul civilizaţiei şi al idealului de grandoare. Jerpeliţi, flămînzi, cu părul hirsut, desculţi şi înarmaţi cu *tacuaras* [11] şi cu arme vechi, neutilizabile, simbolizau umilirea în masă. Se încheia însă un acord nefast pentru ei ; promisiunile, o dată făcute, nu mai puteau fi anulate sau înlocuite cu un alt vis. Aşezările

[4] *Francisco Ramírez* (1786—1821), om politic federalist argentinian, guvernator al provinciei Entre Ríos. A fost asasinat de soldaţii fostului său aliat Estanislao López.

[5] *José Gervasio Artigas* (1764—1850), general Uruguayan, conducător al independenţei ţării sale. S-a distins în luptele împotriva englezilor în Río de la Plata. în 1815 este numit conducător al primului guvern al Uruguayului. In 1817 luptă împotriva invadatorilor portughezi care ocupă capitala, Montevideo. Se refugiază în Paraguay, unde rămîne pînă la moarte.

[6] *Juan Facundo Quiroga* (1793—1835), militar argentinian ale cărui isprăvi în luptă i-a adus porecla de *Tigrul cîmpiilor ;* devine eroul poemului *Facundo,* al lui Sarmiento. A murit asasinat.

[7] *Angel Vicente Peñaloza* (1785—1863), militar argentinian care s-a răzvrătit împotriva guvernului naţional (1863) ; a fost împuşcat.

[8] *José Félix Aldao* (1785—1845), preot şi conducător federal argentinian, a cărui bravură în luptă a fost la fel de proverbială ca şi cruzimea lui.

[9] *Juan Bautista Bustos* (?—1830), om politic argentinian care a participat la luptele civile ale ţării. Guvernator în Córdoba (1821), a fost răsturnat de generalul Paz în 1828.

[10] Denumire peiorativă dată spaniolilor.

[11] Suliţă folosită de indigeni, confecţionată dintr-o specie de trestie de bambus foarte rezistent.

au adoptat structura indigenă, la fel ca toate compartimentele vieţii sociale. Ei, care reprezentau materia, vor da formă vieţii coloniale, care nu era dec-ît ignoranţă. Generali şi oameni de stat şi-au pătat conştiinţa corupîn- du-i şi înşelîndu-i, cerîndu-le ajutorul sau prigonindu-i, după împrejurări. Erau braţul înarmat, iar comandantul de care ascultau putea fi atras numai prin cumpărare, şi de aceea legislaturile erau întotdeauna gata să voteze credite speciale în sesiuni secrete. Trupele acestor căpetenii au continuat modul lor de luptă şi tactica lor războinică ; femeile însoţeau trupa şi rămîneau în tabără împreună cu soldaţii. Un rău imens s-a născut din acest obicei, care trebuia să se întindă mai devreme ori mai tîrziu. In armistiţii, indigenii au fost leali, iar albii, perfizi ; şi dacă perfidia a triumfat, victoria era totuşi a lor. Pămîntul ţării a fost populat prin luptă. Această reţea de aşezări, născute la voia întîmplării, în urma prigonirilor, a dat Republicii un aspect militar, nu politic şi nici economic. Harta aşezărilor este o hartă a tran- şeelor transformate în hanuri şi cîrciumi. Indigenul a impus o structură arbitrară aşezărilor şi, implicit, căilor ferate care au fixat-o pentru totdeauna. Exterminaţi, au lăsat în urma lor aceste cadavre cu neputinţă de înmormântat vreodată. Se puteau înfiinţa universităţi unde să se înveţe teologia şi dreptul canonic ; toate acestea nu erau altceva decît minciuni. Pe întinderea necuprinsă a cîmpiilor care populau la voia întîmplării cu animale şi cu oameni, adevărul se strecura pe întuneric, cu atît mai înverşunat cu cît era mai tare pus în inferioritate. Trebuiau umplute golurile lăsate de indigenii adaptaţi mediului lor. Expediţionarii nu aduceau oameni cu care să-i înlocuiască ; aduceau din nou celibatari senzuali, clerici care schimbau haina preoţească cu sabia, aduceau *colorii.* Urma apoi însămînţarea copiilor nimănui.

După năvala hoardelor care pînă la urmă au fost supuse a apărut o viziune mai clară asupra realităţii. Nu mai exista speranţa unor chilipiruri întîmplătoare ; trebuiau căutate alte drumuri, mai anevoioase ; trebuia să are, să semene, să culeagă. Şi această reacţie a fost opera hoardelor.

Nu vom înţelege bine niciodată psihologia gauchoului, nici sufletul mulţimilor anarhice argentiniene, dacă nu ne gîndim la psihologia fiului umilit, la ceea ce un complex de inferioritate întărîtat de ignoranţă poate ajunge să producă într-un mediu propice violenţei şi capriciului.

Aşa-zisa conjuraţie a metişilor, în 1580, nu este altceva decît o răscoală sîngeroasă : şapte creoli au încercat să pună stăpînire pe oraşul Santa Fe. Au fost executaţi. In 1711, în Venezuela, răscoala metişilor proclamă rege pe un mulatru. Acele trupe pe care Belgrano, San Martin [1] şi Alvear[I] [II] nu le-au putut disciplina, gloate hibride de indigeni, metişi şi străini disperaţi, formau sămînţa umană, replică a cirezilor de vite sălbatice. Răzvrătiţii, metişii, i-au atras în rîndurile lor pe băştinaşii dornici de răzbunare. Triburi întregi : *minuanes, charrúas* (care ajunseseră antropofagi numai din ură profanatoare), *taros, guenoas, quayacurues, ranqueles, puelches, tapes* şi multe altele, amestecate cu *gauchos,* cu metişi şi cu albi sălbăticiţi, au îngroşat trupele aproape timp de un secol. Erau fiii răsculaţi împotriva părinţilor; oamenii singurătăţii, ai deşertului, ai desfrîului, ai siluirilor, ca nişte frînturi de coşmar ale unor beţivi ambiţioşi ce prindeau fiinţă în îndepărtatele păşuni şi se năpusteau în galop asupra aşezărilor. Urmaşii acelor ocnaşi şi

I *José San Martin* (1778—1850), general şi om politic argentinian. Eliberator al statelor Chile şi Peni.

II *Carlos Maria de Alvear* (1789—1853), general şi om politic argentinian. A încurajat revoluţia din octombrie 1812. A cucerit oraşul Montevideo.

ticăloşi care, începînd

de la Ferdinand Catolicul[1] pînă la Carlos al III-lea [I II], au populat această lume.

Ei apărau libertatea, egalitatea, distrugerea trecutului şi a proprietăţii asupra acelor bunuri ale tuturor pe care proprietarul pămîntului nu putea să le reclame cu titluri autentice. Au suferit jigniri de tot soiul din partea tatălui care îi renega, considerîndu-i, cu toate că-i recunoscuse, drept fii ai' păcatului şi ai greşelii. Intemperii şi nevoi nenumărate asaltau trupurile şi sufletele. Mama nu găsea cuvinte cu care să risipească acuzaţiile pe care societatea i le aducea : la spovedanie, simţea reproşul lui Hristos din spatele crucii de lemn gravat; triburile de indigeni o priveau cu scîrbă. Toată această viaţă, în care erau dispreţuiţi fiu şi mamă, nu avea nici un temei, şi li se părea că sînt puşi în lanţuri de un cod moral fals. Erau totuşi stăpîniţi de un impuls puternic, de un ideal ; şi de o lege : curajul. Provincia, care era o feudă a *corregidor* [III]-ului, capătă în ochii lor un sens de patrie şi de clan mai puternic decît toate lucrurile incerte ale conchistei, decît sentimentul naţionalităţii şi al credinţei abstracte, insuflate adolescentului şi catehumenului[IV], în contradicţie cu lumea pe care o avea în faţă, barbară, liberă şi reală. Provincia se va ridica împotriva oraşului, împotriva oraşului Buenos Aires, care pentru metis nu

---

I Ferdinand al II-lea de Aragon, rege al Siciliei (1468—1516), şi al Aragonului (1479—1516). In urma căsătoriei sale cu Isabela (1469), s-a realizat unirea Castiliei cu Aragonul (1479). Cu sprijinul bisericii (în 1480 a creat Inchiziţia), a micii nobilimi şi a oraşelor, a luptat împotriva marii nobilimi. în timpul lui, Cristofor Columb a întreprins călătoriile care au dus la descoperirea şi colonizarea Americii.

IICarlos al III-lea al Spaniei (1716—1788). Ocupă tronul Spaniei în 1759. A promovat o politică absolutist-iluministă, înfăptuind numeroase reforme.

III Magistrat care îndeplinea şi funcţia de primar cu puteri de guvernator.

IV Persoană adultă de altă religie care se instruieşte în doctrina catolică pentru a fi botezat.

era Argentina, ci Europa ; o bucată de Spanie cu vama, autorităţile centrale, curia şi legile sale. Intr-o asemenea clocotire plină de ură, America începea să capete conştiinţă de sine, şi deşteptarea îi va fi la fel de violentă ca visul.

INDEPENDENŢA

Independenţa a fost o acţiune şi o teză. La ţară a fost o acţiune pregătită îndelung prin starea de inferioritate, de completă părăsire şi de ignoranţă în care a fost menţinută populaţia ; la oraş, o teză, inspirată de doctrine democratice şi liberale, deşi încă în faza de tatonare. Ca idee, ea s-a născut în şedinţele consiliilor comunale şi în biserici, în minţile cetăţenilor înstăriţi ; a luat însă de îndată forme concrete şi în lumea săracă din interiorul ţării, fără de care nu ar fi putut să cuprindă întreaga Americă. Pînă în clipa aceea, cei din interiorul ţării nu s-au gîndit la independenţă, deoarece nu era în proiectele lor o mişcare care să presupună unitate, conducere centrală, şi care ar fi însemnat, într-un cuvînt, o problemă juridică şi diplomatică. Erau nemulţumiţi, supuşi condiţiilor aspre ale mediului, fără nici o coeziune, împrăştiaţi pe cîmpie, în sate, cătune şi ferme. Nu constituiau un popor, nu aveau nici una din ideile pe care le zămislesc popoarele atunci cînd sînt organizate ; în schimb, oraşul îşi dospea în taină proiectul, ca un cap decapitat şi încă viu. Dar adevărata stare revoluţionară era desigur cea din interiorul ţării, neorganică, haotică, violentă. Ceea ce dorea oraşul, şi mai cu seamă portul, era să rezolve o problemă legală, administrativă, mercantilă. Imediat după proclamare, independenţa se divide în două : ideea revoluţionară şi mediul revoluţionar. Faptul cel mai important nu era revoluţia de principii, emanci-

parea, care se adopta pur şi simplu ca un nou regim, ci conflictul ce se năştea prin dezbinarea acestei lumi sudate printr-o unitate fictivă.

Pentru ca promotorii oraşului să considere că idealul revoluţionar a fost atins era suficientă schimbarea cîtorva detalii privind guvernul şi administraţia. Nu trebuia schimbat nici măcar drapelul, care era considerat curat şi sfînt. Credeau că e suficientă o modificare de nomenclatură şi insigne şi că problema poate fi rezolvată prin arbitraj, sau cu ajutorul textelor lui Helvetius [1], Filan- gieri, Mably[2] etc. Nu-şi dădeau seama de măreţia şi însemnătatea pasului făcut, deoarece erau un fragment al metropolei, desprins de problemele vitale, etnice, economice, proprii interiorului ţării. Pînă la 1840, nu putea fi bănuită dimensiunea panoramică, nici sensul naţional al acestei acţiuni. In 1853 triumfă, în sfîrşit, unitatea şi teza. Revoluţia orăşenească pierduse din vedere faptul că, o dată lichidată vechea stare de lucruri, se năştea alta. Dacă ar fi prevăzut-o şi ar fi putut s-o 'deducă pînă la ultimele şi inevitabilele ei consecinţe, luptătorii pentru libertate s-ar fi temperat. Cei care au ajuns pînă la rezultatele fireşti ale acestei declaraţii au adus totodată, implicit, şi anarhia, aşa cum spune Paz, chiar în declaraţia de independenţă. Dar ei aveau dreptate. Ceilalţi aspirau să menţină un stat legal puternic şi au recurs la monarhia moderată cu sofisme menite să ofere stabilitate guvernului şi siguranţă comerţului. Mai curînd decît un expedient, pentru a consolida o situaţie, a fost o încercare disperată de a perpetua o stare de lucruri care fusese

---

I *Claude-Adrien Helvetius* (1715—1771). gînditor materialist francez. Autor al lucrării *De l'esprit.* Concepţia sa după care oamenii sînt produsul „împrejurărilor" şi al „mediului" a influenţat socialismul utopic din secolul al XIX-lea.

- *Gabriel Bonnot de Mably* (1709—1785), filozof şi istoric francez. Comunist utopist. A condamnat proprietatea privată ca fiind potrivnică „naturii". Precursor al ideilor Revoluţiei Franceze.

răsturnată. Războiul civil nu numai că face parte din revoluţie, dar salvează revoluţia.

Căpeteniile mişcării de emancipare s-au transformat îndată în contrarevoluţionari. Teza era revolta eşuată, din care însă vor lua naştere, cu o vigoare neobişnuită, consecinţe iremediabile. Cine i-a împuşcat pe Liniers [1] şi Alzaga [2] a ucis un sistem, cine l-a împuşcat pe Dorrego [3] a ucis o idee[4]. Nici una din aceste întîmplări nu părea să aibă vreo explicaţie şi totuşi au fost supuse unei logici pragmatice cu obiective complicate. Forţele din interior, forţele populare izbucneau dintr-o situaţie de fapt şi nu de drept; reprezentau America. Această forţă haotică a mulţimilor a reuşit să tîrască în lupte tot ce nu a intrat în calculele patricienilor. In numele posesiunii vieţelor, al împărţirii pămîntului şi al comerţului liber, litoralul şi regiunile din interiorul ţării începeau războaie permanente. Mai tîrziu abia s-a putut întrezări un ideal democratic, republican şi federal în ceea ce nu era decît rezul-

[1] *Santiago de Liniers* (1753—1810), marinar francez în serviciul Spaniei, care s-a evidenţiat în recucerirea oraşului Buenos Aires ocupat de englezi. In 1807 este numit, prin decizie populară, vicerege al regiunii La Plata. Refuză să recunoască primul guvern al Argentinei independente din 25 mai 1810 şi moare împuşcat.

[2] *Martin de Alzaga* (1756—1812), om politic argentinian. A fost primar al oraşului Buenos Aires şi a organizat recucerirea şi apărarea capitalei împotriva invadatorilor englezi. In 1812 a fost bănuit că a luat parte la o conspiraţie antirevoluţionară, şi acest erou popular împreună cu patruzeci de nevinovaţi au fost condamnaţi la moarte şi executaţi.

[3] *Manuel Dorrego* (1778—1828), militar argentinian. A luptat în Peru ; s-a opus lui Pueyrredon — conducător al provinciilor unite Rio de la Plata — pentru care motiv a fost exilat. Guvernator al provinciei Buenos Aires în 1820 şi în 1827, este răsturnat prin- tr-o revoltă militară condusă de Lavalle. Manuel Dorrego era partizanul autonomiei provinciale. Unitarii, strînşi în jurul lui Juan Lavalle, l-au împuşcat.

[4] Cele două acte hotărîtoare, de istorie autentică, sînt două execuţii prin împuşcare : Liniers şi Dorrego. De asemenea, cele două episoade hotărîtoare : trecerea Anzilor şi Tucumân, sînt

două acte de insubordonare (n.a.j.

tatul unei vechi vrăjmăşii concretizate sub două aspecte : cel politic şi cel al liberului schimb ; războaiele civile au fost de fapt războaie sociale.

Despărţirea Uruguay-ului şi Paraguay-ului, sub pretexul dezacordului, n-a fost decît voinţa de a menţine un liber schimb pentru produsele obţinute din creşterea vitelor, care la Montevideo se realiza fără control, şi de a reduce importanţa portului Buenos Aires, care slăbea Asunción-ul ameninţînd punerea în serviciul Europei a bogăţiei viceregatului, aşa cum din nefericire s-a şi întîm- plat. Pentru interiorul ţării, aşa cum se va vedea, lucrurile au mers şi mai departe : se aspira la o independenţă totală, inclusiv faţă de Buenos Aires, Córdoba şi celelalte oraşe pînă la Salta, pe motivul caracterului lor de redute străine, hispanice. Interiorul ţării trebuia să devină independent faţă de mişcarea de independenţă de la oraş.

Revoluţia a trezit, a răscolit şi a pus în mişcare o lume paralitică, înjosită, înapoiată, şi a produs o deşteptare simultană a conştiinţei de inferioritate la toate nivelurile. Satul şi oraşul, venind în contact, deşi doar prin intermediul mişcărilor de trupe, şi-au dat seama cît erau de dezbinate şi antagonice. Satul s-a trezit la trecerea oştilor, şi imediat după aceea mişcarea revoluţionară iniţiată la oraş se transformă într-o mişcare reacţionară. Rolul de protagonist trece automat de la Juntă [1], de la Directorat [2] şi de la generali la mulţimi, de la capul deca-

[1] După răsturnarea viceregelui Cisneros, a luat naştere prima *juntă revoluţionară* (25 mai 1810), prezidată de Cornelio Saavedra, cu scopul de a pregăti independenţa. Această dată este considerată ziua independenţei Argentinei.

[2] Intre anii 1813—I820 în regiunea Río de la Plata se stabileşte un guvern sub denumirea de *Directorat suprem al Provinciilor Unite din Río de la Plata.* Primul conducător a fost Gervasio Antonio Posadas. Printre deciziile cele mai importante pe care le-a luat, au fost : adoptarea noului drapel naţional, suprimarea Inchiziţiei, eliberarea copiilor de sclavi, adoptarea imnului naţional, libertatea presei şi alte măsuri liberale.

pitat la corpul acefal. Dezarmarea trupelor lui Belgrano la Arequito este o eroare simbolică prin excelenţă. Ideea de libertate care se năştea la trecerea oştilor a adus cu sine ideea şi conştiinţa unui trecut josnic. Apărea necesitatea eliberării şi de acest trecut. O perspectivă nouă se înfăţişa sufletului obscur al urmaşului din interiorul ţării, al bastardului, prin posibilitatea de a ocupa un loc în sferele monopolizate pînă atunci de către puterea centrală. Primul imbold a fost acapararea puterii locale, separată de centru, adică dezbinarea. Din punct de vedere istoric, independenţa nu însemna altceva decît un pas hotărîtor şi precoce intr-un marş fatidic spre putere, pregătit de către embolia prelungită a comerţului şi a inteligenţei. Prin descătuşarea ambelor forţe, se deschide o poartă torentului îngheţat al unei populaţii ţinute într-o cumplită înapoiere de către regulamentele şi ordonanţele Coroanei. Perspectiva unei îmbunătăţiri şi promisiunea aducerii ei la îndeplinire intr-un termen scurt au săpat în sufletul ţăranului şi în special în cel al metisului o prăpastie între prezent şi trecut, între adevărul contemporan care se deschidea larg în faţa ochilor şi acest ieri umilitor, împodobit cu zorzoane grosolane şi metaforice. Proclamaţiile şefilor care au condus mişcarea pînă la frontierele Vice- regatului au declanşat aspiraţia de independenţă personală, şi acesta a fost, poate, în pofida dezordinilor care au urmat, efectul cel mai salutar. Traficanţii clandestini, piraţii pămîntului, şi-au desfăşurat drapelul sub pretextul naţionalismului. Au avut în vedere reabilitarea morală şi libertatea comerţului ; şi, lucru ciudat, utilizarea fără măsură a cuvintelor eroice a făcut ca mobilul să se deplaseze spre politică şi spre patriotism. Diversitatea drapelelor era, de altfel, o dovadă a unităţii de ideal.

Cînd izbucnesc revoluţiile, fiecare individ care participă la ele îşi atribuie imediat o parte din

idealurile revoluţionare, ca şi cum ar face revoluţia pentru sine ; intr-un stadiu incongruent, amorf, individul era dator

să-şi asume rolul principal. Dar orice revoluţie reprezintă punctul critic al unei descompuneri şi este cu atît mai legitimă, cu cit pare a nu servi nimănui, şi cu atît mai profundă, cu cit pare mai de neconceput.

MOŞTENIREA ŞI DOBÎNDA SA COMPUSA

Cit timp a fost colonie, ţara a trecut prin foamete şi nenorociri de tot felul, a trăit în ignoranţă, în fanatism. In anul 1810, ea atinsese unul dintre cei mai scăzuţi indici economici, ajunsese la una din marile sale crize periodice, agravată de încercarea prin care trecuse nu demult : respingerea . invaziilor engleze. Mulţi dintre coloni, e adevărat, erau stăpîni pe pămîntul pe care-1 munceau, însă pămîntul acesta nu avea o valoare efectivă. Imensele latifundii, înconjurînd din toate părţile micile lor grădini de zarzavat, se întindeau pe sute de leghe. în timp ce bogăţia era concentrată în cîteva-mîini, multe alte mîini diluau puterea.

Independenţa nu avea nici un sens pentru săraci, sau pentru ţărani ; cu toate acestea, ei au fost cei dintîi care au susţinut-o cu adevărat şi care au aprins incendiul purificator al anarhiei. Independenţa avea o semnificaţie majoră pentru comerciantul exportator şi pentru cei care sărau carnea pentru export, pentru contrabandist şi pentru hoţii de cai, interesaţi să nu se mai revină sub nici un motiv la epoca privilegiilor, a monopolurilor, a regiilor, a impozitelor şi a altor taxe. Atunci cînd generali ca San Martin, Paz, La Madrid [I] au încercat să proclame ca ideal

I *Gregorio La Madrid* (1795—1857), general argentinian care s-a distins în războaiele de independenţă şi a luptat alături de Urquiza la Monte Caseros, bătălie care a pus capăt dictaturii generalului Rosas (1852) ; în 1853 se proclamă o Constituţie liberală şi federalistă.

patriotismul şi libertatea, n-au mai fost înţeleşi. Ei înşişi nu au înţeles acest ideal decît limitat la obligaţiile lor ; angelicul Belgrano, poliglot şi economist, cădea în extaze mistice în faţa enormităţii contrastului dintre realitate şi ideal. Era un război social, nu de neatîrnare, un război în care această a doua faţă a lui, prevăzută doar de cîţiva, şi ulterior învingătoare, a fost cu adevărat cel mai important lucru. Revoluţia părea să aducă o alinare foamei şi ignoranţei, însă foarte curînd foamea şi ignoranţa s-au întors împotriva ei, şi atunci revoluţia a fost depăşită şi a apărut drept conservatoare şi monarhică. Tratativele cu străinătatea, care au izvorît din necesitatea de a lua contramăsuri, şi Congresele, care sancţionau constituţii mixte, fără posibilitate de aplicare, au demonstrat că succesul" celei de a doua etape a revoluţiei era asigurat, căci teoria era lipsită de apărare în faţa realităţii. Situaţia soldatului care slujeşte o realitate şi o teorie aflate intr-un dezacord profund şi declarat, precum şi cea a patriotului militant, formează scena de comedie din cadrul dramei.

In nici un moment al istoriei noastre militare, soldatul nu a putut porni la luptă dispus să se sacrifice pentru un ideal sau pentru o cauză care i-ar fi fost impuse prin ordin, căci l-ar fi depăşit, contravenind instinctului său de conservare. Cu fiecare nouă bătălie, îşi risca iarăşi viaţa pentru un ţel neînsemnat, pe care nu-1 înţelegea şi care nu-i plăcea : o cauză nouă, care nu număra încă martiri, dar care începea să-i ceară, din motive pe cit de puternice pe atît de noi. Soldaţii noştri vor ajunge să-i transforme pe eroii care-i scoteau nevătămaţi din aventura războiului în conducători ce-şi fac cauză şi scop din ei înşişi şi din armatele lor, ca şi cum vieţile oamenilor ar fi fost, în cele din urmă, lucrul cel mai de preţ şi mai primejduit, adică ceea ce de fapt apărau.

Aceşti militari, la fel cu politicienii vremii, nu

luptau pentru a susţine o cauză sau a instaura o ordine. Luptau pentru a crea un motiv de luptă care să-i convingă pe

toţi şi să-i întărite ; purtau discuţii în Congrese pentru a găsi o doctrină pe care s-o îmbrăţişeze. Idealul se năştea, fără contururi, din aceste hărţuieli ale armatelor şi ale discuţiilor, în aşa fel încît era foarte posibil ca eroul să apară prea tîrziu sau prea devreme ; şi, în ambele cazuri, să se dovedească un răzvrătit împotriva sistemului. Atît idealul cît şi acţiunea au transformat pînă la urmă aceste mijloace de căutare în adevărate ţeluri ; cînd a sosit clipa de a susţine o cauză şi de apăra o ordine, ei îmbrăţişaseră de mult cu pasiune această căutare ca o finalitate. Dar, mai cu seamă, căutarea a fost plătită cu moartea şi cu surghiunul ; ceea ce era suficient pentru a conferi cauzei legitimitate şi patriotism.

PRIMELE ROADE ALE LIBERTĂŢII

Victoriile militare le-au deschis soldaţilor gustul pentru jaf. O mare ambiţie de a poseda, de a domina i-a condus la formarea de partide, care se vor năpusti, sub pretextul că apără libertatea, împotriva celor ce au promo- vat-o cu adevărat. Fiecare Consiliu comunal devine centrul unei zone de acţiune cu interese proprii ; îşi fac apariţia tot felul de oameni, ca, bunăoară, Bernabé Aráoz [1], care a proclamat autonomia Republicii Tucumăn. Fiecare *caudillo* [I] [II] aspira la hegemonia provinciei sale ; provincia

I *Bernabé Aráoz,* om politic argentinian. în decada 1810—1821 are loc în Argentina o dezagregare politică. Fiecare provincie îşi urmează calea ei. Atmosfera este de război civil. Profitînd de această situaţie incertă, Aráoz proclamă Republica Tucumăn.

II Conducător, şef. în America spaniolă nu existau, în realitate, partide politice, ci partide în jurul unui om. Nu existau nici ideologii concrete, şi diversele grupări ce se puteau forma urmau dispoziţiile unei persoane, în loc de programe. Grupul căpăta coeziune în jurul şefilor militari sau civili.

era el. Dar numai provincia Uruguay a avut succes, favorizată de situaţia sa marginală şi totodată de faptul că era producătoarea unei jumătăţi din cirezile de vite ce se exportau şi că stăpînea portul clandestin Montevideo pentru traficul produselor din Río de la Plata. *Caudillo* era fiinţa prin care provincia dobîndea conştiinţă. Este o nedreptate strigătoare la cer să-l numeşti tîlhar şi contrabandist pe acaparatorul Artigas, care întruchipa, fără ocolişuri, un ideal general ; contrabanda şi tîlhăria erau, pe vremea aceea, formele fireşti de a face negoţ şi de a guverna. Comerţul controlat de către Casa de Contractări şi politica exercitată de către *corregidori,* judecători comunali şi *blandengues* [I], erau în realitate sisteme dezordonate, anormale, care, fără îndoială, trebuiau să se prăbuşească.

Numai o idee vagă, fără nici un fundament, îi făcea să accepte o uniune federală. Mulţi dintre soldaţi erau înrolaţi cu forţa sau luîndu-se după alţii, care se înrolau din vocaţie, şi dezertau sau îşi schimbau şeful, după cum părea că se înclină balanţa victoriei ; după atacul împotriva oraşelor urma jaful. La conştiinţa proprietăţii şi a inviolabilităţii căminului se ajungea prin jaf. Locuitorii provinciei Corrientes, spune Paz, cunoscători ai sistemului, se grăbeau să se jefuiască ei înşişi, explicînd că făceau aceasta pentru ca adversarul, în caz că era învingător, să nu mai găsească nimic. Generalul Lavalle s-a făcut *caudillo* şi a luat comanda unei armate de ţigani, de evadaţi şi de prostituate.

Nu exista nici popor, nici guvern ; singura valoare a armatelor stătea în numărul soldaţilor, îndrăzneala comandanţilor şi iuţeala cailor. Bătălia de la Gamonal a fost pierdută din pricina cailor. Numai printr-o agitaţie neorganică, printr-o neorînduială fără seamăn se putea ajunge la formarea unui popor dintr-un conglomerat; numai prin violenţă şi printr-o samavolnicie sistematică se

I Lăncieri din provincia Buenos Aires.

putea forma un guvern. *Gaucho* a grăbit formarea unei conştiinţe a totalităţii, a unităţii, a funcţiei interne a ţării. Se obişnuise să trăiască în voia soartei, şi apariţia acestui germen de conştiinţă semăna cu formarea unei gastrule [1]. Era nouă izvorăşte din descompunerea totală a etapei precedente ; din acest motive, Rosas încarnează ordinea, şi Artigas, patriotismul. Rosas avea un sistem, ceilalţi nu. Alvear, Lavalle şi chiar Paz par, în comparaţie cu el, capricioşi, dezorientaţi şi chiar anarhici. Rosas sistematizase barbaria, iar ceilalţi, adesea fără nici un plan, înarmaţi doar cu o singură idee, cu care porniseră împotriva acestui sistem deschis, avînd forma realităţii înconjurătoare, se dovedeau a fi barbari. Aceşti generali de carieră aveau în cap o formă gata definită, cînd lucrurile abia începeau să prindă contur ; de aici eroarea lor şi statura uriaşă a lui Quiroga şi a lui Giiemes. Nu era uşor să ghiceşti încotro se vor îndrepta, nici care va fi partidul cu adevărat patriotic.

In eroism rolul de cap de afiş nu poate fi menţinut timp îndelungat. Un militar care ar lupta la început pentru o cauză dreaptă şi şi-ar apăra idealul cu dîrzenie şi consecvenţă timp de cîţiva ani s-ar trezi la un moment dat luptînd pentru o cauză nedemnă. Un asemenea om se retrăgea din realitatea înconjurătoare pentru a-şi urmări ţelul său de la început; în acest timp devenea retrograd şi refractar faţă de tendinţele generale ale ansamblului. San Martin[I II] a avut dreptate atît timp cît lucrurile din ţară i-au îngăduit acest lucru, însă nu mult a lipsit

I Stomac în stadiu embrionar, la metazoare, în formă de sac, cu o cavitate prin care se face comunicarea cu exteriorul.

II Generalul San Martin, în ciuda marilor lui merite la consolidarea republicii Argentina şi ca eliberator al republicelor Chile, şi Peru, totuşi, în 1829, după o şedere de cîţiva ani în Franţa, în urma unei neînţelegeri cu Bolivar, încearcă să revină ia Buenos Aires, însă renunţă cînd i se aduce la cunoştinţă dezordinea ce domnea acolo şi este sfătuit să nu debarce fiind considerat indezirabil,

ca ideile sale nobile şi dezinteresate să nu degenereze şi să nu apară drept trădare şi mîrşăvie din pricina faptului că ascultau de un plan. Belgrano a avut norocul să moară atunci cînd, la fel ca Rivadavia [I], s-a pomenit în rîndurile opoziţiei ; nenorocirile pătimite de ei şi ostilitatea conducătorilor, care au ajuns să-i acuze de insurecţii şi coruperea moravurilor, dovedesc că n-au fost înţeleşi.

Aceşti generali şi oameni de stat nu doreau barbaria, însă erau produsele naturale ale barbariei, şi lucrau fără voia lor pentru ea ; erau barbari deoarece aceste idealuri de independenţă şi de unitate naţională, de disciplină şi de ordine, nu erau altceva decît aspiraţii abstracte, fără o bază solidă în tradiţia şi în viaţa istorică argentiniană. Erau teze. Ei se opuneau cu violenţă realităţii şi sporeau indignarea ţării barbare, introducînd ultimele noutăţi ale şcolilor militare şi filozofice străine, tactica napoleoniană, uniformele spaniole şi ideile republicane ale Americii de Nord. Acţiunea lui Güemes a fost mult mai eficace ; el s-a adaptat gaudios-ilor săi; dacă ar fi cerut să-i fie urmate planurile, ar fi dat greş. Avantajul acestor *caudillos* asupra militarilor de carieră consta în faptul că ei nu se luau de piept cu realitatea, ci o dădeau la o parte. In cel mai bun caz, chiar atunci cînd ideile erau clare şi generoase, aceste idealuri civilizate (asemănătoare cu cele ale grupului de şefi militari cu care Mitre a dat greş la Cepeda), erau luate aici drept exotice şi, din cauza aceasta, potrivnice ordinii fireşti a lucrurilor. Căci trebuie să ţinem seama că întreg acest haos nu era un accident, ci o stare de fapt, organizată, şi că cei care

I *Bernardino Rivadavia* (1780—1845), om politic argentinian. A luptat împotriva invadatorilor englezi la Buenos Aires. împreună cu Belgrano a tratat în Europa recunoaşterea Independenţei (1814). în 1826 este ales primul preşedinte al republicii, însă opoziţia Partidului Federal şi pacea dezastruoasă cu Brazilia, prin care se ceda provincia Uruguay, şi pe care poporul a respins-o, l-au obligat să demisioneze.

intenţionau să o facă să dispară se bizuiau pe o tehnică ce nu se potrivea acestui nestăvilit şuvoi de viaţă. Barbaria noastră, sub anumite aspecte, a fost favorizată de visătorii măreţiei, şi multe din tarele noastre cele mai grave se datorează faptului că această barbarie nu a fost înlocuită treptat şi din convingere de formele vieţii civilizate, ci, dimpotrivă, a fost înlocuită brusc şi brutal ; de fapt i s-a schimbat doar parafa.

NOILE VALORI

Limitele proprietăţii asupra pămîntului au fost marcate prin cirezile de vite. Crupa vacii arăta pe o întindere de douăzeci de mii de leghe că Rosas îi răpise lui *homo pampaeus* proprietăţile, şi constituia pentru toţi un avertisment că le era interzis să se stabilească acolo. Pămîntul era răscolit pînă în adîncuri de copitele dobitoacelor. Dacă pămîntul nu mai era o afacere rentabilă pentru descoperitor, creşterea vitelor continua în schimb să fie ; ba mai mult, oferea prilejul dezlănţuirii unui război împotriva stăpînului lor ocazional, urmat de bucuria victoriei. Pe vremea aceea, vitele încep să-şi arate valoarea şi să precumpănească asupra proprietăţii pămîntului, iar omul continuă să fie unealta naturii neînţelese şi trădate. Vitele umblau nestingherite pe cîmpie, şi stăpînirea omului asupra lor era ipotetică şi supusă obiecţiilor de tot felul. Ele aparţineau ca bunuri de pripas vînătorului, adică celui ce le mîna după ce le răpise de la indigen, care, printr-un drept legitim, le încorporase în ursita vieţii sale, nu în domeniul său (indigenul nu putea avea proprietate, el însuşi fiind proprietate). Vitele însemnau libertatea, şi foarte curînd omul, care a găsit în ele o sursă inepuizabilă de bani, a fost nevoit să răs-

toarne o structură legală : legile care îi interziceau comerţul cu piei, cu porci, cu carne, sau îl împiedicau să-l realizeze. A învăţat astfel să dărîme încă o barieră : legea. Prin acest nou aspect al aventurii, a creat o nouă noţiune de boierie, tot atît de barbară, desigur, însă care a reglementat viaţa acestor ţinuturi ce se întindeau la nesfîrşit. In această latură se face joncţiunea cu Independenţa (care a debutat prin trei proclamaţii în favoarea comerţului liber al pieilor şi care şi-a spus ultimul cuvînt la instaurarea autorităţii proprietarilor de pămînt), cu războaiele civile (care n-au avut alt scop decît posedarea legală a cirezilor de vite), cu suveranitatea politică (asigurată de către crescătorul de vite, guvernator al provinciei) şi cu Acordul de la San Nicolás (care, dacă n-a fost un Congres de ciocoi, cum spunea Sarmiento, a fost un fel de pact de apărare a vacilor, cum spune tot el). In sfîrşit, o noţiune de boierie barbară, dar supusă aceluiaşi mecanism de brutalitate şi de iluzie pentru omul Con- chistei. Sub acest aspect s-a înfăţişat aventura care l-a putut interesa pe acel nomad emigrat din Spania, dezrădăcinat cu sila, la rîndul său, de către arab. El şi-a închipuit că va găsi aici şi bogăţie, şi libertate, aşa cum au crezut şi cei care au venit după el şi care ar fi trebuit să ştie la ce se pot aştepta.

Străinul s-a ataşat, încetul cu încetul, de pămînt, reconstruind civilizaţia abandonată din fragmente şi rezi- duri ; metisul s-a ridicat împotriva lui şi s-a alăturat, fără şovăire, taberei crescătorilor de vite împotriva taberei posesorilor de pămînt. Străinul, aşa-numitul *got,* înclina spre unitari, cu programele lor de guvernare bazate pe posesiunea fiscală a pămîntului şi a uzufructului său fără răspundere, inclusiv embaticul ; patriotul, noul american, înclina spre o concepţie mai dinamică şi mai îndrăzneaţă, cu programul său politic (federalismul) şi cu armata sa (de voluntari), constituind astfel forma prin care bogăţia turmelor de vite a luat poziţie faţă de bogăţia pămîntului,

elementul activ şi deschis faţă de ceea ce era static şi închis. Pînă şi mînzul fără stăpîn s-a ridicat împotriva legii, fiindcă legea reprezenta pentru el supunere, muncă şi sacrificiu. *Gaucho,* lipsit de un context de drept care s-ar fi impus conştiinţei sale, l-a înţeles pe mînz şi şi-a făcut din el un totem. S-a stabilit între ei misterioasa corespondenţă dintre Edviga[1] şi raţa sălbatică. Punînd stăpînire pe turmele de vite, nu a făcut-o pentru a le putea îngloba civilizaţiei şi a le preda duşmanului comun, care era omul de la oraş, ci pentru a-şi asigura propria lui libertate, cîştigată pe spinarea dobitocului.

SPRE ACCEPTAREA CONDIŢIONATĂ A REALITĂŢII

Pămîntul conceput şi deţinut în proporţii enorme nu cerea consolidarea familiei ; el aparţine celibatarului, nu progeniturii ; aparţine geografiei, nu instituţiilor particulare. Pe de altă parte, colonul venit mai pe urmă a trebuit să se supună acestor exigenţe ale naturii, care îl rupeau de originea, de neamul, de religia şi de peisajul său. Trebuia să cultive numai suprafeţe mari, deoarece numai cantitatea compensa distanţa şi izolarea. Nu putea să pătrundă mai adînc, nici să prindă rădăcini, nici să-şi înjghebe o familie sau să se ocupe de cultură ; trebuia să se împrăştie, să se dezagrege, să se extindă el însuşi şi să se transforme într-un număr, într-o cifră de statistică, să-şi capete semnificaţia de fiinţă umană după cantitatea pămînturilor sau a cirezilor. Făcea astfel parte dintr-o societate anonimă de valori subumane ; trebuia să renunţe pentru totdeauna la iubire şi să se lase pradă urii, pe faţă sau în ascuns, aşa cum o cere distanţa sau singurătatea.

---

[1] Personaj din *Raţa sălbatică* de Ibsen.

In faţa lui se găsea omul răzvrătit împotriva legii, care prospera şi se întărea. Nu poseda nimic, însă cu boieria sa morală, epică, simboliza o forţă de discordie şi de violenţă. S-a născut astfel seniorul fără feudă ; seniorul rătăcitor, fiu al cîmpiei şi frate fatidic al mînzului. Şi-a legat idealul de vechea tradiţie feudală. Nu avea putere (nu poseda pămînt, nici vite), cu toate că în faţa lui se afla pămîntul necuprins pe care păşteau nesfîrşite cirezi de vite, rătăcitoare şi ele. La conştiinţa sărăciei sale se asocia, într-un amestec hibrid, iluzia bogăţiei. Cutreierînd cîmpia călare, neavînd cu ce se acoperi, fără adăpost şi fără ţel, era călăreţul acestui neant incomensurabil, al cărui titlu de proprietate îl poseda omul de la oraş, la fel ca mai înainte regele din metropolă. Era un Don Quijote pe drumul de întoarcere, învins, epava unui vis ridicol. Se umple de orgoliu ; preferă să se ridice împotriva justiţiei care îi neagă proprietatea, dar nu şi posesiunea bunurilor ce-i aparţin în concordanţă cu legile naturii, bine cunoscute de vraci, de călăuză şi de *caudillo.* Asemeni cavalerilor de altădată, a înrolat gloata de pe cîmpie în ferma sa ; el era castelanul ; ridică oastea crescătorilor de vite şi se înfruntă cu latifundiarul, cu omul necunoscut de la oraş. S-a despărţit astfel spiritul cîmpiei, federal, barbar, de spiritul de la oraş, unitar, monarhic, atrăgînd în jurul magnetelor piliturile diferitelor interese. Preferă să trăiască în vastitatea acestui domeniu fără să capituleze, fără să se supună bunului plac al celuilalt venetic ; îşi contopeşte conştiinţa cu peisajul, reneagă tot trecutul şi aşa se naşte *gaucho,* seniorul flămînd, omul de trupă ignorat, urmaş nereuşit al unui vis frustrat. în singurătatea lui, consideră că a fost despuiat, că este o victimă a nedreptăţii legilor şi a unui tribunal îndepărtat. Face cauză comună cu indigenul, pe care continuă să-l privească cu ură şi cu dispreţ de bastard. El însuşi e un produs al acestui vis permanent de măreţie ; o victimă a mirajului din

deşert, năluca sa vie. Dacă nu poate să-şi apere avutul

cu ajutorul legii, o face cu ajutorul cuţitului, unealtă a muncii sale ; dacă portul nu-i permite să încarce produsele şi să le vîndă pentru trocul său de mărfuri, o va face întorcînd spatele vămii, cu ajutorul şperţului şi al mitei, pînă ce va putea dispune de port. Aceste aspiraţii atît de vagi s-au închegat într-un program politic, aşa cum s-a întîmplat cu multe alte aspiraţii, şi lucrul acesta a constituit nucleul central al perioadei de organizare care a culminat în 1880, anul morţii paucho-ului.

Se naşte astfel un adevărat cult al curajului, care şi-a avut poeţii şi panegiriştii săi, entuziaştii săi, lesne de regăsit astăzi în exaltarea imaginii lor literare ; deşi în realitate n-a fost niciodată o temă poetică, ci un exemplar etnografic. Mulţi din ei au rămas nişte *gauchos* răi ; alţii, la început vătafi la marile ferme şi îmblînzitori de vite, au ajuns comandanţi şi generali ; din îmblînzitori de mînji, preşedinţi de Republicâ ; din vătafi peste argaţii care se ocupau cu săratul cărnii, tirani sau eliberatori. „La Pavón [1], spune Sarmiento, s-a hotărît soarta ţării în favoarea celor mai curajoşi.“

Insă dorinţa aceasta de dominaţie lua uneori, ca urmare a faimei dobîndite printr-o crimă, drumul politicii, al influenţei personale, al empirismului, drumul hoinarului cunoscător al pampei şi al cîntecului popular, al speculaţiilor financiare şi al artelor pedagogice.

Provinciile marcau limitele proprietăţii funciare, deşi cu un nou înţeles spiritual. *Caudillo* simboliza o dorinţă inconştientă de legitimitate în conduită, de siguranţă în cîştig; dintre toate formele de hazard pe care şi le asumă instituţiile la originea lor, era cea mai puţin aleatorie. întruchipa însă o revoltă împotriva civilizaţiei, ce trebuia să se organizeze, să se sistematizeze. *Caudillo* reprezenta suveranitatea în domeniul faptelor, şefia pros-

I In bătălia de la Pavón (după numele fluviului), Mitre, care comanda armata din Buenos Aires, a obţinut victoria asupra lui Urquiza, şef al armatei naţionale (17 septembrie 1861).

timii şi, în acelaşi timp, personificarea unui fenomen organic, superior [1]. Din vechiul ideal fărâmiţat, se iveşte un personaj nou, întrupînd idealul de a stabili în această fermentaţie confuză o conducere, un sens, o lege. Devine apoi purtătorul de drapel al unei doctrine politice, şi titulatura de federalism disimulează tocmai această dorinţă de a da o formă simetrică unui haos, mai exact de a justifica puterea dobîndită prin mijloace necinstite. Aceasta, cel puţin, reprezenta un ideal, forma concretă a barbariei care încerca să se eternizeze sub un nume respectabil. Nu era vorba de a schimba metoda de muncă, nici de a schimba o unealtă cu alta, deoarece mîinile care ţineau armele n-au deprins niciodată o altă meserie (şi nici măcar pe cea a armelor). Chiar cînd era vorba de trupă, a existat, fireşte, omul trupei, al aventurii războinice, care

[1] De obicei *căudillo* este privit ca o replică a baronului feudal ; dar el se aseamănă mai degrabă cu alt personaj, care îndeplineşte rolul de deuteragonist în epica-dramatică a evului mediu : banditul. Banditul nu era în mod necesar o fiinţă antisocială. Forma o societate apocrifă împotriva alteia ; avea principiile sale, codul său, ritul său. In *Hoţii,* Sbhiller a descris acest ordin cavaleresc cu arhetipul său romantic, Karl Moor, ce se crede chemat de Dumnezeu pentru a îndrepta, prin foc şi sabie, o societate care a pierdut sensul justiţiei. *Căudillo* nu era un baron feudal, ci un bandit în care natura a sădit o înclinaţie socială înnăscută, fără să-i ofere, la fel de bine constituite şi de puternice, societatea şi conştiinţa adevăratei justiţii, pentru a-i da posibilitatea să aleagă. Era foarte firesc ca în proclamaţiile sale să invoce ,.providenţa“ şi să trimită oamenii să fie ucişi în masă, iar preoţii să încerce să le dea de urmă şi să-i înlocuiască. Trecea prin oraşe ca un înger răzbunător, şi tenacitatea aceasta în barbarie putea să convingă pînă la urmă că avea dreptate. In cazul cel mai rău semăna leit cu eroii de epopee, care sînt şi ei bandiţi, adică tipuri antisociale, numai dacă sînt priviţi izolat, rupţi de mediul lor. Intr-un loc prielnic, banditul şi semizeul sînt unul şi acelaşi lucru. în America, lipsind societatea, el constituia embrionul societăţii. Putea spune : statul sînt eu, deoarece nu exista stat. Era puterea şi legea în patria haosului ; un Mesia cu destinul tragic de a fi încărcat cu păcatele poporului său, de a fi jertfit şi, pe măsura trecerii timpului, de a nu mai fi crezut (n.a.).

a dorit să-şi schimbe ocupaţia, dar nu ştia cum, căci era mai degrabă vorba de a începe o muncă nouă, şi aceasta trebuia inventată, în lipsa unei experienţe care să dea rezultate pe acest pămînt nou. înainte de toate trebuia eliminat tot ceea ce în această muncă l-ar fi putut pune pe om într-o situaţie deosebită de cea visată şi care ar fi fost departe de a-i satisface orgoliul. Fiindcă ar fi fost un eşec dacă s-ar fi resemnat să obţină bogăţia pe seama oprobiului, îndrumîndu-şi sîrguinţa braţelor spre îndeletnicirile plebeiene de a sădi, de a recolta, de a duce vitele la păscut, de a vinde. Se caută deci ca cel puţin munca să pară a fi altceva : un exerciţiu, reversul aventurii eroice ; şi unealta, atît cît era posibil, să pară o armă. La început, muncile grele au rămas în sarcina indigenului şi a femeii; după aceea, stăpînul s-a obişnuit să le îndeplinească singur, mai degrabă în calitate de speculant şi de intermediar pentru propria lui persoană. Din clipa aceea, fiecare om care poseda ceva a fost păgubaşul propriului său cîştig, nimicitorul propriilor sale satisfacţii.

Creşterea vitelor a fost asemuită extracţiei de metale, negoţul de vite şi agricultura putîndu-se numi industrii extractive; pielea servea drept materie primă unei industrii care o înlocuia pe cea a mineritului şi deşi nu s-a urmărit aceasta, a ajuns să le înlocuiască pe toate cele care întrebuinţează fierul, lemnul, pînă şi răchita, şi chiar în construcţia de locuinţe. Cuţitul a fost unealta acestei industrii ; dar folosit mai curînd ca sabia decît ca tîrnăcopul şi mistria. In *Facundo* ni se spune ce valoare a avut cuţitul în mîinile conchistadorului decăzut şi a fiului său, *gaucho,* şi ce semnificaţie a avut mai tîrziu, în timpul războaielor civile. Cuţitul a fost unealta care a servit pentru stabilirea unei „sfere de cultură“, pentru a fixa fizionomia epocii ce se întinde de la prima înjosire a soldatului nevoit să-şi procure singur hrana pînă la războiul de independenţă din nord şi de pe coastă. Cuţitul a creat populaţia flotantă pe malurile fluviilor

Paraná şi

Uruguay şi pe ţărmurile Antlanticului, în perioada care durează de la Artigas la Lopez Jordăn [I], gata să se înroleze sub drapelul celui dintîi conducător ce i-ar fi oferit avantaje economice la exportul produsului pe care era stăpîn fără să-i aparţină. Trupa, formată din ţărani care-şi apărau interesele, a rămas cu această tendinţă de a mînui o armă scurtă, încît oamenii şi-au distrus săbiile pentru a le transforma în cuţite.

Vînătoarea de struţi imită jocul, dar nu e joc, ci o formă de a-ţi cîştiga pîinea. Există ceva din corridă în lupta cu vitele pe cîmp deschis ; sacrificiul vitelor avea ceva din măcelul care în mod frecvent urma victoriei. Toate acestea erau un transfer : război-joc-muncă. Ucigaşul de vite a continuat să fie cumplit şi crud şi atunci cînd nu a mai fost, pentru a întrebuinţa cuvinte homerice, un ucigaş de oameni. Dar încetase oare de a mai fi, în timp ce sacrifica animalele, un ucigaş de oameni ?

în afara raţiunilor utilitare, păstoritul, în forma aceasta de imensă vînătoare, reprezenta un mod de a-ţi păstra orgoliul şi nobleţea. Agricultura, care a început mult mai tîrziu, adusă de oameni de altă limbă, a constituit înfrîngerea finală a urmaşilor conchistadorului, adevăraţii colonişti, deoarece negoţul de băcănie şi de mărunţişuri nu era altceva decît tot o ocupaţie pentru venetici.

Mîna obişnuită cu munca impune pînă la urmă omului tehnica de a ucide ; este forma de existenţă a mîinii abile ; tiranul, ca un chirurg expert ce era în tăierea vitelor, ajunge virtuoz în măcel. Acea cavalerie rătăcitoare a pampei purta pumnalul la centură ; era o unealtă simbolică la cingătoare, era deghizarea desăvîrşită a mizeriei ruşinate. „Unitarii ordonau castrarea, federalii măcelăreau“, spune Mansilla, şi toate acestea ţin mai degrabă de tehnica cuţitului

I *Ricardo López Jordán* (1822—1889), militar argentinian, şeful revoluţionarilor din provincia Entre Ríos, care l-au asasinat pe Urquiza, fost guvernator al acestei provincii.

decît de formele barbariei. Omul care

învingea cu cuţitul era şi paladinul învins a cărui mînă se răzbuna pe turmă. A devenit crud, deoarece cuţitul, ca instrument de muncă, este feroce, iar ca armă nu îngăduie iertare.

Renunţă la plăcerile vieţii liniştite şi se transformă într-o fiinţă a depărtărilor ; nu-şi iubeşte căminul, care constituie legătura cu părinţii. Zămisleşte copii şi-i reneagă ; apoi devine bogat, însă nu-şi iubeşte averea, pe care o joacă într-o noapte la cărţi sau o pune la chimir alături de cuţit, ca să cutreiere cîmpia. Trăieşte singur. Cuţitul, ca mandibula fiarei, ne vorbeşte despre singurătate. Trăieşte ca un fugar ; religia şi însemnele lui Hristos sînt pentru el doar o alternativă a morţii, şi în bivuacul de luptă citeşte *Biblia,* cartea poporului solitar. Astfel se înfăţişează, atunci cînd pămîntul l-a supus, acest creator de înşelătoare structuri, acest calpuzan de bunuri sufleteşti. Din noua sclavie putea înălţa drept simbol doar sabia cu care şi-a cîştigat pîinea şi unealta cu care şi-a salvat viaţa.

CUŢITUL

Cuţitul se poartă ascuns, căci nu e o simplă podoabă, ci face parte din însăşi fiinţa bărbatului ; aparţine trupului mai mult decît îmbrăcămintea, ţine de caracter mai mult decît de poziţia socială. Studierea lui corespunde mai degrabă culturii poporului care îl foloseşte decît heraldicei şi istoriei vestimentare ; este obiectul cel mai preţios pentru a aprecia aria de răspîndire a unei tehnici.

Cuţitul este o podoabă intimă, ce se poartă între piele şi lenjerie ; ceva ce ţine de forul tău intim, de secretul persoanei tale şi care este scos la iveală numai în cazurile excepţionale, cum ar fi, bunăoară, insulta; pentru că

reprezintă gestul de a smulge din tine un lucru ascuns şi de a-1 scoate la lumină. Cuţitul cere discreţia falusului, cu care se aseamănă prin tot ceea ce trîmbiţează o sută de povestiri obscene ; cine arată cuţitul fără motiv e un indecent.

Sabia presupune duelul ; cuţitul este pentru duelul pedestru. Cum spune Lugones [I] :

> Cu patriotica lui
> spadă acum ajunsă
> doar cuţit.

Prin dimensiunea lui, cuţitul nu admite amestecul celorlalţi în luptă ; el indică un duel în intimitate şi exclude martorul şi mijlocitorul. întrebuinţat ca armă, este la fel de înfricoşător ca oricare alt obiect destinat aceluiaşi scop ; nu are forma unei arme cu folosire precis delimitată ; cu atît mai puţin cu cît dă greş numai atunci cînd dă greş braţul, de unde se vede că siguranţa de sine măsoară eficienţa acestui vîrf de oţel în punctul în care sfîrşeşte elanul. Nici o armă nu oferă o asemenea încredere în sine după victorie ; învingătorul simte că victoria este mai mult a minerului decît a tăişului. Minerul tot e cuprins de mina făcută pumn, care îl strînge pînă la punctul de unde începe metalul ; are o formă perfectă pentru a fi apucat, şi chiar dacă posedă caracteristicile armelor care se strîng în mînă, nici o altă armă nu este atît de bine potrivită pentru mîna goală ; mîna care îmbrăţişează minerul e ca o mandibulă închisă strîns, şi în felul acesta accentuează în vîrf intenţia forţei concentrate. In luptă, mîna îl simte ca şi cum şi-ar simţi însăşi voinţa încordată la maximum, cu atît mai mult cu cît nu cere să se ţină seama de forma lui, nici de tehnica mînuirii.

Lovitura bine ţintită poate să-i aducă faimă pe toată

I *Leopoldo Lugones* (1874—1938), scriitor argentinian, principal reprezentant al modernismului în ţara sa. Este considerat aproape egalul lui Rubén Darío. A scris : *imn lunî, Ode seculare, Munţii de aur* etc., precum şi cărţi de proză.

viaţa aceluia care ştie să lovească ; Necochea [I] povesteşte în mai multe locuri cum, pe cînd înfrunta o trupă inamică, călărind pe deşelate, a retezat pînă la coloana vertebrală capul unui *got* care a îndrăznit să-l sfideze, lucru socotit cea mai mare ispravă în arta măcelului. Rosas a decretat cuţitul instrument de prozelitism şi a stabilit un ritual pentru întrebuinţarea lui, interzicînd să fie purtat duminica, iar Darwin povesteşte cum Rosas s-a pedepsit singur deoarece, din neglijenţă, călcase propriile sale dispoziţii. Rivadavia interzicea în mod categoric întrebuinţarea lui, cu toate că atacă în felul acesta şi un aspect religios, decretînd suprimarea unui Ordin.

Teaca fereşte cuţitul de privirea lumii; cuţitul apărat de teacă este sustras lumii şi morţii. Ete o unealtă în re- paos, cu toate că niciodată nu îngăduie repaosul complet ; are ceva din visul enigmatic al felinei. Sub pernă, este cîine credincios, şi la centură, ochiul occipital al bănuielii, al acestei jumătăţi a omului care-1 pîndeşte din spate. Valorează mai mult decît banii din buzunar şi decît femeia din casă ; reprezintă alimentul în orice loc, protecţia împotriva soarelui şi a ploii ; liniştea în somn ; fidelitatea în dragoste ; încrederea pe drumurile nesigure ; siguranţa de sine ; este prietenul care te apără cînd totul ţi se împotriveşte ; nu ai nevoie de altceva pentru a dovedi că-ţi meriţi faima sau că ai drepturi depline asupra bunurilor pe care le stăpîneşti.

Cuţitul conferă autoritate, căci în mîinile muncitorului el înseamnă competenţă, fără a înceta să fie un instrument de justiţie şi de libertate. Cu el individul poate, cum spune Alberdi, „să aibă tot guvernul de partea lui“. Nu degeaba cuvîntul cuţit conferă, de asemenea, dreptul de a guverna şi de a judeca.

I *Mariano Necochea* (1791—1849), general argentinian, din cadrul forţelor lui San Martin, care s-a distins în bătălia de la Chacabuco, unde forţele regaliste au fost învinse de patrioţi (12 februarie 1817).

Prin lama metalului se simte, cu ajutorul braţului, la fel ca în actul inciziei anatomice, horcăitul victimei ; prin sîngele care udă mina se simte agonia fierbinte, stingerea vieţii duşmanului şi afirmarea propriei existenţe. Este arma scurtă care nu îngăduie să primeşti ajutor din afară ; eul mineralizat şi obiectiv încredinţat soartei, ursitei, nelăsînd loc pentru hazard; arma individuală, arma omului solitar.

Cuţitul te ajută, bineînţeles, să-ţi impui dreptatea, îţi îngăduie să vorbeşti fără ocolişuri, iar în mîinile firave ale copilului şi ale femeii se supune nevoilor gospodăriei. Taie pîinea şi curăţă fructul, dar e primejdios să-i cunoşti secretul mînuirii şi să-i stăpîneşti întreaga tehnică. Priceperea în „arta de a tăia“ este fatală, ca şi în arta de a face o poezie bună ; ajungi întotdeauna pînă acolo unde n-ai dorit. Te slujeşti de el ca să omori şi mai ales ca să suprimi un duşman ; pentru asta e nevoie de apropierea corp la corp, eliminînd orice avantaj, orice imunitate datorită distanţei. Este sinteza tuturor uneltelor pe care le-a mînuit omul de la originile sale. Ameghino [I] a întîl- nit în pampa noastră cinci tipuri de cuţite mici din piatră.

Este singura armă care te ajută să-ţi cîştigi pîinea cinstit şi care, prin dîra de sînge uscat pe tăiş, dă în vileag crima. In anumite împrejurări este mai iute decît insulta şi e foarte greu de stăpînit sau de domolit cînd se dezlănţuie, deoarece, chiar dacă sufletul ar vrea să bată în retragere, mîna a şi îndeplinit, inconştient, primul impuls ; cuţitul este, astfel, mai iute ca gîndul şi se supune voinţei mai uşor decît gîndirea însăşi. Pătrunde în corp pînă la prăsele ; degetul arătător şi degetul mare ating corpul duşmanului. Acest contact, care ar fi putut fi un îndemn la iertare, indică faptul iremediabil săvîrşit.

Cuţitul are dimensiunea ciotului rămas în mîna spadasinului cînd lama s-a frînt ; aceasta este partea care-i

I *Florentino Ameghino* (1854—1911), palenteolog argentinian.

rămîne întotdeauna credincioasă, partea cea mai sigură a armei. O dată lama ruptă, dispare ceea ce aparţinea întîmplării, calităţilor de fabricaţie, muncitorului care a făcut-o ; ceea ce se poate rupe aparţine metalului şi este prisosul. Prin mărimea lui, cuţitul nu are nimic de prisos, nimic întîmplător sau bizar, prisosul i-a fost suprimat pe bună dreptate.

Spada, floreta, mînuite cu repeziciune, opun braţului rezistenţa lungimii ; există o forţă a inerţiei în funcţie de iuţeala şi traiectoria vîrfului, care sileşte încheietura mîinii să se supună jocului şi să nu poată sluji intenţia ; la cuţit însă puterea porneşte de la mînă spre vîrf, fără ca lama să opună vreo rezistenţă la impuls. Mînuirea spadei cere şcoală şi stil; cuţitul nu este decît o intuiţie autodidactică. Maestrul nu poate transmite nimic discipolului ; totul se învaţă prin exerciţiu, se învaţă privind, dacă ai curaj şi un indispensabil dar înnăscut. E în acelaşi timp o artă a mîinii şi o artă a ochiului. Lovitura de cuţit, ca exhibiţie, este lipsită de sens (nu este un spectacol ; se petrece în intimitate), în timp ce în jocul cu spada şi cu floreta exhibiţia este însăşi scopul. Cuţitul nu admite simulacrul; şi doar foarte rar jocul apare ca o simplă demonstraţie festivă. Singurul mod de exhibiţie a cuţitului, aruncarea la ţintă, denigrează caracterul acestei arme, deoarece trebuie lăsat din mînă, azvîrlit şi făcut să ochească, adică tot ce poate fi mai străin de natura şi de funcţia sa. Acestea sînt valabile chiar şi atunci cînd îţi ocheşti adversarul de la distanţă, lucru care cere mult sînge rece şi obligaţia de a ţine seama că în lupta corp la corp atacul se îndreaptă spre punctul vulnerabil pe care ţi-1 oferă adversarul. Dar nici aici nu există nimic calculat, vreo intenţie lucidă, ci lovitura dintr-o ochire, spontană, intuitivă, gest care încolţeşte instantaneu şi inconştient în această mişcare de împotrivire, imposibil de descris, care la animalul urmărit se numeşte cabrare şi care există, cu aceeaşi valoare defensivă, la omul atacat.

La spadă, partea inerentă omului era aceea care ajungea pînă la vîrful actualului cuţit, parte ce forma cu braţul un singur tot. Redusă la această dimensiune, îl lasă pe om în voia forţei sale, a artei sale, a destinului său. Partea aceasta este, de altfel, cea mai importantă, cea mai neiertătoare ; viclenia armei se află în ceea ce a pierdut din lungime. Nu mai încape loc pentru neprevăzut, nici pentru vreo teorie.

Aşa mic cum este, poate fi purtat sub îmbrăcăminte şi atunci capătă însuşirea unei amulete lipite de piele. Cuţitul, ca unealtă „interioară", ţine de magie. Ii simţi fidelitatea pas cu pas în mersul pe jos ; este tovarăşul picioarelor. Poate fi purtat la centură, tocmai acolo unde se odihnesc braţele. Pe o latură se poartă cuţitul lat şi scurt întrebuinţat la jupuit. Cel care e purtat la spate şi se zăreşte sub haină, pitulat, este cel mai periculos, cuţitul de duminică, cel interzis. De capătul cuţitului poate fi atîmată cravaşa, deoarece capătul este tot mîna.

Rareori e armă de sinucigaş ; este arma omului care se răfuieşte cu ceilalţi, îndreptată spre exterior de la miner către vîrf ; nu se întoarce împotriva stăpînului, aşa cum n-o face cîinele, cu care seamănă cel mai mult. Dată fiind doza de superstiţie, care face din el o amuletă, este purtător de noroc prin excelenţă. Lama neacoperită reprezintă avertismentul primejdiei, indicînd mărimea rănii posibile şi adîncimea ei ; este măsura metalică a tăieturii în carne.

Intre oţel şi piele există o misterioasă corespondenţă, ce reprezintă actul de a tăia, şi înainte de a intra în teacă previne că poate răni. Sîngele nu pătează oţelul, dar se îngrămădeşte şi se înnegreşte acolo unde lama se uneşte cu plăseaua (unde ceea ce aparţine lumii se uneşte cu ceea ce aparţine mîinii) ; sau e absorbit de mîner, dacă este făcut din piele sau din labă de cerb.

Există cuţitul de fiecare zi, cuţit de muncitor, cu minerul de lemn sau împodobit cu piele, cu lamă tocită

şi ascuţiş îndoit de atîta întrebuinţare ; există cuţitul de sărbători, cu tăişul drept, aproape proaspăt ascuţit, de argint, cu iniţiale şi gravat. Aceasta este o armă ornamentală, cu S-ul care constituie stilizarea minerului, ocroteşte şi nu înlătură contactul în timpul loviturii. Pe lama unora dintre ele, a celui din Chaco, bunăoară, încap două versuri întregi. Acesta este cuţitul mare, mai lat, cu două dungi longitudinale, cu ascuţiş dublu, cu muchiile tăiate şi cu un arabesc arborescent, în mijlocul căruia este gravată marca fabricii ; armurăria trece înaintea posesorului. Acest cuţit are un singur tăiş, fin, desăvîrşit, trezind voluptatea bărbieritului cu un brici ascuţit pe o curea de piele sau pe lama altui brici. Tăişul se încearcă pe buricul degetului gros, şi senzaţia subtilă indică o fineţe fără cusur. Cu unghia se apreciază gradul de călire ; cînd arăţi tăişul bagi spaima în cei din jur. Cînd saluţi trebuie să ameninţi că la nevoie va fi scos, şi pentru aceasta e suficient să duci mina la mîner, aşa cum îţi linişteşti cîinele care latră prea tare la un străin.

Bine mînuit, poate zgîria uşor epiderma, şi există o tehnică, de o dexteritate desăvîrşită, prin care îţi tatuezi adversarul ca pe un sclav, înfierîndu-1 ca pe vite, în semn de vasalitate fără posibilitate de emancipare.

Valoarea cuţitului constă în vîrf, la fel ca la floretă ; însă nu se termină acolo. Floreta este doar un punct; cuţitul e vîrf care continuă de-a lungul lamei. Lovitura cu tăişul, ca de secure, arată indulgenţă sau dispreţ ; aşa îl răneşte *peonul* pe patron şi *gaucho* pe străin. Este lovitura călăreţului dată celui care merge pe jos.

CARÁRI ÎNTORTOCHEATE

*

Legenda l-a atras pe conchistadorul ignorant; mitologia măreţiei, a libertăţii şi a succesului îl cucereşte lesne pe colonul ignorant. Trapalanda şi Fortuna erau două din consecinţele visului şi lăcomiei nesăbuite. Nu exista decît un drum fără piedici, dar pe el nu puteai merge singur şi sărac. Colonului îi lipsea credinţa ; nu era un mistic a cărui conduită să aibă vreun sens transcendental ; era un fanatic, care în momentele grele se roagă lui Dumnezeu să-l ajute, pentru ca apoi să-l uite imediat. Nu avea caracter, o structură definită ; era ca pămîntul necultivat sau ca mlaştina. A venit ca să-şi schimbe viaţa, nu ca s-o îmbunătăţească sau ca să-şi împlinească propriul destin ; a venit pentru a se nega şi a se pierde. A vrut să dea o raită şi să simtă gustul aventurii, fără să rupă însă legăturile cu ţara lui de baştină şi cu obiceiurile ei, la care totuşi renunţase. Acorda un răgaz lumii pe care o părăsise şi voia să obţină cît mai grabnic un profit sau să tîrască omenirea după el, în prăpastie. Graba lui nu se sincroniza cu încetineala naturii. Ritmul pămîntului e lent; poate fi silit să producă în scurt timp ceea ce în mod normal dă şi singur, fără a fi grăbit, dar cu vremea se răzbună. Poate fi invadat sau

ultragiat în solemna lui zăbavă ; pînă la urmă, însă, îşi impune ritmul şi triumfă.

Agricultorul care l-a zorit a încercat cel mult plăcerea siluirii. S-a îmbogăţit, dar n-a îmbogăţit ţara, şi nici pe cei care nu reuşeau să se căpătuiască ; nu a lăsat moştenire nimic din averea sa, care era strict individuală. In mîinile sale, bogăţia aceasta nu a fost nobilă şi folositoare, pentru că n-a fost adunată în ritmul cîştigului firesc. Avea patruzeci de leghe de pămînt, în vreme ce patru mii de oameni nu aveau nici măcar unde să-şi întindă trupul ostenit. Pentru ca o regiune să prospere trebuia ca alta să sărăcească ; pentru ca unii să adune mari bogăţii, trebuia să domnească în jur sărăcia ; averea obţinută nu circula, se aduna doar în mîinile celor care o posedau. Toată această bogăţie, cu care s-au amăgit ani la rînd membrii guvernelor născute din această înclinare spre absurd, urmaşii analfabeţilor visători, jinduind o ficţiune hrănită cu latifundii de lire sterline, a ţinut în încordare ţara mai mult de o jumătate de secol. Au trăit anticipînd viitorul, aşa cum le plăcea să spună pe vremea lui Rivadavia, iar ipoteca pe libertăţile economice, contractată pentru a înălţa şi a înfrumuseţa edificiile publice, pentru a menţine şase universităţi şi întregul aparat extern al progresului, lăsa pradă uitării realitatea din cele patrusprezece provincii muribunde şi din cele zece ţinuturi moarte. Bogătaşul care a dat un impuls nesăbuit statului, îndemnînd naţiunea să se ia după capriciile lui, şi care cîteodată primea de la stat exemplul de a trăi ipotecat, nu dispunea de avere, căci de fapt nu era a lui. Lui îi aparţinea numai bucuria unei bogăţii de împrumut şi rolul de administrator al unui bun străin. Mulţi s-au bucurat de uzufructul acestor bunuri şi într-o bună zi le-au pierdut, ca şi cum nu le-ar fi avut decît în vis. Nu aveau nimic, aşa cum nu avuseseră nimic ; păstrau titlurile unei vaste proprietăţi ; însă bogăţia, ca parte a bogăţiei naţionale, cu ceea ce era argentinian în ea şi nu se datora lor, era o parte a imensei iluzii. Iluzia nu era legată de o stare generală de

bogăţie ; în cel mai bun caz era o insuliţă, şi soarta potrivnică, care o dusese la pierzanie, era urmarea acestei situaţii economice, izolată, fortuită şi empirică, o situaţie manevrată de jucătorii de bursă. Aceşti proprietari şi bogătaşi puteau fi buni administratori, pricepuţi oameni de afaceri ; însă bunurile şi afacerile lor erau aşezate pe un teren nesigur, construite pe o eroare. Aurul străin, aici, unde nu era aur, a reuşit să scoată la suprafaţă filonul inexistent.

Bunurile lor erau ipotecate cu anticipaţie ; făceau parte dintr-o ipotecă generală. Bogăţia lor era o iluzie ; făcea parte dintr-o iluzie generală. Dovada că era rău agonisită sau rău chivernisită şi că nu se supunea unui plan organic este că s-a prăbuşit. Ea reprezenta doar un premiu individual acordat capacităţii sau îndrăznelii individului. In mîinile urmaşilor, aceste bunuri, în loc să strălucească, s-au transformat în fum ; le-a rămas cel mult o diplomă, mai bine zic o ficţiune de altă natură. Unii dintre ei, dispreţuind averea părintească, agonisită cu preţul sîngelui, au plecat în străinătate, fără să renunţe la posesiunile de aici. Femeile au vrut să se înrudească cu nobilimea, şi de fiecare dată cînd se înălţa vreun nou edificiu public sau cînd curgea aurul împrumuturilor, strălucirea unui nume vechi devenea orbitoare. Se întorceau la pămîntul strămoşesc asemeni glasului disperat al tatălui care dorea să se reintegreze în sînul unei vieţi renegate, dar nu uitate. Ceea ce se duceau urmaşii să caute şi să cheltuiască departe de ţară distrugea ceea ce posedau aici. Pe punţile transatlanticelor luxoase, cu munca aspră de pe pămînturile strămoşeşti se petrecea o răsturnare de valori pecuniare şi morale. Astfel, aurul se întorcea în Europa. Cînd proprietatea a rămas aici, a încăput pe mina unor oameni reintegraţi în sînul unei societăţi care aprecia alte bunuri ; totul s-a risipit, ca un vis în

zori.

DRUMURILE MIINII DE LUCRU

Pe toate itinerariile, Buenos Aires era punct de sosire şi de plecare. Comunicaţiile între Buenos Aires şi Europa au fost stabilite cu mult înaintea comunicaţiilor cu interiorul ţării. Port de îmbarcare şi de debarcare pentru vapoarele ticsite de oameni în căutare de bunăstare, el a constituit de la început lupa prin care a fost privită ţara. Portul acesta era unit cu Europa ; acum trebuia unit cu interiorul şi pentru aceasta s-a trasat calea ferată, urmînd atît direcţia mîinii de lucru, cît mai ales drumul căutătorilor de bogăţii. La stabilirea definitivă a unora dintre aceste linii de comunicaţie, interiorul a început să se agite, şi diferitele regiuni care formează Republica au început să se aşeze, orînduindu-se diferit, după păşunile lor, după calitatea pămîntului şi după numeroşi alţi factori. Drumurile au produs deplasări ale pămînturilor şi ale cirezilor de vite ; în timp ce unele puncte stabileau un contact cu metropola, altele se îndepărtau spre ţinuturile trecutului şi ale singurătăţii. Bogăţia, populaţia şi cultura şi-au schimbat direcţiile, şi asistăm încă şi azi la atragerea lor spre centru şi spre sud. Cum cirezile de vite concentrau aspiraţiile cele mai adînci şi erau un fel de nucleu fundamental al vieţii economice, crescătorii se aşezau de-a lungul cîmpiilor fertile. Preponderenţa agriculturii, în anii de preţ bun pentru grîne, provoca refluxul populaţiei spre alte ţinuturi. Mişcarea acestui interior rătăcitor, instabil, se supunea cererii de produse pe pieţe necunoscute. Aşezările se organizau şi oamenii se împrăştiau potrivit fluctuaţiei preţurilor la aceste produse, servind interese al căror centru era situat de cealaltă parte a oceanului. De fiecare dată era tot mai greu să ne organizăm o existenţă independentă şi să producem alte

materii decît acelea cerute de o lume ale cărei necesităţi de consum determinau natura producţiei noastre. Nordul

s-a deplasat, depopulîndu-se şi sărăcind ; a dispărut hărnicia sa caracteristică, pînă acolo incit pampa, acest sud despre care Lavalle spunea că poate să-l bage intr-un corn şi să-l astupe cu altul, însemna mult mai mult decît odinioară multlăudatele „provincii de sus“. Portul conferea ţării o nouă fizionomie, ceea ce nu avea nimic de a face cu structura sa geografică. Intre 1869 şi 1914, Córdoba, Tucumán, Corrientes, San Luis, San Juan, Salta şi Catamarca şi-au diminuat simţitor populaţia industrială. Încă în *Amintiri din provincie*[1] se întîlnesc următoarele cuvinte : „Aşezarea celor mai multe dintre oraşele americane arată preocuparea dominantă a spiritelor. Toate oraşele sînt etape menite să înlesnească tranzitul spre ţinuturile bogate în aur ; doar cîteva oraşe de pe coastă au avut o situaţie privilegiată datorită comerţului. Agricultura s-a dezvoltat sub impulsul nevoii şi al dezamăgirii, iar roadele pămîntului n-au putut fi îndreptate spre regiunile situate departe de porturi, acolo unde se găseau oraşele.“ Fîşia lată de litoral, formată din cîmpie, este foarte roditoare. Imaşuri şi gospodării ţărăneşti care produc pentru o lume întreagă atrag mîna de lucru şi aurul ; mînă de lucru şi aur ce produc pentru a lume întreagă. Republica rămîne în spatele şi la extremităţile acestei cîmpii fertile ; între aceste două regiuni, cea străină şi cea argentiniană, cea periferică şi cea interioară, se stabileşte o rivalitate care o dezavantajează pe cea mai izolată şi mai săracă. Fertilitatea pămîntului a constituit, după cum spune Alberdi, cauza înapoierii noastre, fertilitatea pămîntului îl obişnuieşte pe om să aştepte totul de la pămînt şi de la cer, pe care le transformă în divinităţi

I *Recuerdos de provincia,* operă a lui *Domingo* Faustino Sarmiento (1811—1888), scriitor, pedagog şi om politic argentinian. Preşedinte al republicii (1868—1874), a înfăptuit o serie de reforme burghezo-liberale în scopul modernizării statului. Romane de factură romantică *(Facundo* sau *Civilizaţie şi barbarie);* pamflete etc.

favorabile. Deşi această fertilitate a fost cauza esenţială a înapoierii noastre, totuşi a constituit unicul stimulent pentru imigrarea braţelor de muncă şi a capitalului. Păşunea reprezintă pentru bogăţie ceea ce pădurea reprezintă pentru viaţă ; un sîn la care sugi şi pe care poţi dormi. Istoria pămîntului arid este istoria civilizaţiei, pămîntul fertil ne dă istoria bogăţiei. Numai atunci cînd antropoidul a trebuit să-şi procure singur hrana şi locuinţa, avînd de înfruntat o climă nemiloasă şi o natură îndărătnică, a apărut spiritul inventiv, care este fertilitatea creierului. Progresul, care va trebui să pornească de la pămînturile fertile spre cele aride, de la coastă spre interior, va fi foarte lent, deoarece lipsesc forţele auxiliare, necesitatea şi credinţa. Aşezările învecinate nu-1 interesează pe consumator, deoarece nu produc pentru el ; pe producătorul nostru îl interesează cel care consumă şi cel care îi procură mijloacele băneşti pentru ca să producă mai mult. Adeseori devine salariatul său ; primeşte drept venit simbria cu care cumpărătorul îl plăteşte, şi nu poate acumula bunuri decît prin economisirea salariului său zilnic. Pînă şi Rosas a văzut limpede această problemă, care este problema vieţii argentiniene luată în întregul ei, atunci cînd a rămas blocat şi a rezistat ca un erou. De la 1852 [1], dată cînd se sfîrşeşte epoca discordiilor armate şi se deschide ciclul violenţelor politice şi juridice, începe era unei tactici noi, care depinde de străinătate. Buenos Aires este invadat; Republica a căzut pradă comerţului şi băncilor europene. Naţiunea, o dată constituită, devine un port sigur ; imigraţia şi capitalurile cunosc o afluenţă considerabilă, garantată de însăşi acest

I In anul 1852 se organizează Congresul Constituant din Santa Fe ; în anul următor se aprobă Constituţia cu caracter republican, reprezentativ şi federal. Curînd încep disensiuni între guvernatorii provinciilor care duc la declanşarea ostilităţilor, şi în bătălia de la Pavón (1861) Urquiza este învins de Mitre şi acesta este ales preşedinte constituţional.

curent migrator. Stabilitatea guvernului îl atrage pe colon ; forţa de muncă, reprezentată de braţele, de spatele şi de pîntecele familiilor colonizatoare, atrage capitalul, şi guvernul devine stabil prin aurul şi forţa de muncă a Europei. Visul se întoarce spre exterior, şi cuprinde acum nu numai pe noul-venit, cu credinţa şi ambiţiile sale, ci tot ceea ce privea viitorul său, ceea ce venea din exterior, ceea ce era de curînd sosit. Se guverna populînd, însă populaţia aceasta venea cu o parte de guvern propriu, o promisiune printre atîtea altele rămase neîmplinite, deoarece faţă de întreprinderile colonizatoare statul îşi asuma un rol pasiv, cedînd pămînturi părăginite, fără obligaţia de a repartiza, de a încuraja, de a educa populaţia nou-venită.

Pămîntul constituie o problemă, dar şi un scandal. Congresul din 1826 [I], pentru a-şi consolida creditul extern, sancţionează legea embaticului; de la 1822 se vede limpede că numai pămîntul poate oferi o garanţie sigură pentru împrumuturile în lire sterline. Proclamarea Constituţiei cere din partea naţiunii să fie demnă de ea. In 1853, guvernul contractează cu Brougnes transportul a 40.000 de muncitori, care trebuiau aduşi într-un termen de şase ani, şi în 1854 debarcă primele familii, recrutate la Bordeaux. în combinaţie cu firmele Vanderest & Co., din Dunkerque, Textor, din Frankfurt şi Beck & Herzog, din Basel, Aarón Castellanos va organiza colonizarea provinciei Corrientes. Sosesc sute de familii care nu găsesc de lucru, şi Urquiza trebuie să cedeze o parte din latifundiile sale, deoarece nu exista loc unde să se stabilească aceste familii. Corrientes mai era încă acea provincie întinsă, cultă şi bogată, în care Echeverría şi Paz şi-au pus speranţele de salvare a Republicii. Colonizarea ordonată, raţională, a eşuat. La Santa Fe,

I Congresul din 1826 numeşte primul preşedinte constituţional al ţării pe Rivadavia, dar întîlneşte rezistenţă în diverse provincii care doresc să-şi apere autonomia.

Córdoba s-a proiectat începerea unei imigraţii de zeci de mii de coloni pe zeci de milioane de hectare. S-au format mari companii care speculau contractarea de braţe de lucru şi al căror unic mobil era obţinerea unor imense întinderi de pămînt şi a costului de transport al încărcăturii umane. Acestea s-au petrecut pînă la sfîrşitul secolului trecut cu caracteristici identice. O dată debarcate în port şi transportate pe cîmp, familiile erau abandonate, fără ca impresarii să aibă obligaţia să le despăgubească pentru gravele prejudicii aduse, sau ca guvernul să aibă posibilitatea să le apere. Astfel se însămînţa singurătatea printre oamenii aceştia disperaţi şi indignaţi. Colonul cerea dreptul să se stabilească, să-şi facă o gospodărie sau să plece, să se dedice muncii celei mai utile, să-şi încerce norocul ca om, nu ca simplu muncitor agricol. Mult mai tîrziu, după ce Aarón Castellanos îşi duce la bun sfîrşit planul de colonizare a provinciei Santa Fe cu agricultori şi a provinciei Tendil cu crescători de vite, indigenii se năpustesc pînă la Azul şi pradă localităţile La Carlota şi Río Cuarto. Guvernul nu-i poate ajuta cu nimic pe locuitorii expuşi unor pericole aît de înfiorătoare, însă, în cincizeci de ani, poate să cheltuiască o sută de milioane de *pesos* forte pentru apărarea frontierelor. Nu s-au făcut nici un fel de pregătiri pentru a-i primi pe muncitori, care pînă la urmă puneau mîna pe arme şi se apucau să fure vite. Cîmpurile au fost îngrădite cu sîrmă, şi se stabileşte o reţea deasă de comunicaţii. Din Azul, în 1871, se exportă primul transport de vite ; primul transport de cereale se exportă în anul următor. Se stabileşte un schimb de produse şi de braţe de lucru ; muncitorul trebuie să-şi improvizeze munca, la fel cum îşi ascute unealta şi îşi ridică ferma. Singurul lucru care are formă este Constituţia menită să-l ocrotească. Cîmpul nu are formă, guvernul şi naţiunea şi mai puţin; viaţa are aceeaşi inconsistenţă. In *Martín Fierro* este prezentată soarta acestor coloni care au ajuns de

foarte multe ori

hangii şi vînzători de mărunţişuri. Aceasta a fost soarta pe care a avut-o tatăl scriitorului Guillermo Enrique Hudson[1]. Indigenul era încă o realitate mai puternică decît Constituţia în aceste ţinuturi aride, necultivate, sălbatice, care puteau fi populate numai de cei ce rămăseseră potrivnici civilizaţiei, departe de lumea civilizată. Sosesc cei mai îndrăzneţi, oameni fără căpătîi care aduceau în sufletul lor o părticică din natura asemănătoare peisajului nostru. Cei mai apţi reuşesc să-şi facă o gospodărie şi să se îmbogăţească, răzbind pînă la urmă în asemenea condiţii de viaţă. Sosirea acestor fiinţe pline de iluzii a creat iluzia unui potenţial economic foarte mare, din care guvernul s-a grăbit să tragă foloase prin numeroasele împrumuturi pentru lucrări publice şi de salubritate ; dar aceste împrumuturi, după natura urgenţelor survenite, au fost investite pentru înăbuşirea rebeliunilor, cumpărarea de mercenari, distrugerea indigenilor şi potolirea mişcărilor din Paraguay, care s-a răsculat simţindu-se încetul cu încetul înghiţit de pampa. Acesta a fost drumul parcurs de oamenii aduşi să populeze deşertul, pînă cînd din această dispersiune s-au născut popoarele, şi din aceste popoare, forma actuală a naţiunii, care este şi ea provizorie.

HOTARELE ÎNAINTĂRII

Pionierul era bărbatul care pornea să cucerească natura şi care oricînd putea să zică „e de ajuns“, sau putea să meargă înainte, căci nu mergea singur. Cit timp înainta, era conştient de ţinta drumului şi de sensul lui uman. Bărbatul ajuns în aceste ţinuturi nu era stăpîn pe voinţa lui, credea că poate înainta ori că se poate opri

[1] Scriitor de limbă engleză, născut în America de Sud.

cînd pofteşte ; dar, în realitate, pampa pustie îl silea să meargă sau să se oprească. Se ducea acolo unde îl mîna natura, în aparenţă fără gînduri ascunse ; mergea fără nici un plan, fără limite fixate dinainte, fără reguli de conduită. Nu înainta ca un cuceritor, ci ca un cucerit. Mergea mai departe numai atunci cînd nu dădea peste greutăţi care să-i stea în cale ; dacă nu putea să-şi urmeze drumul o lua în altă direcţie sau bătea în retragere. Important era să nu se oprească din drum. Piedicile erau mari, răsăreau mereu în calea paşilor ori a privirii ; nu izvorau din sufletul sau din conştiinţa lui, din măsurarea distanţei străbătute şi a depărtării la care rămăsese locul de plecare, legat de el, fireşte, prin căile obişnuite de comunicaţie. Orice întoarcere însemna pentru el pierderea a ceea ce cîştigase ; astfel înaintarea lui nu avea nici sfîrşit, nici scop. Nu avea nevoie de busolă, nici de hartă. Cu cît ajungea mai departe, cu atît pierdea mai mult teren, fiindcă înaintarea aventurierului era o cucerire numai pe jumătate, cealaltă jumătate era să ştii să te opreşti. Această urmărire a indigenului, ce i-a servit mai degrabă ca pretext pentru a-şi disimula trîndăvia instinctivă, era o evadare ; aidoma evadării indigenului. Pe măsură ce-1 hăituia, era tîrît de el ; mergea pe urmele lui ca o ariergardă a hoardelor fugare. De-a lungul drumului semăna aşezări, după hazardul înaintărilor, iar victoria nu însemna nimic, căci nu făcea decît să profite de fuga sălbaticului. Itinerariul parcurs ar fi putut să fie altul, şi atunci trasarea drumurilor, a căilor ferate şi a telegrafului ar fi fost alta. Cînd era ridicat un fort modest, cînd se aşeza vreo tabără, nimeni nu se gîndea că punctul acesta va constitui veriga unui lanţ, servind ca nod al unei reţele. Lipsea viziunea de ansamblu şi nevoia unui plan. Nu era o cucerire, ci o împrăştiere în necunoscut. O dată făcută cucerirea, trebuia consolidată ; însă toată această cucerire era o construcţie întîmplătoare, la care nu colaboraseră nici

accidentele geografice, nici fertilita-

tea solului. Era drumul înfrîngerii şi nimic altceva. După cum aceste locuri vor fi mai mult sau mai puţin potrivite pentru creşterea vitelor şi pentru agricultură, vor forma zone de relativă prosperitate, rămînînd însă izolate. Puteau prospera sau puteau fi părăsite, în funcţie de nenumărate împrejurări ; erau adevărate oaze cu existenţă capricioasă, ce rămîneau pînă la urmă distanţate şi mai mult unele de altele din pricina zonelor aride care le despărţeau, din pricina costului ridicat al transportului şi decepţiei muncitorului agricol.

Aşezările fiind situate la întîmplare, calea ferată a trebuit să parcurgă distanţe foarte mari, pentru că preţul navlului pentru sute de leghe nelocuite ar fi azvîr- lit produsul la o distanţă economică mult mai mare decît distanţa geografică. Animalele erau distribuite mult mai raţional. Ocupau terenurile cu păşuni bogate şi erau strămutate întotdeauna cu prudenţă. Noi am populat pămîn- tul urmărind fuga băştinaşului de la Salta pînă la Córdoba, „pe urmele civilizaţiei *quechua* [1] şi înfiinţînd oraşe la întîmplare“ (Mitre). Prin vasta acţiune de nimicire a autohtonului, pornită de pe coastă spre interior, am reuşit să-l izgonim şi să-l izolăm în patru zone : Cuyo, hăitu- indu- 1 din Chile, dinspre vest şi traversînd Anzii ; Tucumán, din Perú şi Chile ; Buenos Aires dinspre ţărm, din Spania. Regiunile de coastă, cele mai bogate, „nu sînt altceva decît Europa stabilită în America“ (Alberdi). Catamarca, Jujuy şi La Rioja au fost menţinute numai pentru a înăbuşi răscoalele indigenilor, mai mult chiar, fără nici o prevedere de ordin economic sau demografic. Oraşele s-au născut din forturi, şi aşezările, din fortu- leţe. Legătura dintre fortuleţe, la fel ca aceea dintre tabe-

I Popor indigen din regiunea Anzilor — Bolivia şi Peru — care a fundat în secolul al XH-lea Imperiul Incaş. In America de Sud, în epoca precolumbiană, civilizaţia lor a fost cea mai înfloritoare. Urmaşii lor, care mai păstrează şi astăzi limba, sînt agricultori şi păstori,

rele de indigeni, se făcea cu calul şi depindea de rezistenţa de care dădea dovadă de la răsăritul la apusul soarelui. Distanţa maximă era în funcţie de posibilităţile de a obţine apă potabilă. De-a lungul rîului Colorado, distanţa era de zece leghe ; pe cîmpie de cinci. Pe distanţa aceasta se desfăşoară indigenul în luptă ; este perimetrul manevrelor de cavalerie ; îndemînarea braţului nu este de nici un folos aici. Există apoi diferite relaţii între o aşezare şi alta, la fel ca între alb şi indigen şi între indigen şi peisaj, astăzi lipsite de orice sens. Jaloanele înaintării marcau intermitenţele unei forţe pur orizontale, debordante, haotice ; localităţile create în mersul spre interior vor rămîne izolate, cu o aşezare statică şi rigidă, şi va fi imposibil să se stabilească o legătură între ele. Locuitorii, azvîrliţi fără nici o rînduială, în trei sute de ani nu au ajuns să ocupe nici a zecea parte din teritoriu. Atunci cînd s-a obţinut o densitate mai mare, răul s-a dovedit iremediabil.

Natura accidentată este, chiar înainte de a fi populată, schema naţiunii viitoare ; indică locurile unde se vor înălţa marile oraşe şi orăşelele intermediare, capitalele, căile de comunicaţie, terenurile industriale şi cele pentru creşterea vitelor sau pentru agricultură. Este nevoie însă ca în sufletul celui ce o populează să existe conştiinţa sensului organic al acestui peisaj, şi trebuie să înţeleagă deplin chemarea care l-a determinat să se stabilească acolo. La cîmpie, natura nu anticipează structura politică, ba chiar un guvern stabil este artificial înfipt în ea. Omul nu mai ţine propriu-zis de cîmpie atunci cînd a încetat să meargă, nu are ce face aici dacă se opreşte într-un loc ; cîmpia implică mersul.

Aici a venit să ne populeze un popor de cîmpie, rătăcitor ; de cavaleri, de peregrini, de cerşetori ; au venit singuri şi în treacăt. Nicăieri n-au lăsat urmele voinţei lor de a rămîne. Structura pe care au dat-o instituţiilor, populaţiei, orientării generale a vieţii este

/

liniară şi super-

ficială, amplă şi tranzitorie. Trebuia fie să se încerce o consolidare a acestor instituţii, fie să se distrugă totul şi să fie înălţat un edificiu nou. In dorinţa de a ocupa în scurt timp întregul teritoriu, de a-1 parcurge în goana calului, un număr mic de oameni s-a împrăştiat pe o întindere de multe mii de leghe. Din această poziţie galactică a aşezărilor a izvorît o necesitate intrinsecă din care s-au născut regulile vieţii argentiniene : întinderea, suprafaţa, cantitatea, creditul. Latifundiul a fost forma de proprietate potrivită cu sufletul navigatorului pe pămînt şi pe mare, forma adecvată cultivării şi folosirii solului. Latifundiul era o fatidică raţiune geografică şi etnică, agravată de distanţa imensă ce desparte sudul continentului de regiunile dense ale Europei, unde se consumă mai mult decît se produce. In felul acesta a fost statornicit destinul sudului şi consolidat acela al nordului, în armonie cu legile mecanice care au distribuit apele şi uscatul pe suprafaţa globului.

Agricultura pe terenuri vaste şi creşterea vitelor în cantităţi corespunzătoare cu această întindere planetară îl obligă pe colon şi pe urmaşii săi să ia în stăpînire spaţii enorme şi să le umple cu vite, fără să se gîndească la oameni ; la om se gîndea Europa. Se accentua geodezic tonul pastoral şi agrar al acestor regiuni, care erau complet subjugate economiei consumatorului de vite ; acesta putea de acum înainte să nu se mai ocupe de creşterea lor şi să se apuce de alte activităţi, accentuîndu-şi ursita industrială cu o identică fatalitate mecanică. Vitele n-au nevoie de populaţie, ele constituie populaţia. Sînt împotriva populaţiei şi o îndepărtează ca un dizolvant tipic al societăţii. Vitele nu sînt sedentare, cu toate că sînt greoaie ; îşi schimbă locul pe măsură ce consumă păşunea, şi cum posesia implică în permanenţă apărarea şi paza, păstorul îşi urmează vitele. Vaca rămîne legată de casă, însă cireada cară casa după ea.

In *Facundo* [I] se spune despre ţăranii noştri că au obiceiuri asemănătoare cu ale tătarului şi ale arabului ; aceasta se datorează cîmpiei ; cîmpia a fost într-adevăr cauza, însă prin intermediul calului şi al vacii, care tot timpul stau cu botul în iarbă şi înaintează încet-încet. Calul nu poate fi despărţit de hun şi de *gaucho,* precum cîmpia de copita solipedului. Oamenii au fost nevoiţi să se risipească şi după aceea să se îndepărteze. Indigenul şi cirezile de vite l-au obligat să se aşeze în locurile în care se mai găseşte şi astăzi. Ulterior procesul a continuat la o scară mult mai mare. Calea ferată consacră apoi denumirea, fixează aşezările şi drumurile, eternizează eroarea, dă structură metalică fugii indigenului. Calea ferată spre nord marchează drumul invers al căutătorului de comori, iar spre sud şi spre vest, pe acelea ale urmăritorului de sălbatici şi vînătorului de vite, care de fapt era unul şi acelaşi. N-a fost de ajuns că Republica noastră a fost rău construită şi aşezată la marginea planetei ; a trebuit să fie şi rău populată pentru a subzista. Rău construită şi rău populată, convine de minune capitalului străin, care poate prospera aprovizionînd pieţele îndepărtate. Oricum, ar fi fost dificil să rectifici natura prin distribuirea raţională a aşezărilor; iar distribuirea demografică, care nu a ţinut seama nici măcar de regulile topografiei, a agravat diformităţile acestei naturi pînă ce a transformat-o într-un obstacol pentru înaintare şi într-o nelinişte pentru odihnă. Toate dificultăţile care în prezent se opun la dezvoltarea regiunilor îndepărtate din interiorul ţării, la educarea locuitorilor, la trezirea la viaţa economică a unor provincii şi teritorii imense, provin de aici. De pe urma acestei sărăcii şi a acestei izolări, litoralul prosperă. Tot ceea ce nu este Europa este Argen-

I *Facundo sau Civilizaţie şi barbarie,* celebră operă istorică şi sociologică a lui Sarmiento (scrisă în 1845), al cărei protagonist este conducătorul *gaucho* Facundo Quiroga.

tina ; de aceea Congresul din ’62 [I] declară teritorii naţionale pămînturile ce se găsesc dincolo de liniile de frontieră. Aceste regiuni necunoscute, care erau împărţite după paralele şi meridiane şi căpătau contur şi mărime după limitele provinciilor, constituie un stat înăuntrul altui stat şi formează teritoriul naţional, pe jumătate sălbatic şi pustiu.

Valoarea disproporţionată pe care o dobîndea pămîn- tul cucerit în mîinile speculanţilor era o formă de a-1 feri de pericolul pămîntului fără preţ, pe care pînă de curînd vagabondase omul tabu. Valoarea capricioasă ce i se dădea a constituit o altă frontieră peste care a fost azvîrlit săracul, ca să populeze această paragină economică după voia sa. Şi săracul a populat-o, firește, în conformitate cu regulile pămîntului pustiu. îşi construieşte ferma, care mai tîrziu devine o aşezare sau cade în paragină, din aceleaşi motive. Toate punctele acestea s-au unit, dar distanţele de toate felurile care existau între ele n-au putut fi micşorate. Drumurile indicau direcţia pe unde nu trebuia să mergi.

DRUMURILE DE FIER

Nici capitalul n-a venit pentru a sluji destinul acestui pămînt. A fost atras oferindu-i-se toate avantajele posibile, toate garanţiile şi perspectivele care puteau să-l tenteze să vină. Şi sub aceleaşi auspicii care au guvernat corăbiile tixite de oameni, s-au îndreptat spre America şi capitalurile. In 1857, pe trei milioane de kilometri pătraţi fără nici o urmă de drum există zece kilometri

I Este vorba de Congresul din 1862, de sub preşedinţia lui Bartolomé Mitre, care a preluat puterea de la Urquiza, după ce l-a învins pe acesta în bătălia de la Pavón (1861).

de cale ferată ; maşina cu aburi îşi începe călătoria cu aceeaşi grabă şi nesiguranţă cu care omul pornise spre necunoscut cu trei sute de ani în urmă. Locomotiva, puternică şi docilă, reprezintă un viitor spre care mergem încrezători de mai multe zeci de ani, cu toate că încă nu ştim cum va fi acest viitor. Maşina este imperativă şi parcurge drumul cu regularitate şi inteligenţă ; pare să fie în slujba locuitorilor cîmpiei şi a recoltelor, deşi în realitate a ajuns să-i domine şi să-i înlănţuie. In mersul ei nu întîlneşte obstacole ; străbate cîmpia, care, de cînd a sosit ea, îi stă la dispoziţie ; vrea ca totul să ajungă la Buenos Aires, unde aşteaptă ancorate transatlanticele, şi ele tot în slujba Europei.

Calea ferată nu traversează cîmpiile cele mai fertile, nici măcar pe cele mai populate ; nici nu constituie sistemul circulator al corpului ţării. In consecinţă, randamentul general este slab ; valoarea pămîhtului este arbitrară ; viaţa omului, un hazard. Irigă un corp ce nu există, dar despre care s-a crezut vreme îndelungată că există. Randamentul scăzut sau excesul de abundenţă dovedesc, deopotrivă, că nu este decît o fragilă structură de comunicaţii peste un teritoriu aproape ignorat, căruia conştiinţa te obligă să-i dai o formă. Pînă şi calculul rece al banului acceptă tragica desfigurare a pămîntului şi reprezentarea iluzorie care s-a format despre el la început, cînd nu era cunoscut şi era ultragiat. Capitalul nu era interesat ca drumurile de cale ferată să slujească la ceva, ba chiar avea interesul ca aşa ceva să nu se întîmple ; pe cămătar îl interesa prea puţin dacă împrumuturile sale erau investite în lucrări publice sau în războaie civile, dacă războaiele civile îi asigurau dobînzile mai bine decît canalele şi digurile. Liniile care se construiau în regiuni cu producţie slabă aveau să joace rolul unor frîne pentru regiunile mai apropiate de port şi mai roditoare. Trenul este un vehicul pentru mărfurile foarte grele şi pentru călători

; serveşte ca punte de legătură între sistemul geografic

şi sistemul economic, dacă urmăreşti ca el să fie socotit mai mult decît un obiect cu care să te poţi mîndri. Foloseşte în primul rînd comerţului şi în ultimă instanţă turismului. O răspîndire absurdă a populaţiei, care nu coincide cu desenul pe care natura l-a schiţat, folosin- du-se de formele ci : muntele, fluviul, deşertul şi pădurea, dă liniilor de cale ferată un aspect fantastic. Deşerturi şi stepe sînt traversate fără nici o altă raţiune decît aceea de a ajunge cît mai repede posibil în alte regiuni bogate şi îndepărtate. Linia dreaptă, în asemenea cazuri, este mai lungă.

De-a lungul latifundiilor depopulate ai senzaţia că trenul patinează pe loc şi că vagoanele merg aproape goale. Un vagon gol este o minciună pe roţi, şi călătorii care se află înăuntru cu bilete în regulă sînt ca personajele fantastice dintr-un basm. Deşertul, care părea că nu există, apasă pe spinarea muncitorului agricol prin ridicarea tarifelor cu care întreprinderea trebuie să echilibreze pierderile luate în ansamblu. Ceea ce nu reprezintă decît o speranţă grevează profitul care s-ar putea obţine din ceea ce s-a produs. Căile ferate formează o întreprindere financiară şi nu una industrială ; nu sînt în slujba produselor şi a desfacerii lor, ci în slujba capitalului investit în exploatare. In loc să servească ele comerţul, sînt sub- venţionate de el. Reprezintă un număr statistic, nu un imbold ; şi cum interesele căilor ferate sînt foarte com- plexe, deoarece sînt legate de alte sisteme financiare, raţiunea deciziilor este aproape întotdeauna necunoscută. Deţin cheia acestui joc care ne pasionează. Căile ferate sînt echivalentele în oţel ale lirelor sterline care nu au alt scop decît să producă alte lire sterline ; nu sînt vehicule care trebuie să producă bogăţie. Sînt puse în mişcare din Londra ; de acolo pornesc şi acolo mor aceste ramificaţii subsidiare. E vorba de un capital static, inflexibil, care nu urmează curbele economiei noastre naţionale, ci

ale unei vaste economii internaţionale. Umblă pe

şinele lor şi nu prin cîmpiile noastre, răspunzînd unor nevoi proprii, fără a se subordona unui mecanism industrial sudamerican. Capitalul are drept normă un divident fix, un repertoriu minim de utilitate publică, de asemenea fix, constituind un schelet ortopedic, căruia trebuie să i se adapteze celelalte activităţi, care depind întotdeauna de el.

Traseul de cale ferată nu a fost supus exigenţelor economice, nici studiului nevoilor ţării; din această cauză capitalurile au fost nevoite nu numai să-şi sprijine cîş- tigul pe garanţia statului, ci să se sprijine între ele pentru a nu se ajunge aşa de departe, adică pentru a se putea crea o reţea de căi ferate cit mai logic distribuită în funcţie de utilitate. Inginerul proiectant al itinerariilor a fost şeful de trib a cărui tabără a creat localitatea ; inginerul constructor a respectat verdictul irevocabil al şefului de trib şi a dus şina de cale ferată pînă la localitatea născută din discordie. Reţeaua făcută pentru a servi un plan de transport justifică reţeaua făcută fără nici un plan şi cu simplul scop de a uni localităţi îndepărtate. Traseul, atît de accidentat, echivalează cu desenul constelaţiiilor într-un zodiac.

CANALELE ATLANTICULUI

Căile ferate aduceau ţării bani cu împrumut; cu garanţia acestor bani, guvernul contracta împrumuturi noi, care însă nu se mai investeau în scopurile propuse. Guvernul putea să le cheltuiască după bunul lui plac, aşa cum s-a şi întîmplat ; cheltuia pentru întreţinerea unor corpuri de gardă civică de care nu avea nevoie şi pentru cumpărarea de arme, ca şi cum toate acestea ar fi fost utile pentru garantarea împrumutului în şine de

cale ferată. Atunci cînd capitalul investit în material rulant şi în şine, transformat în trenuri, ar fi adus un beneficiu, căci interesul capitalului era să se lucreze, creditorul şi-ar fi putut asigura dreptul de a administra exploatarea. Cantitatea utilă de muncă interesa mai puţin. Cu ajutorul căilor ferate bine administrate se asigura plata cu bani gheaţă şi la termen a ratelor celorlalte împrtimuturi, care proveneau din aceeaşi sursă şi care vor ajunge la aceeaşi ţintă prin realizarea exploatării. Acest mecanism permitea creditorului-acţionar să deţină cheia cea mai importantă a bogăţiei naţionale, dezvol- tînd-o sau înăbuşind-o, şi, în acelaşi timp, să coordoneze noile credite conform puterii economice a ţării. Statul se obliga să-l servească fără greş, deoarece contracta datorii pentru alte proiecte, invocate şi justificate printr-o prosperitate care, din întîmplare, se datora căilor ferate. Capitalul, relativ foarte mare, de optsprezece miliarde de *pesos,* după cursul de astăzi al lirei sterline aur[I]*,* era investit în proporţie de două treimi pentru a stimula producţia sau, în mod temporar şi pînă cînd producţia nu va mai avea nevoie de ajutor, pentru a-i pune piedici ; şi totul pentru un viitor utopic, deoarece prezentul epuiza posibilitatea unei producţii viitoare. Caracterul tranzitoriu, de turism şi de dezvoltare, al acestor linii anihila însă de la bun început probabilităţile unui randament mai mare în viitor. Să azvîrli locomotive la întâmplare înseamnă să sporeşti sterilitatea unor locuri sterile, înseamnă să cedezi deşertului zona care învecinează activitatea cu neantul. Pentru plugarul care este în posesia unei recolte bogate, dar care nu valorează nici măcar cît a costat, trenul care opreşte în faţa parcelei lui reprezintă mizeria. în acest caz, trenul este o maşinărie uci- gaşă, şi ceea ce în calculul averii figurează ca un factor

I Cursul din anul 1923.

de progres rămîne în schimb pentru gospodăria ţărănească un impozit al aroganţei.

Calea ferată a accentuat sărăcia regiunilor îndepărtate sau cu randament scăzut, sau a celor bogate prin randamentul lor, însă cu produse de monocultură, deoarece a sosit prea devreme, şi regiunile îndepărtate nu puteau înainta într-un ritm atît de rapid. Aşa se explică de ce activitatea şi optimismul s-au strîns în jurul centrelor de consum şi de export. Plugarul şi argatul au căutat apropierea de Buenos Aires şi de Rosario ca să obţină recompense mai mari pentru eforturile lor; unul şi acelaşi tren îi transporta pe ei şi aducea vagoanele încărcate cu bogăţii. Calea ferată aducea un progres nominal, teoretic, dar producea o întîrziere efectivă. Faptul acesta s-a putut observa curînd la Salta, unde sosirea locomotivei a desfiinţat complet mai multe întreprinderi de transport şi a deschis drum larg fugii ţăranului, ducînd la depopu- larea şi sărăcirea întregului ţinut. Chascomus, Dolores, Mercedes şi numeroase alte localităţi au paralizat. După aceea, migraţia braţelor de lucru a accentuat izolarea geografică, economică şi morală. Regiunile acelea îndepărtate nu mai pot produce cereale, nici vite, fiindcă cerealele şi vitele se aduc spre vînzare pretutindeni. Neavînd produse regionale care să nu sufere de pe urma concurenţei pieţelor apropiate, nu au ce vinde. Trenurile acestea, care nu pot duce griul, uleiurile şi vinurile lor, pentru că ar costa mult aici, le aduc, în schimb, tot soiul de obiecte ale industriei străine, care îi face pe meseriaşii de aici să-şi părăsească locurile. Provinciile o dată deconectate, populaţia sărăceşte şi decade din clipa cînd calea ferată a pus-o în legătură şi prin urmare în concurenţă cu pieţele mondiale.

Conducătorul a împărţit Republica ţinînd seama de voinţa consiliilor comunale, iar căile ferate au stabilit o diviziune pe baza tarifelor. Configuraţia absurdă a teri-

toriului a fost ratificată de către căile de comunicaţie.

Pe hartă, drumurile arată o diagramă de anomalii, foarte diferită de configuraţia nu mai puţin anormală a teritoriului. Structura aceasta defectuoasă înăuntrul altei structuri defectuoase face ca agricultura să se restrîngă, lăsînd locul liber pentru creşterea vitelor. Opera civilizatoare împotriva deşertului depinde astăzi de tarifele ţărilor cumpărătoare de carne şi de progresele industriei frigorifice. Perfecţionarea frigoriferelor sau mărirea vitezei transatlanticelor de marfă ne-ar putea avantaja intr-un anumit sens, dar intr-altul ar putea distruge principalul izvor de bogăţie. în faţa scăderii vertiginoase a preţurilor la grîu, mari terenuri cultivabile au redevenit păşuni, în timp ce scăderea preţului la vite depopulează pur şi simplu terenuri la fel de întinse. Un regres cu o semnificaţie profundă aduce cu sine, în ceea ce priveşte modul de a produce, de a trăi, de a face comerţ, schimbarea semnului sub care se situează un întreg sector al culturii. Preponderenţa păşunilor aduce victoria forţelor inerte şi învechite ale cuceritorilor, care pun piedici dezvoltării forţelor vii ; o înfrîngere cu urmări îndepărtate. Tarifele de navlu favorizează exploatarea cirezilor, deoarece carnea argentiniană este preferată celei din Noua Zeelandă sau din Australia.

Buenos Aires nu putea pune ordine în economia din interiorul ţării, domeniu care îi este mai străin decît Europa. Trebuie să se renunţe, de asemenea, la visul de a crea puncte de schimb prin nord şi vest, alte hotare ale lumii. Calea ferată, care este un sistem închis în mers, paralizează orice mişcare de eliberare locală. în condiţiile stabilizării şi închistării acestui sistem închis în mers, se produce inevitabila hemoragie a oamenilor de talent şi de acţiune. Pot să rămînă pe loc doar acei care se resemnează la o existenţă vegetativă, iar această anemie este cea mai perfidă gărgăriţă pentru grîu şi cea mai păgubitoare

epizotie pentru vite.

PÎNZA DE PĂIANJEN

Calea ferată a conferit teritoriului vastitate şi l-a fărâmiţat pentru a-1 supune desenului liniar al drumurilor, iar cu rambleurile ei a stabilit frontiera dintre şină, care este Europa, şi rest, care este America. Ceea ce nu se află la picioarele rambleului se află la o distanţă incomensurabilă şi, economic vorbind, în afara vieţii comerciale. Calea ferată face imposibilă exploatarea coordonată a minelor şi a pădurilor ; metale şi lemne nu pot ajunge la fabrici, pierzîndu-şi astfel, pe drum, din valoare. Păduri întregi şi terenuri metalifere nu echilibrează na- vlul. Trustul transportului cu aburi face imposibilă, de asemenea, existenţa drumurilor naţionale sau a celor asfaltate, fiind interesat ca acestea să nu existe sau, dacă există, să fie rezervate exclusiv turismului, şi aceasta pentru simplul motiv că vagoanele asigură serviciul de turism pe două treimi din parcurs. Concurenţa dezastruoasă pe care camioanele şi omnibuzele o fac căilor ferate în America de Nord, Anglia şi Franţa nu va exista niciodată aici, deoarece drumul este al nostru şi căile ferate ale altora. Pentru a putea avea treizeci şi ept de mii de kilometri de cale ferată a fost nevoie să renunţăm la sute de mii de kilometri de pavaj. Drumurile ar fi trebuit să fie de douăsprezece ori mai lungi decît căile ferate, şi în realitate nu ating decît ceva mai mult din jumătatea lor. Fără şosele, automobilul este un balaur cu benzină ce se înfundă în noroi ; o maşină diabolică, pe care calul înhămat la şaretă o admiră cînd trece, fără să se mai sperie.

în corelaţie cu descompunerea în porţiuni economice ale interiorului, calea ferată a accentuat rolul ombilical deţinut de Buenos Aires ; astfel, încetul cu încetul, şi în mod ineluctabil, l-a transformat în

capul unui trup decapitat. Fapt este că drumul de fier a fost un vis al metro-

polei, care a cuprins pampa cu lungi tentacule jefuitoare, întreaga istorie politică, începînd de la primele colonizări, a condus aici, şi calea ferată a realizat acest vis, tranşînd o dată pentru totdeauna o veche dispută, fiindcă trenul este un element unificator.

E de ajuns să priveşti harta căilor ferate pentru a înţelege destinul Americii de Sud. In ciuda aşezării sale marginale, oraşul Buenos Aires formează centrul unei circumferinţe, întocmai ca în *Arghiropolis.* Această reţea seamănă foarte bine cu o pînză de păianjen. Problema fundamentală a vieţii noastre economice este transportul, pentru că problema fundamentală a vieţii noastre o constituie- distanţele, cantităţile, proporţiile şi singurătatea. Atunci cînd guvernul, care este o structură diformă prin excelenţă, a participat la lucrări privind comunicaţiile, a făcut-o pentru a ne demonstra că ideile sale în această problemă concordă cu un vechi sistem de idei ; şi nu este întîmplător faptul că repartizarea liniilor poştale şi telegrafice, ca şi a liniilor de cale ferată ale statului, au constituit cele două pete întunecate ale dorinţelor sale, precum şi semnele zdruncinării pe care o trăieşte. A construit linii de lux, de turism, denumite de dezvoltare, prin regiuni complet sterile nu numai din punct de vedere geografic, ci şi din punctul de vedere al economiei politice. Rezumatul concepţiilor sale astrologice în acest domeniu este ramificaţia din Huaytiquina, singurul drum care conduce, fără cotituri sau transbordaj, spre Trapa- landa şi care poate fi considerat un apendice pentru horoscopul conchistadorului. Fiindcă Huaytiquina este un adevărat program politic, cultural, religios şi demagogic, şi a devenit cuvîntul ce caracterizează o întreagă epocă de grosolană aroganţă a progresului. Ramificaţii care nu duc nicăieri, peste pămînturi aluvionare, care se deplasează mereu şi care transportă numai familii de călători cu permise şi cu

WÊÊÊÊ
Ê

speze de deplasare. închiderea tunelului şi întoarcerea la transportul pe spinarea măgarului dove-

dese în acest complot orbirea cea mai nesăbuită. Statul plăteşte în felul acesta pentru ca funcţionarii săi să admire, fără nici o cheltuială din partea lor, un peisaj lunar. Miopia aceasta se supune unei concepţii politico- militare care conduce pe oamenii noştri politici la conceperea în bloc a tuturor problemelor argentiniene. Huaytiquina este mai logic decît o sută de drumuri pe uscat, după cum mai raţionale sînt trei submarine decît un vas comercial. Numeroasele Dreadnoughtes şi submarinele ancorate sînt gata să întreprindă un drum de cara- vele, şi nu ridică ancora niciodată. Nu sînt, slavă Domnului, maşini de război ; sînt santinele şi escorte ale trenurilor, puse acolo unde se întîlnesc trenurile cu transatlanticele şi Lumea Nouă cu Europa. Căile noastre ferate sînt copii ale liniilor strategice vechi, însă nu sînt mercantile, nici agrozootehnice sau comerciale. Posedăm linii care răspund panicii, produse ale dorinţei de grandoare şi ale temerii de a le pierde.

In fiecare zi, trenurile parcurg acelaşi drum pe care l-au făcut Rondeau [1], Belgrano şi San Martin. Se poate spune că, la o distanţă de o sută de ani, urmăresc paşii lor şi, din cauza aceasta, sînt cu o sută de ani mai lente. Capitalul străin, care a venit să slujească această veche necesitate politico-militară, şi nu să răspundă unei necesităţi economice, a cerut în plus garantarea dobînzii împrumuturilor în materiale, în clauze care au fost acceptate, avînd în vedere urgenţa de a construi căi ferate acolo unde nu existau drumuri, şi aceasta pentru că bazele concesiilor ne condamnau la perpetuarea condiţiilor noastre originare de colonie. A cerut fie donaţia unei leghe de fiecare parte a căilor ferate pe întregul traiect, în afara terenurilor comune din jurul tuturor localităţilor, fie, global, un anumit număr de leghe. Ceea ce numim

---

1 I *José Rondeau* (1773—1845), militar şi om politic argentinian care i-a învins pe regalişti (1812).

WÊÊÊÊ
Ê

progres s-a construit în spaţiul unei leghe de fiecare parte a drumului de cale ferată. Pământul îndeplinea încă o dată rolul de înlocuitor al banului, al unei poliţe care urma să fie convertită mai tîrziu, al unei monezi troglodite. Şi era, pe de altă parte, o garanţie, asemenea unei plăţi şi unei încasări anticipate a dobînzilor pe trei ani, cum a pretins firma Baring & Co. cînd ne-a acordat primul împrumut, în 1824. In acelaşi timp, prin aceste împrumuturi, calea ferată stabilea pe flancurile sale un fel de frontiere naturale între pământul bogat al întreprinderii cu canalul său de fier şi pământul sărac al ţării fără drumuri. Cum această fîşie de teren, lată de o leghe de fiecare parte, era porţiunea cu cea mai mare valoare, ridicarea valorii pământului datorită căilor ferate nu slujea ţării, ci întreprinderii, pentru că nu se întindea dincolo de cele două leghe laterale. Restul era ogor negru, singurătate şi ignoranţă. Latifundiarul şi colonul priveau din depărtare cum trece trenul şi percepeau arendă spe- culînd bunul de la distanţă. Din clipa aceasta, trenul a fost un peşte remora, un sistem prins înăuntrul propriei sale reţele, ca peştele înăuntrul plasei. Un tren captiv. A stimulat lăcomia latifundiarului, care sporeşte aren- zile, precum şi orbirea colonului, care se aventurează prea departe. întreprinderea îşi asumă conducerea creşterii vitelor şi a agriculturii ; şi-o exercită în beneficiul unui capital care-şi are sediul la Londra, nu lîngă rambleu. A dat valoare pămînturilor după un sistem fantastic, ca şi cum locomotiva ar fi fost ceva fantastic; a aţîţat dorinţa de pradă a avocatului şi a politicianului, ca şi cum locomotiva ar fi constituit o imoralitate. Guvernul de strigoi a fost amăgit de mirajul acestei false valori ; a crezut că a construi căi ferate înseamnă a popula, fără să-şi dea seama că ar putea provoca tocmai contrariul. Şi cînd a avut treizeci şi şase de mii de kilometri de drum de fier, a afirmat că în Republică domneşte pacea şi că pînă în străfundul pampei a pătruns cultura. în străfundul

pampei domneau însă mizeria şi ignoranţa, şi aceasta nu e o minciună, este adevărul adevărat.

Privit din tren, adevărul acesta pare un joc de cuvinte ; trebuie văzut cu ochii celui care rămîne după plecarea trenului. Trebuie să priveşti din afara vagonului, dinspre adîncuri, acolo unde se află viscerele şi organele unui corp cu trei dimensiuni, înfăţişat pe hărţi ca o reţea de linii negre pe un fond alb. Adevărul şi viaţa se găsesc în acest fond ce reprezintă interiorul nostru, cu viscerele şi urmaşii de mîine. Progresul Republicii este în opoziţie cu interesul celor care au făcut-o prosperă şi va fi o realitate pentru noi numai atunci cînd nu va decurge prin contrast cu ceea ce zace mort, cînd întregul corp social va fi sănătos şi cînd nu va mai fi doar euforia unui cap despărţit de trup...

SINGURĂTATE

I Izolar
e II
Distanţe
III Singurătatea lumii şi a omului

I IZOLARE

O LUME FĂRĂ EXPERIENŢA

America existase şi-şi trăise viaţa sa americană în ritmul specific diverselor popoare din care era formată. Unele seminţe aduse de alte culturi au produs fructe sălbatice, care n-au dat în pîrg, n-au dobîndit vigoare, şi nici gust. Populat încă din epoca preglacială, continentul a rămas izolat, străin de tot ce a însemnat evoluţie mai importantă pentru omenire, fără o unitate în obiceiuri. înaintea descoperirii, lumea aceasta era o lume deplină : lumea americană, cea mai veche, o lume care nu acumulase experienţă, nu fusese frămîntată de fermenţi externi, nu-şi canalizase în vreo direcţie precisă energiile. Era o arie botanică şi geologică stagnantă, înainte de a i se fi deschis orizonturile epocii fierului. Ceea ce era pe cale de dispariţie în alte regiuni, ceea ce pe alte meleaguri se transformase şi se pusese în serviciul inteligenţei, aici îşi păstra telurica sa virginitate şi caracterul său mecanic de perpetuum mobile. Cînd au sosit caravelele, oamenii Pleistocenului se găseau intacţi, cu industriile lor din epoca de piatră şi cu limbajul lor din epoca de bronz. Sub oraşele lor, călcate de tălpile lor de oameni hăituiţi zăceau resturile mutilate ale unui capitol întreg din istoria vertebratelor ; reuniţi în cinci sau şase grupe neînsemnate, dacă ţinem seama de vastitatea acestui teritoriu, se zbă- teau în agonia

splendorii de odinioară ; erau naufragiaţii

unei culturi arhaice de mare valoare. Venind în contact cu fiinţe minate de forţe distrugătoare, au fost suprimaţi în masă, în timp ce forţele pămîntului şi ale atmosferei îşi continuau acţiunea ascunsă asupra invadatorilor, silin- du-i să respecte ceea ce nu era pieritor.

Tot ce vieţuia pe acest continent avea o raţiune proprie de a exista, mai puternică decît răsturnările care îl destinau pieirii. întreaga Americă era pămîntul Terţiarului şi forma o unitate cu imensele sale vertebrate, mormane ambulante de oase şi ţesuturi. Potrivite ca mărime şi formă cu peisajul planetar, aceste animale gigantice au fost locuitorii autohtoni ai Americii. Atunci cînd caravelele au ajuns în Antile, animalele acestea nu mai existau ; luase sfîrşit de multe secole dramaticul interludiu al acestei vieţi diforme şi titanice ; cu toate acestea, rămîneau solul şi clima, ca tipare goale ale corpurilor dispărute. Alături de unele exemplare care supra- vieţuiseră faunei şi florei arhaice, pe un teren dintre cele mai bogate în fosile, fiinţa umană înpepea un drum de regres spre a stabili un echilibru total cu mediul. Fiinţele vii s-au împuţinat ori au sucombat în decursul marilor epoci trecute, şi natura, mult superioară lor, a continuat să le distrugă aşa cum le-a creat; efortul uriaş de a se înţelege cu ceilalţi, de a trăi în pace, de a susţine pe umeri povara de om împotriva curentelor magnetice ale Terţiarului, i-a doborît pe ultimii titani, puţini la număr, din oraşele ancorate în mijlocul singurătăţii. Cîteva popoare : incaşi, azteci, maya, ocupau mici zone luate cu asalt de natură, iar America era întregul continent care se întindea vast de jur împrejurul acestor oaze.

Teritoriul era împărţit în mari zone naturale între care nu existau legături stabile, aşa cum nici azi nu există între ţările care şi l-au împărţit. Contactul se făcea prin năvălire şi prin luptă ; o dată jaful terminat, se încheia pacea, şi popoarele se îndepărtau şi se uitau

din nou unele pe altele. Pădurea era domeniul absolut al vegetalului ; muntele, al mineralului ; cîmpia şi povîr- nişurile, al viviparelor. Cîteva tentative de civilizaţie, vagi reminiscenţe ale unor încercări mai vechi, s-au produs în ţinuturile muntoase, curînd sufocate de mediul total refractar. Cîmpia s-a menţinut, în general, în stare de barbarie. Pădurea era o lume ; muntele alta ; cîmpia alta.

Locuitorii aceştia trăiau singuratici, nomazi sau ţin- tuiţi locului, mereu gata să întîmpine nenumăratele primejdii care-i pîndeau din toate părţile. Maya, incaşi, azteci şi alte neamuri, cu toţii constructori dibaci, au ajuns la arhitectură şi la fortificaţii din nevoia de a pune o stavilă lumii ce-i înconjura şi pentru a deschide o poartă secretă spre infinit, acolo unde se aflau divinităţile, nu mai puţin crude decît natura. Teama i-a făcut să se înconjoare cu ziduri ; zidul era o a doua izolare, asemeni superstiţiei în incinta templelor. Un popor era un individ ; un individ era o monadă [I]. Individ şi popor pactizau cu natura; spaima şi dorinţa de a se salva de răul ce-i ameninţa din toate părţile i- au făcut să încapă pe mîi- nile albului, care însă i-a anihilat. In Guatemala, Colorado, Texas şi Arizona, în Perú şi în Mexic, civilizaţiile acestea şi-au avut apogeul în epoca în care maurii intrau în Spania ; singură, poetica civilizaţie caraibă, din care spaniolul nu a mai lăsat să dăinuiască nici o urmă, se găsea la apogeu. Năvălind în acest spaţiu, urmaşul vandalilor şi goţilor, care nu s-a oprit să aprecieze valoarea acestor societăţi şi n-a putut să le învingă decît prin sabie, le-a exterminat sau le-a corupt.

I Termen care desemnează, la diverşi filozofi, unităţile simple, active şi indivizibile, materiale sau spirituale, din care ar fi alcătuită lumea. în sistemul filozofic al lui Leibniz, substanţă spirituală individuală, înzestrată cu o forţă activă, un fel de atomi spirituali.

America poseda civilizaţii, însă nu avea trecut, era o lume fără trecut şi, pînă atunci, fără viitor ; îşi desfăşura viaţa în forme asincronice şi asimetrice cu ritmul şi structura încercărilor cunoscute şi valabile. Experienţa ei, de la arhitectură şi artă, pînă la drept şi religie, nu a slujit marei încercări pe care omul a realizat-o sistematic în alte părţi ; din cauza aceasta ar fi fost absurdă dorinţa de a le retrăi în sensul lor arheologic. Fără îndoială, au slujit pentru ca în acea mare aventură să poată fi îndreptate greşeli foarte grave. A fost punctul diplo- pic[I] care a permis rectificarea viziunii telescopice, perspectiva cosmică a acestui experiment. Faţă în faţă, aborigenul şi spaniolul nu s-au înţeles, şi din prima clipă conchista a luat drumuri greşite, pentru că a început prin a-1 judeca pe aborigen în afara tuturor legilor cunoscute şi, cum nu-1 înţelegea, i-a fost suficient să-l vadă că rămîne indiferent în faţa crucii şi că ascunde metale şi pietre preţioase, în ciuda sărmanei sale goliciuni, pentru a-1 cotropi cu furie.

SPRE O REÎNTOARCERE IN TRECUT

Cu fiecare zi petrecută pe mare, caravelele se întorc cu o sută de ani în urmă. Călătoria s-a făcut înapoi pe firul epocilor, printr-o mişcare inversă, de la epoca busolei şi a tiparului la cea a pietrei cioplite. Acestor pămînturi uitate în pragul epocilor antropologice li s-a dat numele de Lume Nouă, şi această denumire greşită, ca şi cea de America, a reuşit să dăinuiască. Incepînd de atunci, semnele senilităţii au fost considerate defecte ale copilăriei. Pămîntul acesta, care a fost populat şi modificat,

I *Diplopie,* tulburare de vedere caracterizată prin perceperea dublă a imaginilor.

se transformă în ceva nou ; ceea ce este depopulat rămîne totuşi vechi şi se sedimentează peste ceea ce este nou printr-o anume eroziune, impalpabilă şi imperceptibilă : tendinţe atavice, care împing guvernele la greşeli sistematice, popoarele la abateri de la proiectele lor, toţi fiind puşi în mişcare de o forţă interioară imposibil de stăpînit şi, în general, slujindu-se de improvizaţie, nu de calcul, dispreţuind valorile umane autentice şi preţuind un tabel primitiv de valori. Toate acestea se presupune că sînt defectele unei societăţi de formaţie recentă ; de fapt, sînt însă defecte foarte vechi, uitate de alte popoare ; o reluare după mai ijiulte secole. La fel ca la copil, toate noutăţile sînt foarte vechi. în greşelile întîmplătoare nu trebuie să vedem altceva decît tiparele sistematizate ale unui anumit fel de a guverna, de a gîndi, de a trăi, dintr-o vreme îndepărtată, cînd natura era neînvinsă. Barbaria nu este o stare accidentală ; are normele ei, legile ei, morala ei, ascultă de obiceiul pămîntului, de impulsul unor izbucniri puternice de înnoire, toate foarte vechi.

Cert este că nu sîntem un popor nou, nici un peisaj nou şi nici o ultimă încercare de civilizaţie. Reprezentăm antichitatea şi am fost populaţi de o naţiune de tip antic, care era învechită în Europa anului 1500. Spiritual, moşteneam o cultură care a rămas staţionară şi era lipsită de puterea interioară necesară pentru a putea evolua cu îndrăzneală, în mişcarea generală a epocii, spre forme complexe de civilizaţie. Gîndiţi-vă ce a însemnat Spania la sfîrşitul secolului al XV-lea, comparată cu popoarele germanice, galice, italice, saxone ; era un popor sclerozat, pietrificat, rupestru. Era însă un popor „american“, în timp ce la restul naţiunilor apăreau formele înnoitoare ale epocii moderne, purtînd germenii viitorului, Spania abia ieşea la suprafaţa vieţii politice, dezvoltînd o cultură de expansiune. înflăcărată de biruinţa asupra islamului, a păstrat ca semne distinctive ale neamului toate energiile pe care le cheltuise pentru eliberarea sa.

Din Pirinei a făcut o emblemă, s-a izolat în graniţele sale şi la sfîrşitul anului 1500 şi-a reluat existenţa din anii 700 [I]. Şi-a făcut un titlu de glorie din păstrarea arhaismului, şi rămîne refractară progresului, ancorată în fanatism şi cavalerism, în prejudecăţi morale, nobiliare şi religioase, refuzînd cu îndărătnicie să privească înainte şi avînd grijă să nu se lase invadată de alte stiluri experimentate în afara frontierelor sale, să fie virgină şi mamă. însăşi nepremeditata aventură a descoperirii a fost supusă nu voinţei cutezătoare de a da viaţă, ci mai degrabă dorinţei de a cuceri o relicvă : mormîntul lui Hristos, mai material decît corpul şi reprezentînd structura vieţii sale. Cîteva secole după cruciade, trezita prea devreme şi într-un moment nepotrivit, Spania a dorit să întreprindă o aventură anacronică, stăpînită de voinţa de a nu fi Europa. Alungarea invadatorului musulman o incita la fugă. In acest sens, providenţa se găsea evident de partea ei, căci i-a hărăzit să-şi răspîndească oştile himerice pe continentul care era şi el un mormînt. Expediţiile au adus cu ele un imbold sufletesc de a stăpîni avuţii, imbold ce nu putea fi satisfăcut cu nici o pradă de război. Aici îl aştepta lumea „nouă“, pietrificată, cu fosilele, sălbaticii şi întinderile sale pe scară astrală. Conchista i-a căzut pradă în poală, aşa cum cade puiul nou-născut al cangurului ; nici unui neam nu i-a fost mai imposibil să devină independent faţă de America, deoarece nici unul nu se identifica într-atît cu ea, reuşind s-o menţină în barbaria ei iniţială. Aşezările noastre din sud erau foarte vechi ; aşezări de şes fără semne sau urme de culturi durabile, produse fireşti ale solului. Peste acest popor din Monte Hermoso s-a năpustit poporul din Tartessos [II], incapabil să modeleze şi să creeze, dar apt în schimb de a se contopi cu el, printr-o simplă transfuzie. Avea un sînge din aceeaşi grupă. Natura păstra încă fecundi-

I Momentul cuceririi Peninsulei Iberice de către arabi.
II Numele unui vechi oraş iberic de la gurile Guadalquivirului.

tatea neofilită a erelor de la început, întreagă, neepuizată : păşuni sălbatice, acoperite de vegetale, ale căror exemplare fosile identice zăceau intacte la sute de picioare sub straturile de humus. Natură foarte veche cu fiinţe foarte vechi ; invadatorul s-a adaptat la tiparele ei printr-un simplu fenomen de simbioză. S-a aclimatizat; cu cît făcea lucruri mai nelogice, mai condamnabile, contrare cu ceea ce se înţelege de obicei prin a popula, realiza aclimatizarea. Toropeala, rutina, trîndăveala, ignoranţa ca stare sufletească paradisiacă sînt dovezi neîndoielnice că poporul din Tartessos întîlnise peisajul care i se potrivea. Saxonul, flamandul şi francul, refractari mediului, au luptat şi au învins. Nici una din perspectivele americane nu-i împingea la descurajare. In schimb, lusitanul şi hispanul au ajuns la punctul de plecare pentru a se odihni.

Acolo unde omul lunecă bucuros pe panta primitivităţii, supus asemeni plantei şi fiarei sălbatice intemperiilor şi tuturor forţelor telurice, domneşte un ton arhaic în tot ceea ce gîndeşti şi faci. Ceea ce se va adăuga mai tîrziu datorită altor influenţe se absoarbe complet şi poartă amprenta achiziţiilor încorporate mai de mult în existenţa sa, care sînt întotdeauna esenţiale. Iar lumii vechi, care-1 obligă pe omul vechi să se conducă după regulile sale, în zadar îi vei pretinde să-şi însuşească simptomele şi valorile tinereţii şi ale sănătăţii, ca şi cum diferenţa dintre adolescentul neliniştit şi cutezător şi bătrînul egoist şi viclean ar fi un simplu joc de cuvinte.

ŢINUTUL NIMĂNUI

In conştiinţa invadatorului a apărut o regiune inexistentă, pentru el pămîntul nimănui, izolată în această lume izolată pe care începea s-o populeze fără să-şi dea

seama. In această regiune a fost deportat indigenul şi tot ce era indigen, atunci şi mai tîrziu. Indigenul, o dată instalat acolo, a fost considerat mort, inexistent. Lucrul grav era că regiunea aceasta, în care a fost expulzat indigenul, era mormîntul omului din America, regiune moartă ca şi indigenul, însă nedemarcată cu precizie, ci intercalată peste tot şi în toate.

La un moment dat a fost nevoie, pentru securitatea ţării, să se stabilească linii neutre la frontiere, şi acestea să fie cu atît mai neutre cu cît se urmărea îngroparea mai adîncă a primejdiei şi a ruşinii. Frontiera era digul ridicat în calea primejdiei flotante şi greu de identificat, şi aceasta nu pentru a opri înaintarea unei forţe organizate, ci pentru a stăvili o forţă oarbă, sălbatică, o forţă vie a unui lucru neînsufleţit, fantomatic, înăuntru şi în afară ; tot ceea ce nu a putut fi redus la termeni concreţi.

Centura aceasta de piatră sau de pămînt părăginit, de apă sau de munţi forma o distanţă suficientă pentru a face să reiasă şi mai puternic izolarea, separarea, care era dorită atunci. înăuntru se afla ceea ce fusese cucerit; afară, ceea ce nu avea valoare. Nevoia de a apăra cucerirea ducea la ridicarea de rambleuri, la săparea de şanţuri, la construirea de tranşee, la o viaţă cuprinsă între ziduri. In felul acesta s-a creat, odată cu asigurarea stă- pînirii, un complex al conştiinţei zbuciumate de ură şi de dispreţ. Civilizaţia înseamnă contrariul izolării, şi primul colonizator a adus singurătăţii singurătatea. Popoarele înapoiate trăiesc în graniţe concentrice ; sînt îngrădite de limbă, obiceiuri, religie, monedă, stil artistic, patent industrial, pînă cînd se revarsă în lume sau sînt absorbite de ea. Totul tinde să reliefeze contururile naturale, şi oamenii se înconjoară de şanţuri, de la totem pînă la lege.

Din cauza izolării, America nu a cunoscut evoluţia. Rămăsese închistată în mediul ei, iar izolarea este încă şi astăzi forţa indigenă care ameninţă să distrugă civili-

zaţia, care s-a închis în sfere ermetice, create astfel de teama conchistadorului precum şi de nepriceperea guvernanţilor ; în sfîrşit, la izolare s-a ajuns şi prin proclamarea independenţei pentru toate republicile în care s-a dislocat acest imperiu întemeiat de către sufletul taciturn al Spaniei. Vastitatea domeniului stăpînit crea impresia că ar fi unit, dar de fapt era împărţit în porţiuni nemăsurabile; izolarea conştiinţei s-a suprapus înşelătoarei unităţi a pămîntului. Unitatea geografică a rămas fixată la frontierele, trasate uneori după paralele şi meridiane[1], şi fiecare naţiune a rămas încă de la naştere izolată de celelalte. S-au obţinut astfel tot atî- tea părţi lipsite de legătură cite bucăţi s-au dezagregat, puţind fi mult mai multe sau mult mai puţine. Singurătatea le era impusă de teritoriu, de ignoranţa în care le-a ţinut regimul colonial, de modul în care înaintea morţii acelor visători care s-au numit Miranda [I] [II], Bolivar [III], Monteagudo [IV] şi San Martin libertatea a făcut ca fiecare viceregat, provincie de frontieră, intendenţă sau căpită-

---

I Limita de apus a oraşului Buenos Aires corespunde meridianului 64 ; teritoriile din sud sînt împărţite de paralelele 42, 46 şi 52 ; Ţara Focului, de o linie paralelă cu meridianul 68. Pampa urmează direcţia meridianelor 68 şi 64 ale paralelei 36. Delimitările pentru Chaco, Santiago şi Santa Fe au forme geometrice, în acord cu împărţirile astronomice (n.a.).

II *Francisco Miranda* (1750—1816), general venezuelan şi luptător pentru emanciparea americană. In 1870 ia parte la războiul de Independenţă nordamerican. A călătorit în Anglia, Rusia şi Franţa. Aici luptă în rîndul armatei Revoluţiei şi obţine gradul de mareşal. In anii 1806 şi 1810 debarcă în fruntea unor expediţii în Venezuela, însă aceste încercări sînt soldate cu eşec. Căzut prizonier, este arestat şi moare în închisoarea din Cádiz (Spania).

III *Simón Bolívar* (1783—1830), general şi om politic sudameri- can. Unul dintre conducătorii mişcării de eliberare a popoarelor din America Latină (1810—1826) de sub dominaţia spaniolă. Preşedinte al Republicii Federative Marea Columbie (1819—1830).

IV *Bernardo Monteagudo* (1785—1825), om politic şi scriitor argentinian, unul din eroii Independenţei. A avut diverse însărcinări în Perú şi a murit asasinat la Lima.

nie să-şi închidă graniţele în faţa tuturor celorlalte. Nici înainte, nici după aceea, populaţia care trăia în colonii nu avea nimic de a face cu teritoriul.

Un popor răspîndit în interiorul unor perimetre incomensurabile, care nu a crescut în mod progresiv prin- tr-un curent dinăuntru spre exterior, renunţînd la o sporire a suprafeţei care să echivaleze cu creşterea în număr şi în energie, nu poate avea forţă, nici unitate. Dacă la început teritoriul a fost mult mai mare decît poporul, poporul rămîne unduind între hotarele teritoriului. Aparţine naţiunii sale în sensul în care Pleyadele sînt cuprinse în constelaţia Taurului. Acest popor nu are formă, deoarece nu are unitate internă, şi a crescut pentru a-şi umple complet recipientul. Tot ce se întîmplă înăuntru seamănă mai degrabă cu aglomeraţia unei colonii de polipi decît cu gestaţia unui prunc în pîntecele mamei. Să te izolezi şi să contempli împrejurimile cu teamă constituie răul cel mare al singurătăţii şi al ignoranţei şi totodată cheia pentru interpretarea enigmelor Americii de Sud.

FRONTIERE ŞI PRIMEJDII

Lipsa primejdiilor la frontiere, atunci cînd s-a înţeles că în ţara nimănui nu se afla nimic, a risipit, psihologic vorbind, tensiunea unui popor aflat în aşteptare. Să fii atent la ceea ce te înconjoară înseamnă să fii permanent treaz. Lipsa motivelor care ar putea hrăni aceste nelinişti şi care determină limita adevărată a naţiunii înăuntrul căreia forţa se concentrează şi se organizează provoacă împrăştierea forţelor de apărare şi agresiunea în gol, ducînd la ceea ce noi numim revoluţii, războaie pentru restabilirea graniţelor şi starea de beligeranţă în timp de pace. Neliniştile acestea nu pot fi artificiale, şi nici

nu pot fi create prin mijlocirea tiparelor externe ale neliniştii. Dispărînd cauzele logice ale fricii, din inerţie graniţele au continuat să fie privite cu neîncredere, întru- cît dincolo de harta naţională se găsesc ţinuturile întunericului, necunoscutul.

A îngrămădi armata la frontiere, a avea litigii pentru graniţe, a rupe relaţiile diplomatice, a ţine congrese şi a încheia tratate, cum sînt cele poştale şi A.B.C. Mii, nu înseamnă, în fond, decît stabilirea de contacte într-un fel sau altul. In schimb, aceasta cere ca din interiorul teritoriului să se scurgă spre frontiere conştiinţa integrităţii naţionale, aşa cum tot ce constituie viaţa din organism se pregăteşte să ia contact cu exteriorul. Prin acest fel de sisteme se întăritâ sau se potolesc spiritele, fără ca în conştiinţă să apară convingerea că e vorba de un drept sau de o datorie. In rest, tot ce mai rămîne este vis, indiferenţă sau uitare.

0 armată nu constituie altceva decît o falsă atitudine de veghe cînd neliniştea nu a izvorît încetul cu încetul din întrecere sau din dispută reciprocă, în contacte şi ciocniri imperceptibile, însă necontenite. Armata postată undeva, din simple motive strategice şi din abundenţă de materiale şi de trupe, este o santinelă care îţi permite să dormi ; dar unde rămîne doar deşertul să vegheze, acolo e sfîrşitul lumii ; nici într-un caz, nici în celălalt, un popor nu devine puternic şi nici nu capătă conştiinţă de sine.

Statele dispar din cauze mecanice, străine de voinţa omului ; astfel se formează şi tot astfel se menţin. Nu se pot menţine din propria lor substanţă, ca animalele cînd hibernează; se menţin din ceea ce pierd şi din ceea ce cîştigă în jocul forţelor pe care le desfăşoară intrînd in conflict sau înţelegîndu-se cu cele din jur. Dacă rămîn cu puteri egale, sînt devitalizate. [I]

I *A.B.C.*, pact de prietenie şi colaborare încheiat în 1915 între Argentina. Brazilia şi Chile.

Statul are nevoie de frontiere vii, nu de piatră, nici de apă, nici de pădure, aşa cum corpul are nevoie de frontiera epidermei pentru a întreţine permanent cu lumea relaţii avantajoase. Frontierele acestea, în patrii noi şi nelocuite, sînt întotdeauna diferite de cele pe care le indică harta. Fiecare ţară sudamericană posedă limitele sale politice şi, alături de acestea, pe cele reale. Frontierele noastre efective, de exemplu, sînt hotarele provinciilor Buenos Aires, Santa Fe, Córdoba, Entre Ríos şi contraforturile ce se întind pînă la vasta zonă neutră. Restul este pragul frontierei de unde se ia pieptiş lumea veche. Desigur, însă, că zona tangentă trebuie să fie într-un mod oarecare neutră, dar nu pur şi simplu moartă. Hotarele sărăciei, pasivităţii şi ignoranţei creează noţiunea unei frontiere vagi dincolo de limitele teritoriului naţional, şi aceasta nu este altceva decît o formă de invazie. In spatele Bermejo-ului şi al Anzilor s-ar părea că se află marea şi tindem să ocupăm prin extindere tot ceea ce nu cunoaştem. Forţele spirituale şi dinamice care nu întîlnesc dincolo de frontiere, în spatele pietrelor de hotar, o societate organizată, preocupată de propăşirea economică şi culturală, luptîndu-se pentru hegemonia într-o sferă oarecare de stimuli, îşi pierde vigoarea şi, acceptînd propria mizerie, caută să o transforme, din tembelism, în valori pozitive. Cel mai mare rău pentru o naţiune nu este să aibă vecini mai puternici sau mai avansaţi în toate privinţele şi cu care să vină în contact, ci să aibă vecini aflaţi sau ţinuţi la nivele inferioare şi care poartă doar denumirea de state, inexistente în realitate, sau avînd repere fixe situate pe o treaptă foarte joasă în scara valorilor. Cauza incertitudinii cu care înaintează Republica Argentina este această paralizie periferică, acest gol ce există dincolo de frontierele sale, de acolo de unde vin emanaţiile unei toropeli profunde, ale unei existenţe letargice şi încărcate de ameninţări.

Astfel, dacă este adevărat că prăbuşirea unui stat poate provoca dizolvarea sa etnică, este tot atît de adevărat că dizolvarea etnică poate provoca pierderea suveranităţii politice. In primul caz, fenomenul este rapid ; în cel de al doilea, lent şi abia vizibil pentru un presbit, iar statul decade şi moare, chiar dacă din interior continuă să fie considerat viu şi puternic. Se transformă într-un proces catabolic de lungă durată, şi descompunerea cadaverică este interpretată în mod greşit drept o clocotire de viaţă embrionară gata să izbucnească dintr-un corp sănătos şi puternic. Nu sînt însă decît larvele putrefacţiei.

IZOLARE [I]

I Ţările Americii de Sud nu sînt legate prin căi de comunicaţie şi aceasta în primul rînd pentru că n-au nevoie de ele ; nici în interiorul lor nu există căi de comunicaţie. îşi ignoră complet inteligenţele, sistemele de guvernare, de mărire a bogăţiilor publice, de trai, ca şi cum s-ar găsi la antipozi. Trăiesc în mod independent o viaţă stinsă şi posomorită, cu toate că, văzută din interior, viaţa pare a fi luminoasă şi dinamică. Asupra acestei părţi a Americii se întinde o mare linişte, şi timpul care se scurge o învăluie în mari penumbre. Astăzi ţările Americii de Sud se cunosc, se stimează şi se ajută mai puţin decît acum o sută de ani, reprezentînd o masă amorfă de nume, de date şi de idei graţie atlasului, textelor şi scurtelor informaţii din ziare, care se înmulţesc în timpul dezastrelor. In esenţă, avem despre ele o noţiune vagă, conturul şi culoarea lor le găsim în hărţile lui Justus Perthes, iar lipsurile lor, în profilul dictatorilor.

De Chile ne separă o fîşie de piatră şi de deşert; cu toate acestea, efortul de a se ridica deasupra fatalităţii legilor geografice este, dincolo de Anzi, la fel cu al nostru. Chile este poate naţiunea cea mai prost constituită de pe întreaga planetă, atît ca situaţie cît şi ca structură, semănînd cu o plantă ce răsare printre pietre. De-a lungul ţării se întinde Pacificul, care nu duce nicăieri, căci trebuie să-l străbaţi doar evitîndu-1, de la strîm- toarea Magellan pînă la canalul Panamá. In spate, Anzii îi stăvilesc expansiunea, şi rămîne prizonier al naturii, pentru că nu este altceva decît împreunarea oceanului cu munţii.

Exceptînd unele trecători pe care le cunoşteau şi le utilizau popoarele araucane, înălţimea şi lungimea compactă a munţilor interzic contactul dintre naţiunile noastre. De această interdicţie îşi bat joc doar contrabandiştii, care fac din zona limitrofă, mai ales din cea a Patagoniei, o aglomeraţie de naţionalităţi, ştampile, produse şi monede. Argentinienii şi chilienii deopotrivă îi urmăresc pe aceşti traficanţi clandestini, aşa cum i-a urmărit metropola pe cei care se sustrăgeau taxelor vamale exorbitante ; oricum, ei au dreptate. In timp ce avionul, care nu este o pasăre a acestor latitudini singuratice, străbate zilnic această fîşie a planetei, tunelul, deschis pentru a exploata un capital investit în căi ferate, care aduc dobînzi limitate, a fost iarăşi închis. Interesele chiliene şi cele argentiniene nu s-au pus de acord, şi cînd această nefericită ţară este ameninţată de ruină, se izolează şi mai mult, spre a se apăra, şi în cele din urmă comunicaţiile sînt întrerupte. S-a revenit la catîr şi la drumurile cunoscute de sute de ani. Drumul de fier transandin nu era făcut pe măsura genului de relaţii pe care trebuia să le menţinem, deoarece nu putea suporta singur greutatea întregii fatalităţi geografice şi etnice. Dacă nevoia noastră de contact era doar de ordin comercial, căci prin tunel plecau şi soseau

mărfurile de fabri-

caţie străină şi produsele de aceeaşi origine, precum şi cei care călătoreau pentru a le vinde, atunci drumul deschis în rocă nu servea decît pentru a ne izola şi mai mult. Ţările noastre nu au produse excedentare, nici curiozitate şi nici simpatie una pentru cealaltă, aşa încît acest tunel nu putea să însemne nici măcar ceea ce înseamnă tranşeele între două linii duşmane : o groapă în care, în răgazul dintre rafale, soldaţii schimbă ţigări şi dulciuri pe care le primesc de acasă, într-un gest de fraternitate umană ce înăbuşe ura războiului şi dorinţa de pradă. Prin acest tunel, noi nu ne cunoşteam, ci ne priveam cu neîncredere, într-o încleştare surdă de interese mercantile ; era exact contrariul canalului Panamá cu semnificaţia lui istorică, scopul şi utilitatea sa. Au fost puse în comunicaţie două vase aflate la nivele economice diferite, şi revărsarea, lipsită de participarea oamenilor, a produs mai degrabă un dezechilibru decît obţinerea unor rezultate superioare prin amestecul lichidelor. Motive identice, care au dovedit absurditatea adjudecării provinciei Cuyo căpităniei statului Chile, pun piedici şi azi, prin însăşi natura lor, în calea unei uniuni spirituale. Cordiliera [I] şi deşertul se interpun invincibile, în timp ce oamenii de aici şi cei de acolo nu dispun de mecanismele necesare pentru a le învinge. Aceste mecanisme costă enorm, echivalînd cu bogăţia ambelor noastre naţiuni. Ariditatea pămîntului înghite întreg efortul, şi Cordilierii intercalează greutăţi împlîntate în piatră prin ciudate fenomene geologice şi climatice. Pampa neroditoare cuprinde întreaga lungime a Anzilor, de la extremitatea teritoriului Santa Cruz, prin tot

I *Anzii Cordilieri,* lanţ de munţi în America de Sud, care se întinde din Ţara de Foc pînă la marea Antilelor; străjuieşte coasta Pacificului şi atinge o lungime de 8 500 km constituind cel mai mare şir de munţi din lume. Vîrful cel mai înalt (Aconcagua) atinge 6 959 m.

occidentul argentinian, pînă

dincolo de visul spulberat al provinciei Huaytiquina, înglobînd astfel Mendoza, San Juan, La Rioja, Jujuy.

2. Precordiliera este un fragment al planetei din a doua zi a creaţiei. începe la sud cu ceţuri, o ceaţă de plumb ce pare că te duce în lumea umbrelor. Oamenii şi lucrurile sînt învăluite în nebuloasa fantomatică a ţării himerelor. Centrul şi nordul, cuprinzînd marea fîşie din Pampa del Monte, sînt mai luminoase, dar tot atît de aride. In interiorul cordilierei se găsesc planurile geosin- clinale, care păstrează o ambianţă foarte veche sub o înfăţişare nouă. Chiar în mijlocul muntelui, Notohyle-ul oferă o masă compactă de arbori asemănătoare pădurii din Misiones ; acolo, în împărăţia pietrei, o pădure longitudinală, o fîşie umedă, îngustă, beneficiază de clima dulce de dinaintea apariţiei omului. Este o fîşie neîntreruptă de arbori uriaşi, de la paralela 38 pînă la Ţara de Foc. Sînt arbori contemporani cu animalele probosci- diene [I] sau cu pădurile fosile din Antarctica, aflate acum sub gheaţă.

Cordiliera acestei regiuni este structurată după un plan deosebit de celelalte. Mai bine zis, fără nici un plan ; este un haos de piatră îngrămădită. Bucata aceasta corespunde continentului antartic şi este un capăt de pol altoit în cordilieră pînă dincolo de Mendoza, pe o suprafaţă de mai bine de treizeci de mii de kilometri pătraţi. De acolo şi pînă în sud, toată cordiliera rămîne ca în ipotetica epocă a gheţarilor. Nicăieri, exceptînd polii, pămîntul nu a păstrat neatins acest fenomen de gheaţă şi de zăpadă, vast imperiu de acum cinci sute de mii de ani.

Tot restul este pampă nesfîrşită şi munte neîntrerupt. Peisajul este alcătuit din trei elemente ; arborele, piatra şi cîmpia. Insă fiecare din aceste elemente s-a izolat, diferenţiindu-se în trei grupe uriaşe. Cîmpia, cu puţine

I Ordin de mamifere cu copite şi cu trompă apucătoare, asemănătoare celei de elefant.

excepţii, nu posedă pădure, nici munte ; fiecare element al panoramei este constituit în bloc, concentrînd caracteristici care, atunci cînd sînt distribuite armonios, au format peisaje şi nuclee de localităţi. Insă nici unul din aceste blocuri nu constituie un peisaj, ci doar un element al peisajului multiplicat la nesfîrşit.

Din Patagonia înaintează deşertul, trece prin spatele Tucumân-ului într-o Sahară claustrată în piatră şi, prin alt braţ, moare în posaca Pună de Atacama. Această Pună este depopulată, cu un locuitor la fiecare treizeci de kilometri pătraţi, şi s-ar putea ca pînă la urmă să fie depopulată complet. Nu numai omul alb, dar chiar şi indigenul, sînt fiinţe prea plăpînde pentru a putea locui în aceste regiuni rămase exact în starea în care se aflau atunci cînd pe pămînt nu existau nici animale, nici plante. Acolo nu există apă ; altitudinea produce îmbolnăviri endemice, care sînt înlăturate cu ierburi toxice, aducîndu-1 pe locuitor în stare de idioţenie. Singur băştinaşul, fiu al acestui pămînt, suportă, toropit, forţele telurice înconjurătoare. Mari întinderi saline, ţinuturi nisipoase, friguroase şi pustii împing spre sud pe cel care încearcă să se aşeze. Totuşi, acolo zac cele mai mari bogăţii metalifere : aur, aramă, argint. Această bogăţie este însă apărată de singurătate. Deasupra minelor vegetează în promiscuitate păstori neînchipuit de săraci şi turme de capre. Femeile îşi suprapun veşmintele, de la primul pe care l-a folosit pînă la ultimul, ducînd cu ele în mormînt acest giulgiu alcătuit din îmbrăcămintea lor de totdeauna. Omul nu poate suporta munca de la minele de aur, aramă, wolfram, bor, dacă nu este un animal silurian transportul e aici mai scump decît metalul.

3. Natura primitivă este vulcanică ; vegetaţia pămîn- turilor vulcanice este agresivă ; nu ştie cum să se adapteze unui pămînt agresiv decît imitîndu-1. Ghimpele este, în ultimă instanţă, un fenomen de

mimetism. Astfel, botanica a fost modelată după chipul şi asemănarea pământului şi

nu după ale omului, deşi unul şi acelaşi plan regizează tot ceea ce constituie viaţă. Pămîntul acesta nu a produs fructe, ci doar tulpină uscată, frunză metalică, ghimpe otrăvitor. în aceste zone neutre care ne separă de Chile viaţa este dură, vrăjmaşă, fără sevă, fără sînge.

Acolo s-a refugiat indigenul, în mijlocul unei naturi potrivnice omului alb, deoarece acesta nu mai aparţine epocii aride şi bogate în metale, epocii de bogăţie în stare primară şi inutilizabilă. El trăieşte sărac, ignorant, ştiind pe de rost Codul Rural, pentru ca mîine să nu-i fie furate şi cele cîteva capre ce i-au mai rămas şi bucata de pămînt care ar putea să reprezintă o avere prin aurul aflat la o mie de picioare sub coliba lui. Cine jinduieşte acest aur trebuie să renunţe la binefacerile civilizaţiei, la cîştigul pe care pămîntul îl oferă oriunde. Trebuie să încerce să fertilizeze roca. Ar fi o luptă abstractă pentru bogăţie, în care ar fi nevoit să-şi consume întreaga viaţă ca pe un tîrnăcop pentru a fertiliza aridităţea. Fiecare zi de muncă este o pepită de mărimea unui bob de măzăriche ; un an înseamnă trei sute şaizeci şi cinci de pepite de aur ; o viaţă înseamnă o sută de lingouri de aur. La acest preţ, nu merită să-ţi vinzi viaţa şi să păzeşti la suprafaţă ceea ce ascunde pămîntul în străfunduri. A întreprinde cucerirea bogăţiei pe aceste meleaguri înseamnă a renunţa total la viaţă. Au fost dobîndite, sustrăgîndu-le stepei, care formează un tot omogen cu stepa patagonică, ce trece dincolo, peste cordilieră, cîteva spaţii irigate şi menţinute într-o fertilitate artificală cu preţul unor sacrificii uriaşe de vieţi şi de bogăţii. Vitele cresc firave şi pipernicite, omul devine aspru şi nu mai are randament. Sînt oaze care, la fel cu tunelul, trebuie ocrotite în lupta cu ostilitatea mediului. Pentru traversarea acestor distanţe topografice, nici locomotiva, nici avionul nu au putere ; e nevoie de forţa popoarelor îmbuibate şi puternice.

Orice tentativă de a nesocoti această regulă a naturii va ajunge să se

pună în serviciul acestei naturi şi, în loc să unească, va dezbina.

4. . Chile... a fost tîrîtă la sinul planetei de curente terestre şi oceanice ; din cauza aceasta a vrut să devină puternică, fără să-şi dea seama că toată această forţă disperată era slăbiciune, tentaculele plantei ivite între două roci. A crezut că primejdia, pe cealaltă latură a Anzilor, era încărcată cu praf de puşcă şi a devenit războinică ; primejdia era alcătuită, de fapt, din cuprul şi salpetrul său. Ca şi Paraguay-ul, şi-a închipuit că forţa consta în armată şi a fost distrusă sub aspect moral şi material de ea. Şi-a format cetăţenii la şcoala neîncrederii, şi acesta a fost al treilea obstacol pe care şi l-a creat, ajungînd la izolare. In timp ce salpetrul şi cuprul, bucăţile din planetă care formau belşugul şi averea statului aveau căutare, Chile se înarmează pînă ce devine stăpîna flotei şi a armatei celor mai puternice din America de Sud. Fie datorită firii poporului său brav şi integru, fie din cauza prostului exemplu dat de emigranţii din timpul tiraniei lui Rosas, îşi canalizează idealurile spre puterea armată. întreţinerea acestei apărări, a unei armate aflate permanent pe picior de război, instruite de ofiţeri germani, ne-a costat atît pe ei, cit şi pe noi, mai mult decît puteam cheltui. Atunci cînd salpetrul şi cuprul n-au mai adus beneficiile scontate, poporul, care nu avea nici unitate, nici forţă, deoarece credea că e suficient ca ele să fie asumate de armată, s-a destrămat. S-a prăbuşit în haosul mizeriei şi al violenţei. Crizele economice ale întregii Americi de Sud produc în acelaşi timp, şi în mod automat, un regres cultural, deoarece banul este suportul familiei, al ordinii, al respectului şi al entuziasmului.

Această prăbuşire în el însuşi, potrivit parametrului forţelor sale de acţiune, lasă statul chilian izolat în faţa problemelor geografice, de unde izvorăsc toate celelalte. Astfel că închiderea tunelului a fost o

consecinţă fatală

a disperatei tentative de a triumfa într-o acţiune împotriva căreia se ridica întreaga natură. Chiar dacă noi nu ne mai găseam pe panta unui regres analog, anunţat de aceleaşi simptome de descompunere a unei puteri fictive şi a unei prosperităţi întemeiate pe preţurile cărnii şi ale pîinii, care sînt cuprul şi salpetrul nostru, ar fi trebuit să vedem în această înfrîngere prevestirea unor nenorociri iminente. Alte ţări pornesc războaie absurde, dînd ascultare unor complexe sinucigaşe, unor energii organice de descompunere ce izvorăsc din lumea primitivă. Intr-o asemenea aventură sînt lovite mai întîi punctele vulnerabile încă necicatrizate. La originea crizei economice chiliene, care a generat dezastrul, au stat împrejurări datorate naturii, şi nu omului...

Celelalte naţiuni vecine se găsesc şi ele la distanţe telescopice de noi. Chiar accidentele geografice, cum sînt fluviile, care au servit întotdeauna pentru a uni popoarele, ne despart. O natură contrarie celei din apus dăunează nordului. Chaco, Formosa şi Misiones formează bazinul pămîntului arid şi al pietrei ostile, fecunde şi virgine. Pădurea, care se extinde dinspre Brazilia, năvăleşte puternică şi bogată ; însă se închide într-o respingătoare castitate. Iar această bogăţie de lemn şi această fecunditate constituie tot o izolare, pădure în sens geografic, nubilitate nevătămată. Pădurea îneacă sub masive conglomerate de arbori dărîmăturile arhitectonice ale unei încercări de cucerire pe scară largă, dar opusă vieţii şi forţelor spontane ale naturii. Zidurile cioplite ale acelor construcţii ne vor reaminti mereu tentativa cea mai bine organizată de a exploata un ţinut cu posibilităţi imense, tentativă eşuată însă, biruită de natura tropicelor şi de singurătate. In aceste ruine există mai multă filozofie şi mai multă istorie decît în toate cărţile scrise pentru a explica tainele Americii.

5. Pînă şi drumurile nu mai duc nicăieri, atunci cînd nu există dorinţa şi nevoia de a merge, şi se

transformă

în cordiliere de nepătruns, înţesate de argilă, de plante şi de vipere.

Fluviile Bermejo, Pilcomayo şi Uruguay sînt cordiliere de apă, deşerturi de apă, prăpăstii de apă. Fluviul Paraná varsă în estuarul La Plata pînă la 30.000 de metri cubi de apă pe secundă, făcînd posibilă navigaţia unor vapoare de mare tonaj. Cu toate acestea, e un fluviu steril. Para- guayul şi-a irosit bogăţiile pe apele lui şi, pe două mii de kilometri de coastă, nici un oraş în afară de Rosario nu se poate sustrage destinului său hidrografic, Santa Fe şi Paraná fiind subminate de el. Corrientes şi Entre Ríos sînt provinciile cele mai puţin argentiniene, deoarece acest fluviu le separă de restul Republicii. Fluviile noastre din America de Sud, mai largi, mai bogate, mai lungi decît toate celelalte din lume, niciodată nu vor avea semnificaţia pe care o au Gangele, Eufratul, Rinul sau Dunărea, fluvii de luptă şi de civilizaţie, de care depind destinul zeilor şi cel al oamenilor; şi aceasta datorită faptului că fluviile noastre reprezintă distanţă, izolare, hotar. Nu avem drumuri, fiindcă n-avem nevoia umană de a comunica şi nici nu am privit fluviile dintr-un alt unghi, căci pînă şi căile de apă navigabile, ca Bermejo, nu sînt drumuri, ci frontiere. Indigenul nu practică navigaţia, cu toate că a cunoscut-o, fiindcă evită legăturile cu celelalte triburi, fugind de ele. Civilizaţiile americane s-au născut la adăpostul pietrei, nu la ţărmurile fluviilor, lăsînd apa să le asigure izolarea, la fel de bine ca şi stînca, şi situaţia s-a păstrat şi mai tîrziu. Fluviile Paraná şi Uruguay, care, după cum spune Sarmiento, se întîlnesc în estuarul La Plata într-un mod simbolic, au avut o istorie tragică, după ce a fost întemeiat oraşul Santa Fé pentru a sluji ca port de tranzit obligatoriu în Viceregat. Paraguayul şi-a secătuit bogăţiile, trimiţîndu-le în josul rîurilor ; curgerea apelor spre est şi vărsarea lor în Atlantic este, într-adevăr, simbolică şi tragică. Incercînd să oprească această hemoragie pe calea fluviilor, statul

Paraguay a

vrut să devină, la fel ca şi Chile, puternic prin intermediul armelor, dar puterea sa imensă l-a distrus. Acum luptă cu o altă ţară, care şi ea vrea să se apere cu arma în mină de funesta presiune a forţelor geografice ; se războieşte cu Bolivia, care îşi constrînge raţiunea şi natura, din aceleaşi cauze care i-au dat naştere. Statul bolivian s-a născut din dezbinarea şi lipsa de inteligenţă a Americii de Sud. Lupta aceasta nu stîrneşte pasiuni, nici nu impresionează celelalte naţiuni ; la şapte mii de mile distanţă este lipsită de orice sens şi considerată drept ridicolă : *„En Europe, ce conflit endémique prête à sourire*"[1]. Soldaţii mor, acoperiţi de glorie, în mocirle, paludici şi flămînzi, fără alte arme decît *machete* [I] [II]-le de pădure ; însă victoria şi înfrîngerea nu reprezintă nimic, deoarece nici una, nici alta dintre ţările beligerante nu au parte de o existenţă cu conţinut istoric. Participarea noastră afectivă nu este decît ură, compătimirea noastră este umilitoare şi de circumstanţă, deoarece, o dată cu pacea, totul va cădea din nou în uitare.

6. Nici cu Bolivia nu ne uneşte vreun sentiment de solidaritate ; poporul său este cel mai depărtat de Europa dintre toate popoarele Americii. Dezmembrată dintr-un corp teratologic [III], a suportat înlocuirea drumurilor terestre cu o cale ferată, şi lucrul acesta ne-a fost de ajuns pentru a nu ne mai păsa dacă există sau nu. Trenul, în loc să ne unească şi să ne ajute să comunicăm, are o funcţie birocratică, la fel cu tramvaiul care-1 duce pe slujbaş la locul lui de muncă. O funcţie diplomatică, deoarece în America de Sud genul acesta de relaţii e bun pentru funcţionarii Ministerului Afacerilor Externe care locuiesc în străinătate. Tot ce se spune în plus este reto-

I In Europa, acest conflict endemic provoacă zîmbete (fr.).

II *Machete,* cuţit mare care serveşte la tăiatul trestiei-de-zahăr.

III *Teratologie,* ştiinţă care studiază monstruozităţile, viciile de conformaţie şi anomaliile de structură ale organismelor vii, în- cercînd să explice cauzele lor.

rică sau rea-credinţă. Cu această ţară nu avem contacte temeinice, cum avem cu alţi vecini, şi trenul dă naştere la conflicte poştale ; acolo unde se întretaie drumurile, corespondenţa este spoliată ; fenomenul se cunoaşte şi la Berna. Totuşi, ramificaţia de drumuri nu reprezintă pentru Bolivia primejdia pe care tunelul îl reprezintă pentru Chile, şi ea nu are motive de îngrijorare, cu toate că primejdia există. Este drumul său obligatoriu de drenaj pentru a ieşi în lume. Bolivia crede că nu se poate apăra decît obţinînd pe apă un înlocuitor al drumului de fier. Un fluviu, un braţ de mare nu o vor uni mai mult decît aceste două şine de oţdl. Dincolo de raţiunile sentimentale şi diplomatice, Bolivia este o absurditate, la fel ca şi Chile, Perú, Ecuador şi Columbia. Bolivia a putut să se nască numai într-un creier care lucrează incandescent, la temperaturi extrem de înalte, şi în virtutea unei concepţii unitare şi interfuncţionale asupra Americii. Odată cu dispariţia acestei unităţi şi a acestei funcţiuni vii, pasionate, febrile, se închide ca un chist. După moartea lui Bolívar şi exilul lui San Martín, multvisata unitate a Americii Latine se destramă în gînd şi în faptă, şi Bolivia rămîne pradă forţelor terţiarului şi lumii primitive înconjurătoare. Dacă Chile se izolează, Bolivia, în schimb, caută cu disperare o ieşire spre ocean, şi dorinţa ei de a se pierde în imensitate este un impuls sinucigaş, la fel cu acela care îndeamnă statul Chile la izolare. Neîncercînd nici o clipă să se îndrepte spre naţiunile vecine, unde ar fi găsit oameni minaţi de acelaşi destin, lăsînd ca frontierele să o separe de ţările limitrofe, punînd între ea şi vecini mari zone neutre ale planetei, se lasă în voia acestei mişcări automate ce o mînă spre depărtări, a unei voinţe de moarte pe care o poartă în însăşi fiinţa sa încă de la origini, căci oceanul nu va fi pentru ea decît tot un drum spre singurătate, o altă verigă a lanţului care o ţine legată de pămînt.

Nici despre Uruguay nu putem spune că este mai apropiat şi că ne despart de el mai puţine obstacole. Rivalităţi durînd de un secol, nestinse încă, îl menţin la mii de kilometri distanţă de noi. Sportul ne separă, identitatea muncilor rurale ne separă, şi ne separă tot ceea ce din punct de vedere material ne diferenţiază. Din punct de vedere economic Uruguayul este situat tot atît de departe de noi ca Buenos Aires, Entre Rios şi Santa Fe de cele mai multe dintre provinciile şi teritoriile noastre. Din mai multe motive, Uruguayul ar fi trebuit să se afle mai aproape de spaţiul pe care îl numim Republica Argentina decît de San Juan, Corrientes şi Salta, fără îndoială foarte depărtate ; şi, cu toate acestea, se găseşte mai departe. Mult mai puternice decît această unitate geologică, economică şi politică, care a făcut din Uruguay o provincie dizidentă, guvernele şi sentimentele care izvorăsc din adîncul sufletului nostru fac să ne menţinem la distanţe nautice. Asemenea distanţe, mai degrabă imaginare, sînt uşor de înţeles faţă de alte ţări, deoarece fac parte din politica de independenţă a acestui popor. O independenţă care acum aproape un secol era inevitabilă chiar şi în stilul marilor idei ale conducătorilor mişcării de eliberare şi care şi azi are raţiunea sa de a fi. Aceeaşi raţiune pe care o are bazinul La Plata de a se menţine la distanţă şi a-şi păstra autonomia, pentru a nu deveni un cartier suburban al oraşului Buenos Aires. Uruguayul trebuie să-şi accentueze specificul local, să se îndepărteze psihologic de Argentina, pentru a nu fi înghiţit de un vecin atît de puternic, de dimensiuni atît de vaste şi totuşi cu o atît de slabă vitalitate. Din fericire, provinciile Entre Rios şi Corrientes, despărţite de restul Republicii prin fluviul Paranâ, fac mai profunde şi mai largi curentele de originalitate care străbat Uruguayul.

Vedem că cele mai multe dintre ţările sudamericane se scufundă în haos şi fiecare spune ce crede despre celelalte. In ciuda faptului că diferă mult

unele de altele,

trăsăturile comune, luate împreună, formează un teritoriu cultural şi geografic nediferenţiat şi asemănător unei imense peninsule heleno-turce. Caracteristica fundamentală este etnicitatea : Iberoamérica. Din ea derivă altele privind tehnica de a guverna, de a munci, de a trăi şi de a fi liber. T'ot ceea ce înţelegem prin unitate reprezintă Spania sau Portugalia ; şi ceea ce ne diferenţiază este nul în comparaţie cu tot ce ne aseamănă. Linia capricioasă a frontierelor a făcut în cele din urmă ca natura să ia pretutindeni aspecte dezolante prin lipsa de oameni, să devină sterilă, insalubră, periculoasă. Munţi, fluvii şi păduri de nepăsare o înconjoară.

DISCONTINUITATE

La fel se întîmplă cu faptele pe care le numim istorice. Statele acestea s-au născut dintr-o dezmembrare şi au rămas cu excrescenţe capricioase, necorespunzînd cu adevărata lor necesitate teritorială. Columbia, Venezuela şi Ecuador formau o singură naţiune ; alta ar fi trebuit să fie alcătuită din Argentina, Bolivia, Paraguay şi Uruguay. Dacă alţii ar fi fost factorii hotărîtori şi, indiferent de importanţa lor, harta ar fi avut o înfăţişare complet diferită, împărţirile ar fi fost la fel de capricioase. De fapt, nu au existat niciodată legături între state şi nici nu s-ar fi putut stabili; din cauza dezmembrării, asemănătoare unor bucăţi amputate dintr-un corp imens, ar fi existat şi mai puţină unitate, care, de altfel, nu s-a putut stabili nici pe vremea stăpînirii coloniale.

După configuraţia lor capricioasă, Brazilia şi Argentina mai mari decît celelalte, Paraguay şi Uruguay foarte mici, s-au trasat hărţi care nu sînt în

concordanţă cu viaţa popoarelor, şi nici popoarele, deşi constituite din

populaţii în general unitare, nu trăiesc în limitele graniţelor stabilite de hărţi. Atît hărţile cît şi popoarele ar putea foarte uşor să-şi schimbe înfăţişarea şi locul, fără să se bage de seamă că nu mai sînt populate de locuitorii lor fireşti ; şi-ar păstra legătura cu pămîntul numai cei pe care Frank [1] îi denumeşte „copii ai stîncii". Astfel de popoare, în interiorul unor asemenea teritorii, duc o viaţă precară şi perpetuează o existenţă de tip cosmopolit, deşi sint incapabile de a trece de la individ la colectivitate, de ia colectivitate la popor, de la popor la provincie, de la provincie la naţiune şi de la naţiune la omenire. Această universalitate sudamericană, de tip etnic, somatic şi mintal, dă un ton comun unei jumătăţi de continent; cu toate acestea, nimic nu-1 uneşte, deoarece lipsesc înaltele idealuri care creează prietenia între popoare. Din această cauză, pînă şi războaiele au un oarecare aspect de revoluţie, revoluţiile fiind, în ciuda frecvenţei şi utilităţii lor întîrziate, peripeţiile sociale cele mai încărcate de sens. Nici un episod însă nu trasează o curbă prea mare, şi aria lor de influenţă îmbrăţişează intervale neglijabile de spaţiu şi de timp.

Evenimentele nu pot depăşi anumite limite şi posedă această natură neutră, planetară, care se interpune între o ţară şi alta, astfel că sensul lor este exclusiv local pentru fiecare din ele, în cadrul frontierelor proprii. Fiecare naţiune are eroul său, şi fiecare erou personalitatea sa. In afara conducătorilor care au avut o personalitate bine conturată, pentru că s-au supus unor influenţe precise, toţi ceilalţi au acţionat în interiorul unei lumi fără formă, după felul şi asemănarea modelelor pe care şi le-au luat. Născuţi dintr-o dezmembrare, ei dăinuie ca nişte zei terminus, apărîndu-şi averea personală. Localităţi, meleaguri şi provincii întregi sînt legate de episoade ale

I *Philipp Frank* (1884—1966), filozof neopozitivist de origină austriacă stabilit în America. A scris : *Adevăr relativ sau absolut ?, Filosofía ştiinţei* etc.

istoriei noastre asemeni cuvintelor unui dialect dintr-un ţinut învecinat pe care nimeni nu-1 mai înţelege. De la o provincie la alta, Urquiza, Lopez, Rosas îşi schimbă fizionomia ; Sucre [I], O'Higgins [I II], Artigas, Alvear, nici unul dintre ei nu înseamnă nimic în afara patriei sale.

Ceea ce au realizat interesează ţara şi epoca lor. Peste ei şi faptele lor se aşterne colbul uitării. Vieţi şi opere, desprinse din întreg, nu au cunoscut gestaţia în membrana fetusului, bogată în substanţe vitale şi organice. Pe întinderea cîmpiei, omul care se mişcă este un punct liniştit, întâmplarea se închistează şi îngheaţă fără a primi şi a transmite viaţă, la fel cum aceste meleaguri singuratice, în interiorul cărora s-a produs, se situează în perimetrul unei arii mult mai vaste şi fără nume. Cei care sînt văzuţi agitîndu-se, mergînd încoace şi încolo, nu sînt decît o mînă de oameni hotărîţi să-şi urmeze şeful şi astăzi nu figurează decît în anexele care cuprind partea anecdotică a istoriei. Ici şi colo s-au întâmplat fapte pe care cei care le-au săvîrşit le-au ţinut ascunse, aşa cum stridia îşi închide valvele. întregul merit al istoricului se reduce la relatarea exactă a faptelor ; la o muncă de naturalist şi nimic mai mult.

Forţele care au intrat în joc nu aveau o semnificaţie definitivă, şi faptul nu depăşeşte meritul său intrinsec. Sub presiunea forţelor terestre şi demografice, despre care conchista a crezut că-i aparţin, istoria ţărilor din America de Sud oferă, în ansamblu, acelaşi aspect de arhipelag pe care ni-1 dă harta reală : dezbinarea. Nu în toate locurile unde trăiesc oameni se produce istorie, deşi se întîmplă ceva asemănător cu ceea ce istoria propriu-zisă a păstrat în paginile şi monumentele ei ; nu se produce decît etnografie. Pînă în prezent istoria fiecăre^ ţări sud-

---

I *Jose Antonio Sucre* (1795—1840), general şi om politic vene- zuelian. Cel mai important locotenent al lui Bolivar.

II *Ambrosio O'Higgins* (1720—1801), militar şi om politic născut în Scoţia. Guvernator al statului Chile şi viceregе în Peni.

americane este un eveniment, şi nu dintre cele mai fericite. Dacă soarta bătăliilor, la care se reduce totul, ar fi fost alta, n-am fi fost nici mai mult, nici mai puţin decît ceea ce sîntem ; eroul este timpul. Dacă istoria acestor ţări ar fi uitată, nu s-ar putea reconstitui doar cu o singură bătălie. Nici Cuvier *, nici Goethe n-ar fi putut spune un cuvînt privind aceste bucăţi separate. Din două puncte de vedere antagonice, Cuvier şi Goethe priveau în jurul lor cu ochiul celui care ştie să deosebească ceea ce este „o repetare" în încercările vieţii de ceea ce este un salt în afara obişnuitului.

Trebuie să existe o stare de lucruri cu caracter istoric, o formă istorică completă, pentru ca fapta să aibă un sens viu şi să constituie mai mult decît un complement circumstanţial. Intr-un asemenea mediu istoric, tot ceea ce se întîmplă este istorie neiertătoare. Există locuri şi epoci care prin simplul fapt că au existat au creat-o, ca un protest în balanţă cu restul umanităţii absente. De aici provine interesul pe care-1 trezeşte, dincolo de spaţiu şi timp, faptul autentic istoric ce hotărăşte, infinitesimal, ceva din propriul nostru destin individual. Sînt apoi fapte sau persoane care leagă locuri şi epoci foarte îndepărtate, luînd asupra lor ceea ce trebuie salvat de dezastrul morţii.

Faptele acestea şi oamenii aceştia nu pot fi imitaţi fără ca cei care o fac să nu cadă în ridicol. Faptele eroilor noştri — şi aceasta se poate vedea limpede contemplînd peisajul în care au acţionat — au fost un episod al vieţii lor. O dată contextul pierdut, cu nici una din aceste piese izolate nu se poate reconstitui ansamblul anatomic. Belgano şi San Martín erau pentru Mitre istoria argentiniană, de la proclamarea independenţei pînă la

---

I *Georges Cuvier* (1769—183'2), naturalist francez, creatorul anatomiei comparate şi al paleontologiei. Aplicînd principiile enunţate de el, a reuşit să determine specii dispărute cu ajutorul unor fragmente de oase, reconstituind în acest fel unele mamifere fosile.

consolidarea ei. El, personalitatea care în mod logic le continuă pe celelalte două, a introdus în ambele biografii tot ce e mai vrednic de stimă în istoria argentiniană. In titlul cărţii lui sînt cuprinse cele două nume. Trebuie să reflectăm la aceasta, deoarece ni se oferă indicaţia cea mai preţioasă pentru a pătrunde adevărata semnificaţie a celor întîmplate şi a ne putea da seama ce înseamnă viaţa noastră naţională. Caracterul neistoric al peisajului, uriaşa superioritate a naturii asupra omului şi a forţelor înconjurătoare asupra voinţei conferă faptelor înfăţişarea unui gest fără răspundere, fără genealogie şi fără urmaşi. In ţinuturile acestea nu a existat nimic şi nici nu s-a întîmplat nimic din punct de vedere tehnic. Ceea ce vorbeşte sentimentului nostru naţionalist lasă indiferent pe acela care trăieşte dincolo de Anzi, de fluviile Bermejo, Pilcomayo sau Uruguay, iar ceea ce îl emoţionează pe el ne dăm bine seama că este mîndria şi fapta vitejească. Nimic din toate acestea nu constituie America ; nici unul din aceste gesturi sporadice nu poate intra în alcătuirea unui ansamblu dramatic unitar. Dacă viaţa indigenului este în afara legii, istoria Americii de Sud este apocrifă. Sau înseamnă altceva decît ce credem noi. Chiar şi războaiele de independenţă sînt episoade ale istoriei Spaniei ; nouă ne aparţine biograficul şi pasionalul. Ceea ce considerăm că ar fi prologul este de fapt epilogul unei serii de manevre- care încheie capitolul dominaţiei spaniole în America. Aceste întîmplări glorioase, întrezărite prin uşa de serviciu, nu sînt nici măcar istorie. De atunci istoria n-a fost decît un pomelnic al morţilor, tot atît de moartă ca şi comorile etnografice sau profunzimea abisală a popoarelor de astăzi. Oraşele Tucumăn şi Caseros recapătă în imensitatea acestei panorame pustii înţelesul unor fapte eroice personale. Oricare ar fi valoarea intrinsecă a bătăliilor noastre, ele rămîn rupte de arborele

genealogic al istoriei. Ar fi suficient să citǎm ca dovadă

decepţia care i-a cuprins pe eroii independenţei atunci cînd, reintegraţi sensului universal al lucrurilor şi aflaţi în pragul propriului lor sfîrşit, şi-au privit cu amărăciune faptele eroice. Oricît de mult întrerupe ritmul şi stilul istoriei, Napoleon constituie un întreg capitol al Franţei, în timp ce Ayohuma reprezintă o zi nenorocită din viaţa lui Belgrano [I]. Napoleon, pe insula Sfînta-Elena, redactează istoria pe care a făcut-o ; Belgrano, la azil, îşi scrie autobiografia. La fel a făcut şi Paz.

Aşadar, pe acest pămînt vechi, care nu are un trecut istoric, nu s-a întîmplat nimic nou. Am reprodus pînă aici, cu variante personale, multe poveşti uitate, poveşti omise în crestomaţiile mondiale. Trecutul geografic al acestei părţi a continentului, cu vicisitudinile popoarelor care au locuit-o, formează un hiatus în jurul omului, răscumpărat din comunitatea internaţională. întîmplarea capătă configuraţia pămîntului ; liniile care alcătuiesc harta : muntele, deşertul, pădurea, oceanul sînt limitele care îl separă pe om de continuitatea istoriei. Această izolare este cauza datorită căreia naţiunile din America de Sud nu-şi pot desfăşura viaţa într-o independenţă adevărată, cauza pentru care, de fiecare dată, le este din ce în ce mai greu să se înţeleagă şi mai uşor să-şi închidă tunelele şi să pornească în largul mării pe drumurile iluziei. America de Sud este încă un episod subsidiar al Europei, dar are un suflet american, închis, mut, solitar. Istoria sa, de însemnătate mondială, se limitează la cîteva pagini de statistică, şi încă nu s-a gîndit cum să-şi îngroape morţii în această ţară a nimănui, unde morţii luptă permanent împotriva a tot ceea ce este străin, dorind totodată să rămînă singuri cu neantul lor.

I în anul 1811 generalul argentinian Manuel Belgrano a eşuat în încercarea lui de a domina Paraguayul şi a fost învins de către regaliştii în faimoasa bătălie de la Ayohuma.

DEZMEMBRARE

Aceste republici ale Americii celtiberice, indiferent de mărimea lor, au naufragiat pe un teritoriu mult mai mare decît ar fi trebuit să ocupe în mod normal, proporţional cu stadiul lor firesc de cultură, de bogăţie, de producţie şi de populaţie. Există excedent de planetă. Depopularea şi deşertul sînt corelative suprateritoriali- tăţii, şi viceversa. Configuraţiile maselor de locuitori trebuie să se suprapună simetric structurii geografice ; spaţiile goale înseamnă ignoranţă şi mizerie, zoologie şi botanică. Răul acestor naţiuni este, prin urmare, vastitatea teritoriului şi vastitatea aceasta poate fi înţeleasă numai prin izolarea lor de lume, adevăr pe care legea lui Newton îl stabileşte pentru relaţia dintre volum şi orbita planetelor. Cu cît uscatul este înconjurat din mai multe părţi de apă şi mai departe de emisfera de pămînt compact, dimensiunile sale sînt mai mari, ceea ce contează este cantitatea.

O naţiune este mare numai atunci cînd este populată, căci suprafaţa are sens numai în raport cu omul care o ocupă şi care participă la funcţionarea regulată, în interior, ca organe vii, a instituţiilor sale. Suprafaţa necultivată este astru. O naţiune slab populată este un popor slab. Pămînturile acestea nu au legături între ele pentru că sînt pustii, şi sînt pustii pentru că sînt înconjurate de două oceane. Oamenii le locuiesc fără să prindă rădăcini şi nu ocupă locul lor adevărat ; ocupă doar spaţiul pe care-1 umplu, şi între oameni se află singurătatea. Spaţiile fizice şi psihologice sînt, după indivizi, schimbătoare şi goale, deoarece nu ne putem gîndi la spaţiu fără a ne gîndi la suflet, iar întinderea nepopulată constituie, sub aspectul sensibilităţii, un spaţiu de singurătate.

Latifundiul, forma despotică de guvern, teama de neprevăzut, cultura extensivă a griului, creşterea vitelor

şi a inteligenţei sînt necesităţi geografice, economice şi psihologice care pot fi explicate prin formulele matematice ale gravitaţiei. Toate aceste insuliţe ce prelungesc arhipelagul Antilelor pe întreg continentul constituie aşadar ceva nedorit şi care, implicit, se neagă : colonii şi domenii. Nici nu pot fi altceva, indiferent de ceea ce proclamă legile scrise. Colonii şi domenii care se învârtesc în jurul unor nuclee incandescente de interese financiare şi industriale. Independenţa le privează de unitatea pe care le-a dat-o, fie şi numai convenţional, metropola, şi acest lucru implică servitutea economică şi culturală pe cont propriu. Odată cu autonomia a venit şi izolarea. Marii visători ai Americii unite şi libere au văzut în stabilirea unităţii, în acest fragment austral al continentului, singurul mod de a înlătura condiţia colonială impusă de vastitatea teritoriului, de distanţă, de sărăcie şi de barbarie. Şi-au dat seama că fără această uniune libertatea însemna minciună. Realitatea planetară şi rasială a risipit pentru totdeauna aceste vise frumoase, şi cei care au venit în urmă nu au mai avut puterea să se opună curentului cosmic ce răstoarnă America în Atlantic şi în Pacific, comportîndu-se în consecinţă ca nişte gazetari ai unei societăţi anonime.

Pămîntul pustiu cere capitaluri şi oameni în cantităţi astronomice. Capitalurile şi oamenii sînt de obicei energii concomitente, însă nu se pot asocia decît într-o perfectă coordonare. Intre un grup de activităţi favorizate de cîştig şi alt grup de activităţi favorizate de viaţă se pot ivi mari goluri, imposibil de umplut, care sînt dezacordurile dintre metode şi scopuri, formele de îmbogăţire devenind incompatibile cu formele de viaţă. Intre aceste categorii se strică echilibrul natural existent atîta vreme cît capitalul nu este dobîndă, ci muncă, şi nu este nici titlu de rentă, ci mişcarea circulatorie de bogăţie, acţiune, plăcere. Fiecare grup se transformă într-un organ independent, care tinde să creeze în jurul său o pseudostructură, asumînd o

funcţie care trebuie să fie bine repartizată şi corelată cu tot întregul. In America de Sud capitalul vine din depărtări ; centrele de bogăţie pe care le creează sînt exterioare muncii şi generează un ciclu de activităţi care duc pînă la urmă la soldarea dobînzii în calitate de materie primă şi de divident. Băncile, industria, comerţul lucrează în funcţie de creditorul anonim. Activitatea este reglată de beneficiul uzufructului, nu de utilitatea publică, de necesităţile vieţii interne ale ţării. Forma aceasta de a gravita în jurul unui centru îndepărtat seamănă cu relaţia dintre satelit şi planetă sau dintre colonie şi metropolă.

Cel care munceşte se află aici, însă salariul sau cîştigul său este fixat în străinătate şi suferă o descreştere egală cu dobînda şi amortizările primite de bancherul ce ignoră că banii săi se găsesc în America, la care se adaugă cîştigul intermediarului pe care-1 considerăm în mod greşit adevăratul stăpîn. Astfel munca nu reuşeşte să formeze, la rîndul său, centre de forţă, ci rămîne cu atît mai individuală şi fluidă cu cît capitalul se concentrează mai mult ; pînă acolo încît se poate spune că existenţa luptei de clasă şi a problemelor sociale este camuflată.

Toate ţările sudamericane sînt subjugate de către centre de energie economică situate în emisfera nordică şi muncesc după rînduielile pieţei externe, unde trimit ceea ce este necesar acolo şi de unde aduc în schimb ceea ce altora le prisoseşte. Nu pot fi, aşadar, centre regulatoare şi, cu toate că produc alimente de primă necesitate, nu pot fi nici arbitri ai cererii şi ofertei. Sînt, prin forţa lucrurilor, zone mărginaşe ale unui bizar centru de consum şi de exploatare ce are nevoie de anumite produse, de unde şi obligaţia de a le produce. De aceea am rămas la condiţia de colonii şi domenii, căci producem ceea ce vor ei, şi ei vor ca noi să producem ceea ce lor nu le convine să producă sau nu pot să producă. Constelaţia aceasta de interese străine distruge breslele şi cooperativele. Fiecare din aceste ţări mai are şi o

problemă

1
4
6

internă cu aspecte de dilemă, o problemă de organizare şi de schimb : aceea a comerţului intern şi a culturii interne ; şi nu putem participa la un sistem de relaţii internaţionale fără să ne rezolvăm mai întîi problemele interne. Cit timp soluţia problemelor sudamericane va depinde de puterile străine, care au interes să nu le rezolve, ţările Americii Latine nu vor putea să comunice direct între ele, deoarece numai uniunea va asigura adevărata independenţă a acestor republici. Astfel dezacordul pansudamerican este un rezultat al tipului de relaţii dintre Sud şi Nord.

Republicile rămîn izolate, lipsite de sentimente de dragoste sau de ură, despărţite printr-o fîşie adiabatică [I], care acum nu mai este frontiera de piatră, de apă sau de pustiu şi păduri, ci Europa care şi-a făcut loc între ele. Nici una dintre aceste ţări născute într-o vreme nepotrivită nu a putut obţine o libertate mai mare în jocul acestor piese rigide ale mecanismului social ; însă dincolo de micile diferenţe în ceea ce priveşte creditul obţinut şi pămîntul de care dispun, destinele lor sînt identice. Ipoteca ce le grevează este preţul barbariei pe care au întîlnit-o la naştere şi al anarhiei fără ajutorul căreia nu ar fi fost posibilă emanciparea lor. Prin capitalul organizat în afară, munca se dezagregă fără a se bizui pe tehnicieni şi pe meşteşugari. Fiecare muncitor devine propriul său mic capitalist şi poate patronul său cel mai rău. Normelor crude ale barbariei evidente şi primejdioase îi urmează descompunerea sufletului naţional, a idealului colectiv şi a credinţei în comunitate, sub ploaia de aur umilitor, care însemna o caricatură a prosperităţii.

Piere astfel întreg interesul omenesc pentru spectacol, întreaga curiozitate, ca urmare a izolării cu nenumăratele

---

I *Adiabatic,* se spune despre anumite fenomene fizico-chimice : transformarea suferită în interiorul unui sistem închis fără ca acesta să primească sau să cedeze căldură.

ei caracteristici în care se zbat republicile, bucurîndu-se, cu toate acestea, de o suveranitate pur nominală. Războaie, revoluţii, epidemii, cutremure de pămînt abia reuşesc să ne atragă atenţia. Nu ne cunoaştem, dar ne înţelegem. Producem aceleaşi materii prime ca şi ceilalţi, îndeplinim aceeaşi funcţie de proprietate suburbană a Europei, apărăm cu toţii posesiunile stăpînului şi ne îmbătăm cu licorile clandestine pe care tot el ni le trimite : aur, reviste, filme, arme. Ne interesează Europa şi copiem de acolo ceea ce a devenit America în Europa. Un serviciu telegrafic dezvoltat azvîrle în fiecare zi peste jumătate de continent reziduurile unei vieţi care palpită în alt ritm şi funcţionează la o altă temperatură. Ceea ce este al nostru nu ne interesează, deoarece încă urîm ceea ce sîntem cu adevărat. Telegraful nu ne transmite decît aspectul superficial, învelişul fenomenelor sociale, politice şi artistice ale Europei ; viaţa intelectuală a fiecărui stat din arhipelagul sudamerican este în relaţie cu abundenţa de ştiri. In funcţie de consumul de telegrame pe care îl realizează fiecare naţiune este apreciat gradul său de cultură. Sensul acestor imagini ne scapă şi toată această încorporare a formelor fără fond, de la îmbrăcăminte şi legi pînă la flirt şi sport, sînt pastişe groteşti. Şapte mii de mile de apă refractă figurile pînă ce le fac să pară că ar coincide cu ale noastre. Interiorul ţării, care este ceea ce nu dorim să fim, îşi urmează viaţa sa toracică, tihnită, imperceptibilă. Şi, fără îndoială, dacă va veni cîndva, libertatea adevărată va porni din străfundul cîmpiilor, barbară, oarbă, cum a mai pornit odată, pentru a lichida regimul sclavagist, servitutea intelectuală şi minciuna opulentă a oraşelor vîndute.

II DISTANŢE

SPAŢIU

Văzul este organul distanţelor şi, ca atare, cel mai fin tentacul de percepere. Limpezimea cu care poţi întrezări obiectele de la o localitate la alta determină un punct de vedere sentimental, şi nu putem contempla o aşezare vecină fără să locuim într-o oarecare măsură acolo. In felul acesta faci un popas pe drumul pe care-1 constituie viaţa. Pe pămînturile populate de secole, localităţile sînt separate de pămînturi arabile, de animale înjugate sau trăind în libertate, de arbori ; de spaţii locuite, în orice caz, aşa cum se văd în vechile picturi unde omul este reprezentat proiectîndu-se pe un peisaj populat. Astăzi lucrurile se petrec la fel ca atunci. Intre localităţi se pot naşte sentimente de rivalitate puternică ; dar noi ştim că aceasta este o formă paralelă cu dragostea şi că există o anumită oxidare firească a contactului dintre comunităţile umane. Societatea secretă asemenea diastaze. Rivalităţile reprezintă celălalt pol al dragostei, Anteros, dragostea contrarie. Lupta îl identifică pe om cu aproapele ; cînd e însoţită de invidie, rivalitatea se contopeşte pînă la urmă cu marele torent al simpatiei. Totuşi, locuind un anumit timp în aceste vechi localităţi, observăm că senzaţia predominantă, tonică, este tihna datorată unei ordini, unei ocrotiri reciproce, aşa cum se întîmplă cu casele

de la oraş şi cu bătrînii de la azil. Situaţia aceasta, născută din

vecinătate, creează cu timpul ataşamente, şi invidiile au rolul unor mici neplăceri familiale în comedia umană. Oamenii mor ducînd cu ei ura, iar localitatea continuă să lucreze pentru prietenie.

Mult mai rău este să fii izolat. Locuitorii aşezărilor noastre recunosc numele vecinilor, însă nu-i văd ; cîmpia şi cerul nu oferă odihnă văzului, nici sufletului un punct de sprijin.

Unitatea de măsură între popoarele izolate nu este văzul, afecţiunea sau rivalitatea ; este măsura geografică, mila, kilometrul, leghea şi orele de călătorie. Intervine o unitate de măsură străină omului, care ne atrage atenţia că omul şi universul sînt construiţi la scări diferite. Ceea ce coincide este doar poziţia : omul se găseşte în interiorul acestui spaţiu, care nu-1 înconjoară, nu-1 cuprinde, nici nu-1 atrage. Mai curînd îl alungă, îndemnîndu-1 să meargă. Disproporţia care provine de aici este pură distanţă exprimată în leghe, în kilometri, în ore. Incepînd cu *Vedele* şi cu Homer, permanent *Natura Mamă* a avut sensul de relaţie între copil şi sînul mamei, între fetus şi placentă, relaţie ce trebuie să existe între om şi peisaj.

O aşezare ia naştere prin fonemene cristalografice şi la originea tuturor există, vizibilă şi astăzi, legătura cu locul pe care îl ocupă copilul, atunci cînd devine independent, după mărimea turmelor, după capacitatea de muncă şi după voinţa de a se sprijini pe forţa părintelui. Aşezările care au crescut în urma unei ocupaţii militare au şi ele cordonul lor ombilical, reprezentat de distanţa la care se găsesc de localitatea cea mai apropiată. Pînă unde a ajuns atunci independenţa copilului ajunge astăzi forţa lui ; ceea ce depăşeşte aceste raze ombilicale sînt distanţe de translaţie sau indici de capacitate economică obţinuţi prin calcul ; nu este dragoste.

Hipodam din Milet şi Aristotel au fixat limitele numerice ale unei aşezări. Homer înţelegea prin

epitetul „cel-care-comandă-de-la-distanţă“, atribuit lui Agamem-

non, o putere aflată sub semn juridic şi care ajunge dincolo de acţiunea imediată, deci o putere ierarhică pură. Platon fixa drept capacitate maximă pentru populaţia oraşelor numărul de oameni care încap într-o circonfe- rinţă a cărei rază nu trebuia să depăşească audiţia clară a vocii oratorului.

Tot din cauza aceasta, sistemele de măsuri şi greutăţi, pentru care corpul era un modul, căci omul era măsura lucrurilor se bazau pe proporţiile omeneşti. Piciorul, iardul, stînjenul, livra etc. îşi iau etalonul nu din a zecea milionime a unui cadran de meridian terestru, ci de la picioare şi de la braţe. Intrecînd o anumită măsură, distanţa este geodezie, nu sociologie, măsură itinerară, nu vecinătate. Ceea ce depăşeşte durata rezistenţei omului la mers se găseşte dincolo de el, şi nu poţi ajunge acolo decît folo- sindute de forţa şi de viteza maşini. Dacă maşina nu traversează aşezările sau nu zboară chiar pe deasupra lor, atunci este un aparat de transport şi nu de unire, iar călătorul se transformă în simplu conducător al maşinii. Aceeaşi judecată înţeleaptă, plină de vigoare şi de tărie sufletească ce a stat la baza sistemului de măsuri şi greutăţi a creat un spaţiu intermediar pentru localităţi măsurîndu-1 după normele de cadastru.

Caracteristicile vieţii moderne, care impun alte forme vecinătăţii, nu vor putea fi niciodată superioare exigenţelor spiritului, nici ca sensibilitate, nici ca judecată. Popoarele vechi, într-adevăr, sînt de formaţie neptunică, iar cele moderne, de formaţie plutonică, dar în ambele cazuri aşezarea lor se supune unei legi organice a omului, nu a singurătăţii. Atunci cînd America de Nord, pentru a lua un exemplu recent, s-a populat cu drojdia unei rase sedimentare[I], a luptat şi ea împotriva sălbaticului şi

I Se referă la primii colonişti sosiţi împreună cu familiile lor, de rasă anglo-saxonă, proveniţi din păturile cele mai deochiate ale societăţii, şi care nu s-au contopit cu băştinaşii, aşa cum au făcut popoarele iberice.

naturii. Şi sălbaticul, şi natura îi indicau mai degrabă metoda decît itinerariul. Colonizatorii şi-au dat seama de la bun început că este altceva să învingi printr-o presiune continuă decît prin asalt. Luptînd alături de femeie şi de copii, bărbatul nu se îndepărtează de casa pe care o lasă în urmă. El defrişează pădurea, construieşte poduri, lucrează ţinînd seama de această unitate socială şi religioasă care se lărgeşte mereu şi pătrunde concentric, pe măsură ce avansează, cu proprietatea şi cu primogenitura ; a te îndepărta nu însemna a te separa, ci a te uni. A fost mai întîi un explorator care îşi asigură viaţa, şi aceasta este cauza pentru care a devenit feroce ; unealta de muncă devenea armă de luptă. Sarmiento gîndea că însuşi Dumnezeu trebuie să se fi emoţionat văzînd cum se trasau localităţile, formînd un arc de meridian, în aşa fel încît după stabilirea aşezărilor intermediare, toate alcătuiau o reţea armonică şi geometrică.

Atunci cînd lupta nu este îndreptată împotriva naturii, ci împotriva băştinaşului, împotriva fiinţei care trăieşte în ea, cu arma folosită în vreme de pace ca unealtă de lucru, şi nu invers, traseul nu poate fi pe placul unui bun geometru.

AŞEZĂRILE

Călătorind de la o localitate la alta, nu întîlnim nimic în cale. La marginea drumului, schelete lustruite, cu oase curate şi albe. Este scheletul patrupedului, în care pasărea se odihneşte ca într-o colivie goală. Numai calului, care se cabrează şi fuge speriat, îi spune ceva acest schelet conservat intact ca şi cum s-ar odihni după ce a scăpat de grijile vieţii.

Drumul nu interesează ca drum, este spaţiul de parcurs. Important este să ajungi cît mai repede posibil la desti-

naţie. Pentru a fi în mod firesc compatibilă cu viaţa omului, singurătatea trebuie să fie plină de substanţă umană. Plăcerea este să soseşti la destinaţie, nu să porneşti la drum ; de data aceasta locul de popas este mai plăcut decît drumul şi prevesteşte din depărtare călătorului liniştea pampei, zborul grăbit şi dezolant al păsării, hoitul culcat în şanţ.

Diferenţa dintre călător şi călătorie este infinită. Este foarte greu să obţii coeziune într-o ţară unde populaţia se aseamănă foarte mult cu păsările care poposesc după un zbor lung, în dezordine, căci două treimi dii^, populaţie se găseşte în oraşe şi restul este deportat la ţară, alcătuind o lume lipsită de contacte. Punctul cel mai apropiat este oraşul îndepărtat. Ieşi dintr-o aşezare şi intri într-alta, iar ceea ce laşi în urmă se şterge ca urma paşilor. Mergi fără amintiri şi e mai uşor să continui drumul decît s-o iei înapoi. Călătorul nu întoarce niciodată privirea, nu din teamă, ci pentru că ceea ce îl atrage se găseşte înainte : este punctul de sosire. Amintirile constituie punctul de plecare. Oricare om al cîmpiei îşi are obîrşia în alt loc. Nici copacul ce creşte aici, falnicul *ombu* [1] nu este originar de aici. E un copac care se armonizează cu peisajul numai prin rădăcinile lui ; rădăcini noduroase şi în parte dezgolite, sub bătaia vîntului de la cîmpie. Crengile singure alcătuiesc o pădure. Se vede clar că aparţine unui pămînt muntos, accidentat. A venit aci pornind din nord, ca un călător singuratic ; şi de aceea este singurătate în singurătate. A sosit cu o bucată de pădure pe umăr, ca un vagabond ce-şi poartă pe umăr îmbrăcămintea. Tot ce îl înconjoară se exprimă în semne dintr-o altă limbă ; uriaş şi fără seamăn, *ombu* are nevoie de deşert împrejurul lui pentru a se putea întinde cît mai mult. Poate că înaintarea spre sud i-a fost impusă de nevoia rădăcinilor de a se ramifica ; căci aceste rădăcini au fost împietrite de vîntul pampei, care sufla împotri-

[1] Arbore foarte mare din familia fitolaeeelor.

vă-le, de parcă ar fi fost azvîrlite de o voinţă eroică pentru a-i ţine piept. Rădăcina ar fi făcut din acest copac un exemplar ascetic. Ştim bine însă că un vînt nu prea puternic a adus aici această rădăcină şi că ea s-a oprit la graniţa climei ce-i este favorabilă. Puţin mai la sud, ar fi murit. Aici a prins rădăcini mari şi puternice pentru a nu fi doborît de vînt. S-a transformat astfel într-un plămîn ce respiră sub un cer imens, bucurîndu-se de aer curat şi de lumină.

Ombu este copacul care nu dă decît umbră, ca şi cum ar fi de folos numai călătorului ce nu poate rămîne, ci doar se odihneşte. Trunchiul său gros, puternic şi scurt, este nefolositor, spongios, moale. Pămîntul respiră prin acest plămîn vegetal, organ perfect al văzduhului. Din el nu se extrage cheresteaua, şi Vergiliu nu l-a cîntat în *Georgicele* sale. Din el nu se pot face grinzi pentru acoperişuri, nici scînduri pentru mese, nici cozi pentru sapă, nici coarne pentru plug. Nu conţine lemn, şi înainte de a fi arbore este umbră ; corpul umbrei. Frunzele sale sînt otrăvitoare, însă rădăcina, care este pămîntul, oferă de obicei cavităţi de grotă şi adăpost pentru fugari. *Ombu* este simbolul cîmpiei, forma corporală şi spirituală a pampei.

După un mers îndelungat, prima aşezare pe care o întîlneşti pare ultima, ca şi cum după ea nu ar mai exista alta. Te cuprinde un sentiment de apăsare, şi bucuria sosirii este întunecată de înfăţişarea tristă a satului lipsit de viaţă, făcut după chipul şi asemănarea cîmpiei. Uliţe largi din pămînt bătătorit, faţadele caselor din cărămidă netencuită, terenuri virane despart o locuinţă de cealaltă. Creşterea acestor aşezări se face orizontal ; o revărsare prin flancuri. Există şi colibe din chirpici sau acoperite cu tablă. Aşezarea este învăluită de cîmpie ; în lupta pe care a purtat-o împotriva singurătăţii, aşezarea a fost biciuită : asediată de cîmpie, s-a închistat şi a ajuns un curios caz de mimetism.

Cîmpia cu buruienile ei năpădeşte străzile şi maidanele. Buruienile sînt crainicii prin care cîmpia îşi anunţă lenta, neobosita sa invazie. Sînt tăiate mereu şi mereu cresc, pînă cînd, prin cine ştie ce întîmplare, pot invada locuinţele (care de obicei au pămînt pe jos) sau îşi fac loc printre cărămizi. Cîmpia ajunge pînă în ogradă, şi ograda intră în casă, ajunge la pat.

Casele nu sînt prea mici, însă par turtite de imensitatea perspectivei. De fapt sînt micşorate de pampa, printr-o iluzie optică. Pe stradă, omul pare mai mic decît de obicei, pentru că este raportat la lucrurile din jur, care, la rîndul lor, sînt raportate la pampa.

Aşezările acestea par aeroliţi, bucăţi de aştri locuiţi căzute pe cîmp. La sosire s-ar spune că intrăm iarăşi în aşezarea pe care abia am părăsit-o şi că drumul parcurs a fost o iluzie. Cînd întrebăm care este numele aşezării, localnicul zîmbeşte, crede că aceasta este singura aşezare, singurul loc care poartă o denumire în mijlocul unui spaţiu ce nu are nici o denumire. Nu există nici o deosebire între aşezare şi cîmpie ; aşezarea depinde de cîmpie şi atîta tot. Se găseşte acolo, dar ar fi putut să se găsească mai la dreapta sau mai la stînga, sau ar fi putut să nu existe deloc. Aşezarea nu există decît pentru a-1 aproviziona pe ţăran, care foarte rar posedă rezerve şi provizii, şi pentru a-i astîmpăra setea cu băuturi alcoolice. La sfîrşitul zilei, reintră în singurătate, ducînd cu el provizii pentru mai multe săptămîni şi un gust acru în gură. Aşezarea aceasta nu are o viaţă proprie, deoarece nu a apărut şi nici n-a prosperat dintr-o nevoie care să o facă indispensabilă, asemeni pămîntului în care este ancorată. Există pentru acele fiinţe pe care le vezi cum apar şi dispar în micile lor gospodării ţărăneşti. Pe de o parte, aşezarea e legată de aceşti oameni care nu au relaţii între ei şi care se îndreaptă spre ea pentru a se aproviziona cu alimente ; pe de altă parte, e legată de Buenos Aires sau de alt oraş, unde sînt trimise recolta şi vitele. Din

Buenos Aires sau din alt oraş primeşte mărfuri şi produse prelucrate, produse care cîndva au plecat din pampa şi se reîntorc după ce au făcut înconjurul lumii.

Noaptea este momentul cel mai important al acestor aşezări paşnice, pe jumătate adormite, liniştite, saturate de desfrîu, de lăcomie şi de invidie. Luminile caselor şi ale colibelor îndepărtate strălucesc ca nişte stele, la distanţe telescopice. Dincolo de aceste lumini, se aud urlete de animale fantastice şi misterioase ; sunete ascuţite şi fine care imbibă timpanul ca un drog soporific. Cîmpia, care în timpul zilei pare inexistentă, recapătă noaptea o viaţă îndepărtată, potolită, convingătoare. Se populează şi se îmbogăţeşte, şi trebuie să faci un mare efort pentru a nu crede în fantome şi în duhuri rătăcitoare. Glasurile acestea hipnotice sînt glasurile umbrei şi ale somnului care te invită să dormi sau să mori. Sînt echivalentele zgomotelor nocturne ale mobilelor, prin care intrăm în contact cu forţele necunoscute ale lumii; însă mult mai uşoare, infinit mai pătrunzătoare şi care abia inspiră teamă. Ele te desfată cînd le asculţi fără să-ţi spargă urechea, unde se adună, curate, aşa cum le emite singurătatea, care capătă, datorită lor, un sens desăvîrşit.

Teama aceasta a nopţii rămîne, în zori, lipită de case. E de înţeles tristeţea şi vrăjmăşia lor dacă ne amintim că ziua este o parantează a nopţii, este odihna nopţii fecunde.

Casa din interiorul aşezării este scundă şi parcă strivită ; lasă impresia că ar vrea să se ascundă sub pămînt. Este o casă fără ornamente exterioare sau interioare, o locuinţă simplă şi schematică. Aşezările noastre sînt turtite şi lungi ; ocupă un teren mai mare decît ar fi necesar numărului de locuitori şi de clădiri ; de aceea au o înălţime mai mică decît e normal. O aşezare — oricare, din orice parte — pare dislocată de terenurile care se deplasează într-o mişcare

centrifugă. Aşezările sînt parcă prăbuşite ; nu au intimitate, par gata să se împrăştie în dezordine. Casele au fost construite folosind acest spaţiu

neutru, care în orice proprietate este determinat fizic şi psihologic prin garduri. Familiile par a avea taine care le fac să se izoleze ; teama de vreo vină, de cine ştie ce greşeli, de boli contagioase, totul formează împrejurul lor o ambianţă rezervată, enigmatică, care învăluie şi casele, şi aşezarea. Undeva în împrejurimile aşezării se află casa prin antonomază, Casa Boierească, cu storurile trase, tăcută. Casa aceasta este gîndul reprimat ale celorlalte, casa rea, casa tabu.

Ceva mai departe de aşezare, de unde se întrezăreşte numai îngrăditura care o înconjoară, se află cealaltă aşezare, mai scundă, tăcută, moartă. Aşezarea aceasta nu are nimic de-a face cu cealaltă ; sînt două lumi deosebite. Cimitirul în mijlocul cîmpiei înseamnă uitare şi părăsire. Rămîne departe şi nu e vizitat nici de sărbătorile consfinţite ; cîteodată mergi la cimitir parcă numai pentru a păzi pietrele funerare şi crucile, expuse, în singurătate, furtului nelegiuit. Există de obicei un paznic, care îngrijeşte mormintele şi care face pe groparul. Insă în aşezările mici munca aceasta o îndeplineşte cel care sapă puţuri de apă şi care de obicei e şi zidar. Construieşte case sau face morminte. Cimitirul are mărimea potrivită aşezării ; există o relaţie strînsă între perimetrul său şi cel al aşezării, relaţie echivalentă cu mărimile respective. Comercianţii şi bogătaşii construiesc cripte, însă în mod obişnuit îngroparea se face direct în pămînt, înfigîndu-se o cruce de lemn cu numele scris pe ea. Iarba creşte pe poteci şi le năpădeşte ; curînd, crucea dispare, înghiţită de intemperii sau de buruieni. Moartea este uitarea. După felul cum s-a afundat pămîntul se poate calcula timpul ; după cantitatea ierbii, ceea ce a lăsat defunctul. Toate aceste morminte te fac să crezi că sînt ale unor oameni fără familie, ale unor călători pe care moartea i-a surprins în aşezare.

Cîmpia înconjoară atît cimitirul, cit şi aşezarea.

Amîndouă sînt învăluite de aceeaşi noapte şi luminate de

acelaşi soare. Aşezarea are ceva din tristeţea cimitirului; casa morţilor este foarte asemănătoare mormîntului celor vii. Populaţia vegetează şi pare că se hrăneşte din acelaşi pămînt.

Prin împrejurimi se găsesc colibele, care sînt nişte locuinţe mai sărace şi mai izolate. Femeile şi copiii nu ajung aproape niciodată pînă la aşezare. Vegetează acolo, departe, şi întîrzie o clipă înainte de a ieşi atunci cînd călătorul în *sulky* [I] se opreşte în faţa porţii. îşi fac apariţia mai întîi copiii şi cîinii. Persoanele mai în vîrstă îl iscodesc şi-şi aranjează veşmintele înainte de a ieşi. Cînd călătorul pleacă, se întorc în colibă. Femeile nu-şi îndreaptă privirea către aşezare ; nu le interesează. Colibele acestea se găsesc la jumătatea drumului între aşezare şi cimitir, indiferent de orientare sau de distanţă. Copiii, de multe ori, nu cunosc numele gării sau al fluviului celui mai apropiat, cu toate că ştiu direcţia drumului ca pe un nume. Numele aşezărilor care nu se văd şi care se află la capătul drumului este pentru ei un nume abstract. Lumea aceasta a colibelor nu a putut ajunge niciodată pînă la aşezare sau a şi fost izgonită de către ea. Alţii au pătruns cu colibele lor, casele acestea din carton sau din tablă, pe care le vedem de-a lungul străzilor. Odăile sînt la fel distribuite, în interior te întîmpină aceeaşi posomorită singurătate. Sînt celulele unei mînăstiri distruse, părăginite, unde se zămislesc copii, unde oamenii locuiesc, îmbătrînesc şi mor.

încet-încet, se pierde obiceiul de a face vizite, şi prieteniile nu ajung niciodată să fie trainice. Există sărbători care adună la un loc mai multe familii, însă la aceste sărbători fiecare familie pare să-şi păstreze locul pe care îl are casa în raport cu aşezarea. Sărbătoarea este însăşi aşezarea în care se adună, aşezarea redusă la persoane, cu aceleaşi distanţe şi terenuri virane împrejur. Dacă se

I Trăsură cu două roţi.

dansează, perechile nu vorbesc, sînt atente numai la ritm. Şi, cu toate acestea, îşi comunică ceva, căci dragostea nu are alte prilejuri de a se înfiripa. Femeile ocupă un sector, stînd pe scaune aliniate ; bărbaţii se adună deoparte, beau şi aruncă vorbe de ocară. Orchestra, compusă din vioară, flaut şi chitară, îi face pe bărbaţi să se îndrepte spre femei, şi atunci bărbaţi şi femei stau îmbrăţişaţi atît timp cît cîntă orchestra. Imediat ce încetează muzica, fiecare din ei îşi ocupă din nou locul ; femeile într-o parte, bărbaţii într-alta. Sărmanele femei sînt obişnuite să se mulţumească cu puţin şi să se resemneze. Din contactul acesta trecător, superficial, pur trupesc, se naşte adeseori dragostea bogată în copii. Logodna începe în acest fel pe care nimeni nu l-ar fi bănuit, şi e curios cum pot ele ghici că sînt dorite de aceşti bărbaţi care se ruşinează în faţa lor. Se poate spune atunci că logodna este lucrul cel mai firesc, o necesitate inerentă în acest stadiu al lucrurilor. Femeie şi bărbat se iubesc în îmbrăţişarea dansului, şi nici logodna, nici căsătoria nu vor crea mai tîrziu mari complicaţii. Inclusiv adulterul, dacă survine, va fi o simplă peripeţie. Pasiunile, la fel ca şi viciile şi virtuţile, sînt forţe naturale. înlăuntrul fiecăruia şi deasupra tuturor se găseşte natura; această cîmpie întinsă, monotonă, eternă. Şi fiinţa omenească trăieşte pe bucata sa de pămînt o existenţă de geometrie plană, pînă ce moartea o duce de la o aşezare la alta, din casă în pămînt.

FIZIONOMIA LOCALITĂŢILOR

Oraşele se deosebesc între ele în funcţie de clima regiunii unde sînt situate şi prin vîrsta lor. Mar del Plata este o excepţie prin cosmopolitism şi prin aerul

lui special,

avînd ceea ce îi lipseşte oraşului Buenos Aires ; formează un fel de prelungire a străzii Florida din capitala Argentinei pînă ce se pierde în valuri şi coline.

Cincizeci de ani înseamnă mult pentru oricare dintre aceste oraşe, şi data cînd împlineşte această vîrstă este sărbătorită ca o nuntă de aur ; în felul acesta se aseamănă cu viaţa omului. Cu toate acestea, caracteristicile pe care le. dau anii se reduc la numărul de edificii şi de locuitori, la stilurile arhitectonice, îmbătrînite prematur, la dărîmăturile construcţiei, la tocul uşii, la gratii, dacă există, la înălţimea singurului etaj şi la curte. Sufletul tuturor oraşelor este identic : Spania rămîne în interior, ca nişte boarfe pe care le azvîrli intr-un colţ la mutare. O descoperi în mulţimea bisericilor, în locurile pe care le ocupă pieţele, primăria şi dioceza, o simţi în tristeţea nopţilor cufundate în linişte, fără serenade, în posomoreala figurilor, în asprimea tindei neprimitoare, în salutul nesincer al trecătorului. Pe străzi nu circulă viaţa, care a rămas claustrată în locuinţele tăinuite de obloane. Din Buenos Aires treci spre Rosario, din Rosario spre Córdoba şi de aici spre Santiago sau La Rioja, spre Cata- marca, Jujuy sau Salta, şi ai impresia că oraşul Buenos Aires este o retrospectivă şi că de fiecare dată apare mai mic şi mai vechi. La Plata, Bahía Blanca şi Mercedes te duc cu gîndul tot înapoi. Oricare oraş din interiorul ţării, împietrit cu cincizeci, cu o sută, cu două sute de ani în urmă, se aseamănă cu un altul de aceeaşi vîrstă. Le lipseşte sufletul şi expresia autentică ; în loc să şi le făurească în interior, se străduiesc să se asemene cu un Buenos Aires de album. Aspiraţia aceasta este vizibilă în sectorul comercial, cu prăvălii întotdeauna exagerat de spaţioase, în baruri la anumite ore, în îmbrăcăminte şi în faţada clădirilor. Nu reuşesc să fie, în tot ceea ce împrumută, decît copii rigide, sub care fără îndoială mocneşte, stînjenită, o psihoză locală ce nu a ajuns să ascundă amprenta forţelor naturii. Puţinul ce le este

propriu,

izvorît din natura înconjurătoare, din ambianţa locuinţelor, sălaş al mai multor generaţii, din interioarele sau din faţadele lor, din experienţa vieţii locale, inclusiv cea împrumutată de la alţii, se aseamănă doar cu o fosforescenţă. Singurătatea cîmpiei a răzbătut prin toate acestea şi convieţuieşte în spirite şi în cămine. Oraşele au devorat totul de jur împrejur pentru a exista numai ele, şi acum au în interiorul suburbiei satul şi coliba laolaltă.

Asemănarea izbitoare dintre aceste oraşe, chiar şi între Tucumân şi Santa Roşa de T'oay, nu este decît sufletul pampei ce apasă asupra construcţiilor strivite, dezvă- luindu-se în pasul leneş al trecătorului şi în curiozitatea vicleană pe care o citeşti în ochii străinului. Orice străin este identificat fără greutate după privirile pe care ochii săi, lacomi de a privi totul, nu le pot ascunde. Pentru călătorul care a părăsit alt oraş, înainte de a intra în acesta, s-au modificat doar cîteva semne exterioare şi, cel mult, aşezarea prăvăliilor. Culoarea clădirilor, lărgimea şi pavajul străzilor, perspectiva largă, feţele oamenilor, îmbrăcămintea, pronunţia, planul oraşului, înălţimea caselor, toate sînt aproape la fel. Va observa, poate, o sărăcie ceva mai accentuată şi o grijă mai evidentă sau mai disimulată de a o ascunde ; se regăseşte, din nou, străin în patria sa. Fapt este că cei din Sud nu vin în mod obişnuit pînă în Nord, sau invers ; şi foarte puţini au reuşit să-şi cunoască ţara atît de întinsă, atît de tristă şi atît de îndrăgită. Astfel că, din tată în fiu, aceiaşi oameni sînt mereu în aceleaşi locuri. Cel sosit de curînd va pierde multe zile pînă să stabilească legături cu ceilalţi, pînă să se împrietenească cu cei ce stau la aceeaşi pensiune. E privit ca un străin, şi e foarte greu să învingi o rezervă de cîteva secole. Dacă nu are bani, persoanele spre care a fost îndrumat vor căuta să se descotorosească repede de el ; asemenea celor care pleacă din America spre Europa, sau celor

care pleacă din Buenos Aires spre

interiorul ţării, trebiue să fie neapărat bogaţi. Pînă şi rudele îndepărtate îl privesc cu dezgust pe oaspete dacă nu-1 pot arăta în public ca pe un titlu de glorie, iar inteligenţa nu poate suplini lipsa banilor, fiind considerată o slăbiciune omenească. Toate oraşele acestea fără însemnătate, aride, unde se citesc ziarele din Buenos Aires, dimineaţa cele din ajun şi seara cele de dimineaţă, şi care nu au decît o spoială de cultură, posedă bastioane de necucerit, racle cu oseminte din Spania. Nici un burghez nu poate pătrunde în aşa-numitele lor cercuri sociale, înzestrate cu registre genealogice cu care îşi încarcă memoria uşurată de alte obligaţii. Sînt locurile sfinte în care s-a refugiat această lume gimnospermă, începînd cu perioada colonială, şi care au fost denumite „societate“. La fel ca în comediile lui Molière, fiecare oraş îşi are aristocraţia sa, alcătuită din cei care poartă titlurile strămoşilor şi se ocupă cu politica. Posedă moşii de cel puţin patru generaţii, moşii pe care bunicul le-a ipotecat şi pe care ei le-au pierdut ; cîmpiile şi proprietăţile sînt cunoscute după numele acestor aristocraţi — de altfel singurul lucru rămas de la ei. Paraná, Salta, Córdoba şi celelalte oraşe de provincie au în inima lor de mai mult de un secol acest nucleu de oameni cu vază care privesc cu dispreţ lumea de rînd ; la rîndul ei, ca o ripostă, această lume nu-i respectă şi nici nu-i invidiază. In afaceri şi în administraţie, bărbaţii pot să se amestece cu gloata, pentru că în cele din urmă toţi, cu mici diferenţe, se ocupă cu acelaşi lucru ; însă familiile lor nu au relaţii şi nici nu se înrudesc decît în interiorul castei lor ridicole. *La Comtesse d'Escarbagnas* [1] *;* sau, mai exact, *Georges Dandin* [2].

Pentru a putea înţelege oraşele, e nevoie să te retragi puţin la ţară, unde le regăseşti reduse la elementele lor, în sat, ca şi în cătun. Totul este identic,

dar la o scară [I]

I,[2] Comedii de Molière.

redusă ; în aceste locuri însă poţi vedea cum se cristalizează sentimentele şi împrejurările care mai tîrziu vor constitui oraşul şi orăşeanul. Intr-un anumit fel, etapele acestui proces de cristalizare rămîn la ţară. Omul de la oraş nu are de învins greutăţi mari, dacă-şi dă osteneala să fie bogat sau să simuleze bogăţia ; inteligenţa este o piedică de care scapă repede, neluînd-o în seamă dacă nu este atît de puternic incit să-l atragă spre metropolă ; forţele aflate în joc sînt astfel foarte simple, dar tocmai din această cauză li se supune mai greu cel care nu consimte să fie instrumentul lor docil. Ţăranul se găseşte în centrul fizic al acestui sistem, chiar în locul unde se produc aceste forţe înainte de a se acumula şi de a deveni orăşeneşti.

PIONEERS CARE FAC HALTA

Ţăranul, foarte redus la minte, apare mai complicat decit lumea aceasta simplă care îl înconjoară. Pe scurt, oricît ar fi de neînsemnat, în mediul său este un semizeu. Află în sufletul său impulsuri şi forţe care tind să supună tot ceea ce vine în contact imediat cu el, asemeni copilului, fiindcă judecă tranşant valorile existenţei : a fi sau a nu fi. In primul rînd e importantă viaţa, apoi bogăţia, şi abia în al treilea rînd, puterea. Pînă şi cel cu o fire străină de orice complicaţie, pus în mediul acesta de secrete mărunte, face să se trezească în personalitatea sa adormită facultăţi de cucerire care ajung să provoace uimire; însă în tumefacţia acestor personalităţi create prin exercitarea unor facultăţi foarte restrînse se găsesc încorporate întotdeauna materiile pe care le-a dominat, uneltele pe care le-a făcut inutile. El este, deocamdată,

un ins care trăieşte şi doreşte ; care poate influenţa autoritar tot ce e în apropierea sa şi are dreptatea întotdeauna de partea sa. Păcat că nu doreşte niciodată mai mult decît poate, căci în loc să ajungă animalul cel mai potrivit aşezării în care s-a născut, s-ar fi putut transforma, făcînd să se nască în sufletul lui neliniştea rodnică şi aspiraţia spre ceva nemuritor. Colaborînd cu forţele înconjurătoare, ajunge să le domine, pînă cînd într-o bună zi forţele înconjurătoare îl înghit, deoarece nu constituie altceva decît o jucărie.

Sentimentele asemănătoare ale eului grosolan şi sălbatic zămislesc pe coline dragostea caracteristică pentru pămîntul natal, pentru tradiţia neaoşă şi pentru mitul eroic. In cîmpie se cloceşte excesiva stimă faţă de tine însuţi, proiectată peste tot ce-i aparţine, şi revolta împotriva ordinei impuse din afară şi împotriva legii. Bogătaşul aşezării este întotdeauna puţin viclean şi îl adoptă pe cel îndrăzneţ cu o ascunsă simpatie. Dezacordul cu contextul imediat îl previne împotriva a tot ceea ce i se pare o imixtiune în lumea sa, în care se mişcă în voie. Adună în jurul său forţe înrudite şi tinde să împrăştie pe cele încărcate cu electricitate contrarie. Ca agent catalizator, transformă o cantitate oarecare de componente sociale şi anulează acţiunea altora, pentru ca pînă la urmă să aibă în întreaga aşezare un sprijin şi să fie el omul reprezentativ.

La început a trebuit să lupte, muncind din greu, împotriva unui mediu încărcat de ostilitate ; însă pe măsură ce lucrurile înconjurătoare şi-au pierdut virulenţa, aşezarea şi locuitorii au dobîndit asprimea care înainte era numai a mediului. A alungat singurătatea din cîmpie, introducînd-o în case şi în suflet, de unde nu mai poate să o scoată.

Munteanul trăieşte total neinformat şi se predă ; abia îl ajută voinţa de a merge înainte, de la o zi la alta. Puţi-

nul pe care îl are îi ajunge, căci lipsindu-i totul, nu are cunoştinţă decît de existenţa sa la nivelul simţurilor şi trăieşte călăuzit de un bagaj de superstiţii pe care îl consideră satisfăcător, cu scapularul şi icoana sfîntului venerat. In schimb, ţăranul de pe cîmpiile noastre, unde averea, înainte la fel de uşor de obţinut ca pămîntul şi apa, a atras pe cei mai curajoşi, trăieşte cu frică de ceilalţi, pe care îi respectă, şi stă încordat ca un resort, gata oricînd să se apere. Nu întîmplător această cîmpie a noastră este levigaţia [I] vechilor munţi. îşi ia viaţa în propriile mîini, şi ştim că mîna este una din armele cele mai vechi. Singurătatea îl transformă pe individ în centrul acestei circumferinţe imense constituite de cîmpie şi în cheia bolţii absurde pe care o desenează cerul. In sufletul individului se naşte un sentiment de diastolă, care-1 scufundă în propria sa ignoranţă, şi de sistolă, care îl face să se contracte faţă de ceea ce reprezintă o con- strîngere din afară sau cere disciplină. In situaţii identice, se ascunde sau o ia la fugă, în funcţie de amestecul moleculelor sufleteşti imponderabile. In el se găseşte înnăscută, dar în stare latentă, curiozitatea animalului de pradă, cuprins de dorinţa de a explora şi de a pros- pera, dorinţă care-1 obligă să se informeze despre tot ce-i iese în cale, culegînd detalii necesare pentru confruntarea şi măsurarea mărimii şi a forţei lucrurilor pe care le aude şi le vede. Duce o viaţă neliniştită şi e permanent cu ochii în patru. Il interesează cantitatea şi mărimea lucrurilor, intenţiilor, garanţiilor şi riscurilor. Se informează despre aproapele său şi despre viaţa pe care o duce, fără alt motiv decît acela de a pune stăpînire şi de a

I Transformarea unui material în pulbere fină, prin fărâmiţare în apă sau în alt lichid, urmată de o sedimentare frac- ţionată.

pătrunde într-o lume pe care o bănuieşte la fel cu a lui şi care îi este interzisă prin faptul că nu o cunoaşte. Blîndeţea cu care cercetează este mişcarea primară a vitalităţii insurgente pe care o face copilul cînd dobîndeşte capacitatea stereoscopică a văzului, cînd deosebeşte volumele pe planuri diferite de distanţă şi tinde să le apuce cu mîna. Sufletul infantil al omului matur din şesurile argentiniene şi, fără îndoială, din alte locuri asemănătoare se opreşte aici, impuls transformat într-un complex de curiozitate care în mod obişnuit se confundă cu naiva abdicare. Asemeni animalului, este curios în singurătatea lui ; atunci cînd pare că se interesează de lucruri fără importanţă, de fapt iscodeşte, şi ochiul care-şi îndreaptă timid privirea spre pămînt ne scrutează.

Din asemenea stări de spirit şi din urgenta necesitate de a stabili relaţii licite cu lumea decurge aspiraţia spre un trai îmbelşugat, am putea spune, într-o casă şi într-un trup străin. Toate aceste încercări de a stabili legătura cu semenii săi eşuează însă, fiindcă este un ins singuratic. Chiar şi ceea ce este mai valoros în sentimentele sale îşi schimbă brusc orientarea şi se transformă în dorinţă de apărare sau de atac, provocată de primejdii imaginare, adînc înrădăcinate în subconştientul său. La întrebarea : „Ce faci aici ?“, care este de fapt tentaculul întins spre pradă, te poţi feri fără să-ţi dezvălui gîndul răspunzînd : „Ia, fac ce e de făcut !“

Mişcarea aceasta, subconştient defensivă, sau mai curînd subconştient socială, nu este însă izvorîtă din dragoste, deoarece aproapele îl interesează numai ca un obiect necunoscut. Dimpotrivă, oferă variante noi la tema depărtării, cum ar fi teama exagerată, tradusă printr-un mutism firesc la ţăran, sau lipsa de respect pentru tot ce este intim. Personalitatea oferă o

carapace puternică, atunci cînd este atacată făţiş ;
omul de la şes este dibaci

cînd trebuie să dea tîrcoale pînă-şi lasă adversarul fără acoperire, la fel cum ştie să lovească dintr-o dată în grumazul vitei. Reprezentativ pentru acest mediu este tipul numit *guapo* [I].

EL GUAPO

Guapo este organul atrofiat al aşezării, rezumat al unei epoci şi executorul testamentar al indigenului. Dăinuieşte fără a fi influenţat de nici una dintre forţele care determină existenţa omului şi dirijează succesiunea fiinţelor, nu-i pasă de trecut sau de cele ce vor urma. Extrage din el însuşi raţiunile în virtutea cărora acţionează, şi nimic din ceea ce îl înconjoară nu-1 învaţă ceva şi nici nu-1 schimbă. Se blindează în pielea groasă a temperamentului său şi, asemeni animalului sau filozofului, ascultă de sistemul său propriu, închis, criptogam. Lipsit de orice ornament didactic sau convenţional, seamănă mai degrabă cu un tip schematic, aşa cum este copacul uscat faţă de cel vende ; căci, fără îndoială, posedă într-o doză superlativă puterea bărbătească. Lipsindu-i supleţea şi caracterul ambivalent, nu păstrează nici măcar urma marionetei care trăieşte în noi toţi. De aici seriozitatea absolută a gesturilor sale. îşi trăieşte drama pe cît de înfumurat pe atît de veridic, ca şi cum ar fi autorul piesei.

Tîlhar dibaci, nelegat de nimeni, fără complici, dispus să tolereze pînă la un anumit punct ordinea stabilită a lucrurilor, din orice unghi l-ai privi descoperi la el o logică masculină care-i guvernează întreaga persoană. E curajos din fire şi nu are legături cu societatea, ci numai cu el însuşi. Nu face parte din nici o grupare, nu are de-a face cu nimeni, căci nu

I Curajos, îndrăzneţ, dar şi : fanfaron, lăudăros

poate avea prieteni pe potriva

lui. Este bărbatul care posedă numai trăsături masculine ; cele feminine şi cele infantile au fost amputate ; ceea ce înseamnă că nu se lasă influenţat de lume şi nici nu munceşte pentru lume. Din această cauză este numit „îndrăzneţul“ [i]. In consecinţă, este o fiinţă stearpă, care nu procreează şi care se consumă în propria sa postură, independent de contextul activităţilor sociale. Pe o insulă pustie ar vieţui în acelaşi chip. Individ şi nu fiinţă reprezentativă, schemă şi nu om, încarnează o idee, nu un ideal. Hagen, mai curînd decît Siegfried[2]. Eroul are o mişcare parabolică, avînd înfăţişarea unui vîrtej, la fel ca aceea a animalului cu gheare încercuit de ineluctabila sa singurătate. Cum acţiunea nu se proiectează în social, dispare împreună cu cel ce o execută. *Guapo* nu găseşte alt mod de a-şi exercita influenţa asupra celorlalţi decît tăindu-le drumul. Omoară şi terorizează fără să fie provocat ; limbajul gesturilor sale ignoră premeditarea şi căinţa. Niciodată nu este satisfăcut pe deplin, deoarece nu se contopeşte cu acţiunea sa, şi cu fiecare ispravă o ia de la început. O dorinţă nestinsă îl îmboldeşte să se amestece în toate lucrurile cu care din aceleaşi motive nu poate fuziona prin alte mijloace. Femeia este considerată o fiinţă oarecare ; el nu o compătimeşte, nici nu o dispreţuieşte : se foloseşte de ea. Posesiunea materială îl scuteşte de răspunderea paternă ; un act material fără pasiune este lipsit de urmări. *Guapo* este un monstru aprig, trecător ; e o fiinţă inferioară, care nu se proiectează. Dacă s-ar adăuga la această însuşire sălbatică, pur

[1] Ca tot ce este personal, valoarea tipului *guapo* este de esenţă sexuală. îndrăzneala implică virilitatea, care în limbajul bărbaţilor se exprimă organic. Faptă vitejească pentru care e nevoie de curaj, nu are nimic de a face cu acţiunea eroică, ci pur şi simplu cu bărbăţia, şi se referă strict la cucerirea femeii. De unde curajul capătă cruzime de animal care şi-a scos ghearele, aflat în călduri (n.a.).

[2] Eroi ai dramei muzicale *Siegfried* de Richard Wagner.

Siegfried, erou nobil, puternic, este asasinat, prin trădare, de Hagen, instigat de Brunhilda.

zoologică, sentimentul socialului, al finalităţii acţiunii, dînd naştere noţiunii de datorie, am avea de a face cu un conducător şi, la bătrîneţe, cu un patriarh. Insă natura l-a privat de organele de legătură şi de înţelegere ; în fond, nu înţelege nimic din ceea ce formează orizontul vital al carnivorului.

Guapo este un ins solitar, unicul urmaş al gauchoului viclean, omul asemănător fiarei. Habitaf-ul său firesc este satul, în care reprezintă forţa cîmpiei ; umblă fără să salute pe nimeni şi nu atacă decît atunci cînd este provocat. Răutatea îi este înnăscută, la fel ca puful la păsări, sau mirosul pătrunzător la animalele de munte ; constituie o stare naturală. *Guapo* poartă responsabilitatea absolută a actelor sale. Tot ce face este iremediabil şi nu se poate spune că ar fi putut să se întîmple altfel ; simplă fatalitate. Merită respect, la fel ca tot ceea ce nu poate fi schimbat, orice s-ar întîmpla ! In simpatia ascunsă cu care este privit astăzi există, aşadar, un anumit respect pentru puterile neînduplecate pe care le deţine. Şi mai există apoi o secretă simpatie pentru ceea ce este dăunător.

într-o societate rău întocmită sau nemulţumită cu întocmirea sa, elementul antisocial reprezintă o bună parte din sentimentele reprimate ale acestei societăţi : societatea ascunsă. De aici caracterul eroic şi simpatic care în unele cazuri nu ţin seama de răutatea guapoului. Este o forţă de răzbunare a întregii comunităţi, care se realizează prin intermediul acestui nenorocit. Prin curajul şi îndrăznelile sale, prin pasul său tăcut, el face ca masa îmblînzită a locuitorilor să-şi recapete sensul forţei şi al protestului, sufocate în faţa ordinei şi a justiţiei.

In aproape toate aceste aşezări există cel puţin un astfel de om, spectru al vremurilor trecute. Deşi este un fugar, umblă în libertate ; îngăduinţa acordată de autorităţi, fără să fi fost cerută, îl transformă într-un personaj cu funcţie oficializată, integrată ilicit în

administraţia

publică ; circulă cu girul tribunalului. Deşi nu face caz de cei pe care i-a omorît şi nu-i face plăcere să se vorbească despre asta, el este deasupra legii, indulgenţei şi fricii.

Fireşte, e sărac şi nu cunoaşte alte meserii în afară de cele specifice cîmpiei. Adesea trăieşte pe spinarea vreunei femei uşoare, care, înainte de toate, admiră în el bărbăţia. Atunci devine parazitul bordelului, unde puterea sa este nelimitată. Pe această cale, prostituata îşi ia asupră-şi o sarcină bănească şi socială, scutind astfel de orice răspundere pe oamenii cinstiţi ; banii cu care îl întreţine pe *guapo* te duc cu gîndul la o plată a tributurilor. Fiara aceasta are tot ce îi trebuie : mîncare, îmbrăcăminte şi posibilitatea de satisfacere a viciilor; foarte rar cere bani. Fireşte, i se acordă un credit, pe care niciodată nu-1 soldează şi din care cheltuieşte cu prudenţă : numai pentru ceea ce are el nevoie.

Poliţia este neputincioasă faţă de el şi, în mod paradoxal, îl ia drept model de cinste, de corectitudine, de putere neostentativă şi absolută, imitîndu-1 chiar, atunci cînd este posibil. In casele proaspeţilor îmbogăţiţi poţi găsi tablouri reprezentînd un *guapo;* Moreira este replica sa romantică şi literară ; *Don Segundo Sombra* [1] este un fel de *Cantar de Mio Cid* [I II].

Produs firesc al micilor aşezări sau al aşezărilor care au avut parte de o dezvoltare rapidă, simte nevoia de a trăi aproape de cîmpie, într-o colibă de la periferie. In contact cu fiinţele supuse, degenerează. în oraşele şi în localităţile mari, decade, ajungînd un cumătru, cu ticuri retorice, de birocrat şi om politic. Nu mai este urmaşul

---

I *Don Segundo Sombra,* roman al scriitorului argentinian Ricardo Giiiraldes (1886—1927), în care se descrie în mod magistral viaţa în pampa (1926).

II *Cantar de Mio Cid,* prima lucrare mai importantă a literaturii spaniole (1140), în care sînt prezentate faptele eroice ale lui Rodrigo Diaz, erou castilian cunoscut sub numele de Cid.

gaucho-u|*ui* rău, ci al străinului sărac, care vrea să facă din oraş moşie.

VRĂJMAŞII ALE SINGURĂTĂŢII

Micile aşezări din marile şesuri, unde întîmplarea face să se întîlnească fiinţe de origini diferite care ajung să se unească şi să aibă copii, în loc să-şi întărească tot mai mult coeziunea pe măsură ce devin compacte, produc sentimente dizolvante, ce nu dau naştere nici măcar unor resentimente rodnice, căci şi ele sînt superficiale. Pampa este un loc de împrăştiere. Singurătatea, cu toată împotrivirea voinţei, se dovedeşte mai puternică decît munca, fiind o stare constantă şi stabilă, iar munca, o stare nesigură, care nu se coordonează în profunzime cu elementul social, unanim, mistic. Casa se construieşte pentru a sluji de adăpost cît timp durează munca, dar apa şi vîntul sînt eterne. Şesul nu oferă materiale bune pentru construcţie, şi lumea care se îngrămădeşte în aşezări e stăpînită de gîndul de a face avere, cît mai repede cu putinţă. In loc să facă avere, face copii, iar copiii pleacă şi aşezarea rămîne mereu cu aceiaşi locuitori. Din toate semnele care completează formula vitală a fiecăruia, sînt identice şi se adună numai acelea egoiste şi ostile. In această privinţă, aşezările noastre sînt, psihologic vorbind, mici forturi. Forţa care, în micile forturi, s-a împotrivit uneltirilor din afară, acum, cînd nu mai există vechile primejdii, s-a întărit şi luptă împotriva centrului. Locuitorii nu doreau cîtuşi de puţin să eternizeze prezentul, să se întoarcă înapoi şi să ia totul de la început. Ei se găseau acolo deoarece căutările lor coincideau cu ale altora, şi intenţia lor era să rămînă pînă aveau să obţină răsplata. Dobîndirea cîtorva bunuri

i-a supus în cele din urmă, şi acum îi reţine aceeaşi căutare, care a devenit mai puternică decît propriile lor intenţii. Caută pentru a căuta; rămîn în proprietatea lor ca într-o capcană, în timp ce sufletele lor nemulţumite plutesc fantomatic printre lucruri şi fiinţe ; formează arhipelaguri vii, înconjurate de indiferenţă şi de ostilitate, stăpîni ai unei averi care îi izolează într-o crustă de teamă şi în invidie, ai unei case în care locuiesc ca oaspeţi, cu copii ce îşi urmează viaţa lor morală emancipată, copii ai singurătăţii. Sînt daţi la şcoală şi după aceea rămîn la Buenos Aires, ruşinîndu-se de părinţii şi de numele lor. Băştinaşul priveşte cu dezgust mîr- şăviile la care se dedă străinul pus pe căpătuială ; străinul nu concepe, nu acceptă ca şi băştinaşul să se îmbogăţească. S-ar simţi deposedat; fiindcă, deşi ignorant şi sărac, mai este încă un vlăstar al conchistadorilor şi al colonilor şi consideră că paşaportul său este biletul de liberă trecere spre triumf.

Aşezările acestea sînt pline de tristeţe, şi nu poate fi concepută aclimatizarea omului în condiţiile unui asemenea celibat spiritual. Am putea menţiona toate aşezările : toate sînt la fel; diferă numai ca nume şi ca număr de locuitori. Configuraţia lor este aceeaşi ; aceleaşi par a fi persoanele şi casele ; s-au aşezat la fel ca păsările după un zbor lung. In aceste case intri ca într-o închisoare cu ziduri groase ; din clipa în care s-a închis poarta, este imposibil să evadezi, dacă ai ceva înăuntru. Noii-veniţi iau locul celor bătrîni care mor sau pleacă ; se cunosc unii pe alţii din vedere sau după nume ; cunosc mult mai bine ce posedă şi ştiu cum au obţinut locul. Se primenesc mereu, ca şi cum totul ar începe din nou cu fiecare generaţie, şi nu există nimic din trecut care să poată fi transmis şi care să rămînă în picioare, să fie mai durabil decît trecătorul. Nici măcar amintirea.

Este tot atît de greu să desăvîrşeşti, în aceste aşezări de echipaje, o operă solidară, să uneşti

spiritele şi mîinile,

pe cît este de uşor să urăşti sau să distrugi. Comercianţii îşi pun în joc bogăţia pentru ca să-şi ruineze vecinul, şi falimentul unei case de comerţ, prăbuşirea bruscă a unui ţăran bogat aduce o rază de soare şi o adiere proaspătă în aceste suflete întunecate. Nu sînt mai răi decît ceilalţi oameni ; sînt aşa cum sînt. Nu vă aşteptaţi să întîlniţi un artist, un scriitor de talent, un visător de orice fel, un îndrăgostit de păsările, care să trăiască şi să moară acolo. Sufletele artiştilor naufragiază pînă la urmă, oferind spectacolul unei vieţi mizerabile. Toate aceste aşezări îşi au vecinii lor inutili, beţivii lor decăzuţi, care-şi arată organele genitale copiilor şi care înjură de te îngrozesc. Distruşi de alcool, prăbuşiţi lîngă un perete, îi auzi cum fredonează fals, printre bale, vreun cîntec şcolăresc. In acest stadiu au ajuns spiritele create de Dumnezeu pentru cîntec. Cîteodată, în sufletul unora se petrece o miraculoasă limpezire a spiritului ; atunci simt că se sufocă de atîa grosolană necuviinţă şi fug fără să se mai întoarcă, sărmane păsări lipsite de bucurii.

In aşezări stau mereu cu arma pregătită. Dezamăgirea şi dezgustul, resentimentul şi sărăcia apasă asupra sufletelor ; o nemulţumire difuză îi face să se baricadeze împotriva unor primejdii nevăzute, în aşteptarea unor agresiuni închipuite. Partidele politice incendiază spiritele, făcîn- du-i pe oameni să-şi arate colţii, asemeni fiarelor sălbatice ; lupta electorală este exerciţiul calistenic [I] al acestor suflete, care nu se sperie de nimic şi care discută pe un ton jovial despre asasinate şi sinucideri. Pitulaţi, adul- mecînd zvonurile răspîndite cu înverşunare, îşi fac o pradă din scandal şi-şi înfig colţii în el, deoarece aceasta constituie hrana lor zilnică. Politica are acolo un sens absolut şi vital.

I *Călistenie,* gimnastica necesară pentru dezvoltarea forţelor musculare şi împlinirea frumuseţii.

Rivalitatea constituie starea permanentă, normală ; desemnarea candidatului, numirea unui medic sau a unui comisar, împrejurările în care trebuie să se facă toate acestea nu sînt decît pretexte pentru ca bestia ascunsă sub înfăţişarea omenească să se dezlănţuie fără scrupule. Şi totuşi cruzimea şi ura aceasta atît de cumplită provin în fond, fără nici o îndoială, din înclinaţia spre simpatie şi dreptate, care întîlneşte stavile pe albiile pe unde ar vrea să-şi facă loc. Căci ura nu este altceva decît dragostea zădărnicită. Din cauza acestei alotropii, a lua apărarea cuiva înseamnă a descărca arma împotriva altcuiva, şi bucuria, aproape întotdeauna, se manifestă prin împuşcături în aer ; iau naştere societăţi de tot felul, centre atletice şi cercuri de cultură care ajung pînă la urmă simple comitete sau se dizolvă, deoarece rivalitatea este mai puternică decît dorinţa de solidaritate ; se înfiinţează ziare care ajung în serviciul discordiei, căci sînt roadele singurătăţii. Prost scrise, născute din invidie sau din ambiţie, nu ştiu să-şi întreţină cititorii cu articole şi informaţii, iar coloanele lor sînt încărcate cu o dinamită inutilă. Virulenţa lor denotă o totală lipsă de experienţă, limbajul lor exprimă o permanentă opoziţie. Să nu căutăm în aceste patru sau opt pagini infame altceva decît diatriba ; ele apără interesele localităţii, şi directorul lor trăieşte ca un condamnat la moarte. Nu ştie să apere decît atacînd, aşa cum nu pot exista partide politice decît ca adversare ale unui ideal. Bărbaţii care ajung în guvern folosesc aceste şarje de cavalerie pentru a-şi apăra propria persoană, nu idealurile, pe care nu le au, deoarece şi ei sînt fiii singurătăţii. Cînd sentinţa este executată şi directorul se prăbuşeşte ciuruit, deputatul naţional soseşte pentru a asista la înmormîntare şi rosteşte un discurs josnic, pentru ca rana să nu se cicatrizeze niciodată. Oamenii aşteaptă după aceea să vadă ce scriu ziarele de mare tiraj şi, puţin mai tîrziu, se aşterne uitarea. Deoarece mortul face parte dintr-o breaslă ; nu era un con-

ducător al presei, ci un ziarist oarecare ; era un membru izolat al unui corp avînd o unitate organică. Pentru toate aceste motive, sacrificiul său a fost, aşa cum a subliniat deputatul, „un tribut plătit cauzei civilizaţiei“. A căzut deci luptînd împotriva spectrului reprezentat de indigen, în micul fort al aşezării.

Animalul este mult mai resemnat în izolarea sa ; trăieşte în pielea lui şi nu are în sînge germenii simpatiei şi ai altruismului, care sînt în stare să-l pervertească. Se teme sau atacă fără a aştepta permanent agresiunea, fără a se gîndi timp îndelungat şi în taină la răzbunare. In epoca rutului se împreună, îşi apără puii, şi după aceea se întoarce la singurătatea lui.

Toate acestea constituie cîmpia ; depărtarea aşezărilor şi violentul lor amestec de pasiuni înseamnă victoria postumă a indigenului, deposedat de o forţă anarhică, etnic mai slabă decît el. Aşezările acestea noi sînt bastioane de vechi violenţe, care se infiltrează prin pereţii poroşi, de pămînt. Cînd această forţă, sălăşluind în limitele sale, se află în repaos, închide ochii şi îngaimă un răspuns vag şi timid. Trează însă, fără să se ridice, îşi descarcă, de acolo de jos, vicleana sa întrebare plină de intenţii răzbunătoare, care ajung pînă în străfundul sufletului.

NEÎNCREDERE

Locuitorii acestor aşezări pe care le cunosc foarte bine sînt naivi şi bănuitori. Nu au încredere în nimeni din ignoranţă, şi n-aş putea descrie resentimentul, fruct poate al singurătăţii ostile care-i înconjoară, existent în fizionomia şi în gesturile lor. Au o politeţe reţinută şi întrebuinţează formule de salut şi de rămas bun amintind un ceremonial care se folosea, fără îndoială, cu multe secole în urmă. Sînt fiinţe incomplete, lipsite de o struc-

tură psihologică precisă, avînd doar integritate şi unitate corporală. In sufletul lor găseşti zone sterpe, vegetaţii sălbatice. Chiar şi ceea ce ştiu este tot ignoranţă ; pînă şi bunăcuviinţa este o podoabă ieşită din uz. Nu trăiesc din plin viaţa, chiar dacă sînt inteligenţi ; şi nici nu profită de bogăţie, dacă sînt bogaţi. Le lipseşte o dezvoltare armonioasă, care să dea formelor mărimea şi soliditatea cuvenite. Au fost azvîrliţi în locul unde se găsesc acum pe vremea bunicilor, sau şi mai înainte, şi parcă păstrează o ciudă secretă care şi-a pierdut sinceritatea. Ne pîndesc căutînd un motiv ascuns de batjocură ; ne cercetează pînă ce găsesc punctul vulnerabil care să le redea conştiinţa unei plenitudini a fiinţei. Tot ceea ce ştim, ceea ce reprezentăm din punct de vedere moral, tot efortul cheltuit pentru a dobîndi acest puţin pe care îl putem arăta fără să ne ruşinăm nu înseamnă nimic pentru ei.

Le lipseşte, de fapt, ceea ce prisoseşte unei fiinţe complete, lucrul acela unic, soldul favorabil obţinut atunci cînd se compară ceea ce ar fi trebuit să fim cu ceea ce am ajuns în ciuda tuturor greutăţilor întîmpinate. Dar tot acest avantaj trece neobservat. Le lipseşte bunăstarea, confortul, generozitatea, indulgenţa, Interesul pentru faptele glorioase şi orizontul larg al comunităţilor umane armonios unite. S-au format fără a conjuga persoana lor la toate timpurile şi modurile verbelor a iubi şi a trăi. Cunosc o sumedenie de lucruri pe care oamenii de la oraş le-au uitat de mult; cred în ceea ce nimeni nu mai crede şi devin suspicioşi pentru aceleaşi motive care îi îndeamnă la dragoste. Fapt este că rămîn neînfricaţi, asemeni naturii, asemeni cîmpiei, asemeni animalului căruia îi poartă grija, asemeni aşezării însăşi.

Vor să petreacă şi nu ştiu cum ; vor să iubească şi devin groteşti, deoarece în gesturile cele mai gingaşe se întrezăreşte goliciunea sexului. Singurătatea i-a înşelat, învăţîndu-i să mintă. Confundă numele şi faptele, şi orice răspuns îi satisfăce ; citesc ziare şi reviste, sînt mai

mult sau mai puţin la curent cu ceea ce se întîmplă, însă le lipseşte sensul continuităţii ; înţelesul zvonurilor care ajung pînă la ei se amestecă în mintea lor, învălmăşind absurd ştirile cele mai disparate. Ştiu să vorbească şi să gîndească doar cuvinte. Din cauza aceasta, faptele întîmplate cu două-trei zile în urmă. se află pentru ei la distanţa care ne desparte pe noi de o pagină din Tuci- dide, pe care credem că o înţelegem, dar, de fapt, n-o înţelegem încă. Radioul le aduce sunete dezarticulate din gîtlejul oraşelor cosmopolite ; iar îmbrăcămintea pe care o poartă li se potriveşte ca rochia bunicii ; admiră tot ce este detestabil şi ignoră restul. Pentru ţărani se tipăresc pagini întregi în marile ziare, care sînt pline cu colaborări speciale ; pentru ei sînt încărcate cu praf de puşcă ştirile de la faptul divers, cuprinzînd o mulţime de detalii respingătoare ; cele mai tari, pentru ei se scriu, şi se declamă versuri de prost gust. In felul acesta, oraşul colaborează cu pampa ; distanţa imensă pe care o au de parcurs şi amploarea difuzării dau ideilor o mare putere de înrîurire a spiritelor. Scriitorul poate să nu ţină seamă de cititorii din provincie şi muzicianul poate să considere că nici nu există, dar cei de la cîmpie vin în taină, se aşază alături şi le cer să plătească tribut pămîntului. De-a lungul acestor distanţe de toate felurile, imaginile * se deformează şi identitatea limbii nu este suficientă pentru a crea un înţeles identic pentru cuvinte ; deşi dispunem de acest vehicul, rămînem tot izolaţi unii de alţii.

SĂRĂCII

Toată această circulaţie de monezi false care se bat pentru interiorul ţării înseamnă sărăcie spirituală. Sunetele armonioase ale muzicii, formele dătătoare de emoţie

ale artelor plastice, gîndirea senină şi adîncă nu valorează acolo decît atît cit valorează şiragurile de monezi false sau argintăria ieftină. Săracul visează vise de sărac. Singurătatea înseamnă sărăcie. Cu toate că posedă pămînt şi vite, locuitorii acestor aşezări sînt săraci ; cu toate că au gospodării, vite şi pămînt, sînt săraci. Bunurile acestea înseamnă sacrificiul integral al persoanei, o izolare într-un mediu dioptrie [I], a cărui înclinare deformează sentimente, idei, valori. Bogăţia lor nu este o cheie pentru a pătrunde în lume, ci o fortăreaţă pentru a se izola de ea. S-au retras în străfundul cîmpiei împreună cu prada lor, unde le este teamă şi se ascund. Averea adeasta, lipsită de strălucirea luxului, lipsită de prisos într-un sens artistic, fiind doar bogăţie, îi izolează de ceilalţi. Nu este un belşug care inspiră milă. Săracul de la oraş, pe scăunelul lui din piaţă, este incomparabil mai bogat decît omul de la cîmpie. Banii lui poartă semnul singurătăţii ; cînd pătrunde în oraşe şi vrea să se bucure de ei, este pîndit şi furat, deoarece e socotit nedemn de ceea ce posedă. Printr-o operaţie chirurgicală i se taie o bucată din bulgărele de aur pe care l-a strîns ; o ceartă îl deposedează de multe leghe de pămînt ; un prieten îi ia puţinul ce i-a mai rămas. Bogăţia lui nu are nimic comun cu sărăcia noastră, nici cu bogăţia celor cu adevărat bogaţi. Ar fi putut intra în lume, şi lumea s-ar fi aruncat la picioarele lui, îi este însă peste putinţă. In jurul lui se deschid fălci lacome şi batjocoritoare. Nu poate cheltui această avere, care este preţul vieţii lui, al femeii şi al copiilor. A devorat totul, şi tocmai de aceea lumea ameninţă să-l devoreze pe el, recuperînd în acest fel partea sustrasă. Mai există apoi, firește, cei cu adevărat săraci, săracii care nu posedă nimic, nici măcar

I *Dioptriei,* parte a opticii care se ocupă cu studiul fenomenelor de refracţie.

siguranţa sărăciei lor. Dar şi ei nutresc o vagă speranţă, deşi însoţită de nefericire şi de indiferenţă. Noi am azvîr- lit sărăcia în interiorul ţării, ca să nu urîţească străzile oraşelor şi ca să nu întrerupă, cu strigătul ei puternic, un vis de cinematografie.

Chiar şi sărăcia are ceva sigur atunci cînd ceea ce îi înconjoară pe sărac este puternic legat de sol şi constituie mizerabila solidaritate a aceluia care nu posedă nimic. In ţările cu veche tradiţie catolică, cerşetorul ascunde ceva din Dumnezeu ; aici, într-o vreme, umbla pe cal şi cerşea cu demnitatea celor aleşi, fără a descăleca şi fără a mulţumi.

Am putea spune că săracul oraşelor este cetăţeanul care consideră oraşul drept casă, iar ţăranul adăpostit în coliba sa este deşertul însuşi. Sărăcia izolată este dublă : rămîne închisă în interiorul ei şi e lipsită pînă şi de asistenţa socială dintr-un mediu organizat. Săracul acesta al cîmpiei este o fiinţă izolată, prin singurătatea sa, de tot ceea ce îi lipseşte ; ligamentele care îl unesc pe om de semenul său s-au rupt. La noi, săracul este un dezertor, un transfug care nu are dreptul la nimic şi de care ne ruşinăm. Este tatăl nostru, care a muncit cincizeci de ani fără să agonisească nimic şi de care ne e ruşine. Reamintiţi-vă de aceşti săraci care umblă cu traista pe umăr, ducîndu-şi în spate catrafusele şi tîrîndu-şi după ei familia, dintr-o localitate într-alta, pe şosele sau de-a lungul căii ferate. Umblă în căutare de lucru. Nu sînt vagabonzi, sînt muncitori. Nici măcar nu au sărăcia lor, deoarece sînt *peoni*[1] lipsiţi de pîine, flămînzi şi cu manile bătătorite. Nu cunosc nimic mai singuratic, mai trist decît aceşti pietoni ai pampei care străbat distanţe enorme, unul după altul, despărţiţi unul de altul, departe de noi. Iată-i adăpostindu-se la umbra rambleurilor şi abia atunci

[1] I Muncitori cu ziua.

observăm că în traistă îşi duc resturile caselor : ustensile de bucătărie, pături de dormit, farfurii. Dorm strînşi unii într-alţii, ca animalele, deoarece noaptea este din cale-afară de friguroasă pentru suflet şi pentru suferinţă ; dar în zorii zilei următoare unul din ei porneşte iar la drum, şi ceilalţi îl urmează după ce aproape nu-1 mai zăresc. Se pare că fiinţa lor este părăsită de divinitate.

La ţară sărăcia îşi pierde aspectul de lipsă de organizare socială şi pare o incapacitate a individului, o pedeapsă pentru un păcat ascuns. Societatea nu poate fi învinovăţită cu nimic, deoarece nu există ; fermierul, micul proprietar al unei moşii sau al unei livezi, ce legătură au ei cu săracul ? Ii oferă adăpost, dar distanţa care există între cel ce are şi cel ce nu are este atît de mare, incit nu se ştie care dintre ei ar trebui să reproşeze. celuilalt ceva, atunci cînd pleacă săracul. Nevoiaşul de la cîmpie are la noi mai multe asemănări cu animalul decît cu omul bogat. Animalul este săracul prin excelenţă, lipsit pe dinafară şi pe dinăuntru de tot ce e de prisos. Nu are nimic, nu cere nimic şi pentru a muri nu are nevoie de nimic. Mizeria sub cerul liber este un accident personal şi, prin urmare, o necunoscută, o ameninţare. Te ia prin surprindere şi, pe deasupra, asemenea bogăţiei, nu se observă că a fost produsă, sub presiunea mediului înconjurător, potrivit funcţionării unui organism care secretă asemenea deşeuri. Aceşti săraci ai cîmpiei, care se hrănesc cu ceai şi pîine neagră, procreează sărăcie, exală sărăcie. Cum atît aşezarea cit şi oamenii înstăriţi lucrează numai pentru ei, săracii rămîn de fiecare dată mai izolaţi şi se înmulţesc mereu ca număr. Atîta vreme cit aceşti oameni trăiau în singurătatea lor, formau un sistem aparte, împreună cu mediul înconjurător, fără trepte şi forme deosebite, şi aceasta fiindcă le lipsea legătura cu o stare socială mai bună. Distanţa îi menţinea rupţi de ceilalţi, şi erau total izolaţi, căci punctele de reper care ţineau legate

firele vieţii lor erau coliba, copa-

cui, fîntîna, clinele, calul şi familia. Insă îndată ce aşezarea, şi împreună cu ea, coliba, copacul, fîntîna, cîinele şi calul s-au contopit cu marele oraş îndepărtat, au început să facă parte dintr-un sistem mai mare ; tot ce-i înconjura s-a pus în mişcare, şi liniştea lor a căpătat o rigiditate cadaverică. Atunci cînd se măreşte distanţa şi se adînceşte deosebirea dintre îngusta lume locală şi întreaga lume imensă, singurătatea săracului creşte. Tot ceea ce slujeşte pentru a uni : telegraf, cale ferată, automobil, îl separă şi mai mult. Metropola începe să tîrască după ea toată cîmpia, plasîndu-1 pe sărac, cu fiecare zi, tot mai departe, spre graniţele lumii primitive.

III SINGURĂTATEA LUMII ŞI A OMULUI

LUMEA ŞI OMUL

Chiar şi mormintele şi cimitirele, care în Rio Negro, sau în valea Calchaqui, sau în Campana sînt vestigii ale unor oraşe preistorice, nu ne spun nimic, sînt un simplu obiect de curiozitate ori de studiu, pentru că indigenul este prin excelenţă omul fără istorie. Urme de oraşe şi de cimitire sînt legate de un anumit loc prin semne terestre şi nu de timp, prin semne vitale. Indigenul nu are trecut pentru că nu are viitor, el ocupă pur şi simplu spaţiul pe care îl umple corpul său, viu sau mort, şi, la fel cu animalul, chiar şi în societate, desfăşoară o viaţă ce nu depăşeşte limitele simţurilor. Indigenul se naşte şi moare în taină. Cimitirele acestea, puţinele urme de locuinţe ce ne-au rămas, oalele, uneltele, armele şi podoabele lor, care ca şi ei au purtat un nume, aparţin azi arheologiei, reprezentînd pur şi simplu un nume, intr-un mod intranzitiv şi formînd epilogul unei alte epoci, care acum nu ne mai interesează şi rămîne la marginea istoriei, ca şi speţa prosimionilor [I] care trăiesc departe de oameni.

Istoria înregistrează momentul cînd omul începe să producă şi să lucreze coordonat şi, cu atît mai mult,

I *Prosimion (lemurion),* mamifere primate asemănătoare maimuţelor, de talie mică ; se mai întîlnesc în Madagascar şi în India.

cînd producţia şi munca aceasta coordonată concordă cu stilul

de a produce şi de a munci specific omului în general. Istoria este, aşadar, tot ceea ce capătă viaţă independentă datorită muncii omului şi trăieşte atît de intens, incit ajunge să-l oblige să-şi dezvolte suprastructura socială. Existenţele laterale, care nu colaborează la această unitate de forme, aparţin etnografiei ; şi urmele lor de asemenea fac parte din natură. Le lipseşte puterea de evocare spontană, care, dezvăluindu-şi sensul intim, reînvie trecutul din interior. Cu atît mai puţin ne poate spune ceva fosila, care aparţine altei ordine a existenţei, încă şi mai îndepărtate, deşi tangenţial urmează aceeaşi direcţie. Fosila ne arată istoria şi vîrsta pămîntului chiar mai bine decît istoria speciei dispărute şi este, în calitatea sa de fosilă, o piesă anatomică care interesează mai puţin filogeneza speciei sale decît istoria naturală în sens larg. Este o piesă unică sau multiplă, iar pentru paleontologie nu are valoare decît ca exponat. Ea dezvăluie victoria forţelor atotputernice ale naturii asupra slabelor şi fragilelor forţe ale vieţii, al cărei sens este lupta împotriva naturii. A existat aici o fractură în favoarea pămîntului şi împotriva vertebratului. Animalul dispărut şi stingerea totală a speciei presupun o paranteză în domeniul definitiv al cosmosului inconştient, exact opus istoriei, care nu înseamnă numai succesiune şi schimbare, ci supravieţuirea, salvarea unui *quantum* etern în procesul transformării provocate de scurgerea vremii. Existenţa fosilei dovedeşte brutala victorie a pămîntului şi faptul că fiinţa ridicată temporar împotriva lui a fost învinsă. Acest fel de comportament a fost un episod trecător în lungdl monolog al materiei, care, întîmplător, a atins stadiul vieţii. Şi după cum mormanul de pietre ale edificiului în ruine stă mărturie pentru voinţa omului împotriva forţei orizontale a naturii, osul pietrificat arată întreaga greutate inertă care l-a tras la fund. Natura a învins toate rezistenţele ce se opuneau legilor sale, şi rămăşiţa zoologică nu este decît o stare, ceva mai puţin decît cadavru, este

pământ, cu

care se înrudeşte în calitatea sa de astru. Fosila este un corp astral.

In procesul de evoluţie au existat, între aceste fiinţe şi cele care trăiesc acum, spărturi profunde, rupturi izolate şi fără legături în lumea vie de astăzi. In osul de piatră este închisă singurătatea. Insă acele specii fosile care mai au încă cel puţin un reprezentant pătrund în istoria vieţii şi îl salvează pe strămoş de la o eventuală scufundare în istoria planetei. Indigenul face parte din istorie, deşi e legat foarte strîns de condiţia pur planetară şi geografică ; el reprezintă istoria bastarzilor sau istoria apocrifă. Cimitirul în care este îngropat constituie vestigii etnografice şi erudite ; îi revine de drept un loc în vitrina muzeului şi e socotit un capitol în biografia vertebratelor. Ruinele imperiilor aztec şi incaş, aflate în Guatemala şi Columbia, ne spun mai puţin decît cel mai neînsemnat cimitir de ţară şi mult mai puţin decît o ţesătură manuală de lină. Nu este vorba de o distanţă în timp ; este afinitatea destinului celor ce au trăit aici cu al nostru. Restul ţine tot de erudiţie şi de ştiinţă. Pentru noi nu poate aparţine istoriei nimic din tot ce s-a întîmplat în afara focarului experienţei trăite, nimic din ceea ce nu se găseşte pe direcţia *de unde* sau *spre ce* a traiectoriei noastre. Pe acest pămînt fără trecut uman, noi sîntem primii locuitori ai lumii.

Singurătatea peisajului implică o alta, din care, în parte, derivă, ţinînd seama că pînă şi pămîntul cel mai neroditor poate da impresia bogăţiei, dacă a fost în alte vremuri locuit. La ariditatea naturală se adaugă această ariditate pe care numai sufletul omului o simte, însă o simte foarte adînc, cînd sub picioarele lui există doar suportul fizic al lumii. Singurătatea care se cuibăreşte în suflet, asemeni unei tristeţi nemotivate, şi care răpeşte orice interes uman spectacolului încîntător oferit de o privelişte panoramică nu este altceva decît lipsa de istorie. In aceste regiuni, omului nu i s-a întîmplat nimic

deosebit şi profund, iar acesta nu simte, aşa cum îşi închipuie Spengler[1], că este împins înainte pe drumul marcat de urmele paşilor săi. Acolo omul e izolat, la fel ca pe cîmpul vizual al unui microscop sau al unui telescop. Ceea ce întreprinde este începutul sfîrşitului. Frank simţea sub picioarele sale, în Colorado, cum cele trei civilizaţii suprapuse, astăzi dispărute, îi năpădesc mintea ; şi Barrés [I] [II], de asemenea, înfăţişa această vecinătate neîntreruptă a civilizaţiilor asupra păşunilor din Santa Odilia ca „voinţa mută a morţilor săi". Străbătînd cîm- piile şi aşezările noastre cu nume inexpresive, ne simţim fiinţe fără trecut aflate în trecere pe aici, şi ne dezgustă pînă şi ostentaţia denumirilor găunoase şi neînsemnate. Şi astăzi numele .oamenilor cu vază şi al episoadelor istoriei, devenite nume de aşezări, conferă anumitor locuri impresia de noutate. In alte părţi, oamenii iau numele locurilor, adesea nume de oraşe, ajungînd pînă la cele mai neaşteptate forme şi rezonanţe ; aici, localităţile poartă nume de persoane sau, foarte frecvent, sînt anonime, au porecle în loc de nume.

Putem schimba aproape toate denumirile acestor localităţi, şi denumirile vor continua să fie la fel de potrivite sau de nepotrivite. Cînd le citeşti pe tăbliţele indicatoare sau în nomenclatoare, bagi de seamă că ele au fost puse fără nici o justificare lingvistică sau morală. Cum ar fi, bunăoară, numele unui luptător străin care s-a războit aici şi a fost tîrît de împrejurări cînd încoace, cînd încolo, dar a cărui amintire nu este pomenită nici măcar în manualele de istorie ; sau un nume de origine deosebită, purtat de un negustor ambulant care s-a îmbogăţit şi a obţinut o decoraţie din partea ţării sale ; sau altul

I *Oswald. Spengler* (1880—1936), istoric şi filozof german, reprezentant al „filozofiei vieţii", înfăţişînd istoria ca o succesiune de culturi independente unele de altele.

II *Maurice Barres* (1862—1923), romancier, eseist şi om politic francez.

care, fără îndoială, spune ceva în limba *guarani* sau în *quechua* sau în *teheulche,* însă nu ştim ce, şi nici nu ne interesează : nu este decît un cuvînt. Numele acestor localităţi au valoare de cifre diferenţiale şi nu se nasc din lăuntrul sau din adîncul vieţii înconjurătoare sau dmtr-o particularitate a terenului sau a localităţii care lc poartă.

Părinţii noştri au cunoscut persoanele indicate de tăbliţele de pe peroane şi de ghiduri : erau aceiaşi oameni ca şi azi, morţi înainte de a muri în realitate. Proprietarul terenurilor pe care se înjgheba o comună a oferit un hectar pentru piaţă, o mie de *varas* [I] pentru biserică, un teren de dimensiuni potrivite pentru cimitir, sau spaţiul dintre două semafoare pe linia de cale ferată ; aşa se căpăta nemurirea topografică pe un preţ de nimic. Localnicii însă ştiu foarte rar ce vor să însemane sau pe cine reprezintă cuvintele şi numele, şi nici măcar nu sînt curioşi să afle. De la o localitate la alta sînt vreo treizeci de kilometri şi, de multe ori, se vorbesc două limbi deosebite. Niciodată locuitorilor acestor ţinuturi nu le-a trecut prin minte că ar fi putut fi altfel; trăiesc retraşi, departe de viaţa, de operele şi de accidentele geografice care pot uni sau separa localităţile în cadrul aceleiaşi naţiuni sau a două naţiuni deosebite.

Purtîndu-şi numele ca pe o povară, localitatea rămîne aşadar anonimă, căci nu este altceva decît un conglomerat de case şi un grup de oameni aflaţi în trecere. Deprinşi să trăiască într-o permanentă tensiune, stăpîniţi de un anumit tip de pasiuni, în care predomină ura, seamănă cu acele rămăşiţe arheologice pe care le considerăm acum deviate de la drumul umanităţii, deşi sînt mai puţin autentici şi mai puţin ei înşişi. Dacă vreo catastrofă seismică i-ar îngropa, ar rămîne nişte piese etnografice în vastul osuar comun.

I *Vara,* măsură de lungime care variază după provincii (în Castilia are 0,835 m).

Şi numele se va adăuga ulterior.

SINGURĂTATEA STRĂVECHE

Teritoriul nostru este foarte vechi şi foarte nou; lumea primitivă, a singurătăţii, constituie teritoriul vechi ; cel foarte nou, al măreţiei şi al robiei, este cel actual. Lumea actuală poate fi delimitată de zona ploilor abundente sau zona cerealelor şi a crescătorilor de vite. De la graniţele acestei zone sfîrşeşte ceea ce aparţine albului şi cuceririi omului, şi intrăm în planeta neatinsă care e mormîntul indigenului. înăuntrul teritoriului nostru se găsesc, de asemenea, accidente orogenice [1] extreme, bunăoară Pună de Atacama, dintre cele mai vechi, şi Anzii, dintre cele mai noi.

Pună de Atacama şi grupul brazilidelor sînt precambrice, contemporane cu Scutul Canadian, cu Scutul Fino- scandinavic şi cu masivul siberian, la care, pe bună dreptate, se pot alătura culmile tetraedrului Lowthian Green. Acolo putem pipăi derma astrului nostru, cu misterele sale tectonice şi ecliptice în aşezarea masivelor şi în cutele versanţilor. Cu gondvanidele [I] [II] şi patagonidele atingem epoca paleozoieă, aproape în stil cambric-siluric pur. Vîntul şi apa au ros culmile, însă ochiul reconstituie linia frîntă a flancului şi desenează pe cer profilul timpurilor stelare ; inevitabil. In schimb, Anzii, care ajung pînă la cretaceic, au fost văzuţi în perioada formaţiei lor de către ochi ca ai noştri. Atunci s-au scufundat centrul şi nordul, pînă în Brazilia, şi s-o format solul pampei.

După cum între munte şi podişuri, care sînt domeniul indigenului, şi cîmpii, domeniul albului, există

I *Orogenie,* parte a geologiei care studiază procesele de formare a lanţurilor muntoase cutate.

II *Gondvanide* — platouri. *Gondvana,* numele unui continent ipotetic care reunise, în epoca primară, America meridională, Africa, Arabia, India, Australia, Madagascar şi Antarctica. Platou în India centrală.

inter-

vale de perioade lungi — întreaga Eră Terţiară, bunăoară — tot aşa între băştinaş şi alb se află India, Egiptul, China şi Europa.

Oceanul, care a acoperit aproape toată suprafaţa continentului, a lăsat urme în diferite locuri : dune mişcătoare de nisip, care invadează terenurile agricole, şi mari saline împrăştiate pe întregul teritoriu. Ceea ce mai aparţine încă oceanului îşi restringe din ce în ce mai mult suprafaţa. Peisajul capătă tonuri primitive şi de un lugubru biblic în locurile unde sarea se amestecă cu nisipul. Scaieţi, nopali şi numeroase exemplare ale florei de pe terenurile sărate îşi apără singurătatea de nişte duşmani imaginari, morţi cu multe secole în urmă. Vîrful ascuţit al ghimpelui evocă pielea de toval a uriaşei reptile dispărute de veacuri. In pustiurile acestea s-au înălţat oraşe biblice ; construite acolo unde păşunea biruise salpetru! : San Luis, Córdoba, La Rioja, Catamarca, San Juan, Mendoza, San Rafael, Santiago del Estero. Dar oraşele au rămas înconjurate de deşert, şi trebuie să munceşti din greu şi să irigi zi şi noapte pentru ca, din străfundul secolelor, deşertul să nu pătrundă din nou pe străzile lor şi, printr-un simplu fenomen de osmoză, să nu îngroape casele în nisip şi în sare.

Temelia, piedestalul îl formează muntele. Dedesubtul pampei se află muntele transformat în cîmpie : Chaco şi Misiones, care par că-şi cufundă rădăcinile pînă în mîlul Genezei, au bază stîncoasă. Din prăbuşirea vechilor nuclee continentale ale Braziliei — din nord pînă la Río Colorado — şi ale Patagoniei — de la Río Colorado spre sud
— anterioare devonianului, platforma de piatră scufundată ce constituie aproape totalitatea teritoriului argentinian a rămas sub apă în oligocen şi sub loess în cuaternar. Pe depresiunea din ţinutul Chaco, care a dat întinderea nesfîrşită a pampei pînă la podişurile patagonice, s-a sprijinit largul masiv Atacama, cu vîrful Puna, care sparge unitatea

geologică corticală. împreună cu Pampa

del Monte şi Patagonia, el este pămîntul primatelor. Atunci cînd albul a ocupat cîmpiile fertile, indigenul alungat s-a retras în interior, ajungînd pînă acolo şi întemeind aşezări. Dar după ce a fost izgonit şi de acolo, fără despăgubire s-a refugiat în vasta zonă neutră, în mijlocul unei lumi care nu cunoaşte viaţa. Aici se află frontiera dintre America şi Europa, la limita terenurilor sedimentare. In zona aceasta se găsesc fosilele cele mai vechi pe care le cunoaştem, zăcăminte de petrol, mine metalifere şi plante xerofile multimilenare. Acum, lumea indigenului şi rezervorul forţelor primitive sînt ca o răsuflare ce se răspîndeşte pe nesimţite prin oraşe, face să se prăbuşească zidurile şi să crească buruienile, pregă- tindu-şi înaintarea. Indigenul s-a izolat în ţinuturile acestea pentru a muri, căci pămîntul de aici înseamnă pentru el moarte.

A ŞAPTEA SINGURĂTATE

A contempla mapamondul e ca şi cum ai privi, în străfundurile fiinţei tale, schema istoriei omului. Priveşti scheletul pămîntului. Ceea ce se observă nu se poate explica, nu are nici o semnificaţie pentru gîndire şi sensibilitate, este adînc şi îndepărtat, vorbeşte cu glasul sîn- gelui. înţelegerea intuitivă a ţării noastre pe harta lumii desprinde mintea din contextul raţional care ne leagă de omenire în calitate de fiinţe gînditoare. Această desprindere produce groaza singurătăţii, niciodată resimţită într-o izolare voită sau în reprezentările imaginaţiei. Cine nu este adînc stăpînit de impresia organică şi cosmică de fatalitate cînd cercetează globul pămîntesc ca pe un astru, masele acestea solide ca pe suportul unei rase olimpice şi viaţa ca pe un fenomen momentan în existenţa unui

astru nu poate înţelege adevăratul sens al lumii şi al omului şi nu-şi poate explica cum lucrează forţele biologice pentru a determina regiunile în care viaţa va apărea sau va dispărea pentru totdeauna. Impresia aceasta glacială, care pătrunde prin ochi, organul de simţ al spaţiului, se accentuează la trecerea de la emisfera boreală la cea australă. A călători înseamnă a te afla mereu în locul ocupat de corp ; a ţine sfera în mină înseamnă a o privi cu ochii divinităţii. Emisfera boreală apare ca o suprafaţă omogenă de viaţă. Stepa rusă, deserturile Indiei şi Chinei par solzi de planetă înfipţi în ţesutul gînditor şi dureros. In rest, mai cu seamă pe ţărmurile Medite- ranei„ clocotind de viaţă, pe ţărmul cald al nord-estului şi în răsăritul Asiei există o viaţă intensă şi compactă. Cuprinzînd într-o circumferinţă cu o rază impresionantă o mare cantitate de pămînt, Europa, Asia, Africa şi trei pătrimi din America, insula Dumet este centrul său geometric. Cei dintîi oameni, şi cei mai valoroşi, au apărut foarte aproape, pe malurile canalului Mînecii. Invîrtind sfera, avem o emisferă cu nouă părţi apă şi numai una singură de uscat, cuprinzînd Australia, Noua Zeelandă, Noua Guinee, arhipelagul Sondelor, şi cealaltă emisferă, cuprinzînd a patra parte din America, cu Argentina şi Chile în totalitatea lor. Centrul său geometric rămîne foarte aproape de insulele Warekauri, în mijlocul Pacificului. Această emisferă de apă este cea mai veche a planetei, lumea silurică. Europa este polul uman ; există nouăsprezece probabilităţi pro şi una contra în dovedirea faptului că fiecărui punct de uscat al planetei îi corespunde un punct de apă la antipod. Pe de altă parte, tropicul Capricornului închide un ciclu morfologic ; în fîşia sa zac depozitele cele mai bogate de fosile, şi tot aici mai trăiesc încă unele exemplare din specii mai vechi chiar decît fosilele. Patagonia, care pînă la eocen a format un singur teritoriu cu pămîntul polar, coincide geo-

logic cu sudul Africii, cu insula Tasmania şi cu Noua

Zeelandă. De asemenea, sare în ochi o surprinzătoare identitate de forme structurale. Prin reliefurile gondvanide, lanţurile de munţi ale pampei se identifică cu cele ale Asiei britanice [1] şi ale capidelor din Africa de Sud ; există o corelaţie strînsă şi între structurile osoase ale fiinţelor care au populat tropicul. Forţe analoge s-au exercitat asupra uscatului şi asupra fiinţelor din emisfera de apă. Sint încă palpabile urmele muncii neptunice ; surpăturile şi cicatricele se pot pipăi. Lupta dintre om şi mediul înconjurător este mai grea aici decît în emisfera uscată, lucru pe care-1 simţim în adîncul sufletului nostru.

Patagonia, pînă la Rio Negro în special, precum şi toată cîmpia pe care o cunoaştem cu numele indigen de Pampa constituie tot un fund de ocean, pustiu şi amar. Zona aceasta este un promontoriu care se scufundă pierind din Ţara de Foc şi care foarte posibil a fost legat de masivul antarctic. Mai tîrziu, cînd apele care acoperiseră aproape întreg teritoriul s-au retras, în zonele ofeloter- mice s-au adunat nenumărate specii zoologice, de mult dispărute în alte părţi ale lumii. Climatul s-a schimbat, şi atunci au fost nevoite să emigreze, prin Arquelenis, dacă a existat, sau să meargă pînă la ecliptică [I II], încă nefixată. Alte specii, cetaceele şi pinipedele, au supravieţuit, aco- modîndu-şi organismul forţelor oceanice care încă predomină : laba li se transformă în aripioară.

Gîndindu-te la ţinuturile Atlanticului şi ale Pacificului, nu poţi contempla mapamondul fără să nu simţi fiori ancestrali de-a lungul şirei spinării, în care epocile geologice au lăsat întipărite peripeţiile chipului uman. Privirea înţelege mai bine decît inteligenţa că această parte a lumii, deasupra căreia străluceşte

I Această carte a fost scrisă în 1933, cînd o mare parte a Asiei se afla sub dominaţia colonială engleză ; de aici denumirea de *Asia britanică.*

II *Ecliptică,* orbita aparentă a Soarelui, parcursă în timp de un an.

cerul cel mai

bogat în stele şi în nebuloase, se găseşte la hotarele planetei. In Urhuaia trăiesc oameni aflaţi la extremul sudic al globului ; este un loc uitat de lume ; cerul este punctul cel mai apropiat.

DOMENIILE APEI

Patagonia, de la Atlantic şi pînă la Cordilieri, se caţără ea însăşi pe terenuri care formează „pampele aride“, cu văi a căror adîncime ajunge pînă la o mie de picioare. Pămînturile acestea s-au format cu intermitenţe în eocen, masele de apă care se retrăgeau din adîncurile situate în părţile apusene se izbeau de cele pe care oceanul le împingea spre înălţimi. Formarea terenului din Santa Cruz începe cu aceste straturi udate alternativ, cînd de apa mării, cînd de cea a ploii. Rămîn doar cîteva lacuri sălcii, reminiscenţe geologice ale unei lungi perioade oceanice, care păstrează tonica fundamentală pentru jumătatea australă şi occidentală a Republicii. Accidentele acestea, care în topografia specială a sudului fac ca apele să ducă mereu aceeaşi luptă, păstrează, în acelaşi timp, în cîmpie, vestigii ale convulsiei care, ceva mai departe, a dat naştere munţilor Anzi, ieşiţi tot din fundul oceanului. Urme ale acestei tentative frustrate de răzvrătire sînt malurile înalte, terenurile accidentale şi grindul. Este poziţia în care Patagonia a fost surprinsă în clipa înfrîngerii. Subzistă ca cicatrice şi apofize la suprafaţa pielei din acea epocă îndepărtată care pare actuală. In adîncul defileelor zac albiile fluviilor vechi, care au încetat să mai curgă de mii de ani, mult înainte ca omul peşterilor să-şi fi găsit adăpost în faţa vînturilor reci sub carapacele gliptodonţilor. Mergînd în sus pe albia acestor fluvii dispărute, atingi podişurile centrale

ale Patagoniei, nesfîrşite şi sterile. Litoralul, cu fîşii mari de plajă, care despart oceanul, aflat în aşteptarea unui moment potrivit pentru represalii, de malurile înalte care l-au învins, este, ca şi ocnele din Pampa del Monte, format din nisip şi din salpetru.

In aceste locuri, viaţa impune un sacrificiu pe care individul nu poate să-l realizeze decît în acte de supremă renunţare, pe care însă specia, pînă la urmă, le refuză. Pămîntul acesta aparţine oceanului, nu omului.

Pe podişurile acestea nu există păsări, nici animale mari şi nici arbori. Fiinţele care le-au populat odinioară au fost înghiţite, contopite cu pămîntul în care zac. Fosilele arată că de sute de secole condiţiile prielnice vieţii cuaternare au dispărut o dată cu ele şi că aceste condiţii au dat înapoi, reintrînd în era Cenozoică. Peisajul care astăzi este aproximativ cel din eocen sau din cretaceicul superior, îşi conservă fauna.

Au existat, de asemenea, păsări, însă păsări enorme, cu cranii mai voluminoase decît cel al calului[I]. Ele au dispărut o dată cu emigrarea lui *homo pampaeus.* Astăzi, prin aceste văzduhuri înnourate, străbătute de nevăzute cuţite care rănesc carnea crestînd-o cu tăişul frigului, nu zboară păsări, şi lipsa totală de zgomote acoperă timpanele cu o peliculă de surzenie şi cu senzaţia de apăsare a unui clopot cu aer

I „Păsări alergătoare şi de pradă, care-şi măsurau forţele cu cele mai mari mamifere ale epocii“ (Ameghino) ; nişte coloşi : Brontornis, Eucallornis, Liornis şi Phororhacos, ale căror nume evocă monştrii mitologici. Păsări cu aripi lipsite de pene, groase şi scurte, servind ca ampenaje la alergat şi nefolositoare pentru zbor. Erau la fel cu ceilalţi monştri ai pampei : megateri, milodonţi, toxodonţi şi puternicii gliptodonţi, contemporani cu *homo sapiens,* cu *homo ates,* care poate l-au urmat ca giganţi domestici în exodul său spre nord, de-a curmezişul pădurilor, şi spre est, de-a curmezişul ipoteticului Arquelenis. Erau păsări asemănătoare mamiferelor, cu mandibule puternice, ascuţite spre extremităţi şi îndoite în sus, avînd un cioc solid şi triunghiular, curbat în jos ca un formidabil cîrlig de atac (n.a.).

comprimat.

FORŢELE SINGURĂTĂŢII

1. Asupra acestei lumi a eocenului a suflat un vînt ce părea că vine din străfundul erelor geologice. Un vînt persistent, puternic, încărcat cu ozon cosmic, cu oxigen chimic pur, în rafale semănînd cu nişte gulfstreamuri atmosferice. Astăzi nimeni nu-i poate ţine piept, şi probabil că el a împins în direcţia în care bate emigraţia mamiferelor placentare. Este un vînt tăios, glacial, care toceşte munţii, particulă cu particulă, frecîndu-i şi pilin- du-i ca în perioadele de început; împinge avalanşe de praf fin în vîrtejuri şi în nori care te orbesc, ridicîn- du-te de la pămînt cu puteri levitaţionale. Torentul acesta de aer este maşinăria eolică în toată puterea sa primitivă, în plină acţiune de eroziune, fabricînd terenuri cuaternare şi ascuţind arbuştii pînă îi face să semene cu o jurubiţă de sîrmă ghimpată. Vîntul se află încă în perioada muncii mecanice a jurasicului şi de aceea dă acestei părţi a continentului o fizionomie a primelor epoci, înfrîngînd înaintarea timpului. Vîntul numit pampero nu este altceva decît un braţ aerian. Nu-i îngăduie omului să trăiască, iar dacă acesta se înverşunează să-i ţină piept, pînă la urmă înnebuneşte. Străpunge craniul şi-ţi insuflă nevoia fugii, o nevroză a singurătăţii, o panică care te împinge la fugă fără oprire sau la sinucidere. Mersul căruţelor şi al camioanelor nu este posibil : vîntul şterge urmele vehiculelor care au trecut pe acolo şi lasă din nou pămîntul neted ca podul palmei, fără amprentele anvelopelor şi ale potcoavelor.

Vînturile acestea suflă dinspre vest şi sud-vest cu atîta violenţă, încît distrug orice cultură ; nu există rădăcină în stare să reţină un arbore, şi de aceea nu există nici arbori. Turme întregi de animale mor. Doar

oaia rezistă. S-ar zice că vîntul este corpul sensibil al singurătăţii : dens, la fel cu acela din cercul al doilea al

Infernului dantesc pentru ca îndrăgostiţii să nu se poată întîlni şi nici auzi, sau ca acela ce separă flăcările cadavrelor lui Eteocle şi Polinice, după o veche legendă pe care nici Eschil n-o cunoscuse. E vîntul sterp ca şi marea, vîntul mării, e marea transformată în vînt.

Animalele îi presimt apropierea ; înalţă capul şi sînt cuprinse de nelinişte. Cu mici întreruperi, vînturile acestea încep primăvara şi se prelungesc mult pînă după sfîrşitul verii. Aleargă cu o viteză ce atinge nouăzeci de kilometri, străbat Patagonia pe toată întinderea ei şi pătrund în Atlantic, venind din fundul Pacificului.

2. Direcţia aceasta e urmată şi de ape. Fluviile se varsă în Atlantic, la fel cu vînturile. Este drumul urmat de forţele întunericului pornite din centru şi din sud : de la Cordilieră spre ocean. Nu există cursuri de apă cu debit mare ; adevăratul centru hidrografic se sfîrşeşte în ramificaţii înghiţite de pămîntul însetat, care continuă să fie o albie de mare, avidă de apă. Nu plouă aproape niciodată, şi setea este un alt duşman invizibil. Regiunea aceasta nu are apă dulce şi fructe zemoase, ci apă sălcie, nepotabilă ; apă chimică şi hidraulică ; sau petrol. Puţurile nu se sapă aici pentru aflarea apei potabile, ci a curentului precambric din adîncuri. Cu toate acestea, setea l-a descoperit. Nu omul perforează, ci sonda electrică cu mii de cai putere. Capitaluri fabuloase mînuiesc aceste tîrnăcoape de sute de metri de oţel. Forţa motrice a lumii maşinilor, în cantităţi inteligibile numai în cifre, sapă puţurile arteziene de petrol, care constituie apa acestui peisaj.

Fertilitatea acestei lumi primitive este mineralul; ingineria şi societatea anonimă sînt forţele mondiale care îl utilizează, nu omul. Omul este o simplă unealtă ce se deteriorează în munca aceasta, în care sînt

asociate capitalul şi subsolul.

3. Surprinde faptul că omul se aventurează pînă în ţinuturile acestea, care sînt ale primului didelf[1], şi că vine aici în căutare de bogăţii. E o încercare de rezistenţă pentru corp şi pentru minte în faţa vitregiei climatice şi a luptei deosebit de aspre pentru existenţă. De obicei, este un individ care porneşte singur, fără dragoste, fără scrupule. Se duce să înceapă lupta pe viaţă şi pe moarte împotriva acestei naturi neîndurătoare. Dar omul vrea să-şi încerce norocul punîndu-şi ca rămăşag viaţa. Dacă dă greş, se întoarce, distrus, dar hotărît, să învingă la oraş cu forţele care-i mai rămîn.

Alteori omul este doborît crunt şi rămîne acolo, vege- tind, împreună cu turmele de oi străine, într-o viaţă de păstor de reni. In sufletul lui se trezesc pofte ascunse şi vechi, aşa cum din puţul de petrol ţîşneşte o viaţă ascunsă şi veche. Rămîne redus la formele mărunte ale existenţei, aceleaşi de-a lungul a mii de secole. Simte urlînd în trupul său o ardoare sexuală care-1 împinge la toate dezordinile imaginabile. Există şi femei minate în aceste locuri tot de febra de a face avere, femei care cer pentru corpul lor preţul unor fructe. Urîte sau frumoase, tinere sau bătrîne, au aceeaşi valoare în acest comerţ deznădăjduit al plăcerii care este femeia. Bărbatul nu le pretinde să fie altceva decît femei. Instinctul de a dăinui, de a nu fi răpus de la rădăcină se manifestă în dorinţa lacomă de perpetuare a speciei. îmboldit de singurătate, se dedă unei desfătări fără frîu ; teama morţii totale şi anonime îl împinge la acest act simbolic al vieţii. Frenezia sexuală este febra cîmpiilor aride şi friguroase. O altă febră a acestui climat este alcoolismul, balsam împotriva singurătăţii. Alcoolul constituie un mod de a evada din singurătate, de a face un salt în lume, aşa cum pofta sexuală este modul de a pătrunde în ea, de a o poseda, de a rămîne în ea. Omul acesta, care, pe de o parte, cu

I *Didelfe,* ordin de mamifere din care face parte cangurul.

toate forţele sale de animal doreşte să procreeze, pe de altă parte, cu toate forţele sale omeneşti doreşte să moară. Prin ambele beţii el se sustrage unei realităţi care încearcă să-l distrugă şi o apucă disperat pe drumul viitorului şi al vieţii.

Populaţii întregi trăiesc în - starea somnambulică a amorului liber şi a beţiei. Acestea sînt pustiirile singurătăţii. Mineri sau păstori, oamenii aceştia constituie o primejdie permanentă ; cînd se răscoală, pentru că n-au ce mînca, sau pur şi simplu pentru că se adună într-un număr suficient spre a se răscula, pornesc la asalt împotriva localităţilor şi a turmelor ca nişte ocnaşi evadaţi. Atunci sînt omorîţi prin împuşcare. Dacă e nevoie, se întrebuinţează împotriva lor forţa armată. Trăiesc şi mor ca lupii.

4. Seceta continuă dă acestei regiuni caracteristicile zonelor de deşert, înfăţişare de vechi astru. Plouă numai iarna, în averse de scurtă durată. Atunci albiile se umflă şi fluviile aleargă încolăcindu-se ca şerpii peste pămîntul permeabil, care le absoarbe. Astfel pier înghiţite de pămînt îndată după pornirea lor în goană aprigă. în colaborare cu pămîntul însetat de apă, vîntul din vest grăbeşte evaporarea ; şi din fluviu nu rămîne decît un vis. Intervalul geologic care vine de la terţiarul inferior spre cel superior a semănat solul cu bolovani rostogoliţi. De la miocen, torente impetuoase, coborînd din Cordilieră, au presărat aceste bucăţi de munte, cărora după aceea apele dulci le-au desăvîrşit împrăştierea. Aceşti bolovani, desprinşi din Cordilieră distrusă şi risipiţi pe un teren mai vechi decît ea, alcătuiesc spectacolul cel mai caracteristic al cîmpiei patagoneze, începînd de la strîmtoarea Magelan pînă la Rio Negro. Pe acest teren pietros cresc plante rezistente, pline de spini. Este stepa argentiniană, asemănătoare cu Siberia şi din care nu lipseşte nici fiinţa umană care pătimeşte din pricina vitregiei naturii. Flora

aceasta nocivă se extinde, rară şi veninoasă, începînd de la precordilieră pînă la Neuquen. Apoi pătrunde prin Pampa del Monte şi ajunge pînă la lanţul de munţi ai pampei, această bucată de planetă mai veche decît Anzii. E alcătuită din plantele care cresc pe dunele de nisip şi pe terenurile silitrice ; pitice, fără fructe şi fără floare, lipite de pămînt, avînd culoarea reptilelor. Cu frunzele lipite şi mici, par arahnide şi crustacee de metal, amintind de vegetaţia din cercul sinucigaşilor[I]. In spatele acestor tufe se ascundeau sufletele pline de groază, care erau găsite şi sfîşiate de căţelele negre. Deseori, între aceste tufe omul îşi dă sfîrşitul, încolţit de boli groaznice, singur, ca un cîine care-şi muşcă propriul ficat sau peritoneul.

Unii arbuşti ajung pînă la patru metri înălţime ; dar sînt aceleaşi plante uscate, cu ghimpi, cu spini, cu tulpină diformă şi lemnoasă. Lemne combustibile care se evaporă la foc, la fel ca fluviile în aer ; „tufe negre“, zbîrlite, veninoase, cu tulpini abia ramificate şi care se termină printr-o lanţetă ; plantele *stipa, jestuca, poa, sampa, neneo,* care seamănă cu un arici de mare. Frunze cilindrice şi ascuţite ca nişte ghinuri [II], ca nişte instrumente de chirurgie, cresc printre pietre, pe spaţii nesfîrşite. Numai în văi, unde apa se adună şi formează mîluri umede, sau in defileuri, fosile ale vechilor torente, vegetaţia se strînge într-o solidaritate de turmă abandonată şi-şi îndreaptă o privire plină de blîndeţe către cer. Sînt oazele spre care aleargă animalele şi oamenii, în căutarea unei bucăţi de sol cuaternar şi a unui adăpost împotriva frigului şi a vîntului, oaze care au mai mult de o sută de milioane de ani vechime.

I Se referă la *Infernul* lui Dante.

II *Ghin,* cuţit cu lama curbată în formă de unghie, folosit pentru cioplit în lemn.

Tot acest domeniu al naturii, incinta în care pămîntul îşi păstrează intact regatul său anorganic, flora şi fauna, delimitează hotarele în care a fost azvîrlit fiul cîmpiei şi unde se va stinge. Restul, pămîntul neted, pampa centrală şi cea învecinată cu coasta, formează Argentina, pămîntul Europei, pămîntul albului. Insă între această pampă fertilă, nouă, şi acea lume obscură, veche, se găseşte fiul albului şi al indigenei, care trebuie să opteze şi întîrzie de sute de ani să ia o hotărîre, lăsînd astfel totul în suspensie pînă în ziua de astăzi.

FORŢE PRIMITIVE

I Forţele telurice
II Forţele mecanice III Forţele psihice

I FORŢELE TELURICE

TIPARELE PĂMÎNTULUI

Cu cit omul pampei a jinduit spre mai bine, cu atît a fost mai subjugat şi mai închis într-un cerc de sîrmă ghimpată. Ambiţia îl ţinea legat de mîini şi de picioare, deoarece n-o concepea ca pe un copil, ci era o excrescenţă a propriei sale persoane. Omul pampei are o concepţie îngustă despre lume şi rămîne închis în limitele acestei concepţii, în colivia orizontului său. I se pare că domină un sector din realitate, asupra căruia îşi exercită, din întîmplare, stăpînirea, dar de fapt este transformat într-un simplu instrument al acestei realităţi din care nu are nici o ieşire, deoarece nu e nici măcar norocos.

Luptînd împotriva mediului său, variabil şi mişcător, care are forma perfectă a informului, dobîndeşte condiţii de instabilitate, de nesiguranţă, pe care, prin reflex, le transmite astăzi mediului excesiv de plastic care-1 înconjoară. Ceea ce îl înconjoară îl exprimă ca individ în mod firesc, fără îndoială, căci lucrurile pe care le-a făcut au păstrat amprenta mîinilor sale ; iar el, fiind exponentul a tot ceea ce îl înconjoară, a dobîndit, aşa cum am mai spus, forma perfectă a informului. Acestui lucru îi putem spune cerc de sîrmă ghimpată.

Tot ce se petrece este o reluare, după multe secole,

a ceea ce a avut loc de mii de ori ; lumea şi omul au ştiut să-şi frămînte aluatul fără să aibă nevoie de drojdie.

Lumea primitivă îşi impunea formele omului primitiv ; în acelaşi timp, această lume se schimba cu mare uşurinţă sub modelarea degetelor lui. Mai mult, carnea trupului său era ca lutul moale. Ii erau de ajuns mîinile. Mai tîrziu a făurit unelte complexe. Aici nu există nimic care să corespundă schemei unei maşini, exceptînd poate numai forţele anonime care o oxidează. *Gaucho,* de exemplu, nu este o fiinţă în curs de formare, ci tipul finit al unei naturi care posedă, în mare, aceleaşi forme. Nu este un embrion pentru un viitor posibil, ci o fiinţă deplin închegată. In lumea noastră, fără structuri mecanizate, sufletul, fiind elementul cel mai slab şi mai maleabil, a cedat mai uşor. Meşteşugarul, crescînd animale, s-a transformat în păstor. A trăit împreună cu ele, ducîn- du-le la păscut, tunzîndu-le, jupuindu-le, mîncîndu-le, vînzîndule, ca şi cum ar fi învăţat să le înţeleagă. Atunci cînd l-a văzut Azara, juca şi bea ; acum face negoţ şi umblă fălos, ceea ce este acelaşi lucru, pentru că, în timp ce vacile şi oile pasc, el îşi omoară timpul tot cu jocurile de noroc şi băutura. Mai tîrziu s-a transformat într-o fiinţă cu voinţă slabă, legată exclusiv de turmele de vite, şi blîndeţea, atunci cînd reuşeşte să şi-o păstreze, capătă înfăţişarea unei virtuţi ierbivore. Nu face altceva, nu ştie altceva. Dar animalul rapace nu se poate supune ierbivorului şi din blîndeţea rumegătorului îşi extrage numai vigoarea.

Creşterea vitelor, care a constituit baza marilor noastre bogăţii, a fost pricina războaielor noastre civile, scheletul naţiunii şi motivul de scandal al guvernelor. Am trăit sub semnul pielii de vită.

Există un mod de a face comerţ, de a încheia contracte, de a se înrudi, un fel de a fi melancolic, de a iubi, de a dansa şi de a privi lucrurile, şi acest mod, acest fel are stilul materiei vii sau moarte. Intre guvern şi conducerea unei ferme, între funcţionar şi vătaf, între oraşe şi fabricile de carne congelată există asemănări izbitoare. Toate s-au format în acelaşi timp,

fiecare specie trecînd

prin stadiul de nebuloasă, pînă la constituirea unor constelaţii delimitate în aceeaşi figură de zodiac : Taurul. In timp ce părinţii noştri peregrini credeau că dau formă acestei lumi, care avea încă pe atunci o formă, implicînd şi informul, care era maselota acestei forme, această lume îi modela după chipul şi asemănarea ei. Pentru acest proces de formare a unui temperament, a unui personaj, a unui capitol de istorie, a unei superiorităţi de castă, totul condensîndu-se dintr-o Cale Lactee agrozootehnică, cel mai bun exemplu ni-1 oferă capitularea provinciei Buenos Aires faţă de Santa Fe. Nici Dorrego, nici López, nici Rodríguez [J], şi nici Rosas nu se gîndeau că asistă la un act simbolic, înfăptuit pe meridianul epocii de piele. Capitularea, după cum se ştie, s-a încheiat prin plata a 25.000 de vaci, pe care Rosas se obligă să le livreze, şi această cifră a fost întrecută, printr-un gest de dărnicie, cu 5.146 de capete, dictatorul rămînînd în felul acesta învingător pentru treizeci de ani. In clauzele capitulării, vitele figurau ca o indemnizaţie pentru pagubele pricinuite provinciei Santa Fe [2] ; de fapt, era o pradă de război şi o lovitură măiastră. La prăbuşirea morală a lui López, care acceptă darul otrăvit, Rosas, mult mai abil, organizează, în onoarea lui, în oraşul Los Cerrillos, o petrecere cu verighete şi cu dansuri tipice gaucheşti. în toate acestea sînt amestecate politica, economia, arta, America, preistoria şi diplomaţia ; altfel n-ar putea constitui un fapt simbolic. Pentru plata indemnizaţiei stipulate, Rosas a

[1] *Rodríguez Martín* (1778—1844), general argentinian. Guvernator al provinciei Buenos Aires (1820—1824). A murit la Montevideo, prigonit de Rosas.

- Provincia Santa Fe lupta pentru autonomia provincială şi s-a ridicat împotriva autorităţii provinciei Buenos Aires. Acelaşi lucru s-a întîmplat şi cu provinciile Córdoba şi San Juan. Din această luptă internă iese învingătoare teza autonomiei, iar Buenos Aires este obligat să se supună. în perioada aceasta, la Buenos Aires se afla la conducere Rosas care, pentru a împăca lucrurile, oferă în dar provinciei Santa Fe un număr de vite. Această înţelegere amicală a rămas în istorie sub denumirea de Pactul vacilor.

trebuit să recurgă la subscripţia altor moşieri, deoarece cirezile sale, mult mai norocoase, au fost prădate de indigeni şi decimate de secetă. I-a obligat în consecinţă pe ceilalţi, ca la un act de onoare, slujindu-se de manevre politice, de acord cu concepţia expusă în al său *Manual al fermierului,* adevărat cod al lui Hammurabi[1] şi tablă de legi pentru noi. Contribuţia aceasta era de altfel foarte obişnuită, şi partea interesantă a constat în strategia prin care acest mare bărbat al pampei a reuşit să dea informului o formă finită. Asemănător cu acest episod au fost toate celelalte, deşi conduse cu mai puţină măiestrie şi fără să aibă sensul simbolic pe care l-a dobîndit Pactul Vacilor.

S-au purtat lupte cu ajutorul lor, împotriva lor şi pentru ele ; despăgubirile materiale şi pagubele morale sînt plătite în această monedă ; în balanţă rămîn doar cîţiva morţi de o parte şi de alta. Forţele care intră în joc sînt, totuşi, eterne ; vin de mai departe decît protagoniştii dramei şi continuă să tîrască totul în vîrtejul lor. Peste oameni şi instituţii suflă o adiere bucolică dinspre cîm- piile populate ; dar, totodată, îi pătrunde un frig milenar, care se ridică din mormîntul indigenului. Viaţa civică se plăsmuieşte cu substanţa vie a pampei; oameni, lucruri şi fapte pot fi reprezentate în forma alegorică a bestiare- lor medievale ; statul îşi face o cuirasă de piele groasă şi crudă, la fel cum se proceda altădată cu păcătoşii, care erau băgaţi într-un burduf şi expuşi după aceea la soare ; miros de sînge proaspăt şi de îndepărtate cîmpuri de lucernă impregnează politica, finanţele, armata slujbaşilor, învăţămîntul, literatura şi relaţiile dintre oameni. La fel ca Aiax [I II] cu grumazul de bou, instituţiile, societăţile,

---

I Rege al Babiloniei (1730—1685 î.e.n.), adevăratul fondator al imperiului babilonian.

II Erou grec legendar care participă la războiul Troiei. Disputîndu-şi cu Ulise armele lui Achile (după moartea acestuia), este învins. Cuprins de furie se năpusteşte asupra unei cirezi de vite pe care le ucide luîndu-le drept duşmani.

centrele urbane, cluburile, toate îşi trag forţa din pampă, din pustiu şi din neîncrederea ierbivorului.

Pentru susţinerea armatelor, cîmpia contribuie cu fermele sale, şi sîrma ghimpată a fost prima lecţie de drept pe care a primit-o vînătorul de vite. Hergheliile de cai şi ţarcurile de vite aprovizionau armata cu toate cele necesare ; industria tăbăcăriei, manufacturile de sărat carnea şi curelăriile — situîndu-se printre cele mai bune din lume — au prosperat în umbra războaielor civile, ca în cele mai bune timpuri ale Romei. Proprietarii de moşii, pentru a căror apărare împotriva indigenului şi eventualilor rivali s-au înfiinţat corpuri regulate de miliţie, contribuie în natură la susţinerea lor ; cu ele se făceau după aceea războaie pentru confiscarea altor ferme[1]. Lipsite de ornamentul lor filozofico-istoric, războaiele civile nu sînt decît furturi de cai şi de vite organizate atît cît îngăduia gradul de indisciplină al armatelor. Aici au ajuns trupele lui Lavalle, ale lui Rosas şi ale expediţionarilor lui Alsina [2] şi Roca [3], care au cucerit teritorii mai ales pentru creşterea vitelor. In sfîrşit, pentru înfiinţarea Facultăţii de litere şi filozofie a fost nevoie mai întîi de crearea Facultăţii de agronomie şi de medicină veterinară, fără de care cea dinţii ar fi fost considerată o entelehie /*.

[1] „Vacile, ameninţate de indigeni, aveau nevoie de prezenţa unei armate. După aceea, fiecare crescător de vite dădea o parte din vacile pe care le poseda pentru ca în felul acesta să poată păstra restul", „...ceea ce numim apărarea vacilor de către ele însele" (Sarmiento). Se poate spune, însă, cu aceeaşi îndreptăţire, că dacă vacile susţineau armatele pentru ca să poată lupta pentru cele din tabăra adversă, ele se atacau unele pe altele. Este o con- traprobă. In zilele noastre se formează brigăzi de comercianţi pentru a dobîndi arme cu care să se apere de tîlhari, secundînd poliţia (n.a.).

[2] *Valentin Alsina* (1802—1869), om politic argentinian ; a condus revoluţia din 1852. A fost guvernator al provinciei Buenos Aires.

[3] *Julio Argentino Roca* (1843—1914), cuceritor al Patagoniei (1879). De două ori preşedinte al Republicii.

[4] Noţiune introdusă în filozofie de Aristotel şi preluată de diverse concepţii finaliste, desemnînd perfecţiunea, desăvîrşirea

ca scop lăuntric al dezvoltării.

Şi păstorul era un soldat; precum soldatul un păstor. Timp îndelungat nu a existat nici o deosebire între vînă- toarea de animale şi vînătoarea de oameni, între *pot- lach* ^ul şi regimul său de viaţă, între poligamia şi religia sa. Vînătoarea era un fel de război dus împotriva fiinţelor a căror dominare era impusă de motive de utilitate, de siguranţă sau, pur şi simplu, de superstiţie. Războiul a dezvoltat la om această tendinţă de dominare a aproapelui, fie pentru ocuparea teritoriului acestuia, fie pentru despuierea lui de bunuri, fie din superstiţie. In istoriile unor popoare aceste trei mobiluri capătă pseudonimul de politică, însă în cărţile de etnografie primesc nume mai modeste. Poporul de vînători care trăia jefuind pe cîmpiile nimănui, fiindcă fiecare se putea socoti aici stăpîn pe vitele furate, era un popor războinic şi, desigur, şi-a pus în valoare calităţile luptînd cu armele împotriva altora, ca urmare firească a însuşirii noţiunii de putere sau de bogăţie. Hicsoşii [I] [II] pampei noastre au trăit pîndind o conjunctură favorabilă pentru un război, jefuind zilnic turmele şi omorînd vite, cai şi oi. Au format pe nesimţite un clan, cu o *mană* colectivă şi cu forme mai mult sau mai puţin clare de totemism. îşi grupau loturile de pămînt după caracteristicile topografice, alcătuind o societate precară, mult inferioară celei existente în triburile indigene. Ii însufleţea însă acelaşi spirit şi erau capabili de solidaritate împotriva duşmanului. Orice urmă sau ecou de viaţă civilizată era suficient pentru a da acestor incipiente grupări de păstori războinici şi acestui spirit de clan pseudostructura armatei şi a idealului de partid ; astfel forţele instinctive, ajutate de cele geografice, au dat naştere unor iniţiative eroice, comerciale şi juridice. Dar în fond faptele lor ascultă de cele trei imbolduri elementare.

I Sărbătoare religioasă a indigenilor din America, prilej cu care se fac schimburi de daruri.

II Triburi nomade asiatice care au invadat Egiptul şi l-au stăpînit în secolele XVIII—XVI î.e.n.

Religia unor asemenea grupări este în mod obişnuit fetişismul şi totemismul, în pofida încercărilor de a sădi în sufletul oamenilor nelinişti mistice, şi aceasta se vede în îmbrăcăminte, în obiectul cu care se înarmează pentru îndeletnicirile zilnice, dar şi pentru luptă (cuţitul), în cultul curajului şi al libertăţii. Animalul pe care călăresc, pe care-1 mănîncă şi care îi însoţeşte s-a transformat în Noa, în spirite favorabile ; duşmanii turmei au fost Tabu. Duşmanii turmei şi ai libertăţii erau în primul rînd crescătorul de vite, proprietarul manufacturilor de sărat carnea şi, mai tîrziu, moşierul ; cei trei au guvernat fiecare la rîndul său. Pentru aceste formaţii politico-religioase popoarele băştinaşe aveau aptitudini care s-au accentuat, fără îndoială, în contactul cu animalele mari şi rezistente pe care le-au adus înaintaşii. Intr-un mediu atît de predispus totemismului transferat, chiar dacă nu sincer, misiunile iezuite au exacerbat tendinţa abătînd-o spre drumuri deschise artificial. Totemism şi fetişism, latente chiar la *gaucho,* au fost îndrumate, aşadar, pe alte căi mai scurte, începînd cu veneraţia lucrurilor legate de pămînt şi, în interior, a chipurilor care s-au transformat în amulete. Credinţa în amulete de substanţă totemică şi o idee confuză, profund dăunătoare, despre religie şi un guvern liber, pe de o parte, iar pe de altă parte însărcinările şi favorurile socotite drept contraidealuri au dat un aspect totemic comercial vieţii fermierului şi hoţului de cai, a căror putere economică şi personală creştea vizibil o dată cu tăierea vitelor[1]. Trupa de bandiţi şi

[1] Obiceiuri urîte ale acestor epoci preistorice cereau să se etaleze ca trofeu capul duşmanului. De multe ori războiul nu se făcea, între primitivi, decît pentru a poseda, ca trofee, un anumit număr de capete. Pentru un popor războinic, numărul capetelor omeneşti însemna ceea ce însemna pentru un popor de păstori numărul capetelor din turmă : victorie şi pradă de război. Peñaloza. Ramírez, Aberastain, Avellaneda, Cubas şi alţii au fost decapitaţi. In aceste crime, precum şi în capitularea lui Rodríguez şi în cea a lui López trebuie văzute cele două aspecte ale aceleiaşi forţe (n.a.).

tirania au adăpostit şi au elaborat substanţa *mater.* Tăierea vitelor transformată în îndeletnicire zilnică, tăiatul şi spînzuratul devenite obiceiuri ale pămîntului, cu tehnică şi beneficii proprii, oferă parlagiului o *manã* de dreptate, libertate, putere şi bogăţie. Instinctele acestea religioase s-au amestecat cu instinctele economice, singurele care pot fi transmise. Sarmiento a evaluat la cel puţin două sute de ani purgatoriul pentru asemenea păcate. Forţele acestea primitive acţionează încă pieziş. Astăzi la Mendoza şi la San Juan, la fel ca porcii posedaţi de diavol, aceste forţe sînt întruchipate de gloatele pe care le mînuiesc politicienii totemici.

Clanul, cu puterea sa coagulantă, adună trupa ţărănească, şi din rîndurile ei îl alege pe conducător, dintr-o necesitate automată de coordonare şi de apărare, precum şi dintr-un imperativ idolatrie. Conducătorul este omul- amuletă care apără interesele clanului, aşa cum politicianul este acum un *pater familias-amuletă,* care apără căminul şi drepturile călcate în picioare de funcţionari.

Un fenomen şi mai curios este furtul de vite, cu o evoluţie extrem de interesantă, fiindcă ajunsese să fie pînă acum cîţiva ani o industrie lucrativă în provinciile de crescători de vite, şi mai este şi azi pe pămînturile Patagoniei şi în nord-est. Hoţia de cai şi contrabanda au fost şi ele forme derivate ale unui sistem legal de comerţ [I] practicat înainte de Independenţă, şi în acelaşi timp rămăşiţe şi forme atrofiate ale conducerii totemice şi ale credinţei în Noa. Misiunea de şef la aceste triburi de

I Aceşti bandiţi erau traficanţii dintre Río Grande şi Banda Oriental. „Erau tineri de familie bună, care, din trîndăvie şi stricăciune, vicii proprii unei ţări fără industrie şi fără viaţă politică“, căutau acest gen epic de viaţă. Starostele Confederaţiilor îi urmărea cu trupe de cavalerie şi de lăncieri. Conducătorul care ieşea învingător împotriva unora dintre ei era foarte preţuit (V. P. López). Pînă în anul 1880 expediţiile au fost numite *Indiada* şi, în 1910, *Patota* (n.a.).

chiripá[1] cădea în sarcina celui care poseda mai multe vite, sau o rasă mai bună de vite, sau o cantitate mai mare de şei de călărie. Ceea ce în jargonul sălilor de consiliu se înţelege prin politică, prin democraţie, prin sufragiu liber nu însemna nici ceva mai bun, nici ceva mai rău : era în fond acelaşi lucru[I II], şi legea electorală nu este decît mitologia învingătorilor de la oraşe în care s-au încarnat demonii cîmpiilor.

Figurile reprezentative ale acestei perioade sînt călăuza şi adulmecătorul, ale căror ultime avataruri se pot vedea urmărindu-i pe conducătorii de azi ai mulţimilor şi pe oamenii de ştiinţă improvizaţi şi şarlatani.

CĂLĂUZĂ ŞI ADULMECĂTORUL

Călăuza posedă organe fine de orientare şi calităţi de medium. Prin el s-ar părea că pămîntul a luat cunoştinţă de tainele de care ascultă formele, culorile, consistenţa, distribuţia. Fiecare accident de teren este intuit de călăuză şi legat, fără doar şi poate, cu alte date, în aşa fel incit îi este suficient să privească o mică parte dintr-un peisaj pentru ca să-l înţeleagă în întregul său. Posedă un dar de a gîndi logic, după forma cîmpiilor, a pădurilor, a munţilor, şi simte intuitiv apropierea apei, a arborilor şi a fiinţelor. Prezicere şi rabdomancie [III] în acelaşi timp ;

I Un fel de şorţ în formă de pantalon, purtat de *gauchos.*

IIDupă lucrările lui Waldemar Bogoras, şefia se acordă în funcţie de bogăţie la eschimoşii din Siberia şi din triburile Chukchee. La triburile Reindeer Chukchee şefia este determinată de bogăţia în turme, iar la triburile de pe malurile apei ea este în funcţie de posibilitatea de a construi o navă acoperită cu piei *(Sur Vinstitution du potlach,* R. Lenoir) (n.a.).

III *Rabdomancie,* căutarea unei ascunzători cu ajutorul baghetei magice.

în plus, o memorie stereoscopică infailibilă, care îi dă posibilitatea să se orienteze după semne abia vizibile, fără a putea, totuşi, să le transforme în date sensibile sau în deducţii conştiente. Fără a se gîndi, fără vreun efort de memorie, ştie să aleagă drumul pe care trebuie să-l parcurgă, şi noaptea are în mers siguranţa somnambulului.

In războaiele de independenţă şi în cele civile, el a fost tacticianul şi topograful. Cuvîntul său era crezut orbeşte. Rivera a fost un militar norocos deoarece cunoştea litoralul ca în palmă, iar Facundo şi Lopez, eîmpiile. Generalii, inclusiv Giiemes şi Paz, au fost nevoiţi să lase orientarea trupelor în grija călăuzelor din regiune. Fără planuri, pe pămînturi depopulate, strategia rămînea subordonată cunoaşterii nepremeditate a terenului. Ramirez, Herenu, Ibarra se puteau deplasa în ţinuturile lor, fiind singurii cunoscători ai peisajului, ca nişte bandiţi. Dorrego a fost învins la Gamonal deoarece tacticienii lui Lopez l-au atras pe locuri de păşunat otrăvite, unde i-au murit toate animalele. Rosas cunoştea după gust păşunile celor patruzeci de moşii ale provinciei Buenos Aires. Toţi aceşti oameni erau mult mai aproape de realitate decît cei care o studiau. Ştiau unde vor găsi puţuri cu apă potabilă, ferme şi cai de schimb.

Călăuza nu are nevoie să treacă de mai multe ori prin acelaşi loc ; poate chiar să nu-1 vadă niciodată. Dar avînd o anume experienţă a ierburilor, a culorilor pămîn- tului, a culmilor îndepărtate, asociind presimţiri cu sugestii infinitezimale, poate lega porţiunea de cîmp sau partea de pădure pe care o are în faţă de un tot imens, şi aceasta pe distanţă de multe leghe. Cunoaşte vadurile şi epocile cînd se scurg apele, presimte furtunile cu mult timp înainte, iar primejdiile, cu multe zile înainte de ivirea lor, îi apar cu o claritate uimitoare ; calculează distanţele cu precizie de teodolit, şi sfaturile lui sînt infailibile.

Este înzestrat cu acele organe subtile pe care le au insectele şi păsările, şi sistemul său nervos înregistrează vibraţii foarte fine ; căci toată ştiinţa lui misterioasă poate fi atribuită, fără îndoială, domeniului sensibilităţii magnetice. Mai curînd decît pe cunoaşterea lucrurilor exterioare, se bazează pe aflarea tainei acelui *modus ope- randi* al naturii, care-i oferă cheia de rezolvare a problemelor. Este ceva asemănător cu mirosul copoiului, transpus în domeniul mult mai complex al intelectului. Dacă-1 întrebi, foarte greu ar putea răspunde de ce o porneşte pe un anume drum şi nu pe altul, sau pentru ce bănuieşte că la zece leghe de punctul X se află un rîu. Argumentele pe care le aduce ni s-ar putea părea ridicole sau înşelătoare, el însă merge la sigur ; pe cărarea aleasă de el se ajunge la destinaţie, şi la zece leghe depărtare există, într-adevăr, un rîu. Dacă doreşte, scurtează drumul, apucînd-o pe cărări neexploatate încă, şi poate spune ora cînd vei întîlni plante de nutreţ sau aşezări omeneşti. Ii sînt suficiente cîteva note sau diagrama ritmică a unei fraze pentru a înţelege o întreagă simfonie de coline, de stînci şi de mlaştini. Cu ajutorul unui femur sau al unui dinte din aceeaşi speţă anatomică, reconstituie scheletul unui peisaj a cărui secţiune se articulează în faţa ochilor săi cu o uşurinţă de neînchipuit.

Un individ geamăn cu călăuza este adulmecă torul. Adulmecătorul îşi are antenele în nervii optici şi totul sălăşluieşte la el în privire. Dacă celălalt este intuitivul, descoperitorul, rabdomantul, adulmecătorul este analiticul, logicul, porumbiţa sau peştele căruia îi este de-ajuns un semn abia perceptibil de referinţă pentru a deduce un important silogism de orientare. Sarmiento îl prezintă ca pe un personaj grav, circumspect, convins de capacitatea sa de a face minuni şi de puterea cuvîntului său.

Înfăţişîndu-ni-l pe Calibar | i-a fixat o dată pentru totdeauna trăsăturile şi demnitatea. Darwin a relatat şi el extraordinarele minuni ale adulmecătorului. Organul suprem pentru a palpa, pentru a mirosi, pentru a gîndi, pentru a asculta, pentru a imagina este ochiul, natura înzestrîndu-1 cu o pupilă înţeleaptă, cerebrală. Cunoaşte diferenţa dintre iarba care se vestejeşte singură şi aceea care se vestejeşte cînd a fost călcată de piciorul omului sau de copita calului ori a vitelor ; după urme vede dacă animalul e obosit, sătul sau flămînd, dacă duce greutăţi sau este de tracţiune, dacă este mascul sau femelă, dacă este condus de o mînă sigură sau nepricepută, dacă este minat uşor sau cu greutate. Priveşte pămîntul şi deosebeşte grămezile de praf aşezate de vînt, de ape, sau de paşii mulţimilor răzvrătite. După urma copitei, deduce un întreg roman poliţist, şi criminalul îşi lasă întipărit drumul pe un plan pe care numai el ştie să-1 citească. Pe crengile copacilor va găsi atîrnate particule impalpabile şi invizibile dintr-un corp care a trecut pe acolo, şi pe frunze, semnul imperceptibil al mîinilor care le-au atins. Nu poţi să te sprijini de trunchiul unui copac, cînd eşti ostenit, fără să fii descoperit de adulmecător, nu poţi să treci un rîu, să avansezi cătărîndu-te din cracă în cracă ; în fiecare loc urma rămîne proaspătă multe zile la rînd, şi el o vede. Aplică lupele şi lanternele pupilelor sale şi îndată ştie încotro să se îndrepte, cîştigînd timp. Natura rămîne pătată şi ofilită în locul unde a fost atinsă. Este imposibil să dezintegrezi acest instinct care se află atît de aproape de magie, de haruspicină [I] [II] şi de viziunea onirică. Şi totuşi, totul este clar şi logic.

I Personaj din cartea *Facundo* a lui Domingo Faustino Sarmiento.

II *Haruspicină,* (de la *haruspex* — ghicitor), practică a preoţilor vechii Rome. care consta în examinarea măruntaielor animalelor sacrificate pentru a prezice viitorul.

PLANURILE ÎNCLINATE

Acel care vine să facă avere, fără a avea trecut şi nici planuri de viitor, şi care îşi propune foarte puţin, are şanse de izbîndă. Nu va putea însă niciodată să-şi croiască, cu ajutorul banilor, un destin, iar obsesia averii servindu-i drept ideal îi pretinde ca, mai devreme sau mai tîrziu, aşa cum aurul ia forma a ceea ce nu există, inexistentul să ia forma aurului. Cunoaştem cu toţii pe aceşti transfugi ai idealurilor umane la care lăcomia îmbracă, la bătrîneţe, aspecte pitoreşti de altruism. Este pionierul nostru, proprietarul pampei, căutătorul de comori din zilele noastre, cel ce răstoarnă valorile şi dirijează marile centre de bunuri falsificate.

Tot ce pare să dorească pionierul pampei cu adevărat : să dobîndească, să fie iubit sau temut, să se remarce, să afle cît mai mult, nu reprezintă altceva decît pofta de lucruri pe care nu le-a avut. Nu există decît un singur bun concret, pozitiv şi ispititor : averea sub nenumăratele sale denumiri ; şi o dispoziţie fagedenică : forma concavă a ceea ce nu se oferă posesiei. Dorinţa de a poseda adînceşte şi mai tare golul pe care doreşti să-l umpli. Golul pe care omul pampei îl are în suflet devine uriaş atunci cînd doreşte să pună stăpînire pe întinderi nesfîrşite de pămînt, pe numeroase edificii, pe nenumărate cirezi de vite, pe titluri de opere scrise, pe femei, pe funcţii. Lucrul pe care-1 caută este un pretext; de fapt„ are nevoie de ceva cu care să umple golul. Aspiră la realizări spirituale dincolo de bunurile materiale dobîndite ; dar reuşeşte cel mult să multiplice ceea ce reuşeşte să obţină. Lucrul obţinut este un substitut al lucrului la care aspiră, făcîndu-1 să fie permanent nemulţumit şi din ce în ce mai însetat.

Trăieşte o stare difuză de nelinişte, chiar de

tulburare din pricina unui lucru pe care nu-1 posedă, nici nu ştie exact ce este, în ce constă, însă dorinţa de a-1 obţine îl

roade continuu pe dinăuntru. Caută ceva şi are nevoie de altceva. I-ar fi de ajuns puţină linişte în cămin, un copil inteligent, dar el simte nevoia, în schimb, să îngrămădească *fcinegcis* peste *fanegas* de grîu, să vîndă cît mai mulţi saci de zahăr, să construiască un oraş. Tot ceea ce îi lipseşte în ordinea socială, mai precis toate nevoile colective le resimte ca pe nişte erori de nutriţie : tot ceea ce nu este nutritiv în atmosfera pe care o respiră el şi cei dragi încetează să mai hrănească organele vitale, care slăbesc şi-şi caută hrana în substanţele imponderabile ce te ajută să trăieşti, fac moartea mai puţin brutală şi îţi îngăduie să priveşti lumea cu bucurie şi fără invidie, îndată ce obţine un triumf în ordinea lucrurilor materiale (onorarii mari, rente, faimă, bunuri), această parte a fiinţei lui ce rămîne permanent nesatisfăcută, nu asimilează şi nici nu se consolidează, îl îndeamnă să dorească mai mult decît poate obţine. Atunci, văzînd tot ce nu a putut atinge, supraevaluează ceea ce obţine şi se arată foarte mîndru de lucrurile dobîndite, exagerînd meritul tuturor realizărilor. Astfel, în mod automat, idealurile nesatisfăcute, bunurile rîvnite, satisfacţiile căutate în zadar sînt devalorizate şi considerate în cele din urmă potrivnice idealului său. Puţin cîte puţin, la fel ca apele torentelor, cară particule de pe înălţimile munţilor la cîmpie, de la ceea ce îi este interzis la ceea ce i se oferă. Aspiră să fie bogat, fără să se gîndească la ce îi va servi averea ; aspiră să fie preşedintele Republicii sau al unui trust, fără ca la baza acestei dorinţe să existe ceva care să-i dea imbold şi să-l susţină. învestitura sau bogăţia obţinută în felul acesta este o ficţiune, este cadavrul unei vieţi cheltuite fără înţelepciune.

Razele limpezi ale spectrului în care se descompune chipul sluţeniei sale trădează culorile puterii şi ale bogăţiei.

Ambele fîşii se aseamănă cu prisma în totalitatea ei numai atunci cînd chipul lumii şi al valorilor este incom-

plet ; deoarece valorile eudemonistice[1] ale lumii nu se găsesc localizate în fîşiile foarte restrînse ale spectrului, ci în toată claritatea luminii ; restul sînt reverberaţii. Dorinţa nedefinită şi oarbă de a te înălţa şi de a progresa trădează o mare dezolare. Seamănă cu visurile trezite de cinematograf în mintea servitoarei. Nu există drum pentru a ajunge la asemenea extreme, şi de aceea mersul cel mai logic este saltul. Se poate presupune că febra de a avea cît mai mult nu este decît reflexul foamei şi al setei.

Atîta timp cît nu şi-a atins aceste ţeluri, care, ca şi orizontul, se îndepărtează pe măsură ce înaintezi spre ele, individul trăieşte într-o permanentă călătorie, încer- cercînd să străbată fără oprire o întindere ucigătoare, făcîndu-şi drum cu coatele şi cu pumnii. Viaţa pe care şi-o trăieşte în această atitudine de încordare şi aspiraţie permanentă spre mai mult şi mai bine constituie o piedică ; de aceea în fiecare visător bidimensional sau cinematografic se ascunde sinucigaşul care asasinează singur, fără luptă, ceea ce are şi ceea ce doreşte să aibă.

Aceste teritorii de tranzit sînt trepte de ierarhie şi de putere care duc la o culme lipsită de valori umane, fiindcă nu-1 ajută pe om să realizeze binele colectiv, îmbunătăţirea condiţiilor de viaţă ale semenilor, prosperitatea tuturor, progresul ştiinţei şi al artei şi nici măcar satisfacţiile egoiste. Viaţa însăşi, aflată în joc, se transformă în *machete* pentru croit drumul în pădure, dar în realitate deschizîndu-şi drum printre oameni. De-a curmezişul scării de valori umane, intelectuale şi economice, individul, împins de această forţă sinucigaşă, trece asemeni unei raze catodice. In jurul lui produce un vîrtej psihic de teamă şi poate de admiraţie, căci o anumită rezonanţă intimă zguduie materia vie pe care o străbate şi o răscoleşte. Traiectoria sa cutezătoare este

I *Eudemonism,* doctrină morală care identifică virtutea cu bucuria de a realiza binele.

un proiectil ce trece prin spaţiile intermoleculare ale acestei materii sociale în stare gazoasă, dacă nu cumva este, în fond, un proiect acţionat de aceleaşi forţe intermoleculare pe care le numim spaţiu. Idealul restrîns al celui care visează putere şi avere este chipul mintal al acestei lumi de interstiţii ce ne înconjoară. Instituţiile fără coeziune, relaxarea moravurilor, lipsa unui context eroic şi superior sînt primejdii care-1 pîndesc pe individ pînă cînd ajunge să nu mai aibă scrupule şi, rîvnind tot spre mai bine, se prăbuşeşte în mreaja visului care îl înghite ca pe o victimă fascinată.

EROZIUNE ŞI OXIDARE

In spaţiul acela fără sfîrşit, din care aproape trei pătrimi este nepopulat, pare un lucru uşor să trăieşti, să lupţi şi să reuşeşti. Posibilităţi nemăsurate ţi se oferă, ca şi cum această lume informă poate ceda în faţa voinţei omeneşti. Dar lumea aceasta vastă, nepopulată, are un tipar dur ca piatra ; voinţa care se opune voinţei invadatorului ; o voinţă străveche şi sigură. Spaţiul stă la pîndă şi-l lasă pe invadator să se deprindă cu el; însă din cauza dificultăţilor pe care le întîlneşte după aceea, născute parcă subit şi dincolo de orice previziune, voinţa informă şi statică îşi afirmă puterea nelimitată, lentă, coordonată cu forţele astronomice, climatice şi geofizice, la fel de imperceptibile, deşi sînt în plină acţiune. In faţa acestui spectacol, cel care luptă are impresia că triumfă, că viaţa obţine un fel de victorie ; dar, oprindu-se totuşi să privească, intrusul îşi dă seama că serveşte drept nutreţ omenesc pentru forţele oculte. în urma unei judecăţi greşite, care consideră lipsit de formă tot ce nu are forma omului, natura apare trădătoare, întinzînd parcă la tot pasul impalpabile capcane. Fiul pămîntului ştie prea bine

că e foarte periculos s-o constrîngi ; de aceea, se mulţumeşte cu crescătoria sa de vite sau cu îndeletnicirile locului, în timp ce reverberaţia cîmpiei continuă să producă vise amăgitoare de abundenţă în ochii arşi de ariditatea cîmpiilor europene, asemănătoare urnelor funerare ale trudei seculare a omului. In oraşe exercită o mare atracţie această abundenţă reverberată ; te face să fii întreprinzător, să te azvîrli asupra ei, căci ea te prăbuşeşte şi te ridică ; te face să realizezi un anumit lucru, îţi înăbuşă conştiinţa şi, în cele din urmă, mori lăsînd moştenire lingourile acestor vise amăgitoare. Lumea aceasta înseamnă -uşurinţă, lipsă de ordine umană în forţele imperceptibile ; este capriciu, lipsă de vigoare în ceea ce s-a constituit mai de mult aproape de la sine ; este o simplă posibilitate, lipsă a unei direcţii precise şi a unui sens intim.

Imigrantul, pătrunzînd în interior, contemplă drumul parcurs leghe după leghe şi simte că face o excursie în care trebuie să se bizuie numai pe propriile sale mijloace ; că se îndreaptă spre antipodul Latiumului, fără a avea în urmă penaţi şi lari. înconjurat de peisajul melancolic al singurătăţii, fără să întîlnească în drumul său oraşe, e cuprins de idei şi sentimente de bucurie. Pentru că e liber, s-a rupt de o lume care-1 observa şi-l urmărea pas cu pas, prins cum era în cleştele unei vieţi regulate şi mecanizate. începe să asculte de legile nescrise ale cîmpiei fără limite, fără obstacole, fără formă. Aici se poate apuca de oricare din îndeletnicirile ce îi oferă un cîştig imediat. Să învingi înseamnă să lupţi cu mîna goală, fără răgaz şi fără să-ţi impui restricţii ; pentru aceasta sînt făcute legile, ca să construieşti, să dai unui lucru inform o formă concepută pe măsura ta. Insă această aparentă lipsă de formă, de structură şi de forţă a cîmpiei, a satului şi a ţăranului, care guvernează sistemele de cultură şi chiar felul de a privi lucrurile, este o placentă incomensurabilă a informului ; germenii care se aşează pe ea, în lungul

proces al gestaţiei, se dezvoltă potrivit legilor ei ; trebuie să trăieşti aici mulţi ani şi după aceea să pleci în alte locuri şi să priveşti înapoi din depărtare pentru a înţelege cum au fost modelate carnea şi sufletul deopotrivă în acest uter al informului.

Mediul acesta fără fizionomie proprie şi în aparenţă fără energie plastică absoarbe şi transmite individului substanţa grosolană din care este alcătuit. Forţa lui plastică constă în deformarea caracterelor şi căptuşirea lor cu puf. Ceea ce cade în marsupiul uriaş al cîmpiei se hrăneşte din seva anodină a informului.

Sentimentul nepedepsirii faptelor, această senzaţie intimă de a fi singur pe care o ai în pampa iese la suprafaţă prin crăpăturile personalităţii ca din glandele sudori- pare. Ceea ce se vede şi ceea ce se aude nu inspiră respect; este ceva nou, care nu se potriveşte cu caracterul nostru, nu reprezintă o parcelă de viaţă, de ştiinţă, de credinţă ; nu există nici o statuie, nici o arcadă, nici o piaţă pe care trecerea timpului să fi lăsat urme întipărite.

Mediul e lipsit de viaţă proprie, de funcţiuni regulate, de substanţă, de energie ; omul nu şi le poate făuri. Individul este, în faţa defilării imensităţii de lucruri şi de fapte, o necunoscută a întîmplării în care există eroare, cruzime şi egoism. încearcă să stea în picioare şi să rămînă integru, dar pe măsură ce e măcinat de forţe distrugătoare şi erozive se prăbuşeşte în chip năpraznic.

într-o asemenea stare de indiferenţă şi de precauţie, pînă şi sentimentele cele mai nobile, cum ar fi dragostea, prietenia, altruismul, se transformă în motive de diso- luţie, fiindcă dragostea nu absoarbe adîncul fiinţelor, ci se localizează în zonele erogene, fiindcă prietenia nu este decît un pretext pentru a despuia pe un necunoscut în favoarea complicelui, şi altruismul, o formulă abstractă pentru a lăsa ca semenul de lingă tine să se zbată în sărăcie şi să nu se poată bucura de dreptate. Pînă şi avîntul care îl conduce pe om dincolo de interesele sale

personale, de familie, de clasă şi de naţiune, se frînge şi dispare, fiindcă omul este demoralizat din cauza lipsei de clarviziune a tot ce ar putea constitui un ţel mai îndepărtat. Dragostea devine un simplu contact, patriotismul, o uniformă, şi umanitarismul, orizontul în care se pierde propria ta persoană, adică toate aceste sentimente fără de care specia nu poate vieţui, deşi procreează, se reduc la pielea sufletului, la epiteliul său. Pe cîmpiile noastre, gîndurile, la fel cu bumerangul, cad la picioarele celui care gîndeşte. Nici o clipă nu umblăm învăluiţi de undele largi ale simpatiei, nu facem proiecte eterne, nu avem idei nepieritoare ; în afara contactului imediat, aceste zone sînt reci şi sterile, şi din cauza aceasta trebuie să fii mereu cu ochii în patru ; prietenii noştri sîntem noi, şi tot noi sîntem şi criticii noştri. Societatea nu se ocupă de interesele individului, care se vede lipsit de ceea ce la furnici şi la castori creează unirea : forma arhitectonică a instinctului. Fiinţele trăiesc împreună fiindcă se află în imediată apropiere, ca şi cum s-ar găsi într-un tren sau într-un teatru ; şi nu invers. La o oarecare distanţă de noi se găsesc adevăraţii judecători, puşi în mişcare de coduri într-o lume ermetică, fără nici o legătură cu normele obişnuite ale existenţei ; şi dincolo de noi, departe, prietenii, mişcaţi de impulsuri proprii, autonome, într-un spaţiu ce le redă propriile imagini. Deşi toată această apărare este de prisos, o purtăm cum îşi poartă Siegfrid pielea, şi graţie pielii intrăm în contact cu lumea.

UNELTE FOLOSITOARE

Pentru a pătrunde într-o asemenea natură inexpresivă, trebuie să ai dinainte o conformaţie adecvată ei, susceptibilă să se deformeze, să se niveleze, să devină

încăpătoare şi sălbatică, dacă nu este încă. Posibilităţile de a întreprinde ceva care să se soldeze cu succes sînt nenumărate, dar cei ce se încumetă află foarte repede că succesul nu e îngăduit decît dacă te pleci în faţa naturii ; şi atunci vine momentul să capitulezi sau să-ţi iei tălpăşiţa.

Pămîntul acesta are un stăpîn ; numele lui e proprietate, nu libertate ; proprietarul este şi el o forţă ocultă, îndepărtată. De la distanţă el impune celui ce se aventurează în aceste locuri un fel de a munci, de a trăi, de a se resemna, de a accepta, cu toate că dă impresia că nu vede şi nu aude nimic, că nu dispune de această paragină, şi nici că ar putea să-i dea vreo formă oarecare. La început, aventurierul va cîştiga foarte puţin ; poate va ajunge un mic fermier, sau numai peon, angajat cu ziua ; tributar unui proprietar absent, pe care nu-1 cunoaşte şi care dă dispoziţii considerîndu-1 un număr, nu o fiinţă ; el va fi prizonierul libertăţii, sclavul capriciului şi al hazardului. Scrisoarea următoare pe care o trimite va consemna lucruri deosebite de cele de pînă acum ; cu trecerea timpului nu va mai scrie deloc, şi uşa va rămîne închisă pentru totdeauna în urma sa. Ruşinea de a se fi înşelat îl face de multe ori să stăruie în greşeală ; dar din această clipă nu mai are importanţă dacă triumfă sau dacă dă greş. Stăpînul invizibil al acestui pămînt trimite pe cineva să încaseze arenda şi să le plătească argaţilor simbria ; nu iubeşte acest pămînt, care pentru unii înseamnă sacrificiu, pentru alţii, rentă. De la distanţă, el hotărăşte totul ; intendentul său primeşte instrucţiuni, supraveghează, încasează sau concediază. Nu iubeşte nici el posesiunile celui care îşi administrează de la distanţă o viaţă uşoară şi independentă. Micul fermier şi peonul vor porni, într-o bună zi, cu sacul pe umeri sau cu banii în buzunar, să cutreiere acest pămînt triumfător cu care n-au putut avea un contact mai profund, ca şi cum

n-ar fi trăit acolo niciodată. Vor fi doar cu cîţiva ani mai bătrîni şi vor lăsa multe greşeli uitate în urma lor. Pier-

derea voinţei poate fi considerată primul sitaptom de invazie a cîmpiei, treaptă preliminară a oricărui mimetism ; iar plecarea fără regret, fără măcar să întorci capul — ultima lui fază. Pămîntul nu mai are taine, e curat, e simplu, e neversatil. Cel care trăieşte pe acest pămînt îi seamănă. E foarte posibil ca acolo, departe, să fi lăsat o lume plină de obstacole, plină de încurcături şi dificultăţi, care nu valorau această simplitate, dar lui, acum, îi este totuna. S-a predat sau se înverşunează şi rezistă. înfige călcîiul în pămînt şi refuză înfrîngerea ; cînd îi stă în cale o dificultate, o înlătură cu hotărîre. Nimeni nu ştie cine e, cum îl cheamă, de unde vine, nici ce fiinţe scumpe a lăsat acolo de unde a venit, nici dacă e singur. Trebuie să bată în retragere, şi se retrage ; trebuie să se lase învins pentru a învinge, şi se predă fără luptă, lăsîndu-se prins în cursă. Joacă pentru a cîştiga şi la sfîrşit triumfă, după ce a sacrificat totul ; şi-a atins idealul său inuman, asemeni unui Brand fără inimă şi fără minte. Este învins, distrus ; pampa îl ia cu asalt, pune stăpînire pe el din cap pînă-n picioare, face să-i amuţească glasul, îi întunecă privirea. Este el însuşi pampa, acoperit de pampa : cumpără animale, seamănă, vinde, semnează contracte, se face temut. Ceva mai tîrziu, după ce şi-a atins ţelul, se întoarce în neant, se prăbuşeşte, ca un automat lipsit de nervi, în anonimatul acestei lumi. în jurul său nu s-a potolit şi nu s-a aşezat nimic ; doar mai multe case şi mai mulţi oameni ; vechile forţe impalpabile, împreună cu ploaia şi vîntul, lovesc din exterior, cad pe acoperiş, răsună plăcut în pereţi, amuţesc gîtlejurile şi încordează privirile, şoptind la urechi sfaturile pentru o vastă şi nedesluşită răzvrătire.

E preferabil să te găseşti faţă-n faţă cu oraşul Buenos Aires, să pătrunzi în interior şi să-l înfrunţi. Mirajul cîmpiei, farmecul poetic al aurului şi-au pierdut forţa lor hipnotică şi îl dezgustă pe imigrant. Cu ce program vine astăzi cel ce debarcă atras de un

nume răsunător ?

Cu nici unul. Orice va întreprinde este pereferabil trecutului lăsat în urmă. E un dezertor. A sosit prea tîrziu, cînd pămîntul are maximum de populaţie pe care o poate suporta, cînd pînă şi în provinciile bogate în animale şi cereale nu există carne, nici pîine, şi este obligat să se adreseze autorităţilor pentru a-şi asigura viaţa ; a sosit în momentul în care ţăranii se refugiază la oraşe şi abandonează singurătatea ; cînd oraşele sînt pline şi nu au de lucru pentru el, căci aici e loc de găzduire, nu de muncă. Această alternativă este mai rea decît cealaltă, căci deschide calea tuturor posibilităţilor. Imigrantul a venit cu vreun proiect ? A venit doar să-şi încerce norocul.

Punînd piciorul în Buenos Aires se nasc în sufletul lui dorinţi nelimitate şi o energie pe care nu a simţit-o niciodată pe pămîntul lui natal, nici atunci cînd traversa oceanul, atît de prielnic visurilor zadarnice de putere. Toate posibilităţile i se deschid, i se aştern la picioare, cu generozitate. îşi reîncepe viaţa eroică, de parcă ar fi pătruns în pădure. Venise pregătit pentru orice ; acum îşi dă bine seama. Pentru prima oară — fapt nebănuit şi extraordinar — se simte egal cu ceilalţi oameni, trăieşte printre fiinţe care nu-1 privesc ca pe un străin, nici ca pe un om inferior, cu o indiferenţă cosmopolită. Nu există bariere, nu există clase, nu există locuri unde să nu poată intra, nu i se pretinde certificat de capacitate şi nici de onestitate, nu există norme de viaţă care să-i impună vreo capitulare. Pătrunde în marea casă de joc care este Buenos Aires şi rămîne acolo. Cînd condiţiile de muncă sînt rele, se acomodează, le acceptă pentru început, cînd sînt suportabile, îşi oferă braţele şi inteligenţa la licitaţie celui care plăteşte mai bine. Se supune acum, pentru ca mai tîrziu să se poată răzbuna de pe o altă poziţie, în care se simte mai puternic.

Din clipa în care începe să înţeleagă cum stau lucrurile, noul-sosit devine un adversar de temut ; acest om al unui pămînt secătuit şi al unei mahalale

nenorocite care se

lansează într-o aventură, lăsînd totul în urmă, renegîndu-şi destinul, porneşte la conchistă pregătit ca pentru represalii, avînd de răzbunat jigniri ancestrale. Toate activităţile oraşului, telefonul, teatrul, administraţia publică, fabrica, închirierile, sînt arme de care se slujeşte, căci este asemenea tuturor necunoscuţilor. Ignorează, în timp ce noi sîntem conştienţi de ele, convenţiile de care ascultăm şi care fixează atît limita de jos cît şi pe cea de sus a traiului şi prosperităţii. Pentru că, într-adevăr, şi noi am renunţat cîndva, asemeni lui acum, la multe libertăţi, supunîndu-ne oraşului, statului, prieteniei, căminului ; oraşul ne-a făcut să ne adaptăm obiceiurilor sale, şi acum mergem împreună cu oraşul. Noul-venit ignorează pînă şi renunţările pe care am fost nevoiţi să le acceptăm şi vede numai drumuri largi şi porţi deschise acolo unde noi ne-am dat seama că există ziduri şi zăbrele. Intîlneşte în oraş satul pe care noi am încetat de a-l mai vedea ; descoperă crăpăturile pe care noi nu le mai observăm, se vede pe sine pe piedestale, pe efigiile timbrelor fiscale, pe plăcuţele care indică numele străzilor, deoarece nu vede decît adevărul ce se află dincolo de edificii, de ■vehicule, de mobile şi de slujbe. Ii este suficient să verifice unde se găsesc frontierele celor îngăduite, pentru a se mişca înlăuntrul acestui teren al nimănui ; se plimbă pe aleile de centură ale închisorilor, şi atunci lumea obscură, care e invizibilă, îl înconjoară cu o simpatie ascunsă, pentru că este un distrugător. Dacă nu poate ajunge dintr-o dată, printr-o lovitură de maestru, la vreun post de oarecare importanţă, la conducerea unei întreprinderi în centrul capitalei, la o slujbă bine retribuită, va ajunge, totuşi, mai devreme sau mai tîrziu, mergînd mai încet; are nevoie doar să posede cheia care deschide toate uşile, adică banii.

Femeia şi bărbatul se pot deda oricărei aventuri ; şi ea, şi el se pot sluji de un nume de împrumut, dacă vor, deoarece adevărata personalitate este abolită. De

pe

schelă şi de pe capra trăsurii, străinul ne priveşte cu dispreţ ; asimilat perfect, asemeni unui membru anonim al unei secte, afiliat de fapt din clipa în care face prietenii, renegă tot ce presupune răbdare şi puritate şi are de partea lui toată munca endocrină a oraşului. Dacă această lume pe care o măsoară după statura lui şi pe care o priveşte fără să se simtă deloc stingherit i-ar fi fost prin esenţă superioară, ar fi sucombat ; şi, cu toate acestea, încetul cu încetul, triumfă. Il vedem că ne-o ia înainte, că ne împinge la fund, că are dreptate. Sufletul său mic, însă expert în luptă, ca valoare zoologică, a pus stăpînire pe toate ligamentele şi pe toţi nervii acestei lumi în care căutăm sîngele cald şi deprinderile liniştite. Pentru asemenea fiinţe, lumea este construită după organele şi simţurile lor ; nu i-a descumpănit aspectul edilitar al oraşului ; au pus stăpînire pe toate maidanele lui. Au venit să ne demonstreze că nu eram atît de puternici, că nu eram atît de uniţi, că viaţa nu era atît de complicată cum ne-o închipuisem.

Privind spre înălţimi vezi că totul îţi este îngrădit; valorile spirituale devin, de îndată, forţe negative. Privind în jos, găseşti posibilităţi nesfîrşite, ispititoare, atrăgătoare. Din cauza aceasta noi plutim ca nişte fantome, de treizeci de ani, şi el se acomodează imediat; fapt este că există un cuantum universal pe care nu-1 vedem şi care stabileşte o corespondenţă perfectă între omul de rînd şi lumea reală. Tot ceea ce are nevoie de o capacitate deosebită, de anumite aptitudini, de aclimatizare morală, de stăpînirea tehnicii, de o funcţionare regulată, de desăvîrşire, de limpezime, de transparenţă începe mult mai de sus.

II FORŢELE MECANICE

ADAPTAREA INSTRUMENTELOR

Versiunea defectuoasă a Constituţiei[1] nordamericane, aclamată la 25 mai 1853, sub dictatura lui Urquiza, însemna în realitate mai puţin decît oricare din pactele precedente. Exceptînd Buenos Aires, care, dintre toate juntele federaţiei, avea cea mai mare importanţă, celelalte provincii erau reprezentate în Congres prin oameni de vază cum astăzi n-ar mai fi cu putinţă să aduni la un loc ; inteligenţa şi inima lor era însufleţită de un foc sacru pentru pace şi ordine ; provinciile însă continuau să fie guvernate de aceiaşi conducători ca înainte de Caseros [I] [II], şi corpul Republicii zăcea mutilat şi dezmembrat. Ceea ce nu s-a putut obţine în realitate a fost instituit în teorie, şi naţiunea născută din haos era un rezultat al celor 107 articole ale Legii Fundamentale. Nici

I Argentina este condusă, pînă în zilele noastre, după Constituţia din 1853, cu uşoare modificări suferite în anii 1856, 1860 şi 1898, constituţie inspirată de Alexander Hamilton, om de stat nordamerican (1757—1804), colaborator al preşedintelui Washington. în anul adoptării Constituţiei, Urquiza era conducător provizoriu al Confederaţiei, iar în 1854 Congresul îl numeşte Preşedinte al Republicii.

II Localitate din Argentina în apropierea căreia Urquiza a învins trupele lui Rosas şi a pus sfîrşit regimului instituit de acesta (3 februarie 1852).

stăpînii între-

prinderilor agricole, nici comercianţii, nici proprietarii imobiliari nu puteau avea încredere într-o parafrază rău întocmită, nici într-un stat compus din Trei Secţiuni şi un Preambul. Insă conducătorii s-au declarat de acord cu exemplarul care li s-a dat şi au continuat să facă parte din conducere

Mult înainte ca apariţia statului să-şi fi asumat conducerea relaţiilor de drept, ecleziastice, juridice, militare şi economice, exista un stat cu s mic care se conducea după pactele obişnuite existente şi dovedind mai multă sau mai puţină bună credinţă. Constituţia crea un stat în interiorul altui stat şi excludea în schimb Republica Buenos Aires şi pe Mitre. Din această clipă, religia, dreptul, comerţul, miliţia se supuneau unor norme teoretice, în timp ce contrabanda şi furtul de vite îşi aveau clauzele lor empirice şi imperativele lor etice. Confederaţia însă, în calitatea ei de organism central şi regulator al acestor relaţii, în care intervenea pentru a le fiscaliza şi a le reglementa, anula aceste norme şi îi punea pe toţi în gardă. Un pericol nou se năştea din cenuşa celuilalt, şi acest stat teoretic, asupra căruia provinciile şi-au transferat cu nesocotinţă autonomia şi vitalitatea, era un Leviatan cu 107 articulaţii şi trei gîtlejuri [I] [II]. Această slăbire a încrederii i-a determinat pe săraci şi

I ..Dacă sudamericanilor le-am face cadou constituţiile noastre, ar fi necesar să trimitem împreună cu ele un număr suficient din ţăranii noştri pentru a le face să funcţioneze şi a-i învăţa mecanismul lor“ (Brackenridge) (n.a.).

IIDacă primul guvern naţional a luat numele de Juntă, s-a datorat faptului că astfel au fost denumite instituţiile în Spania pe vremea guvernării lui Femando al Vll-lea ; dar după ce s-a înrădăcinat în noi ideea de independenţă, au fost preferate denumirile adoptate de Revoluţia Franceză. Primele noastre Corpuri legislative din 1812 şi 1813 au fost denumite Adunări, asemeni Adunării constituante din 1789 şi celei legislative din 1791 în Franţa. In 1811 a luat finţă o putere executivă cu trei membri

pe bogaţi,

deopotrivă, să dea o importanţă exagerată la început apărării împotriva indigenului şi după aceea apărării împotriva Leviatanului. Trebuiau să se apere de acest fiu al haosului care se hrănea din haos, refugiindu-se pentru totdeauna alături de Vamă, în spatele edificiilor enorme, aproape de vărsarea bogăţiilor Republicii în Atlantic. Statul acesta, cu simpla sa cartă de cetăţenie, nu avea nici o tradiţie şi nici un fel de solvabilitate ; era un fiu vitreg, străin, care intra în posesia unui şes întins, nepopulat, cuprinzînd trei milioane de kilometri pătraţi.

Parcă pentru a mări neîncrederea firească, primele sale acte au fost uzurpatoare şi violente ; statul l-a despuiat pe posesorul paşnic de bunurile sale, a trecut din mînă în mînă, sub pretexte inexistente, proprietatea pămîntului, denumind barbarie o perioadă capricioasă care a luat sfîrşit abia la 3 februarie 1852, şi numind civilizaţie contrariul ei. Surghiuniţii s-au înapoiat în patrie, iar alţii au plecat o dată cu schimbarea gărzii. Dacă panica n-a dat exodului adevăratele sale proporţii, aceasta s-a datorat greutăţii de a ieşi din ţară ; căci să ieşi din ţară era tot atît de greu cum era să intri. Sosise momentul ca legea şi ordinea, economia şi cultura, cristalizate în Carta Magna şi în sufletul a cincizeci de oameni extraordinari, să declanşeze represalii împotriva lui Rosas şi şi cu trei secretari, imitîndu-se cei trei consuli ai C.F. anul VIII ; în 1813, Puterea executivă supremă a fost denumită Triumvirat... Denumirea s-a adoptat probabil în amintirea uniunii dintre Robespierre, Lameth şi Barnave, în Adunarea constituantă, şi dintre Robespierre, Couthon şi Saint-Just, în timpul Convenţiei, fără să fie exclusă posibilitatea ca ea să fi derivat din Tribunat. creaţie a C.F. anul III. In sfîrşit, în 1814, Puterea executivă a fost investită cu un Director suprem, autoritate ce a durat pînă la dizolvarea naţională în 1820, şi, neîndoios, denumirea aceasta corespunde celei de Guvern al Directoratului (compus din cinci membri), care în Franţa a urmat Convenţiei" (Carlos A. Aldao)

(n.a.).

a epocii sale, împotriva barbariei[1]. Acesta exercită întreaga putere publică, fiind un instrument al forţelor anonime ; chiar din surghiun, înseşi guvernatorii, aşa cum s-a petrecut sub Legislatura sa, au împuternicit un organism străin şi perfect să exercite întreaga putere publică şi au continuat să-şi joace rolul de forţe anonime. Tot ceea ce pînă atunci avusese valoare ca putere devine o valoare ca preţ ; pămîntul încetează să mai fie o seniorie şi se transformă în tranzacţie şi bani, fiind cumpărat şi vîndut la fel cu un titlu la purtător. Proprietarii şi micii fermieri obţineau pentru recoltele lor împrumuturi cămă- tăreşti de 12 procente şi jumătate pe lună. împrumută- torul era un intermediar între bancă, ce-i oferea credit cu 7o/o anual, şi agricultor, care îl căpăta cu 5 procente lunar, pe lîngă obligaţia ca suma să fie recuperată cu produse al căror preţ urma să fie fixat de el însuşi. Dar bogăţia pe care pămîntul o generează în interiorul său are nevoie de mai mult timp decît cea care se produce prin generaţie spontanee în mîinile cămătarului şi la tej-

I Rosas făcea parte integrantă din viaţa argentiniană, şi toate actele sale au reflectat temperamentul naţiunii. A şterge şi a suprima tot ceea ce a însemnat barbaria lui Rosas ar fi fost un lucru absurd ; din această cauză au fost lăsate, cu dibăcie, să subziste sistemul şi metoda proceselor interne, viscerale, schimbîn- du-se doar semnele. Tactica a fost consolidarea cît mai completă a acelor idealuri înscrise în edicte şi proclamaţii, care au primit numele de legi, stări normale şi guvern. Urquiza a avut clarviziunea şi abilitatea necesare pentru ca acest organism teoretic să nu lezeze organele vii ale realităţii preexistente ; a lăsat la putere pe conducătorii regimului răsturnat şi i-a numit guvernatori constituţionali ; a ridicat apoi un om de paie, complet şters, reprezentantul său mut, cu numele de Derqui, şi i-a dat rolul de insignă. El ar fi trezit bănuieli fireşti. De aceea a pus în locul său pe cineva care bineînţeles nu era Rosas, dar nu era nici rivalul său, în timp ce o dată cu Mitre se trezea din nou sentimentul de revoltă. Mitre, care era un Rosas transfigurat, a văzut la rîndul său ce interese şi sentimente nestăvilite fuseseră lezate şi s-a ridicat în fruntea informului, adică a stărilor existente înainte de Rosas, şi în felul acesta a triumfat (n.a.).

gheaua negustorului. Speculanţii se îmbogăţesc repede ; micii şi marii moşieri îşi vînd bucuros grînele şi proprietăţile şi, prin intermediul banului, dobîndesc puterea la care înainte se ajungea prin forţă şi viclenie. Guvernul se transformă în speculant, care obţine împrumuturi în străinătate şi apoi le plasează cu o dobîndă mare în lucrări ce primesc denumirea de progres ; în acelaşi timp posedă maşina de tipărit bancnote, armata şi marina care dau curs legal acestei bogăţii de hîrtie şi totodată reprezintă efortul ţăranului şi al muncitorului ca instituţii de pace. După Pavón, cîmpul, casele, îndeletnicirile, bunurile devin o valoare de garanţie în actele guvernului federal şi valori superlative ce se cîştigă şi se pierd la fel ca la cazinou. Nimicirea băştinaşului şi împreună cu el a forţelor indigene, care dădeau proprietăţii pămîntului şi bunurilor imobile valori aleatorii, reprezenta cîndva pentru stat forţă şi pentru posesor siguranţă ; era însă o forţă primejdioasă, care descreştea, făcînd în schimb să crească forţa patriarhală a statului, care transforma valorile circulante în hîrtie-monedă cu efigia sa. Monstrului Leviatan i se azvîrleau materiile combustibile ale barbariei şi se înălţau edificii publice, lucrări de salubritate, căi ferate şi instituţii ; şi totuşi, forţa pe care o extrăgea din alimentele sale nu era decît slăbiciune. Problema pămîntului uşor de pierdut se îmbina cu problema pămîntului uşor de cîştigat. Primejdiile şi tarele care decurgeau din nesiguranţa generală, din modul de trai dinainte, aflat la discreţia întîmplării, s-au transformat în alte primejdii şi tare, în urma posibilităţii de a obţine, cu puţină abilitate şi răbdare, tot ceea ce doreşti, dar nu şi de a trăi în siguranţă. Este inconvenientul răsturnării lucrurilor, ca şi cum ai îmbrăca hainele pe dos. A avea sau a nu avea însemna a fi sau a nu fi în graţiile guvernanţilor ; prietenia sau rudenia confirma dreptul posesorului asupra bunurilor sale, la fel cum înainte vreme bunurile erau confirmate de relaţiile bune cu şefii de trib. întinderi

mari de pămînt, prin caracterul lor de pradă luată de la indigen, au trecut în mîinile militarilor, ale eroilor campaniilor celebre şi ale semieroilor deşertului, ca adevărată pradă de război a barbariei şi în acelaşi timp ca ofrandă a păcii. Dacă nu a contribuit la formarea unei caste teritoriale, a dus în orice caz la consolidarea unei caste militare reprezentînd ordinea şi garanţia proprietăţii, deoarece poseda atît forţa armată, cît şi autoritatea proprietarului. Pentru noii proprietari ai pămîntului obţinut ca recompensă şi decoraţie patria însemna proprietate. Şi din această cauză, ideea de apărare a proprietăţii a fost legată de ideea de apărare a teritoriului, şi fiecare stăpîn al cîtorva sute de leghe de siguranţă a altoit pe conceptul de patrie sentimentul de glie, de feudă, de posesiune, de lege, de progres. Forţa primordială a dezordinii s-a metamorfozat în forţă primordială a preceptului juridic şi a autorităţii statului, prin care scopurile sale s-au redus la apărarea frontierei, la consolidarea ordinii interne şi la stabilizarea unui *stătu quo* al prezentului. Din acel moment, latifundiarul şi militarul au fost lipsiţi de viziunea clară a unui destin parabolic pentru naţiune, începînd cu nevoia de a pune în mişcare ceea ce rămăsese rigid şi urma să fie parcelat, pentru a reda ţării aceste întinderi de cîmpie fără viaţă, rămase de la patrioţii plecaţi spre Europa. Naţiunea însemna întinderile de pământ, numărul de vite, recensămîntul populaţiei şi al bunurilor, statisticile despre export şi import, numărul de funcţionari capabili să asigure bunul mers al administraţiei publice, edificiile. Creşterea vitelor şi agricultura, mai mult decît guvernatorii provinciilor, au împuternicit guvernul federal să le reprezinte interesele, şi interesele naţionale au luat forma şi sensul pămîntului. Colonii şi muncitorii nu aveau nici un drept, cu toate că drepturile lor erau garantate de legi şi de coduri desăvîrşite ; indigenii nu le mai răpeau vacile şi recoltele, şi nici nu serveau drept unelte tăcute în mîna

patronului ;

erau însă bieţi arendaşi, fiinţe care trudeau de dimineaţa pînă seara, zdrelindu-şi mîinile şi sufletul în munca pămîntului care înmagazina singurul bun autentic : averea. Nenumăratele neplăceri şi întîmplări neobişnuite ridicau valoarea solului arabil şi de păşunat, fără ca banii obţinuţi să compenseze munca neomenească, frămîntările unei existenţe obscure, ameninţate, singuratice, lipsite de dragoste, fără scopuri înalte, departe de căminul adevărat. Confederaţia naţională era vastă şi părăginită ca un latifundiu, deţinea o mare putere militară, posedînd un arsenal de săbii şi de puşti înmagazinate prin provincii ; insă asupra sufletelor nu avea decît puterea celui ce aplică pedepse şi trezeşte spaimă. Deoarece îşi propune să asigure bunăstarea, multiplică valoarea a tot ceea ce nu poate fi smuls şi desfiinţat, ca şi cum bunăstarea ar consta în posedarea unor bunuri de bază. Este lăsat în părăsire şi sălbăticie tot ceea ce nu slujeşte direct ca o armă sau o unealtă, tot ceea ce este inutil şi, în definitiv, reprezintă veşnicia. Nu există nici o preocupare pentru asemenea lucruri, şi statisticile arată că exportăm ceea ce producem şi importăm ceea ce nu putem produce.. Fiu al latifundiului şi al haosului, statul preţuieşte tot ce e mare şi confuz ; toate astea proveneau din faptul că a dat o valoare tip monedei, primul lucru pe care a reuşit să-l stabilizeze într-o lume de fluctuaţii şi de catastrofe. In rezumat, latifundiul a dat forţă naţiunii, autoritate guvernului şi aur visteriei publice. Ferma producătorului şi inteligenţa artistului vor ajunge în mîinile latifundiarului şi ale statului, care le cumpără pe un preţ de nimic, împreună cu tot ce achiziţionează prin ipotecă şi prin slujbă, prin forţa deşertului ascunsă în el şi a pămîntului nimănui, a pămîntului fiscal, statul va ajunge să posede şi să paralizeze aproape jumătate din teritoriu, o dată cu tutela gîndirii, exercitată prin intermediul universităţilor, al

ziarelor devotate şi al funcţiilor publice. Bunurile so-

cietăţii şi intelectul au putut fi cotate la fel ca pămînturile eliberate de primejdii şi dezordini, şi politica a dat şi a luat după cum ştiinţa şi faptele oamenilor au slujit sau nu drept hrană celor trei gîtlejuri ale Leviatanului.

INTEGRAREA IMPALPABILULUI

Pînă ce provincia Buenos Aires nu a obţinut victoria asupra Confederaţiei, punînd capăt la ţară unei vechi dispute între unionişti şi federali şi unei clauze a codului politic, unitatea naţională rămînea un ideal de surghiuniţi. Marea masă a locuitorilor era departe de a fi însufleţită de ideea unităţii naţionale ; şi cu atît mai puţin exista în capul acelora care trebuiau s-o înfăptuiască. A fost de folos ceea ce au realizat mai întîi Urquiza la Cepeda, şi apoi Mitre la Pavón, unde din întîmplare a obţinut victoria o idee care nu se găsea înscrisă în nici o clauză a codului politic. In ciuda eforturilor unor patrioţi înflăcăraţi şi a îndărătnicei opoziţii a altor patrioţi înflăcăraţi, portul liber, şanţul care între Melincué şi Río Negro separa cîmpia albului de ţinuturile indigenului, căruţele şi bărcile, Gorra Colorado [I] şi învăţătorul de ţară începeau să constituie naţiunea aşa cum puteau. A fost suficient ca guvernul federal să absoarbă în departamentele şi în celulele sale primejdia pornită de la ţară, anihi- lînd-o prin împărţirea unor sarcini împovărătoare, pentru ca acest corp ciuntit să rămînă ciopîrţit în paisprezece bucăţi. Prăbuşirea lui Rosas a valorat şi ea mai mult decît cele cinci preşedinţii, dacă scădem două, dintre anii 1862 şi 1880 ; la prăbuşirea lui Rosas ceea ce a rămas în picioare era civilizaţia. Este adevărat însă că Rosas s-a

I Lagună în regiunea pampei (Argentina).

prăbuşit atunci cînd s-a dovedit incompatibil cu stările şi formele de guvernămînt ale naţiunilor europene ; trupele Europei, vapoarele, diplomaţii şi aurul ei n-au putut face nimic împotriva acestui paladin al pampei, dar, în schimb, au putut face totul împotriva lui Mitre, Sarmiento şi Avellaneda [I], deoarece planul acestora coincidea cu planul Europei ; cu ajutorul armamentului, al vapoarelor, al diplomaţilor şi al aurului Europei au reconstruit naţionalitatea pe care barbarul ar fi vrut s-o susţină numai cu resursele americane ale ţării sale. Ceea ce făcuse Rosas din pămînt, au construit ceilalţi din cărămizi şi din fier ; Rosas a început să promoveze capitalismul naţional, ceilalţi au ajuns să fie agenţi şi administratori ai Băncii Mondiale. Ca urmare a imigraţiilor, *gaucho* a devenit zilier, s-au organizat justiţia, comerţul şi instrucţia publică şi s-a impus respectul proprietăţii aşa cum figura în actele legalizate la notarul public, reglementînd în felul acesta viaţa locuitorilor. Şi totuşi, naţiunea încă nu exista, împrumuturile, capitalurile particulare statornicite prin mari garanţii însemnau intrarea victorioasă a invadatorilor care aşteptaseră timp de cincizeci de ani această clipă prielnică.

Rosas însemna pampa, Confederaţia însemna provincia Buenos Aires ; guvernului de tip pastoral îi urma guvernul de tip municipal. Iar celor paisprezece provincii cio- pîrţite li s-a asigurat autonomia pentru a fi reduse pe nesimţite la paisprezece suburbii ale municipiului federal.

In felul acesta, statul a ajuns să fie forţa integrală, totalitatea puterii publice, arsenalul violenţelor sustrase circulaţiei ; cu toate acestea, era lipsit de forţă şi de dinamism. Statul nu dădea viaţă, ci o anihila prin paralizie. A fost creat nu pentru înfăptuiri, ci pentru a opune

I *Marco Avellaneda* (1813—1841), om politic argentinian. S-a răsculat împotriva lui Rosas, dar a fost învins şi împuşcat.

unei mase statice un haos dinamic, pentru a uni şi a însănătoşi un corp ciopîrţit, dar n-a fost în stare de nimic. Acestui stat, care reprezenta tot ceea ce dorise toată lumea, în realitate i-a fost imposibil să realizeze ordinea şi armonia ; s-a afundat în metropolă şi a închis ochii în faţa adevărului de la ţară. Mai bine zis, nu putea face nimic ; era un sclav al grandorii şi al puterii sale, atribute obţinute datorită aurului străin, şi nu se putea mişca. Statul susţinea armate uriaşe de funcţionari şi de soldaţi ; fabrica titraţi la fel cum fabrica înainte hîrtie-monedă, fără control şi fără acoperire ; a împărţit bugetul în două, o parte pentru a susţine pe cei care îl susţineau, şi cealaltă pentru a face să funcţioneze restul. Forţa sa aparentă a provenit din faptul că slăbise totul pentru a-i face puternici pe susţinătorii săi ; era însă un organism lipsit de sînge, fără muşchi, fără mobilitate, asemeni unei maşini care fabrică moarte, şi nimic altceva.

TIPARELE DE OŢEL

Odată cu pierderea puterii centrale, viceregatul se dezarticulează în segmente autonome, căci niciodată nu a constituit o unitate ; iar armata îşi asumă răspunderea dc a servi drept unitate şi centru ale descompunerii politice. Pe umerii săi a căzut toată greutatea imensei sarcini : sarcina de a distruge şi de a crea. S-au înfiinţat trupe, şi generalii desemnaţi, pe cît a fost cu putinţă, dintre cetăţenii cu titluri universitare şi oamenii de afaceri, şi-au asumat în acelaşi timp comanda lor şi a magistraturilor inexistente. Obligaţii urgente i-au constrîns să renunţe la togă şi la prăvălia lor, pentru a îmbrăca uniforma şi a începe cu toată seriozitatea exerciţiile militare.

Ca o consecinţă a improvizaţiei, zece ani mai tîrziu s-a ajuns la războiul civil pentru salvarea independenţei, care, deşi era mijlocul cel mai eficace pentru a dezmembra o naţiune organizată, reprezenta singura posibilitate de a evita dizolvarea morală a unui popor fără rădăcini şi pentru a crea un nucleu central în stare să se opună intereselor dizolvante. Războiul sau forţa activă a armatelor avea să slujească, în lipsa războiului propriu-zis şi a unităţii naţionale, la supunerea mulţimii printr-o disciplină militară menită să înlocuiască obiceiurile, idealurile şi interesele comune. Lipsa unei naţiuni geografic preexistente, a unei ordini bine structurate a locuitorilor în viaţa socială şi a deprinderilor muncii coordonate a dus la dizlocarea internă şi, ca urmare a ei, la lupta pentru obţinerea de situaţii personale avantajoase. Astfel, numai prin vărsarea de sînge şi jefuirea căminelor s-a putut ajunge la conştiinţa naţională, la înţelegerea ţelurilor patriotice, încă neclare în momentul independenţei, şi la respectul magistraturilor. Nimeni nu credea în bunurile făgăduite, şi oamenii au fost obligaţi cu ajutorul baionetelor să caute undeva aceste bunuri. Recrutările se făceau cu forţa ; *gaucho* şi muncitorul erau smulşi de la ocupaţiile şi gospodăriile lor şi transformaţi peste noapte în soldaţi îmbrăcaţi în uniformă sau împodobiţi cu un simplu semn distinctiv, ca bunăoară şorţul purtat de *gaucho,* în formă de pantalon, sau pana de struţ, sau pantalonul de flanelă galbenă, şi ducînd pe umăr armele pe care le aveau, ori chiar fără ele ; regimentele formau corporaţii suprapuse instituţiilor nou-născute, dar nelegate de acestea din cauza rolurilor diferenţiate. Au format un corp ; însă un corp teratologic şi atotcuprinzător, fără instanţe superioare. Se recurgea la batalioane pentru a salva viaţa traficantului, a fermierului şi pentru a întemeia în haos un tribunal investit cu atributele forţei şi ale justiţiei. Ca emblemă a ordinei şi a

siguranţei, în

armată erau recrutaţi oamenii cei mai capabili şi mai bine intenţionaţi. Aspiranţii atraşi de noua stare de lucruri ce abia se năştea s-au înrolat sub drapel, transiormînd mai tîrziu profesia îmbrăţişată dintr-o nevoie de moment într-o slujbă, cea mai cinstită şi singura care avea un scop practic şi nobil. Paralel cu dezvoltarea politică şi civilă a statului, armata a dezvoltat structura unui stat, aceea izvorîtă, politic şi economic, din fisipa- ritatea armatei, care modela instituţiile după chipul şi asemănarea ei. Şi-a impus forma, ajunsă la vîrsta adultă, celorlalte instituţii în stare larvară ; a oprit excesele prin excese, a constrîns legislaturile să funcţioneze, a silit congresele să impună constituţii şi puterea executivă să guverneze. Partizanii unei organizaţii despotice s-au declarat monarhişti şi unitari ; cei care au dorit separarea puterii în două s-au numit democraţi şi federalişti. Federaliştii recunoşteau nevoia instaurării unei noi ordini ; democraţii au crezut că o pot construi utilizînd materialele provenite din demolări. Din această cauză nu coincid planurile lui Moreno şi Rivadavia. Primul dorea să amputeze trecutul din trupul prezentului, negînd continuitatea ; al doilea voia să organizeze instituţiile ca şi cum ar fi existat, în fapt şi în teorie, o naţiune ajunsă la maturitate. în fond nu exista decît o singură realitate : armata formată împotriva tuturor utopiilor susţinute de discipolii lui Story şi ai lui Montesquieu. încă şi astăzi, în comparaţie cu ea, pînă şi organizaţiile imitate după modelul ţărilor capitaliste europene sau turnate după tipare populare sînt lipsite de forţă şi de fizionomie proprie ; s-ar părea că sînt aparate ortopedice înfipte în carnea vie a naţiunii. Numai acest corp, care are forma ţării, posedă structură, unitate, sens şi funcţiune logică.

Armatele sudamericane s-au format înaintea popoarelor sudamericane dintr-un conglomerat atît de

eterogen, încît se poate spune că în armate se găsea integrată viaţa

acestor ţinuturi de dincolo de lume. Conştiinţa de ţară liberă a apărut în fiecare din aceste ţări libere o dată cu primele victorii ale armatelor, probabil ca o consecinţă directă a greutăţilor întîmpinate pînă la obţinerea victoriei. In perioadele de pace, de armistiţii, se cădea într-o asemenea stare de destindere, încît faţă de armată, care era o societate constituită şi disciplinată, viaţa apărea drept sclavie, dezordine şi aventură. Războiul cel mai crîncen şi pericolul cel mai mare constau în dezordinea de la ţară şi de la oraş, încît omului întreprinzător şi bine intenţionat nu-i mai rămînea alt drum de ales în afara celui al armelor. Către armată s-a îndreptat tot ceea ce a fost mai bun, şi de aici au emanat forţele patriotice care au umplut alveolele goale ale instituţiilor civile. In primul rînd s-au format casta sacerdotală şi cea militară, deta- şîndu-se net de celelalte şi asumîndu-şi conducerea vieţii publice. S-au instalat în cele mai înalte ranguri ale politicii, pînă ce guvernul propus de ei a ajuns să fie considerat în toată America de Sud un fenomen natural, formînd regenţa civilă a dictaturii.

La noi imixtiunea armatei în treburile guvernului nu este atît un act de forţă consimţit de guvern cît un act de slăbiciune impus de armată ; este suficient să dai la o parte veşmîntul civic pentru a scoate la lumină armătura metalică a structurii militare. Sub pampa găseşti subsol de rocă.

Birourile administraţiei s-au instalat în interiorul cazărmilor şi, de la problemele culturale pînă la garanţia pe care o obţin capitalurile străine investite în ţară, totul este supus unei situaţii de forţă. Birourile consiliilor comunale erau cazărmi, şi cazărmile erau consistorii. însă această armată, care slujea de exemplu şi de prototip societăţii şi instituţiilor, era puternică numai fiindcă lipsea orice altă formă gentilică (religie, cultură, dragoste de

pămînt, economie, politică, simpatie) care să pornească din adîncul conştiinţei sau, cel puţin, din orînduirea lucrurilor în spaţiu şi în timp. Armata nu era, aşadar, o entitate născută din forţa supraabundentă a poporului, ci o forţă de fapt, ocupînd interstiţiile goale şi destinată să formeze poporul şi să-i inoculeze conştiinţa drepturilor şi îndatoririlor.

Forţa aceasta nu poate avea decît o aplicaţie logică, şi anume războiul. Redusă la funcţii poliţieneşti, toată puterea sa superioară se revarsă ca un lichid în clocot. Nenorocirile din timp de pace au fost mai mari decît cele din timpul luptelor, deoarece au însemnat ruginirea armelor în lene. Războiul a fost plaga endemică a Americii de Sud, constituind consecinţa inevitabilă a existenţei militarului-profesionist, a militarului-patriot, a militaru- lui-rentier şi a militarului-judecător. Maşinăria azvîrlită la început împotriva continentului şi populaţiei autohtone a fost utilizată după aceea împotriva ultimelor vestigii ale barbariei şi, în sfîrşit, împotriva guvernelor civile, în măsura în care acestea înclinau să aibă o formă apropiată de modul de viaţă al poporului, o formă antimilitară şi, implicit, aducătoare de dezordine. De la Pueyrredon [I] şi pînă astăzi, armata a acţionat în timp de pace ca şi în timp de război ca un fel de guvern irevocabil, deoarece este de neconceput să separi ideea de cîrmuire de ideea de armată, după cum este de neconceput să plasezi mari capitaluri în industrie şi în comerţ fără certitudinea că forţa bine organizată este cuvîntul de onoare, buna-cre- dinţă şi imperiul legii.

I *Jüan Martin Pueyrredon* (1776—1850), general şi om politic argentinian. S-a distins în luptele de recucerire a oraşului Buenos Aires de sub englezi (1806). A fost conducător suprem al Provinciilor Unite Rio de la Plata (1806—1809) ; a desfăşurat o remarcabilă activitate administrativă şi culturală.

Forţei armatelor, care începînd de la Caseros şi Pavón, a dat coeziune mediului ostil, i-a urmat forţa legilor, care în ordinea politică şi în timp de pace au îndeplinit aceeaşi misiune coercitivă a armelor. O dată depăşit momentul critic, s-a revenit la togă şi la prăvălie. Legile au cerut ajutorul armatei pentru a fi respectate şi, cu toate că şi armata şi legea erau în conflict şi disensiune, legea şi-a instaurat puterea sa adventică, în timp ce armata, care constituia unitatea şi baza, se menţinea în expectativă, controlînd funcţiile celor trei puteri constituţionale. Această forţă incomensurabilă, născută din teroare, reprezenta acum pacea şi siguranţa, ordinea şi justiţia. Dar un stat care se afirmă prin bătălii succesive şi pătrunde cu toate armele sale în viaţa civilă, la fel cu eroul care se culcă înarmat, are de luptat împotriva dizolvării mai mult decît pentru mărire şi pentru o stare mai bună, găsindu-se cu sabia atîrnată deasupra capului şi cu o sentinelă în faţă. De asemenea, constrîns la unitate şi la ordine prin forţa legii, are de luptat împotriva dizolvării morale mai mult decît pentru perfecţionarea sa. Asta pentru că nu este controlat de societate, ci de sentinela care-i permite să doarmă liniştit, fără mustrări de conştiinţă.

Toate revoluţiile endemice sudamericane poartă stigmatul păcatului originar al acestui continent ; guvernele, chiar cele din epocile de prosperitate, sînt produsul precedentelor epoci de agitaţie, şi adevăratul apogeu de sănătate pentru ţară este starea de asediu. In stare latentă, un popor a cărui existenţă este condiţionată de deprinderile săbiei trăieşte veşnic într-o stare de război, iar pacea capătă un aspect de bivuac. Posedăm toate puterile — judiciară, legislativă, executivă — necesare, ca organizare teoretică, unei naţiuni moderne ; în schimb, ne lipseşte o stare economică, o stare religioasă, o stare de cultură, o stare etnică şi o stare morală, care ar trebui

să existe ca postulate prealabile ale celorlalte. Schemele instituţiilor sînt schiţate în mod clar ; ele definesc însă profilul unei naţiuni ideale şi nu îmbracă forma adevăratei realităţi. Pentru a înfăptui aceste structuri teoretice, am recurs la cele mai nobile rezerve vitale, cum a făcut Bernard de Palissy [I], care a azvîrlit în cuptor şi a topit vasele şi obiectele de artă aflate la îndemînă.

RĂSTURNAREA VALORILOR

Vicisitudinile istoriei din care a ieşit statul l-au înzestrat cu o putere egală cu puterea pe care avea misiunea să o înlăture; modelul de organizare politico-juridică a fost luat din texte şi tratate. In felul acesta a tîrît în sfera puterii constituite formele valabile doar pe terenurile de luptă şi a absorbit în preceptele sale forţele rurale, care în practică i-ar fi putut fi de folos. Astfel, aceleaşi mijloace de care se foloseau conducătorul de altădată, guvernatorul provinciilor, comandantul trupelor, proprietarul hanurilor şi proprietarul de pămînt au servit mai tîrziu guvernanţilor din vremea guvernelor constituite. Ceea ce se compunea înainte din indivizi şi din entităţi simple se transformă acum în complexe de indivizi şi în entităţi compuse ; voinţa cu care se guverna la început este înlocuită astăzi prin legi ; regimurile de forţă de ieri fac loc relaţiilor de drept. In esenţă, tehnica prin care guvernantul înţelege să rezolve problemele statului este identică celei din anii precedenţi, şi experienţele făcute la ţară constituie pentru magistraţi şi funcţionari culegeri de hotărîri. Din punct de vedere economic, statul se năştea

I *Bernard. de Palissy* (1510—1589), ceramist, emailor şi chimist francez.

sărac şi cu o moştenire specifică : datoria. Indigenii, războaiele şi şefii de trib cu epoleţi au prăpădit o mare parte din fondurile destinate lucrărilor publice. Pentru strîn- gerea veniturilor, reduse timp îndelungat la taxe vamale, trebuia să se recurgă la improvizaţii, în timp ce vistieria publică acoperea toate nevoile ; se apela frecvent la ea, prin cerere de concesiuni, subsidii şi slujbe. Totul rămî- nea, astfel, neschimbat. Oamenii credeau şi mai ales se prefăceau a crede că această naţiune ieşită din haos ar însemna ordine, şi că orice insucces în lupta dreaptă pentru viaţă trebuie retribuit băneşte. Pămînturile publice au fost o mină inepuizabilă pentru ajutorarea aproapelui şi pentru echilibrarea finanţelor. Emisiunile fără acoperire, jocurile de bursă, speculaţia riscantă în contul viito- rului au provocat crize, care au izbucnit la băncile oficiale şi în casele de fier ale tezaurului public. Prosperitatea economică întuneca judecata, şi judecata dărîma operele ambiţioase, pe care le considera imprudente. Guvernul a fost instaurat ca o instituţie de binefacere dotat cu o loterie şi cu un azil de invalizi.

SFERELE DE OCUPAŢIE

In timp ce structurile sociale încă neconsolidate abia începeau să capete formă şi să devină puternice, statul şi armata ajung să aibă forţe depline. Statul s-a născut prevăzut cu cele mai ascuţite arme de apărare, pentru a înfrunta o primejdie ce exista undeva, dar nu se ştia bine unde; de fapt, pentru armată bivuacul din timpul iernii nu însemna altceva decît o pauză. Şi

armata

2
3
3

a rămas investită mai departe cu misiunea de custode al legii şi al ordinii. Ambele au fost corpuri dimerosomate ; în mijlocul acestui haos au constituit o fortăreaţă cu ziduri groase şi cu porţi puternice, unde cetăţenii se refugiau pe timp de furtună, o fortăreaţă care se umplea de fugari ; în locurile unde se simţea o cit de mică nevoie se instala un birou. Proclamînd sus şi tare că tuturor celor care ar dori să vină, din lumea largă, le este rezervată o primire călduroasă, armata a apărat prin atributele şi cu săbiile sale viaţa şi activitatea cetăţenilor rezidenţi şi a celor în trecere.

Statul oferea mult, însă numai ceea ce putea să ducă la îndeplinire prin acte de constrîngere ; din această cauză a început să acţioneze exercitîndu-şi puterea fără să provoace conflicte directe. Intr-o lume lipsită de formă, acest Stat—Armată—Patriarh avea o formă perfectă ; acolo unde lipseau frînele etice, mercantile şi religioase, era model de ordine şi garanţie pentru viitor. Administraţia publică, dispunînd de un buget elastic, oferea lunar o bursă aceluia care avea nevoie de protecţia ei. Vistieria publică reprezenta recoltă bună, casă proprie şi respect. Comercianţi şi fermieri au căutat un leac pentru nenorocirile lor în farmacopeea statului, căci acesta distribuia beneficiile şi era deci cauza indirectă a dezastrelor. Nimeni nu-şi asuma riscul de a investi capitaluri fără a obţine mai întîi o garanţie din partea administraţiei, şi administraţia a devenit coasociat la toate proiectele cu reuşite enigmatice, după cum era asociat Dumnezeu la faptele vitejeşti de altădată. Iniţiativele particulare se izbeau de concurenţa statului ; tot ceea ce apărea şi se consolida rămînea sub protecţia statului, se alcătuia după chipul şi asemănarea sa, la fel ca hîrtia-monedă. Faţă de conducătorii provinciali, puterea executivă exercita un patronaj atotcuprinzător, aşa cum arată cele şaizeci şi două

dc intervenţii federale care au avut loc din 1862 pînă în 1916, de cînd nu li se mai ţine socoteala. Oamenii de talent l-au ratificat în cabinetele guvernului, în universităţi şi în tribunale ; politicienii au predicat evanghelia acestui pămînt al făgăduinţei asemeni unor apostoli ai ştiinţei, ai artei şi ai credinţei ; cei mai puţin dotaţi s-au pus în serviciul puterii, începînd cu slujbele cele mai neînsemnate, îmbrîncindu-se şi dînd din coate ; şi iată că, în sfîrşit, administraţia a devenit un rezervor popular de mană argentiniană, din care iniţiaţii extrăgeau puteri extraordinare. Insă un stat constituit ca o entitate juridică şi patronală, apărată de miliţie, nu este puternic ; ar putea servi cel mult ca stavilă a libertăţilor şi ca închisoare corecţională, dar este subminat şi devine o jucărie neînsemnată în mîna supuşilor săi. Poate fi doborît de
0 mînă de bărbaţi sau de o mînă de adolescenţi şi de tineri. Nu-şi află loc în sufletele oamenilor. Cu toate acestea, un asemenea stat este temut. Dincolo de orbita puterii sale, domneşte teama şi ruina. Nu se ştie unde
1 se termină puterea şi nici unde începe slăbiciunea. Fabrică răzvrătiţi şi-i trimite la închisoare, îndeamnă la jaf şi dă lovitura de graţie gospodăriei micului proprietar^|gut în dizgraţie, azi aşează o cunună de lauri pe fruntea artistului şi mîine îl insultă, cu dreapta îi plăteşte zeci de mii de *pesos* pentru opera sa şi cu stînga îl ameninţă că-i va lua pîinea de la gură.

Această dependenţă de stat seamănă cu dependenţa neamurilor încovoiate de fatalitate. Cel care nu se află în interiorul administraţiei publice nu are nici o putere, căci forţa se găseşte concentrată în arsenale şi în birouri. Posibilităţile de viaţă respectabilă se reduc geometric în raport direct cu distanţa de la centru ocupată de individ, deoarece la hotarele dominaţiei statului nu există decît bulevarde

largi care conduc în deşert.

FUNCŢIUNILE MECANICE ALE LEGII

Neorînduiala era inclusă în formulele teoretice ale organizării naţionale, în protestul înăbuşit al mulţimilor şi al formelor pe care pampa le zămislea în tăcere. Alcătuirea juridică a statului tindea să transforme fiecare cetăţean într-un recrut civil, birocrat şi licenţiat, şi a început să funcţioneze asimetric faţă de funcţia capricioasă şi antisocială a mulţimii ; dispoziţiile juridice, respectate pînă la descoperirea maşinaţiilor secrete ale instituţiilor, au căpătat caracterul de măsuri disciplinare împotriva răzvrătiţilor virtuali. Interpretarea articolului 37 al Constituţiei ne-a dus la bătălia de la Pavón, şi numai prin biruinţa militară unitatea naţională a devenit ceva real; articolul 6 a condus la asasinarea mai multor guvernatori, la încălcarea drepturilor provinciilor şi la ura, veche de cînd există viceregatul, pe care o poartă capitalei ţinuturile din interior.

Provinciile au fost nevoite să se împace cu un sistem funest pentru libertăţile şi interesele lor, deoarece, teoretic fiind conjugate la mai mult ca perfect, nu se adaptau, în afară de gramatică, nevoilor etnice şi geografice. De fapt, triumfă idealul unitar sub numele de Confederaţie, la fel de nepotrivit ca atîtea altele. Dacă provincia Buenos Aires şi-ar fi declarat independenţa, aşa cum au dorit şi au încercat Mitre şi Del Carril, atunci cînd se întindea pînă la strîmtoarea Magellan şi pînă la cordi- lieră, Argentina ar fi avut o altă înfăţişare ; iar restul, dat fiind că provinciile Corrientes şi Entre Ríos s-ar fi separat, fără îndoială, ar fi alcătuit o nouă Bolivie, tot fără ieşire la mare. în mod subconştient, mulţimea a început să priceapă că

tribunalele se conduceau după norme străine vieţii şi naturii lucrurilor ; şi chiar dacă ar fi cedat

pentru a se acomoda exigenţelor acestei vaste realităţi neglijate, forţele primare ar fi produs, oricum, fisuri invizibile în sistem. Deoarece putem spune că această mulţime însemna tot un popor, acela invocat în Preambul[1] şi în Imn [I] [II], un popor aflat într-o etapă embrionară, ce-i drept, fără puterea transindividuală pe care himenoptere- lor le-o dă stupul mai bine decît indivizilor fizionomia speciei. îndeplinea o funcţie bine delimitată, însă lipsită de coordonare ; avea legi, tradiţii, obiceiuri, însă acestea erau lipsite de coordonare. Din toate ingredientele eterogene s-a constituit o societate artificială, o societate legală, o constelaţie, iar peste ea s-a prăvălit o viaţă de coduri urbane şi de ordonanţe militare. Era un stat intrus, cu atributele sale strălucitoare şi cu rigoarea sa încă aridă ; avea o formă deosebită de forma acestei societăţi, care nu poseda forme geometrice, ci biologice, şi procedeul a fost invers decît cel care guvernează naşterea fiinţelor vii. Legea nu va putea sădi niciodată în spiritul individului conştiinţa morală a justiţiei, care se învaţă atît de uşor din poveştile auzite de la mamă sau bunică în fragedă copilărie ; legea nu-ȷ*" face să existe fiinţe respectuoase faţă de drepturile aproapelui, nici faţă de interesele comune ; legea formează printre noi fiinţe care examinează după litera codurilor pînă unde are drept aproapele să fie respectat, fără ca excesul să se întoarcă împotriva lui, şi se menţine la tangenta propriilor sale drepturi. La un popor care nu cunoaşte literatura pentru copii, cîntecele corale şi nici nu dispune de timp pentru a se ocupa cu lucruri de prisos, viaţa, care este mai degrabă un roman decît o dispută, apare stingherită dincolo de obişnuitele sale stări de destindere. Forma de a-şi exprima nemulţumirea, atunci cînd nevoi stringente îl

I Preambulul Constituţiei din 1853.
II Imnul Naţional adoptat în 1813.

încolţesc, este aşteptarea momentului potrivit pentru răzbunare. In felul acesta, se creează atît o tendinţă juridică, cit şi o vocaţie a răzvrătirii. Intre timp, sub aparenţa păcii legale din oraşe şi a nepăsării de la ţară, se naşte, subteran şi încîlcit, un arabesc de forme procesuale, un manual complicat şi plin de dispute procedurale, de ordonanţe şi drepturi învăţate pe de rost, capabile să te ferească să săvîrşeşti un delict sau să încâlci legile. Iese astfel la suprafaţă o stare fictivă de coeziune, de respect, de convieţuire liber consimţită, o stare ce poate fi simbolizată de locuitorii din stepa Atacama, care sînt nişte păstori nenorociţi, dar ştiu pe dinafară Codul rural.

Relaţiile între indivizii unei societăţi constituite în acest fel de logica şi convenienţa juridică sînt lipsite de tot ceea ce este generos, larg, dezinteresat, vrednic de încredere, şi se transformă în redute de apărare şi în planuri de atac, în cerebrale litigii cotidiene care sînt tratate de judecător ca nişte cazuri de conştiinţă. Şi dacă judecătorul şi comisarul nu sînt dispreţuiţi, în schimb e luat în bătaie de joc, cu ostentaţie sau cu ipocrizie, tot ce reprezintă justiţie şi autoritate în scara valorilor morale ; nu se recunoaşte autoritatea părintească, copleşitoarea întîietate a talentului sau puterea irezistibilă a cinstei.

Dacă instituţiile nu au destulă vechime — şi prin urmare nici autoritate — pentru a se opune revărsării vechilor impulsuri, dacă legea nu stabileşte în mod textual natura psihică a relaţiei dintre individ şi paragraf, ideea de justiţie şi întreaga jurisprudenţă nu sînt decît nişte maşinării complicate şi inutile.

Nici un popor nu poate progresa dacă pretinde ca între fraţi şi prieteni să existe dispoziţii scrise şi chitanţe, nesocotind în felul acesta obligaţiile şi sancţiunile morale ; subordonarea conştiinţei unor simple ordine înseamnă anihilarea sufletului ; şi atunci legea este un instrument de

corupţie. în acest sens, visele optimiste ale celor mai înzestraţi oameni ai noştri nu ne-au adus, deşi în mod indirect, decît mari pagube. Rivadavia şi Sarmiento pot apărea ca nişte genii diabolice. Prin opera sa Vélez Sărs- field [1] a contribuit la crearea impresiei că societatea noastră este bine alcătuită şi organizată. Ne-a făcut să ne sprijinim conştiinţa pe lege, aşa cum ne sprijinim caracterul şi iniţiativa pe favorurile statului. Ne-a făcut să ne simţim feriţi de o primejdie care, nefiind dispărută, deşi stăvilită şi ascunsă, putea lua chiar forma Codului civil. Dacă prin cunoaşterea legilor se obţine totdeauna cîştig de cauză, dacă legea perfectă este un mecanism automat, norma se transformă în frauda şi legea răneşte şi seamănă ură.

S-a ajuns la o viaţă care pare ordonată şi paşnică, dar în fond nu e scutită de primejdii, deoarece primejdia, care înainte consta în ceea ce făceai, astăzi constă în ceea ce ştii şi nu poţi face.

DIVIZIUNEA MUNCII

Fiecare funcţionar este o celulă vie a puterii care, fără a fi în slujba întregului, întruchipează un fragment de autoritate. Primul magistrat produce prin cariocineză [I] [II] corpul administrativ. Prin funcţia pe care o îndeplineşte, fiecare ajunge să-şi dezlănţuie forţele de dominare individuală şi să le azvîrle în joc; aşadar, din alăturarea

---

I Velez *Sărsfield* (1801—1875), jurist şi om politic argentinian, autor al Codului civil şi colaborator la întocmirea Codului comercial.

II *Cariocineză (mitoză),* diviziunea indirectă a celulei, în cursul căreia are loc apariţia cromozomilor şi împărţirea materialului celular la două celule-fiice, ambele cu acelaşi număr de cromozomi.

acestor celule ia naştere un corp executiv, judiciar, legislativ şi administrativ cu un volum mult mai maro decît suma părţilor. Deputatul are privilegiile lui ; agentul de poliţie, uniforma lui ; portarul, livreaua lui ; fiecare dintre ei reprezintă, la scară redusă, legislatura, poliţia, tribunalul. împărţirea puterii diminuează forţa statului, deşi aparent aceasta este mai mare, mai bine distribuită, mai direct prezentă în toate. Reprezentat molecular oriunde se găsesc funcţionarii săi, statul îşi face simţită prezenţa permanent, ca o zeitate fără pudoare, dar în fond nu este altceva decît un depozitar al forţei armate şi al intereselor personale. Statul este un Leviatan macerat care umple totul cu particulele provenite din fărîmiţarea sa; din totalitatea funcţiilor pe care le exercită cei ce se servesc de el capătă structura unui schelet extern, de artropod, întins pe trei milioane de kilometri pătraţi ; dar în interior e lipsit de viaţă, este doar un recipient de corpus- culi gazoşi. Funcţia publică nu are slujitori, ea dă numai forţă cetăţeanului care şi-o încorporează ca o mană, şi tuturor le convine ca forţa individuală a fiecăruia să fie mare, pentru ca funcţia să apară universal respectată. Altfel nu ar fi respectaţi, şi statul ar fi insultat zilnic în persoana slujitorilor săi. Trebuie să i se îngăduie să-şi depăşească atribuţiile pentru a-şi păstra echilibrul. Agentul de poliţie ştie că atunci cînd infractorul uită că se găseşte în prezenţa autorităţii trebuie să recurgă la forţă şi să-l ducă la închisoare prin prerogative independente de uniformă ; în prezenţa judecătorului simţim că există o putere mai presus de legi, iar în faţa funcţionarului superior sîntem covîrşiţi deopotrivă de importanţa funcţiei şi de greutatea numelui celui care o îndeplineşte. Acest adaos se observă asemeni vîrfului de cuţit ascuns sub cămaşă. Un stat desfăcut în componentele sale şi împrăştiat pe întinderea teritoriului este de temut, însă nu are

o putere de coeziune care să inspire simpatie ; poate ocroti sau despuia, poate investi o sută de milioane într-o lucrare de viitor, o sută douăzeci de mii de pesos anual pentru dezvoltarea ştiinţei şi a literaturii, să acorde subsidii, să înăbuşe răscoale şi să pună pe picior de război armate de o sută de mii de oameni, dar nu este altceva decît o nălucă şi un motiv de groază ; slujindu-se de acelaşi tip de jusitificări, ar putea să facă exact contrariul.

Atunci cînd cetăţeanul nu aspiră decît la o situaţie respectabilă, conferită de avere sau de slujbele importante, nu se pot bucura de nici o preţuire capacitatea intelectuală, virtutea, munca stăruitoare şi investigaţia dezinteresată ; nu valorează nimic spiritul şi bietele sale unelte. Trebuie să se îndoape dintr-o altă substanţă, ce reprezintă în acelaşi timp idealul şi bunăstarea. Un post în administraţie, în magistratură, în învăţământ, înseamnă bani, competenţă, putere şi respect. Statul acordă lefuri ca subsidii şi pe lingă aceasta administrează ştiinţa, consideraţia socială, reputaţia, onestitatea. Insă cum individul ales nu are nici o vină că Dumnezeu i-a pus mina în cap pentru a fi beneficiarul unui destin măreţ, şi cum această funcţie este o unealtă şi nu o rotiţă a unui mecanism, el forţează lucrurile pentru ca postul să-i permită atingerea nivelului maxim al aspiraţiilor. Individul ştie că sub numele pe care îl poartă există o sarcină şi o funcţie, şi că, dacă doreşte, le poate imprima pe o carte de vizită ; individul mai ştie că pentru toate acţiunile sale va trebui să răspundă în faţa prietenului care l-a numit, la fel ca şi alesul faţă de zeul său. O dată atins ţelul, el capătă instantaneu impunitatea care este întotdeauna inerentă oricărei funcţii mai deosebite ; impunitatea înseamnă să te situezi dincolo de sancţiunile obişnuite, mai presus de tăcerea celor ce nutresc aceleaşi aspiraţii. Drumul spre putere este

drumul spre impuni-

tate, spre expansiunea forţelor personale, care de obicei sînt înfrînate de societate, şi cum întotdeauna cucerirea puterii se sprijină pe respectul subaltern, ascensiunea individului înseamnă împlinirea unor aspiraţii ale sufletului colectiv. Fără această aroganţă, care depăşeşte cu cîţiva centimetri stricta orbită a acţiunii sale, s-ar trăda aici un ideal al mulţimii : să faci avere şi să porunceşti. Tot ce ar putea discredita produce de fapt admiraţie, fiindcă apare ca o capacitate de autoritate negată celorlalţi ; funcţionarul care face ceea ce vrea, de multe ori cu conştiinţa că şi-a îndeplinit datoria, întruchipează o putere tăinuită şi capricioasă pe care trebuie să ţi-o faci binevoitoare. îndeplinirea pur şi simplu a datoriei ar deprecia funcţia ; în schimb, frauda şi neobrăzarea sînt semne de forţă, căci în ele se întrevede omul mai puternic şi mai de temut decît funcţia pe care o îndeplineşte.

Aparatul scenic este o valoare de bază în comedia aceasta a poziţiilor înalte, cu personaje primare şi acţiune primitivă ; demnitatea funcţiei te scapă de nimicnicia personală, căci o pune chiar în slujba ei. Această demnitate, care trece dincolo de obişnuit şi de normal, este sporită prin afirmarea categorică a actului arbitrar ; ceea ce demonstrează capacitatea de a îndeplini funcţia şi de a o depăşi cu o gratificaţie neaşteptată. De aceea omul din popor îl consideră pe funcţionarul de stat ca pe o fiinţă ce posedă privilegiul de a transforma serviciul public în serviciu personal ; în funcţie de aceasta el trebuie sau să-şi facă speranţe, sau să se teamă. Şi atunci îl respectă. Fără acest act arbitrar, forţa ar părea diminuată şi derizorie, iar uzufructuarul, un simplu slujbaş. Acum se vede limpede pentru ce funcţionarul care face schimbări, care vrea să aducă o inovaţie, este cel mai periculos ; deoarece de obicei inovaţia constă în a da frîu liber prin intermediul funcţiei, în chip de noutate, aspiraţiilor personale.

Subalternul poate recurge,' ca o compensaţie, la acelaşi sistem fraudulos : se foloseşte de influenţa lui personală în orice litigiu şi obţine cîştig de cauză. Aceasta este tot o gratificaţie neaşteptată. Dacă socoteşte că este prejudiciat pe nedrept, apelează la o altă putere străină, la un *Deus ex machina,* care este şi mai puternic decît funcţionarul : la funcţionarul ocult, cel care poate ajunge sus de tot peste noapte, cel pentru care totul este cu putinţă : omul politic. A recurge la omul politic înseamnă a cere dreptate aceluiaşi for care te-a prejudiciat şi a împlini totodată o răzbunare de ordin transcendental, plătind tribut eului colectiv. Cu toate acestea, uzurparea puterii instituţionale de către puterea personală, absorbţia funcţiei publice de către individ contribuie uneori la înălţarea acesteia. Judecătorul, legislatorul, funcţionarul şi agentul de poliţie, care fac să se respecte învestitura prin adăugarea unui factor personal, vorbesc neîncrezătorului în aşa fel încît să înţeleagă bine ce este o învestitură. Există în ansamblul acestor forţe aflate pe scenă o anumită compensaţie care echilibrează funcţii şi personaje. Şi, în fond, în această comedie de confuzii sau interludiu de *qui pro* quo-uri, cu timpul se pierde totul, afară de onoare.

Această speţă tipică de slujbaş şi de funcţionar public, pe care Agustin Alvarez[1] o cunoaşte atît de bine şi o dispreţuieşte atît de mult, este o variantă sublimată a cumătrului. Cumătrul este unul din personajele tipice pe care l-am moştenit tot din perioada dominaţiei coloniale. Il întîlnim foarte des în vodevilurile spaniole, unde e însă mai puţin sumbru şi mai puţin pervers. Din galeria de figuri grosolane pe care le datorăm Spaniei, cumătrul este, poate, ruda cea mai apropiată. Este un tip foarte răs-

I *Agustin Alvarez* (1857—1914), scriitor, filozof şi pedagog argentinian.

pîndit, sub aspectele cele ai neaşteptate, şi merită osteneala să fie analizat : aria sa de acţiune este vastă, şi valoarea sa, deosebit de reprezentativă.

CUMATRUL

De acolo unde se termină cîmpul de acţiune al îndrăzneţului şi pînă unde începe acela al mitocanului, se află locul cumătrului. Prin anumite trăsături se mărgineşte cu zona omului viteaz, integru, singuratic ; prin altele, apare ca o varietate a omului lipsit de caracter, uşuratic şi neisprăvit care este mitocanul. De la domnişorul fercheş, care merge la rîu să provoace spălătoresele sau să se bată cu paznicii de noapte bătrîni, de la tîlharul din „cetele de indigeni“ şi „bandele de fanfaroni“ pînă la funcţionarul care transformă regulamentul într-un privilegiu al rangului, cumătrul îşi desfăşoară activitatea în această regiune care este teritoriul său. Valoarea personală şi, drept consecinţă, minimalizarea a tot ce e străin constituie notele cele mai proeminente ; la fel cu mitocanul, se caracterizează printr-un dispreţ fundamental pentru forma exterioară, redusă la trăsăturile cele mai grosolane. Este, de asemenea, jignitor, deoarece în această situaţie uzează necumpătat de o forţă deosebită de cele aflate în joc. Şi cum, în multe împrejurări, agresiunea directă şi deschisă faţă de ceea ce îi este superior implică o primejdie pe care îndrăzneala sau poziţia sa nu-i permit s-o înfrunte, nu-i rămîne altă soluţie decît să se năpustească asupra unui punct slab. Oscilează între tipul căruia nu-i pasă de societate şi tipul opus, care acţionează numai în raport cu această societate, cu alte cuvinte între îndrăzneţ şi mitocan. In societate pare stingherit; ai

zice că e un

individ care nu a putut asimila formele concrete şi închegate ale civilizaţiei.

La origine, cumătrul şi mitocanul sînt săraci ; mediul lor firesc este sărăcia, unde pîinea este o problemă. „Cumătru“ a fost o titulatură pe care şi-o dădeau persoanele din clasa de jos. Era echivalent cu „camarad“ sau „prieten“ şi se referea mai degrabă la o rudenie îndepărtată decît la un anumit grad de simpatie. Cuvîntul „cumnat“ este şi el o titulatură familiară, folosită la ţară între persoane de aceeaşi categorie socială. Cumătrul era sărac ; dar bogaţii au intrat şi ei de la o vreme în familia imensă a oamenilor de rînd, printr-o înrudire bastardă de caracter; aşa încît cuvîntul desemnează o speţă de indivizi mîndri de a fi oameni de rînd. Nu se poate spune despre el, aşa cum pe drept cuvînt se spune despre mitocan, că germenii de descompunere şi dezacord faţă de mediul înconjurător pe care-i poartă cu el sînt antisociali ; mult mai corect este să-l considerăm o fiinţă aflată în întîrziere faţă de evoluţia corpului social, astfel încît atitudinea sa provocatoare şi duşmănoasă aminteşte de apucăturile celui care abia începe să aibă conştiinţa clară a unei diferenţe fatale între nivelul său şi înălţimea medie a lucrurilor şi a persoanelor înconjurătoare. Ştie, prin urmare, că mediul înconjurător a evoluat, a progresat, şi că relaţia antropologică pe care o stabileşte cu mediul are un caracter conflicrtual.

Apărînd într-un moment neprielnic şi posedînd o mîndrie fără limite, e îndemnat mai degrabă să modeleze exteriorul pe măsura lui decît să se grăbească pentru a-1 ajunge din urmă. Deşi nu-şi dă seama de inferioritatea în care se găseşte în raport cu realitatea înconjurătoare, totuşi, întreaga sa conştiinţă organică de individ, de exemplar comun al speţei umane, simte că rămîne în urmă şi face eforturi

inverse pentru a se pune în flancul avangărzii acestei realităţi ce merge înainte. Efortul depus

pentru a nu fi depăşit de această realitate pe care vrea s-o oprească în loc şi în acelaşi timp o invadează cu persoana sa, dispreţul pentru semeni şi pentru valorile civilizaţiei, sînt trăsăturile lui cele mai caracteristice. Incercînd să anuleze distanţa, rămîne de obicei fără acoperire. In această mişcare nu există nici un plan şi nici un vicleşug : există numai forţe organice care dobîndesc, în gesturi şi cuvinte, forma unui tîrnăcop cu care este spart zidul înconjurător, pentru a trece dincolo de el. Cumătrul întrebuinţează şperaclul pentru a pătrunde în societate, deşi nu i s-au închis porţile, numai că el nu-şi dă seama, fiindcă porţile sînt deschise pe partea cealaltă.

Cumetria se dovedeşte apoi a fi o atitudine, o formulă care rezolvă problemele de incompatibilitate cu mediul înconjurător, reducîndu-le la conflicte şi certuri, în care dezlegarea este adusă întotdeauna de pumn, dar în fond constituie o cheie falsă, deoarece posedă dinainte soluţia pentru orice problemă. Dacă privim lucrurile cu luare aminte, ne dăm seama că în această atitudine există un sofism de fapte şi de persoane.

Cumetria mai este şi o formă a resentimentului. Diferenţa dintre ceea ce eşti în realitate şi ceea ce crezi că eşti te înconjoară cu un zid, dincolo de care se află lumea şi care te închide înăuntru. Aşa cum spune Sbheler ', „...marile aspiraţii interioare, înăbuşite însă, şi un mare__ orgoliu, handicapat de o poziţie socială inferioară, sînt circumstanţe deosebit de favorabile pentru trezirea sentimentului de răzbunare". La cele spuse şi la tot ceea ce s-ar mai putea spune, începînd cu subconştientul şi cu *humour-ul,* trebuie să adăugăm faptul că ţările care trec foarte repede de la o stare de sălbăticie la una de civilizaţie merg cu o repeziciune mai mare decît poate merge o fiinţă umană. Omul întovărăşeşte lucrurile ; fiinţa uma- [I]

I *Max Scheler* (1875—1928), filozof german aparţinînd şcolii fenomenologice.

nă are însă nevoie de timp pentru a se aclimatiza cu progresul, iar civilizaţia, pe care o putem defini înainte de toate ca o sarcină, este, poate, incompatibilă cu starea fiziologică normală a fiinţei umane. Cultură şi civilizaţie sînt atît stări ale conştiinţei, cit şi domenii ale tehnicii. Resentimentul pe care îl întîlnim la cumătru, după definiţia dată de Scheler, poate fi al unui om normal, care se dezvoltă în mod firesc, potrivit unui proces fiziologic de civilizaţie de care e conştient; şi se prea poate ca discrepanţa dintre metabolismul său etic-mental şi desfăşurarea lucrurilor să nu dovedească atît inadaptabilitatea lui, cît nedreptatea celor ce încearcă prea stăruitor să-l facă să asimileze elementele unei stări sociale care este, la rîndul ei, o stare „precipitată“ de forme convenţionale. In mediul nostru, el ar fi omul care în fond are dreptate, nu cel ce sare peste stadiile intermediare ; greşeşte, desigur, cînd reacţionează, cu toate că şi atunci, ca şi în primul caz, este iresponsabil. Cumătrul ca expresie a resentimentului se opune, aşadar, unui limbaj de forme, nu unui limbaj de substanţe, şi nu putem decît să-i recu- . noaştem dreptul la cruzime, atunci cînd este justificată printr-un context nevăzut, impalpabil, intramolecular; verdictul spontan confirmă acest adevăr prin exclamaţia : „este un produs al mediului“, sau „taică-su şi prietenii sînt de vină“. De aici se vede limpede că este o atitudine generică şi reprezentativă.

Greşeala constă în faptul că întotdeauna cumătrul întrebuinţează un număr de argumente mai mare decît e nevoie pentru a ne convinge că e un inadaptat; foloseşte o cantitate mai mare de forţă decît e nevoie ca să domine, pentru a-şi „salva onoarea“, ca să ne intimideze ori ca să fie lăsat în pace. Nu poate fi iertat cînd se face vinovat de excese şi de mîndrie nemăsurată, ca şi cum s-ar arunca de la etajul douăzeci, cînd ar fi suficient să sară doar de la jumătatea distanţei. Aroganţa nu decurge, aşadar, din

comentariul asupra faptelor, ci din atitudinea sa mută faţă de ele. Ingîmfarea verbală este întotdeauna urmarea unui gest de trufie schiţat mai înainte.

Miles gloriosus în comedia siciliană şi la decadenţi, la fel cu fiica vitregă din farsa latină, este un personaj ieşit din acest embrion ; personaj dialectic. Cumetria este în fond acelaşi lucru redus la gesturi, transformat dintr-un element imaginativ şi psihologic într-un element corporal şi biologic. Mai presus de conceptul de merit al acţiunii se află plăcerea de a o anunţa şi de a o duce la îndeplinire, chiar dacă totul se face pe căi ocolite. Să amintim apoi folosirea unui limbaj urît, atunci cînd vrea să sublinieze un lucru evident, un punct vulnerabil ; ceea ce era ţinut sub tăcere în satiră şi în farsă capătă în cazul acesta forma unui pumnal verbal.

Agresiunea şi provocarea reprezintă, poate, actul la care se recurge ca ultim argument de convingere, ca instanţă supremă, atunci cînd lipseşte un limbaj capabil să ofere satisfacţie prin scuzele cerute sau primite. Pus în această lumină, cumătrul apare ca o fiinţă cu un limbaj redus şi deficient, care face apel la acţiune doar în lipsa acestei supape ce i-ar permite să-şi exprime punctul de vedere fără a lovi şi să aibă conştiinţa satisfăcută după ce fraza şi-a descărcat lovitura. Există, bunăoară, senatori care, de pe un scaun obţinut printr-o fraudă vădită, fac apel la cumetria civică pentru a-şi salva situaţia chiar atunci cînd nu au argumente cu care să înfrunte atacul adversarilor. Cumetria, la urma urmei, este, poate, un limbaj complementar.

Fanfaronul care are nevoie de spadă şi îşi înfundă pălăria pe cap este o varietate teatrală şi barbară a acestui personaj autentic, care nu admite posibilitatea unei atitudini false şi care transformă teatrul celorlalţi în public, deoarece devine spectator al propriei sale situaţii. Cumătrul, asemeni fanfaronului, nu este un tip psihologic, ci social ; sufletul său seamănă cu sufletul

mulţimii.

Amîndoi au nevoie de spectatori numeroşi, dar nu de teatru, ci de circ, de vreme ce spectacolul se află în ei, cu fiare sălbatice şi cu arme adevărate. Intr-un anumit sens, cumătrul apare ca un produs al unei clase morale, al unei caste de *sudras* [I] privită sub aspect moral, pentru care teatrul este încă un grad de reprezentare superior exigenţelor sociale ale eului lor ; îşi joacă rolul în faţa acestei societăţi care aplaudă în tăcere. De aceea fanfaronul pe c-are-1 găsim în literatură, indiscutabil înrudit cu cel ce trăieşte cu adevărat şi cu picioarele pe pămînt, nu are nimic de a face cu el. Cumătrul nu poate fi transferat în ficţiune, căci îi lipseşte simţul intelectual, teatral, şi constituie doar un caz specific. Fiinţele anormale îşi află locul la circ, unde nu-şi ascund monstruozitatea : căci ea este arta lor. Circul este contrariul teatrului.

I Una din castele religioase din India antică.

CUPRINS

Prefaţă . *V*
Tc.bel cronologic.....XXV

TRAPALANDA

I Căile indicate de busolă

Aventurierii.....3
Stăpînii neantului.....7
Dezamăgirea luată dreptimbold.....9
Stăpînirea sub formă derepresalii.....14
Bâtînd în retragere.....16
înţepătura.....19
Etalonul de valoare : pămîntul.....22
Viaţa şi mişcarea pămîntului.....26

II Epoca pielii

Prima însămînţare.....29
Sămînţă în pămînt fertil.....32
Executorii testamentari ai indigenului.....40
Independenţă.....47
Moştenirea şi dobînda sa compusă.....62
Primele roade ale libertăţii.....54
Noile valori.....58
Spre acceptarea condiţionată arealităţii.....60
Cuţitul.....66
Cărări întortocheate.....73

III
Drumurile

Drumurile mîinii de lucru....76
Hotarele înaintării....81
Drumurile de fier....87
Canalele Atlanticului....90
Pinza de păianjen....94

SINGURĂTATE

I Izolare

O lume fără experienţă....101
Spre o reîntoarcere în trecut....104
Ţinutul nimănui....107
Frontiere şi primejdii....110
Izolare....113
Discontinuitate....125
Dezmembrare....131

II Distanţe

Spaţiu....136
Aşezările....139
Fizionomia localităţilor....146
Pioneers care fac haltă....150
El guapo [v]....*154*
Vrăjmăşii ale singurătăţii....158
Neîncredere....162
Săracii....164

III Singurătatea lumii şi a omului

Lumea şi omul....169
Singurătatea străveche . 174
A şaptea singurătate 176
Domeniile apei....179
Forţele singurătăţii....181

FORŢE PRIMITIVE

I Forţele telurice

Tiparele pământului....189
Călăuza şi adulmecătorul....197
Planurile înclinate....201
Eroziune şi oxidare....204
Unelte folositoare....207

II Forţele mecanice

Adaptarea instrumentelor....213
Integrarea impalpabilului....220
Tiparele de oţel 222
Răsturnarea valorilor....223
Sferele de ocupaţie....229
Funcţiunile mecanice ale legii....232
Diviziunea muncii....23;>
Cumătrul....249

Lector : ELENA MUEGU
Tehnoredactor : POMPILIU STATNAI
Bun de tipar 23.rij.1976. Tiraj 12.120 ex. broşate.
Coli ed. 14,19. Coli tipar 9,125.

Tiparul executat sub comanda nr. 5.005. la întreprinderea poligafică Bacău, str. Eliberării nr. 63.
REPUBLICA SOCIALISTA ROMÂNIA